

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Journal of Society & Social Work

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Sinan AKÇAY, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Betül ALTUNTAŐ, Prof. Dr.**
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Theda BORDE, Prof. Dr.**
(Alice Salomon Hochschule)
- Sema BUZ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Seher CESUR KILIÇARSLAN, Doç. Dr.**
(İstanbul Arel Üniversitesi)
- Gizem ÇELİK, Doç. Dr.**
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
- Melahat DEMİRBILEK, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Veli DUYAN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Ronald FELDMAN, Prof. Dr.**
(Columbia Üniversitesi)
- Rıza GÖKLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Renata KLEIN, Doç. Dr.**
(Maine Üniversitesi)
- Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Haluk SOYDAN, Prof. Dr.**
(Southern California Üniversitesi)
- İlhan TOMANBAY, Prof. Dr.**
(İstinye Üniversitesi)
- Filiz YILDIRIM, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr.**
(Karabük Üniversitesi)
- Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Işıl BULUT, Prof. Dr.**
(Başkent Üniversitesi)
- Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Serap DAŞBAŞ, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- David R. DUPPER, Prof. Dr.**
(Tennessee Üniversitesi)
- Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr.**
(Stellenbosch Üniversitesi)
- Brian GERRARD, Prof. Dr.**
(Emeritus, San Francisco Üniversitesi)
- Vedat IŐIKHAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Micheal KELLY, Prof. Dr.**
(Loyola Üniversitesi)
- Aliye MAVİLİ AKTAÇ, Prof. Dr.**
(Biruni Üniversitesi)
- Semra SARUÇ, Doç. Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Fatih ŞAHİN, Prof. Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Horst UNBEHAUN, Prof. Dr.**
(Technische Hochschule)
- İsmet Galip YOLCUOĞLU, Prof. Dr.**
(İstanbul Gelişim Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

- Gamze ERÜKÇÜ AKBAŞ, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Eda BEYDİLİ GÜRBÜZ, Doç. Dr.**
(Düzce Üniversitesi)
- Ayşin ÇETİNKAYA BÜYÜKBODUR, Dr. Öğr. Üyesi**
(Muş Alparslan Üniversitesi)
- Barış DEMİREL, Dr. Öğr. Üyesi**
(Kırıkkale Üniversitesi)
- Canan GÖNÜLLÜ, Dr. Öğr. Üyesi**
(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
- Abdullah IŞIK, Doç. Dr.**
(Sinop Üniversitesi)
- Ferda KARADAĞ, Dr. Öğr. Üyesi**
(Bartın Üniversitesi)
- Abdullah KARATAY, Prof. Dr.**
(Üsküdar Üniversitesi)
- Sayra LOTFİ, Dr. Öğr. Üyesi**
(Medipol Üniversitesi)
- Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Semra SARUÇ, Doç. Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Zeynep ŞİMŞEK, Prof. Dr.**
(İstanbul Bilgi Üniversitesi)
- Betül ULUKOL, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Şeyda YILDIRIM, Doç. Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr.**
(Karabük Üniversitesi)
- Veysi BAYDAR, Dr. Öğr. Üyesi**
(Karabük Üniversitesi)
- Hüsamettin ÇETİN, Doç. Dr.**
(Kırıkkale Üniversitesi)
- Serap DAŞBAŞ, Prof. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Veli DUYAN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Oğuz IŞIK, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Gülendam KARADAĞ, Prof. Dr.**
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Zeki KARATAŞ, Doç. Dr.**
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
- Mehmet KIRLIOĞLU, Doç. Dr.**
(Karabük Üniversitesi)
- Burcu ÖZDEMİR OCAKLI, Dr. Öğr. Üyesi**
(Ankara Üniversitesi)
- Figen PASLI, Doç. Dr.**
(Kocaeli Üniversitesi)
- Melih SEVER, Dr. Öğr. Üyesi**
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Tarık TUNCAY, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Ergün YAZICI, Dr. Öğr. Üyesi**
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
- Çetin YILMAZ, Dr. Öğr. Üyesi**
(Düzce Üniversitesi)

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Hacettepe University

Hakemli Dergidir / Blind Peer Reviewed Journal

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
On Behalf of Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Science

SAHİBİ / OWNER

Mustafa Umur TOSUN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / EDITING AUTHORITY

Ali DİKMEN, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BAŞKANI / CHIEF EDITOR

Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Hakan ACAR, Prof. Dr. (Liverpool Hope Üniversitesi)
Aslıhan AYKARA, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gülsüm ÇAMUR, Prof. Dr. (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Prof. Dr. (Başkent Üniversitesi)
Melek İPEK, Dr. Öğr. Üyesi (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Uğur ÖZDEMİR, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gonca POLAT, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Neşe ŞAHİN TAŞGIN, Doç. Dr. (Maltepe Üniversitesi)
Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Tarık TUNCA, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN SEKRETERLERİ

Gizem AKOĞLU, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
Merve Nur BOZKURT KARALI, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
Gizem ÖZKAN BOYRAZ, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

İNGİLİZCE EDİTÖR / ENGLISH EDITOR

Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Cilt/Volume: 34

Sayı/Number: 2

Ay/Month: Nisan

Yıl/Year: 2023

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, EBSCO HOST ve INDEX COPERNICUS uluslararası, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türkiye Atf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both EBSCO HOST and INDEX COPERNICUS and also TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atf Dizini in which the national scientific databases of social sciences.

e-ISSN
2602-280X

YAYIN TÜRÜ / TYPE OF PUBLICATION
YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ / LANGUAGE
TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİCİMİ / PERIOD of PUBLICATION
Üç Ayda Bir

YAYIN TARİHİ / PUBLICATION DATE
30.04.2023

YAYIN YÖNETİM YERİ / ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ / CONTACT ADDRESS

Ali DİKMEN, Arş. Gör.
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
<http://www.dergipark.org.tr/tsh>
E-posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- 245-265 **Müzik Emekçileri ve Covid-19: Kendi Kaderine Terk Edilenler** Okan BEYTAŞ
Merve ŞENGÜLER
Music Laborers and Covid-19: Those Who Were Left to Their Fate
- 267-283 **Yaşlı Nüfusun Geleceği ve Sağlık Hizmetleri ile İlişkilendirilmesi: Dünya Bankası Gelir Grupları Üzerine Bir Araştırma** Osman ŞENOL
İbrahim Hüseyin CANSEVER
The Future of the Ageing Population and Relationship with Health Services: A Research on World Bank Income Groups
- 285-311 **Medeni Durumları Farklı Olan Bireylerde Yalnızlık ile Başa Çıkma** Esmâ BÜYÜKYILDIZ
Bedrettin KESGİN
Coping with Loneliness in Individuals in terms of Marital Status
- 313-333 **Türkiye’de Farklı Alanlarda Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Etik İki Dilemma ve Etik Karar Verme Durumları Üzerine Nitel Bir Değerlendirme** Umut SOLMAZ
Taner ARTAN
A Qualitative Evaluation of Ethical Dilemma and Ethical Decision-Making Situations of Social Workers Working in Different Fields in Turkey
- 335-359 **Devlet Koruması Altında Büyüyen Bireylerin Kurum Yaşantılarından Önceki Olumsuz Çocukluk Çağı Deneyimlerinin İncelenmesi** Melis HIDIR
Fatma Elif KILINÇ
Examining the Adverse Childhood Experiences of Individuals Who Grew up Under the Protection of the State Before Their Institutional Life
- 361-380 **Lise Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi** Fatümatü Zehra ERCAN
Merve ERCAN
Orhan KOÇAK
Determination of The Attitudes of High School Students Towards Ageism
- 381-403 **Cinsel İstismara Maruz Bırakılan Çocuklara Hizmet Sunan Çocuk İzlem Merkezleri Üzerine Bir Araştırma** Hilal KÖK
Ercüment ERBAY
A Study on Children Monitoring Centers Providing Services to Children Exposed to Sexual Abuse
- 405-426 **Çocuk Evlerinde Çalışan Bakım Personellerinin Tükenmişlik ve Yaşam Doyumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi** Gizem GÜLMEN
Mustafa KALE
Ayşe AVCI

*Investigation of Burnout and Life Satisfaction of Care
Personnel Working in Children's Homes in Terms of
Various Variables*

427-451

***Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Görülmeyen ve
Duyulmayan Kesimi: Yaşlı İşçiler***

*Invisible and Unheard of Seasonal Agricultural Work:
Elderly Workers*

Gizem ÖZKAN BOYRAZ

Türken ÇAĞLAR

453-467

***Attachment Dimensions and Problem Behaviors in
Middle Childhood Children: A Comparative Study in
terms of Maternal Mental Health***

*Orta Çocukluk Çağındaki Çocuklarda Bağlanma
Boyutları ve Problem Davranışlar: Anne Ruh Sağlığı
Açısından Karşılaştırmalı Bir Çalışma*

Hacer TAŞKIRAN TEPE

Emine ÖZMETE

468-488

***Sosyal Çalışmacıların Bilirkişilik Uygulamalarının
Hâkimlerin Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi***

*Evaluation Of Social Workers' Expertise Practices
From Judges' Perspectives*

Nur Feyzal KESEN

Özkan BİLGİN

489-512

***Sosyal Hizmet Öğrencilerinin İyimserlik Eğilimleri
ve Yaşam Doyumu İlişkisi***

*The Relationship between Social Work Students'
Optimism Tendencies and Life Satisfaction*

Melike PAK

Fulya AKGÜL GÖK

Emine ÖZMETE

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Derleme Makaleler / Review Articles

513-526

*Travma Bilgisine Dayalı Yaklaşımın Şiddete Maruz
Bırakılan Kadınlarla Çalışmalarda Kullanımı*

*Use of Trauma-informed Approach in Studies on
Women Subjected to Violence*

Melike YALÇIN

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Müzik Emekçileri ve Covid-19: Kendi Kaderine Terk Edilenler

Music Laborers and Covid-19: Those Who Were Left to Their Fate

Okan BEYTAŞ¹, Merve ŞENGÜLER²

¹Arş. Gör., İstanbul Kent Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, okanbeytas@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9996-2370

²Arş. Gör., İstanbul Kent Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, merve.senguler@kent.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9166-4088

Başvuru: 11.05.2022
Kabul: 18.01.2023

Atf:
Beytaş, O. ve Şengüler, M. (2023). Covid-19 ve müzik emekçileri: Kendi kaderine terk edilenler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(2), 245-265.
DOI:10.33417/tsh.1115149

ÖZ

Bu çalışmada Covid-19 kriziyle mücadele gerekçe gösterilerek uzunca bir süre sessizliğe mahkûm edilen müzik sektöründeki emekçilerin pandemi süreci yaşam deneyimleri konu edinilmiştir. Söz konusu araştırmanın amacı, yaşam ve geçimini sürdürme savaşı veren; buna rağmen sosyal politika ve sosyal refah uygulamalarının öznesi haline gelememiş müzik emekçilerinin gözünden ilgili salgın sürecini yansıtmaktır. Esas olarak, 10 müzik emekçisi ile yarı yapılandırılmış formatta yüz yüze ve derinlemesine gerçekleştirilen görüşmelere dayanan, ek olarak ise doküman analizi tekniğinden faydalanarak hazırlanan bu çalışma sonucunda, müzik emekçilerinin büyük bir bölümünün sosyal güvencesiz, kayıt dışı ve güvencesiz şekilde çalışmanın sektör geneline hâkim olması, müzik emekçilerinin Covid-19 buhranından orantısız biçimde zarar görmesine sebep olmuştur. Ek olarak, sektör emekçilerinin müşterek koruma talep edecekleri veyahut seslerini duyurabilecekleri örgütlü ve etkin bir sendikanın bulunmaması ve hak arama faaliyetlerinin dağınık yapıda ve örgütsüz muhtelif meslek birlikleri üzerinden gerçekleştirilmesi salgın sürecinin olumsuz etkileriyle başa çıkılmasını güçleştirmiştir. Covid-19 felaketi, müzik sektörünün kurumsallaşma ve sendikalaşma konularındaki açmazlarının ne derece tehlike arz ettiğini gözler önüne sermiştir. Müzik emekçilerinin sosyal güvencesiz, kayıt dışı ve insan onuruna yaraşır seviyeden uzak koşullarda çalıştığı bulgularından hareketle hak ve sosyal adalet temelli kamusal müdahale ve düzenlemeler ivedilikle hayata geçirilmelidir.

Anahtar kelimeler: Covid-19, müzik emekçileri, müzisyenler, sosyal hizmet, sosyal politika

ABSTRACT

In this study, life experiences of the laborers in the music industry, who were condemned to silence for a long time during the struggle against the coronavirus, were discussed. The aim of this research is to narrate the related pandemic through the eyes of music laborers who has struggled to survive and to sustain their livelihood and at the same time, could not become the subject of the social protection and the social welfare policies and practices. When the findings of this research, which was fundamentally prepared by conducting face-to-face and in-depth interviews with ten music laborers in a semi-structured format, and additionally using the document analysis technique, are examined, it has been determined that most of the music laborers work without social security, informal

“Onlar ile birlikte orada ol(a)madıklarımıza... Yaşamımı yitiren tüm müzik emekçilerinin anısına...”

Bu araştırma, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (SHUDER) tarafından 19-21 Kasım (2021) tarihleri arasında Burdur’da düzenlenen 23. Ulusal Sosyal Hizmet Sempozyumu’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

and on daily wage basis. The fact that the rate of the people working informally without being included in any social security or any social protection program is extremely high, has caused music laborers to suffer disproportionately from the Covid-19 crisis. In addition, the absence of any union from which laborers of the profession can demand joint protection or which they make their voices heard, and the fact that rights-seeking activities are conducted through various unprofessional associations, has made it difficult for them to cope with the negative effects of the pandemic. The Covid-19 crisis has brought how dangerous the dilemmas of the music industry to light in terms of institutionalization and unionization pose. Based on the findings that the sector laborers work without social security, informally and in conditions that are far from the decent human dignity, public interventions and regulations should be implemented urgently.

Keywords: Covid-19, music laborers, musicians, social work, social ,policy

GİRİŞ

Herhangi bir şekilde ırk, gelir, statü, cinsiyet gibi ayrımlar yapmadan insan popülasyonunu bir bütün olarak hedef tahtasına oturtan ve nihayetinde küresel ölçekte dramatik bir krize yol açan Covid-19; insanlığın yaşama dair bütün rutin ve ezberini bozmuş; yoksulluk, işsizlik, ırkçılık, gelir adaletsizliği, cinsiyet eşitsizliği gibi yapısal sorunları daha da derinleştirmiştir. Virüsün birkaç ay gibi kısa bir zaman diliminde yeryüzünün tamamına yayılması ve beraberinde ciddi oranlarda ölümlere yol açması, dünya devletlerini kamusal güvenliği sağlamak adına akut ve radikal önlemler almaya mecbur bırakmıştır. Salgının yayılma hızı insanların toplu halde bir araya gelmelerinin ne denli büyük riskler taşıdığını ortaya koymuştur. Bu nedenle, hükümetler tarafından buldukları bölgelerde insanları izole edecek şekilde “kapatma” pratikleri uygulamaya konmuştur. Bu doğrultuda ilk olarak atılan adımlardan bir tanesi, kültür ve sanat faaliyetlerinin durdurulması olmuştur. Covid-19 ile mücadele kapsamında müzik faaliyetlerinin süresiz bir biçimde askıya alınması bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Bu çalışma kapsamında da kamusal endişeler gerekçe gösterilerek uzunca bir süre sessizliğe mahkûm edilen müzik sektöründe faaliyet gösteren bireylerin pandemi dönemi yaşam deneyimleri konu edinilmiştir.

Mikro ölçekten makro ölçeğe çok boyutlu psikolojik, ruhsal, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yıkım yaratan Covid-19’dan en olumsuz şekilde etkilenen gruplardan bir tanesi de hiç şüphesiz müzik sektöründe faaliyet gösteren kişiler olmuştur (Özarlan, 2021). İlgili araştırmanın öznesi olan bu grup, küresel salgının başlamasından beri yaşamlarını idame ettirebilme noktasında oldukça zorlu bir sınava tabii tutulmuştur. Yaşamlarını müzik faaliyet ve etkinlikleri neticesinde elde ettikleri gelir ile sürdüren ve temel gereksinimlerini bu şekilde karşılayan müzik emekçileri, küresel salgın nedeniyle mesleki faaliyetlerini yerine getirememiş ve iş ile gelir kaybı yaşayarak ekonomik açıdan yardıma ihtiyaç duyan bir pozisyona sürüklenmiştir. Kültür, yaratıcılık ve sanat alanlarında çalışmalar yürüten Kreksa’nın “Pandemi Sanatçı ve Kültür Profesyonellerini Ekonomik Olarak Nasıl Etkiledi?” başlıklı araştırma raporu da bu olguyu destekleyici niteliktedir. Buna göre, kültür ve sanat emekçilerinin %78’inin temel geçim kaynağı, %67’nin ise tek gelir kaynağı kültür-sanat faaliyetleri olup; bu sektörlerdeki bağımsız sanatçı ve profesyonellerin %66’sının işi pandemi döneminde tamamen durmuştur (KREKSA, 2020). Covid-19, temel/tek gelir ve geçim kaynaklarını yok etmesi bakımından müzik emekçilerini orantısız bir biçimde etkilemiş ve yoksulluk, işsizlik, ruhsal çöküş ve intihar gibi üzerinde ehemmiyetle durulması gereken sosyal/kamusal sorunların sektör emekçileri arasında hızla tırmanışa geçmesine neden olmuştur. Uzun bir süre boyunca herhangi bir maddi bir gelir elde edemeyen müzik emekçileri yalnızlık, sosyal izolasyon, tükenmişlik, yüksek oranda kaygı, depresif ruh hali gibi his ve duygu durumlarını, diğer bir deyişle salt maddi değil manevi, ruhsal, kültürel ve beşerî boyutta da çeşitli yoksunluk durumlarını yoğun bir biçimde deneyimlemişlerdir (Gürçay, 2021). Kayıt dışı ve sosyal güvencesiz çalışmanın oldukça yaygın, sektör çalışanlarını yakından ilgilendiren sorun ve ihtiyaçlar karşısında ortak bir zeminde kolektif hak arama ve ses yükseltme bilincinin ise zayıf olduğu bu kültür endüstrisi için dile getirilen sistematik ve yapısal

problemlere ek olarak koronavirüs salgınının son derece öreseyici negatif çıktılarının eklenmesi müzik emekçilerinin söz konusu sıkıntılarla baş edebilme kapasitelerini neredeyse sıfıra indirmiştir. Karşı karşıya olunan buhranın süresi, yoğunluğu ve şiddeti dikkate alındığında yıkıcı bir etkiye maruz kaldığı söylenebilecek müzik sektörü emekçilerinin, yaşadıkları sorunları çözüme kavuşturmak için sunulan kamusal hizmet ve desteklerin yetersiz ve gereksinimleri karşılamaktan çok uzak oluşu, Covid-19 krizinin bu bireyler üstündeki travmatik etkilerini artıran bir başka unsur olmuştur. İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (İKSV) tarafından hazırlanan “Pandemi Sırasında Kültür Sanatın Birleştirici Gücü ve Alanın İhtiyaçları” başlıklı rapor da tüm kültür-sanat endüstrileri içerisinde kamusal ve(ya) meslek birlikleri ile sendikalar düzleminde en az desteklenen, bir başka deyişle görmezden gelinen kişiler olması hasebiyle müzik emekçilerinin pandemiden şiddetli bir biçimde etkilendiğini ortaya koymaktadır (İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı, 2020)

Türkiye’de müzik sektörü emekçilerinin pandemi öncesi süreçte çalışma koşullarına dair bir okuma yapıldığında, kısa süreli proje ve(ya) etkinlik odaklı işlerde geçici, günöbirlik ücret veya yevmiyeye bağılı, düşük ücretli, kayıt dışı ve sosyal güvenceden yoksun koşullarda çalıştığı bilinen bir gerçektir. Dudu, Öğüt ve Denizci tarafından hazırlanan Türkiye’de Müzik Emeginin Durumu: Türkiye’deki Müzik Emekçilerinin Çalışma Koşulları ve Gelir Durumları Üzerine Araştırma Raporu (2022) ise bu kültür endüstrisinin problemlerini somut verilerle ilk kez bilimsel bir zemine oturtmuştur. Bu araştırma raporuna göre; müzik emekçilerinin en az %60’ı proje merkezli, geçici ve gündelik yevmiyeli işlerde, ücretli işçi statüsünde ve sigorta olanaklarından yoksun şekilde kayıtsız ve güvencesiz olarak çalışmaktadır. Öncü niteliğindeki bu araştırmanın ortaya koyduğu veriler incelendiğinde, 2019 yılında müzik emekçilerinin %30’unun asgari ücret, %80’inin ise o yılın yoksulluk sınırının altında; 2020 yılında ise, pandemi tesiriyle, sektör emekçilerinin %62’sinin asgari ücret, %94’ünün ise yoksulluk sınırı altında gelir elde ettiği tespit edilmiştir (Dudu, Öğüt, & Denizci, 2022).

Müzik emekçileri, sektörün sistematik ve kurumsallaşmış sorunlarına ek olarak, Covid-19 afeti sürecinde insanın bütöncöl iyi olma halini, yaşam kalitesini ve refahını tehdit eden bir dizi sosyal sorunla (iş ve gelir kaybı sonrası deneyimlenen derin yoksulluk, kriz etkilerini hafifletme noktasında kamusal önlemlerin yetersizliği ve kendi kaderine terk edilmiş, akabinde psikolojik-ruhsal çöküş vb.) eş zamanlı (kesişimsel) olarak mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu noktadan harekete geçen araştırmanın temel amacı, ana akım medya içeriklerine de sıklıkla yansıdığı üzere, Covid-19 süreciyle birlikte katlanarak artan ve mühim bir kamusal soruna dönüşen müzisyen intiharlarına yol açan süreç ve dinamikleri su yüzüne çıkarmak ve müzik emekçilerinin penceresinden sektörde yaşadıkları kronik sorunlara ilişkin derin bir kavrayış sağlamaktır. Araştırmanın esas sorunsalı ile ilintili olarak belirlenen alt amaçlar şu şekildedir:

1. Müzik sektörünün pandemi öncesindeki yapısal ve sistematik sorunlarını belirlemek ve bu açmazların koronavirüs ile mücadelede müzik emekçilerini ne şekilde etkilediğini tespit etmek.

2. Müzik emekçilerinin koronavirüs buhranından neden şiddetli bir biçimde etkilendiği sorusuna derinlikli bir yanıt bulmak.
3. Pandeminin müzik emekçilerinin istihdam ve gelir elde etme durumlarına ve yaşadıkları zorluklara olan olumsuz tesirini kavramak.
4. Sosyal refah ve sosyal koruma sağlayıcı asli unsur olması bakımından Türkiye'deki merkezi kamu otoritesinin, müzik emekçilerini koronavirüs krizinden korumaya yönelik uygulamalarını formülize etmek ve bu praksislerin etkinliğini tartışmaya açmak.

Ana akım medyada müzisyen intiharları haberlerinin kamusal görünürlüğünün artması neticesinde bu araştırma yolculuğuna çıkılmasına karar verilen dönemde (2021 yılı Eylül ayı), ülkemizde ve dünyada müzik emeğinin durumu, yapısal sorunları, sektör emekçilerinin gelir elde etme biçimleri, çalışma koşulları, sosyal güvenlik ve sosyal refah hizmetlerinden faydalanma olanakları ve benzeri hususları konu edinen bilimsel çalışma bulunmamaktaydı. Bu araştırmanın teşekkül etme gerekçelerinden biri de, müzik sektörünün pandemiyle katmerleşen sistematik sorunlarının müzik emekçilerinin yaşamlarına olan iz düşümünü içeren nitel, nicel ve (ya) karma yöntemle hazırlanmış bilimsel çalışmalardaki eksikliği bertaraf etmektir. Bu noktada, araştırma bulgularının elde edilmesinde birincil ve başat unsurun araştırmacılar tarafından müzik emekçileriyle gerçekleştirilen görüşmeler olduğunu ifade etmek hatalı olmayacaktır. Ancak, araştırmanın hazırlanmasında basılı ve (ya) dijital platformlara yansıyan ve müzik emeğinin durumu, müzik sektörünün problemlerini ve müzik emekçilerinin yaşam koşullarını ele alan çalışmalardan (kurum/kuruluş raporları ve medya içerikleri) da istifade edilmiştir. Burada, yukarıda bahse konu olduğu üzere, Haziran (2022) ayında yayımlanan ve Türkiye'deki müzik emeğinin durumunu tüm veçheleriyle ayrıntılı bir biçimde inceleyen ve nihayetinde ortaya son derece güçlü bir veri/enformasyon seti koyan araştırma raporuna bir kez daha güçlü bir vurgu yapılacaktır. Araştırmamızın yayım süreçlerinin başladığı tarih olan Mayıs (2022) ayında, ilgili raporun henüz yayınlanmadığını ve biz araştırmacıların ise sözü edilen çalışmaya dair herhangi bir farkındalık ve (ya) bilgiye haiz olmadığını belirtmekte fayda görülmektedir. Esasen nicel yöntem ağırlıklı bir tasarımla Türkiye'deki müzik emeğinin halihazırdaki durumunu konu edinen araştırma raporu ile; nitel yöntem kullanılarak hazırlanan ve Türkiye'deki müzik emekçilerinin pandemi koşullarındaki zorlu yaşam deneyimlerine ve buna yol açan kültürel, ekonomik, ideolojik, politik ve siyasi etmenlere ilişkin geniş bir bakış açısı sağlama hedefinde olan bu araştırmanın birbirini tamamlayan iki mühim çalışma olduğuna inanılmaktadır. Bu iki araştırmanın, Türkiye'deki müzik emeğinin durumu, yapısal örgütlenmesi, sistematik açmazları ve müzik emekçilerinin yaşam dinamiklerine dair azami ölçüde bir enformasyon birikimi sağlayacağı ve sektör emekçileriyle alakalı geliştirilecek politika ve uygulama modellerine başat önemde kaynaklık teşkil edeceği düşünülmektedir.

Son tahlilde, müzik emekçilerinin Covid-19 döneminde deneyimlediği yoksulluk ve yoksunluklar sosyal hizmet mesleği ve disipliniyle bağlantısını doğrudan kurmaktadır. Sosyal hizmet politik bir faaliyettir ve sosyal sorunları geniş bir perspektifte ele alma ve sosyal, kültürel, ekonomik ve politik

dinamikler ile bağdaştırarak politize etme sorumluluğu taşımaktadır (Albayrak, 2021). Bu doğrultuda eşitsizlik ve adaletsizliklerin öznesi olan bireylerin seslerini duyurmak ve yaşadıkları sorunları görünür kılmak sosyal hizmet için hayati bir misyondur (Güldalı, 2017). Hak ve sosyal adalet vurgusu ve hassasiyeti güçlü bir meslek/disiplin olan sosyal hizmet için, yaşam ve geçimini sürdürme savaşı veren, buna karşın, sosyal koruma ve sosyal refah politika uygulamalarının ötesinde bırakılmış müzik emekçilerinin gözünden Covid-19 sürecini yansıtmak, sektörün süregelen ve pandemiyle derinleşen sorunlarına yönelik hak, ihtiyaç ve sosyal adalet temelli sosyal politika pratiklerinin geliştirilmesine katkıda bulunmak bir zorunluluktur. Koronavirüs buhranından orantısız ve dramatik şekilde etkilenen gruptan biri olan müzik emekçilerinin, pandemi süreci yaşam deneyimlerine ve karşılaştıkları yaşam stresörleri ve bunlar karşısında baş etme mekanizmaları ile stratejilerine kulak verilmesi gerekmektedir. Ancak, yapılan literatür taramasında sosyal hizmet ve(ya) sosyal politika merceğinden müzik emekçilerinin koronavirüs salgınında deneyimlediği zorlukları ihtiva eden ve(ya) müzik sektörünün kronikleşmiş sorunlarının müzik emekçilerinin yaşamlarına ne şekilde/ölçüde tezahür ettiğini anlamaya yönelik kısıtlı sayıda çalışma ile karşılaşmıştır. Söz konusu araştırma, müzik emekçilerinin yaşadıkları sorunları, özellikle nitel bir perspektiften ele alan, çalışmalarda eksikliği gidermek amacıyla kaleme alınmıştır. Sosyal politika düzleminde müzik emekçilerinin problem ve gereksinimlerini ele almanın, neoliberal dönüşüm neticesinde toplum temelli makro odağını kaybederek mikro uygulamalara hapsolan mevcut sosyal hizmet pratiğinin, tüm sosyal yapı ve grupları kapsamına alan sosyal adalet ve sosyal refah odağını korumasına ve bu bağlamda öz-düşünümsel/dönüşümsel bir tutum geliştirilmesine katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Yukarıda belirtilen hususlar sözü edilen araştırmanın taşıdığı önemi ve sosyal hizmet literatüründe nasıl bir boşluğu dolduracağını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

YÖNTEM

Nitel araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanan bu çalışmada, her biri farklı iş ve görev tanımına sahip 10 müzik emekçisi ile yarı yapılandırılmış formatta, birebir, yüz yüze ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Ek olarak, araştırma konusuna istinaden Türkiye'deki sınırlı sayıdaki kurum/kuruluş raporu doküman analizi tekniği ile incelemeye tâbi tutulmuştur. Araştırmada nitel yöntemle başvurulma nedeni, müzik emekçilerinin penceresinden koronavirüs salgınının psikolojik, ruhsal, kültürel, sosyal, ekonomik ve politik boyutta yarattığı derin tahribatı gün yüzüne çıkarmayı hedeflemesidir. Kuş (2012; 87), nitel araştırmaların temel karakteristiğinin araştırma öznelerinin bakış açılarını, anlam dünyalarını ortaya koyma, dünyayı araştırma öznelerinin gözleriyle görme fırsatını elde etme olduğunu vurgulamaktadır. İlgili çalışmanın hareket noktası, içerik kurgusu ve taşıdığı amaçlar düşünüldüğünde nitel yöntem ile hazırlanmasının daha uygun olacağına kanaat getirilmiştir. Bu çalışma, müzik sektörünün kronik ve yapısal sorunlarını ve bu sorunların müzik emekçilerinin yaşamlarına olan iz düşümünü tespit etmesi ve müzik emekçilerinin amansız pandemi buhranındaki yaşam deneyimlerinin fotoğrafını çekmesi bakımından bir durum araştırması hüviyeti taşımaktadır.

Çalışma Grubu

Bu araştırma Türkiye’de günlük veya haftalık yevmiye ücretiyle çalışan, sosyal güvencesiz ve Covid-19 yüzünden geliri azalan ya da gelirini kaybeden sahne ve enstrüman sanatçıları ile müzik sektöründeki teknik çalışanlara (Yunus Emre Enstitüsü, 2020) yönelik gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesinde olasılıklı olmayan örnekleme tekniğine başvurulmuştur. Olasılıklı olmayan örnekleme (non probability sampling) tekniği, nitel çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Nitel yöntemle hazırlanan çalışmalarda örneklem grubunun oluşturulmasında, araştırmanın amacı ve motivasyonu ön plana çıkmaktaysa bu çalışmalarda olasılıklı olmayan (amaca yönelik) örnekleme tekniklerine başvurulması yerinde olacaktır (Baltacı, 2018). Araştırmacıların esnek, kayıt dışı, sosyal koruma ve sosyal güvenlikten yoksun olarak çalışan müzik emekçilerinin seslerini duyurmak istemesi ve sektörün kronik ve salgınla katmerleşen sorunlarına yönelik hak ve sosyal adalet temelli sosyal politika uygulamaları geliştirilmesine katkı sunmayı hedeflemesi bakımından olasılıksız örnekleme yöntemine başvurulması uygun görülmüştür.

Tablo 1. Araştırma öznelinin sosyo-demografik bilgileri

Görüşülen Kişi	Yaş	Medeni Hal	Şehir	Meslek	Mesleki Deneyim Süresi
H	40	Bekar	Yalova	Ses Sanatçısı	19 yıl
C	38	Bekar	Ankara	Ses Sanatçısı	18 yıl
S	28	Evli	İstanbul	Gitarist	10 yıl
K	35	Bekar	Adana	Tur Menajeri	6 yıl
O	27	Evli	İstanbul	Ses Teknisyeni	13 yıl
B	29	Evli	Yalova	Davulcu	11 yıl
E	42	Evli	İstanbul	Gitarist	28 yıl
G	30	Bekar	Ankara	Sanatçı Menajeri ve Organizatör	6 yıl
Ö	26	Bekar	Bursa	Gitarist	6 yıl
B	35	Bekar	İstanbul	Sahne Teknisyeni	7 yıl

İlgili araştırma tasarlanırken her bir müzik emekçisinin Covid-19 deneyimi ve karşılaştığı güçlüklerle baş etme stratejisinin farklı olacağı hipotezi ile yola çıkılmış ve bu nedenle ses sanatçısı, enstrüman sanatçısı, eser sahibi, sahne ve ses teknisyeni, menajer, organizatör, prodüktör gibi müzik sektörünün farklı iş kollarında yer alan bireylerin örneklem grubuna dahil edilmesine özen gösterilmiştir. Bulgular kısmında tartışılacağı üzere, müzik emekçilerinin Covid-19 krizi algısı, bu kriz ile mücadele etmede kaynak ve olanakları birbirinden farklıdır. Buradan hareketle, müzik sektöründeki ses ve enstrüman sanatçıları ile sahne üstü ve(ya) sahne arkası teknik işleri yerine

getiren çalışanların bir bütün olarak koronavirüs salgın sürecini tek tip ya da homojen bir şekilde deneyimlediğini söylemek doğru olmayacaktır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma kapsamında görüşme gerçekleştirilen müzik emekçilerinin tamamının erkek olmasından ötürü söz konusu çalışma toplumsal cinsiyet duyarlılığını yansıtmaktan uzaktır. Dolayısıyla bu araştırma, müzik emekçisi kadınların koronavirüs krizi yaşam deneyimlerini içermemektedir. Bu durumun temel nedeni, müzik sektöründe ses ya da sahne sanatçısı (ekseriyetle vokal icracı) dışında özellikle teknik işleri yapan ve enstrüman çalan kişilerin genellikle erkek olmasıdır. Toplumsal cinsiyet faktörünün ilgili çalışma kurgusunun bir değişkeni olmadığını vurgulamakla birlikte müzik sektörünün erkek egemen niteliği ve müzik emekçileri arasında kadınların azınlık bir grupta yer alması bulgusunun bir başka çalışmanın konusu olabileceği düşünülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın veri toplama aşamasına geçilmeden önce bir enstrüman sanatçısı ile ön görüşme yapılmış ve bu pilot görüşmedeki çıkarımlardan hareketle görüşme formuna son şekli verilmiştir. Yaş, eğitim, medeni hal, meslek gibi sosyo-demografik soruların da yer aldığı görüşme şablonunda, esas olarak katılımcıların gelir durumu, çalışma koşulları, pandemi sürecinde karşılaştıkları zorluklar ve bu sorunlara yönelik başa çıkma stratejilerine odaklanılmıştır. Bu çerçevede görüşmelerde, müzik emekçilerinin çalışma koşulları ve sosyal güvenlik durumları ışığında sektörün yapısal sorunlarını belirlemeye yönelik 5; müzik emekçilerinin Covid-19 felaketiyle başa çıkmak adına geliştirdikleri stratejileri ve başvurdukları destek mekanizmalarını tespit etmeye yönelik 5; katılımcı görüşlerinden hareketle Covid-19 sürecinde müzik emekçilerine yönelik sunulan kamusal destek ve hizmet modellerinin kapsamı, kapsayıcılığı, etkinliği ve işlevselliğini tartışmaya açmaya yönelik 5 olmak üzere toplamda 15 açık uçlu soru katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcılar ile birebir formatta yürütülen görüşmelerde 2 katılımcının programlarının yüz yüze görüşmeye elverişli olmamasından ötürü telefonla; diğer 8 katılımcıyla ise yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Telefon üzerinden yürütülen mülakatlar yaklaşık olarak 45 dakika; yüz yüze şekilde yapılan mülakatlar ise 1 saat sürmüştür. Araştırmanın kapsamı çerçevesinde veri doyumuna ulaşıldığı düşüncesinden hareketle yapılan görüşmeler bahsedilen süreler içerisinde sonlandırılmıştır. Etik ilke ve hassasiyetlere uygun düşecek şekilde, katılımcılara görüşmelerden önce gerekli (gönüllülük, gizlilik, anonimlik ve benzeri hususlarda) bilgilendirmeler yapılmış ve görüşme akışına ilişkin karşılıklı mutabakat/onam sağlanmıştır. Görüşme öznelerinin rızalarının alınmasının ardından ses kaydı cihazı ile görüşmeler kayıt altına alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analiz edilmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırma verilerinin daha önce saptanan temalara göre özetlenip yorumlanması, araştırmanın çıkış noktasını oluşturan

konu ve sorulara ilişkin görüşme gerçekleştirilen bireylerin görüşlerine sık sık ve doğrudan alıntılarla yer verilmesi ve tespit edilen bulguların onları meydana getiren arka plandaki unsurlarla birlikte neden sonuç ilişkisi çerçevesinde ele alınması (Özdemir, 2010) bu çalışmada neden betimsel analiz tekniği kullanıldığı sorusunun yanıtıdır. Araştırma temaları, araştırmanın amacı ve motivasyonuna uygun biçimde oluşturulan araştırma soruları ışığında saptanmıştır. Araştırma verilerinin analizinde herhangi bir bilgisayar programı kullanılmamış olup, ses kayıtlarının transkripsiyonları manuel olarak (elle) çözümlenmiş/deşifre edilmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Araştırmanın amaçları ve araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizi göz önünde bulundurularak, aşağıda belirtilen 5 adet ana tema etrafında ilgili çalışma yapılandırılmıştır:

1. Covid-19 Sürecinde Müzik Emekçilerine Yönelik Kamusal Destek ve Hizmet Modellerine İlişkin Katılımcı Görüşleri
2. Kayıt Dışı ve Sosyal Güvencesiz Çalışma
3. Kurumsallaş(a)mama ve Sendikalaş(a)mama
4. Kendi Kaderine Terk Edilme ve İntihar
5. Sosyal Devlet Anlayışından Neoliberal Muhafazakarlığa Geçiş

Covid-19 Sürecinde Müzik Emekçilerine Yönelik Kamusal Destek ve Hizmet Modellerine İlişkin Katılımcı Görüşleri

Türkiye'deki merkezi kamu idaresi tarafından hayata geçirilen ve doğrudan ya da dolaylı olarak müzik sektörü paydaşlarını Covid-19 salgınının negatif etkilerinden korumayı amaçlayan iki uygulama modeli bulunmaktadır. Bu kamusal uygulama pratiklerden ilki, "Esnaf ve Sanatkarlar ile Gerçek Kişi Tacirlere Koronavirüs Salgını Nedeniyle Verilecek Hibe Desteği Hakkında Karar" isimli 20.05.2021 ve 3998 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Bu kapsamda çeşitli meslekler iki gruba ayrılmış ve bu meslek faaliyetlerini yürüten kişilere tek seferde 3 bin TL veya 5 bin TL'lik hibe destekleri yapılmıştır. Doğrudan müzik sektörü bileşenlerine yönelik geliştirilmeyen bu kamusal ekonomik destek modelinde müzisyenler 3 bin TL'lik hibe desteği alacak grup içerisinde yer almışlardır. Bu sosyal koruma modelinden faydalanmanın ön koşulu olarak, vergi mükellefi veya belirtilen mesleklerin herhangi bir iş kolunda daha önce vergi ödemiş olma şartı belirlenmiştir (Resmî Gazete, 2020, Sayı: 31344). Geçmişte bir vergi levhasına sahip olmayan ya da faaliyet gösterdiği iş kolunda vergi ödememiş kişileri dışarıda bırakması bakımından bu modelin müzik emekçilerini büyük bir bölümünü kapsamadığı ifade edilebilmektedir.

"Müzik emekçilerinin genelini kapsamadı ekonomik destek. Yeterli ve geçerli bir sistem değildi. Vergi levhasına sahip olmak ya da daha önceden müzik sektöründe bir iş kolunda vergi vermiş iseniz yardımları ancak o şekilde alabildiniz. Ama, çoğunlukla kayıtsız müzisyenler vardı ve onlar hiçbiri yardım alamadı" H, Ses Sanatçısı

“Vergi levhası olan, prim ödediğini kanıtlayan kişilerin aldığı bir ekonomik destek oldu bu.” C, Ses Sanatçısı

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hayata geçirilen “Müzik Susmasın” isimli müzisyenler, müzik emekçileri, eser sahipleri ve yorumcularını kapsayan ve toplamda kişi başı 3 bin TL’lik nakdi desteğin sağlandığı uygulama ise, Türkiye’deki merkezi kamu idaresinin müzik emekçilerini doğrudan konu edindiği tek uygulama modelidir. Bu model çerçevesinde sunulan ekonomik destek paketinden yararlanmanın ön koşulu olarak müzik emekçilerinden müzik sektörü içerisinde yer aldığını “ispatlayacak” şekilde kısa süreli video çekme, yeni beste sunma gibi bazı şartları karşılamaları istenmiştir (Kutay, 2020). Türkiye’de merkezi hükümet tarafından müzik emekçilerine dönük hayata geçirilen bu sosyal politika pratiği en yalın tabirle kişilerden müzisyenliklerini kanıtlamalarını talep etmiştir. Söz konusu ekonomik yardımlardan yararlanma şartının fotoğraf, video ya da geçmiş dönemlere ait kayıt gönderme gibi birtakım kriterlere bağlanması müzik emekçileri tarafından oldukça saygısız ve gurur kırıcı bulunmaktadır. Müzik emekçileri için müzik bir meslekten çok daha fazlasını, benlik algılarının ve yaşamlarının en önemli parçalarından birini simgelemektedir. Bu nedenle, müzik emekçilerinden müzik sektöründe faaliyet gösterdiğini belgelemelerinin ya da kanıtlamalarının talep edilmesi ilgili bireylerin öz benlik algılarını ve yaşamlarına atfettikleri anlamı ciddi oranda zedelemiş ve kendilerini değersiz hissetmelerine yol açmıştır.

“Bir şey çalıp gönderin kadar komik bir şey, bir dakika çal gönder tarzı bir yaklaşım. Bir marangoza şu tahtayı bir dakikada kes gönder diyemezsin. Bunun gibi bir şeyin olmaması gerekiyor.” C, Ses Sanatçısı

“Bence korkunç, saygısız bir şeydi. Çünkü biz zaten yıllardır bu işi yapıyoruz, bir sürü kaydımız, parçamız var ama biz devlete ‘abi bak biz müzisyeniz, bak ben gitar çalabiliyorum, al bu da bak videosu’ gibi bir yaklaşımda bulunmak, hayatımızı verdiğimiz bir işte çok yersiz bu ispatın içinde kalmak çok kötü hissettirdi.” S, Gitarist

“Müzisyenleri kameralar karşısında yalvarmak zorunda bıraktılar. Biz size para vereceğiz birkaç kuruluş ama öncesinde bize biraz yalvarın demek istediler.” B, Rodi

Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı Yunus Emre Enstitüsü tarafından hayata geçirilen ve müzik sektöründe faaliyet gösteren 6 büyük sivil toplum kuruluşu ve 3 müzik meslek birliğinin iş birliği çerçevesinde katkı sunduğu “Müzik Susmasın” adlı programa yaklaşık 29.679 kişi ekonomik destek almak için başvuru yapmış olup; yapılan incelemelerin ardından başvurusu onaylanan 24.522 kişi 3 Bin TL’lik nakdi yardım almaya uygun görülmüştür (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Müzik Susmasın adlı uygulama modeline müzik sektörü bileşenleri merceğinden bakıldığında eser sahibi, ses sanatçısı, enstrüman sanatçısı, söz yazarı gibi kişileri kapsamı içerisine dahil ettiği ve kayıt dışı çalışan ve yasal olarak müzikle uğraştığını ispatlayamayan ses teknisyeni, sahne teknisyeni, rodi, tur menajeri, organizatör gibi binlerce müzik emekçisini dışarıda bıraktığı söylenebilmektedir. Araştırma sürecinde sahadan elde edilen veriler de bu bulguyu destekleyici nitelikte olmuştur.

“İnsanlardan müzisyen olmalarını kanıtlayacak videolar istediler bu yeterince ayıp değilmiş gibi organizasyon şirketleri tarafından günlük ödenen sosyal sigorta dokümanlarımız kanıt olarak kabul edilmedi bu sebepten ötürü sahne arkası çalışanlar bu hizmetlerin hiçbirinden fayda sağlayamadılar.” K, Tur Menajeri

“Çok daha zor durumda olan, literatürün içerisine kendisini sokamamış, müzisyenliğini kabul ettirememiş, legalleştirememiş birçok insana destek olunabilirdi.” C, Ses Sanatçısı

Müzik sektörünün sahne arkasında yer alan ve mesleki faaliyetleri ile sektöre değer katan, ayrıca müzik etkinliklerinin gerçekleşmesinde azımsanmayacak payı bulunan sahne emekçilerini, bahse konu sosyal koruma politikalarının öznesi haline getirmeyen bu uygulamanın ciddi sınırlılıklara sahip olduğu yorumunu getirmek yanlış olmayacaktır. Müzik emekçilerini ortak bir şemsiye etrafında kucaklamaktan ziyade birtakım ayırıcı saik ve pratiklerle sektör emekçilerinin büyük bir bölümünü sosyal refah hizmetlerinden azade bırakan bu eşitsiz ve ayrımcı bakış açısı sektör çalışanları arasında Covid-19 krizinin farklı şiddet ve derinlikte hissedilmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda bir ses ya da sahne teknisyeni ile sahne sanatçısı veya eser sahibinin bu müşterek krizi aynı şekilde deneyimle(ye)mediğini söylemek yerinde olacaktır. Buradan hareketle, müzik emekçilerinin ortak bir buhran karşısında aynı çatı altında kümelenildiği; ancak, mikro düzlemden ilgili konuya yaklaşıldığında kişilerin Covid-19 algısı, deneyimi ve baş etme stratejilerinin başkalaştığı gözlemlenmiştir.

“Geçtiğimiz iki yıl hepimizi derinden etkiledi. Çalışamadık, para kazanamadık, ödemelerimiz devam etti. Burada solistlerden çok diğer müzik emekçilerinin daha fazla etkilendiğini gördüm. Çünkü çoğu günlük çalışarak para kazanan insanlar. Onlar için çok daha kötü geçtiğini düşünüyorum.” H, Ses Sanatçısı

“Günü kurtarmaya yönelik adımlardı. Tamamen sosyal güvencesi olmayan müzik işçileri adına zorlu bir süreçti.” E, Gitarist

Kayıt Dışı ve Sosyal Güvencesiz Çalışma:

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verilerine göre, küresel pandeminin damga vurduğu 2020 yılında Türkiye’de emekçilerin %30,59’u kayıt dışı şekilde istihdam edilmiştir. İktisadi faaliyetler ölçeğinde bir tetkik yapıldığında bu oran kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor kollarında mesleki faaliyet icra eden emekçiler için %32,58 olarak kaydedilmiştir (SGK, 2022). Dudu, Öğüt ve Denizci’nin 2020 yılının son aylarında gerçekleştirdikleri geniş çaplı saha araştırmasında ise 277 (%67) müzik emekçisinin geçici, 260 (%63) müzik emekçisinin ise SGK kaydı olmadan çalıştığı tespit edilmiştir (Dudu, Öğüt, & Denizci, 2022). Büyük oranda istihdam sürekliliğinden yoksun şekilde eğreti, esnek, günlük veya haftalık yevmiye ücretine bağımlı ve sigortasız çalışan emekçiler, bu kültür endüstrisine hâkim olan emek rejimi dinamiklerinden ötürü, müzik emekçilerine yönelik geliştirilen kamusal destek modellerine (etkinliği ve işlevselliği tartışmalardan bağımsız olarak) başvuramamışlardır.

“Kayıtsız çalışmadan ötürü herhangi bir destek alamadık.” B, Rodi

“Hiçbir kurumdan hiçbir destek almadım, almayı istedim fakat ilgili resmî kurumlar sadece vergi mükellefi olan müzisyenlere yardım etmeyi tercih ettiler.” K, Tur Menajeri

Günlük veya haftalık olarak çalışan ve ertesi gün gideceği bir işi olup olmayacağından emin olmayan müzik emekçileri salgın sürecinden derin yaralar almıştır. Yaşamlarını idame ettirmek ve geçimlerini sürdürmek için ihtiyaç duydukları geliri elde etme noktasında sürekli bir belirsizlik içinde bulunma durumu müzik emekçilerini yalnızca maddi açıdan değil; aynı zamanda, duygusal, düşünsel ve ruhsal açıdan da olumsuz olarak etkilemektedir.

“Mesai saatleri kavramı olmayan ve aidiyet duygusunun kaybolmasına sebep olabilecek kadar sık seyahat gerektiren bir iş yapıyoruz. Sabit bir gelirden söz etmek çok olası değil kazancımız aylık olarak planlanan konser etkinliklerinin sayısına oranla değişkenlik gösteriyor. En zor kısmı da sabah uyandığınızda gideceğinizden emin olduğunuz bir işin olmaması.” K, Tur Menajeri

“Bu ayın kirasını çıkarttın eyvallah ama bir sonraki ay ya iş gelmezse diye o korku... O salgında ilk susturulan şey ise müzik ve destek görmeyen müzik ve doğal olarak da maalesef o kaygılar içerisinde yaşarken kendimizi kaybetmemeyi öğrendik.” S, Gitarist

“Psikolojik destek almadım ama pandemi öncesi bir beyaz telin bulunmadığı sakallarım şu an bembeyaz, bu da borçlardan, ödemeleri nasıl yapacağız gibi telaşlardan kaynaklandı. Ekonomik anlamda kredi çekerek sistemi yürütmeye, ödemelerimi gerçekleştirmeye çalıştım.” H, Ses Sanatçısı

Müzik emekçilerinin pandemi süreci yaşam deneyimlerini konu edinen bu araştırmada Türkiye'deki müzik sektörünün en kronik ve yapısal sorununun kayıt dışı ve sosyal güvencesiz çalışma olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. İlgili araştırma kapsamında görüşülen kişilerin büyük çoğunluğu kayıt dışı çalışan, herhangi bir şekilde vergi levhasına sahip olmayan ya da vergi mükellefi olarak değerlendirilmeyen kişilerden oluşmaktadır. Müzik emekçileri arasında kayıt dışı ve güvencesiz çalışmanın yüksek olması ve sektörde kayıtlı bir şekilde faaliyet gösteren kişilerin azınlıkta kalması, müzik emekçilerinin Covid-19 buhranına karşı daha kırılgan ve savunmasız bir görüntü sergilemesine sebep olmuştur. Ses ve sahne sanatçıları dışında kalan sektör emekçilerinin Türkiye'deki merkezi kamu otoritesi nezdinde görmezden gelinmesinin, müzik emekçilerine yönelik politika ve uygulama modellerinin kapsamına dahil edilmeyişlerinin ve bu durumla ilintili olarak salgın sürecinden orantısız bir biçimde zarar görmelerinin esas nedeni kayıt dışı ve güvencesiz çalışmadır. Bu noktada sosyal güvenlikten mahrum ve kayıt dışı çalışmanın bireysel bir tercih olmadığını, Türkiye ölçeğinde toplam iş gücü verileri üzerinden geniş bir okuma yapıldığında yüksek oranda kayıt dışı şekilde çalışan kişi bulunduğunu vurgulamak gerekmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2021 yılı verilerine göre ülkemizde iş gücüne katılım oranı %52,6, istihdama katılım oranı %46,7, istihdama katılan bireyler içinde herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan kayıt dışı şekilde çalışanların oranı ise %28,7 olarak gerçekleşmiştir. (Türkiye İstatistik Kurumu, 2022). Güney Avrupa Refah Rejimi karakteristik özelliklerini taşıyan bir ülke olmasından da anlaşılacağı üzere

Türkiye, enformal, esnek ve güvencesiz çalışmanın yoğun olarak gerçekleştiği ve sosyal güvenlik uygulamaları açısından içeride olanlar ile dışarıda kalanlar ayrımının keskin olduğu ülkelerden bir tanesidir (Yıldırım & Şahin, 2019). Bu durum, kayıt dışı ve güvenceden yoksun çalışmanın bireysel bir eksiklik veya özgür irade ile gerçekleştirilen bir seçim olmadığını ve hâkim sosyal, ekonomik ve politik yapı ve düzen ile karakterize olduğunu göstermektedir. Sadece Türkiye’de yüzlerce müzisyeni intihara sürüklediği bilinen bir olgunun (Evrensel Gazetesi, 2020) bireysel yetersizlik, işlevsizlik ya da sorumsuzluk gibi kişileri suçlayıcı ve damgalayıcı bir dil ve meselenin ehemmiyetini kavramaktan uzak indirgeyici bir yaklaşım ile değerlendirilemeyeceği aşikârdır. Müzik emekçilerini yaşadıkları problemlerden ötürü suçlamak ve değişimi yaratma noktasında yegâne aktör olarak görmek, bu gruptaki kişilerin yalnızca daha fazla damgalanması, kategorize edilmesi ve örselenmesine karşılık gelecektir.

Kurumsallaş(a)mama ve Sendikalaş(a)mama:

Araştırma kurgusunun önceki basamaklarında, Türkiye’deki müzik emeğine kayıt dışı, güvencesiz, esnek, geçici, düşük ücretli çalışmanın egemen olduğu ve bu hâkim istihdam dinamiklerinden ötürü, müzik emekçilerinin pandemi sürecinde kırılmalı ve savunmasız bir görüntü çizdiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca, ülkemizdeki müzik emeğinin mevcut yapısı, durumu ve müzik emekçilerinin çalışma koşullarına ilişkin sorun ve sınırlılıkların, küresel pandemi sonrası temel gelir ve geçim kaynağının kaybolması, uzun süreli işsizlik ve çalışamama gibi faktörler ile birleşerek müzik emekçilerini bir hayatta kalma savaşına sürüklediğine vurgu yapılmıştır. Bu noktada Covid-19 krizinin, müzik sektörünün kronik ve sistematik sorunlarını gün ışığına çıkardığını ifade etmek yerinde olacaktır.

“Şunu gördük ki devlet müzisyenleri, müzik mesleğini kurumsallaştıracak, hukuken yasallaştıracak birtakım adımları bugüne dek hiç atmamış. Müzisyenler, işte bazı dernekler aracılığı ile kendilerine müzisyen dedirtebiliyorlar. Aslında, müzisyenlik mesleğinin esnaf olarak nitelendirebileceğimiz bir grubun içerisine dahil edilmesi ve bu insanların müzisyenlikleri üzerinden sigortalanabilecekleri ya da müzisyen olarak bir kuruma bağlı çalışabilecekleri veya müzisyen olarak bağımsız, serbest meslek sahibi olabilecekleri bir kurumsallaşmanın olması gerektiğini düşünüyorum. Bu böyle olmadığı için hem devletin müzik sektörünü, müzisyenleri algılamayıp görmediğini hem de müzisyenin, ben müzisyenim diyemediğini, bunu ispatlayacak elinde bir kanıt olmadığını gördük. Bence pandeminin müzisyenlere öğrettiği en önemli şey bu. Sadece devletin adım atması gerekmiyor. Müzisyenlerin de biz bu sıkıntıları yaşadık, bu yüzden yaşadık ve bundan sonra ne yapmalıyız acaba diye en azından meslek örgütlerinin bu konu ile ilgili bir kriz masası oluşturulmasını bekliyordum ama olmadı tabii pandemi bitince. Türkiye’de herhangi bir konu çok çabuk hafızalardan silinebiliyor. Aynı şekilde yeni bir pandemi durumu olsa, müzisyenlerin ben buradayım diyebileceği bir değişiklik olmadı.” C, Ses Sanatçısı

Pandemi, müzik sektörünün profesyonelleşme ve kurumsallaşma noktasındaki derin açmazları ile insanın onurlu bir yaşam sürmesine imkân vermeyen çalışma koşullarının can yakıcılığını ortaya

koymuştur. Koruyucu ve destekleyici sosyal koruma uygulamaları olmadan bireysel düzlemde başa çıkmanın mümkün olmadığı bu küresel buhran, müzik emekçilerinin dağınıklığını ve örgütsüzlüğünü gözler önüne sermiştir. Müzik emekçileri pandemiyle derinleşen/katmerleşen sosyo-ekonomik sorunlar karşısında çeşitli müzik meslek birlikleri, dernekleri ve inisiyatifleri aracılığıyla seslerini duyurmaya çalışmıştır. Buna karşın, müzik sektörünün dağınık, örgütsüz ve sendikasız bir iş kolu olması hasebiyle muhtelif mesleki örgütler üzerinden yürütülen çabalar arzu edilen sonuçları vermemiştir. Dudu, Öğüt ve Denizci'ye tarafından yürütülen araştırmada, 268 müzik emekçisinin (%65) müzik alanında icra ettikleri iş üzerinden herhangi bir mesleki birlik, dernek ve(ya) sendikaya üye olmadığının tespit edilmesi (Dudu, Öğüt, & Denizci, 2022), kolektif ve örgütlü bir düzlemde verilmeyen bu mücadelenin neden sonuç vermediği sorusuna cevap niteliğindedir. Yeni Ülke dergisinin "Müzik emekçileri anlatıyor" başlıklı, müzik emekçilerinin pandemi sürecine dair görüşlerini yansıtan söyleşisi kapsamında görüşülen bir müzik emekçisi, işsizlik, yoksulluk ve açlıkla pençeleştikleri ve kamusal idare tarafından gözden çıkarıldıkları bu iki yıllık süreçte örgütlü olmamanın müzik ve sahne emekçileri nezdinde ne derece ölümcül sonuçlara yol açabileceğinin görüldüğünü dile getirmiştir (Yeni Ülke, 2021). Benzer şekilde ana akım medyaya yansıyan bir haberde, bir başka müzik emekçisi deneyimlenen psikolojik, ekonomik ve sosyal yıkım karşısında seslerini yükseltecekleri ve haklarını talep edecekleri bir sendikadan ya da kolektif ve örgütlü mücadeleden yoksun olduklarına dikkat çekmiştir (Alpaslan, 2020). Tüm bu hususlar müzik emekçilerinin, mesleğin sistematik sorun ve açmazlarını geride bırakma sürecinde, dayanışma içerisinde kolektif ve örgütlü hareket etmekten ve hak mücadelelerini kapsayıcı ve etkin sendikal örgütlenmeler üzerinden hukuki bir zemine taşımaktan başka bir seçenekleri olmadığını açıkça göstermektedir.

Kendi Kaderine Terk Edilme ve İntihar:

Müzik emekçileri koronavirüs sürecinde uzun bir süre boyunca işsiz kalmış ve herhangi bir şekilde gelir elde edememiştir. Türkiye'deki müzik sektörünün kronik ve sistematik sorunlarına ek olarak, sektör çalışanları arasında güvencesiz ve kayıt dışı çalışmanın yüksek olması nedeniyle sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanabilen müzik emekçisi oranı oldukça düşüktür. Covid-19 buhranında herhangi bir sosyal koruma aparatından faydalanamayan ya da ancak asgari ölçüde yararlanabilen müzik emekçileri barınma, gıda, sağlık gibi zaruri insani gereksinimlerini karşılamakta ciddi güçlükler yaşamışlardır. Deneyimledikleri yaşam zorluklarının şiddeti ve derinliği karşısında birçok müzik emekçisinin temel gelir kaynağı olan enstrümanlarını satmak mecburiyetinde kalması bu duruma en çarpıcı örneği teşkil etmektedir (Çınar, 2022).

"Karşı karşıya olduğumuz sorunlar ile başa çıkabildik mi dersiniz çıkamadık, feleğimiz şaştı, borcumuzun üstüne borç yükü bindi. Devlet ne kadar destek olsa da verilen destek yeterli değildi bence." H, Ses Sanatçısı

"Herkes yaptı bunu, bütün arkadaşlarım ya bir şeyini sattı ya kredi çekti, mümkünse destek aldı akrabalarından, veyahut başka işler yapmak zorunda kaldılar." C, Ses Sanatçısı

Covid-19'un yarattığı tahribatı azaltmak adına kamu otoritelerince müzik emekçilerine sunulan nakdi yardımların yetersiz ve kapsayıcılıktan uzak olduğu düşünülmektedir. Müzik emekçileri koronavirüs salgını sürecinde oldukça uzun süreli iş ve gelir kaybı yaşamış ve bu nedenle çok katmanlı yoksulluk ve yoksunlukların öznesi haline gelmiştir. Bu noktada, bir yılı aşkın süre boyunca sessizliğe mahkûm edilen müzik sektöründeki kişilere toplamda yalnızca 3 bin TL'lik bir ekonomik destek paketi sunulması, müzik emekçilerini kelimenin tam anlamıyla bir hayatta kalma savaşına sürüklemiştir.

“Aktarılan yardım miktarı bir evin fatura ya da mutfak giderini bile karşılamaya yetecek kadar değildi.” K, Tur Menajeri

“Nankörlük etmek olmaz akmasa da damladı diyelim.” B, Davulcu

Kamusal destek ve düzenlemelere en çok ihtiyaç duyulan vakitte, Türkiye'deki merkezi hükümetin müzik emekçilerinin seslerini yeterli ölçüde duymaması ve özellikle kayıtsız, güvencesiz ve günlük ücrete bağımlı şekilde çalışan bireyleri görmezden gelmesi, müzik emekçilerinin Covid-19'a karşı verdikleri savaşta yalnızlığa ve kendi kaderlerine terk edildiklerini düşünmelerine sebep olmaktadır. Son olarak, bahse konu araştırma bulguları, deneyimlenen ekonomik zorluklar ile intihar gibi mühim bir kamusal sorun arasındaki önemli bağlantıyı bir kez daha gözler önüne sermiştir.

“Bu sürenin sandığımızdan uzun sürmesi ve en zoru da hiç yokmuşuz gibi kaderimize terk edilmiş olmamız bir yılın sonunda ölüm haberleri almamıza neden oldu.” K, Tur Menajeri

“Tek başınasın ve sırtını yaslayabileceğin birisi yok, para kazanmak zorundasın, seni takmadıkları için, çok fazla arkadaşımız intihar etti.” S, Gitarist

“Tamamen yalnızlığa terk, ölüme mahkûm edildik.” B, Sahne Teknisyeni

“Geçtiğimiz iki yıl müzik sektöründe çalışan kişiler için maalesef ki acı vericiydi. Birçok müzisyen arkadaşımız geçim problemlerinden ötürü intihar etti. Pek çoğu da bu düşünceyle yaşamakta.” O, Ses Mühendisi

Sosyal Devlet Anlayışından Neoliberal Muhafazakarlığa Geçiş:

Türkiye'deki müzik emekçilerinin koronavirüse karşı verdikleri mücadelede kendi kaderlerine terk edilmesi meselesini daha iyi anlamlandırabilmek için merkezi hükümetin kamusal politika ve düzenlemeleri ne gibi bir anlayış ve ideoloji ile geliştirdiğini etraflıca değerlendirmek gerekmektedir. Sosyal politika ve sosyal refah uygulamaları ülkelerin yönetimlerinde bulunan hâkim grupların düşünce örüntüleri ve değer yükleri etrafında şekillendirilir. Hükümetler tarafından hayata geçirilen sosyal politika uygulamalarını eleştirel bir şekilde okumak ve satır aralarına odaklanmak, bahse konu politikaların hangi niyet ve pusula ile hayata geçirildiğinin anlaşılmasında elzemdir (Başer, 2020). Ülkemizde Covid-19 tahribatını hafifletmek için yürürlüğe konan kamusal destek programları, daha önceki süreçte prim ödeyerek sosyal güvenlik sistemi içerisine dahil ol(a)mamış müzik emekçilerini görmezden gelmiştir. Bu durum Türkiye'de sosyal adalet, hak ve vatandaşlık temelli bir sosyal refah anlayışından (wellfare) ziyade çalışma ve prim ödeme temelli bir sosyal politika anlayışının

(workfare) benimsendiğini gözler önüne sermektedir. Sahne ve enstrüman sanatçıları ile teknik işleri yerine getiren emekçilerin sosyal koruma, sosyal eşitlik gibi sosyal güvenlik programlarından yararlanmasının geçmişte vergi ya da prim ödemiş olma gibi belirli kriterlere bağlanmış olması kamusal hizmetlerin şartlı/kategorik sunumunu ve sosyal refah hizmetlerinin piyasalaştırıldığını göstermektedir. Dolayısıyla, burada devlet-birey ilişkisinin hak temelli ve yurttaşlık esaslı olmaktan uzak olarak karşılıklılık ilkesi çerçevesinde yapılandığı ve belli fiyatlandırmalar üzerinden metalaştırıldığı anlaşılmaktadır (Gün Çığı, 2021). Müzik emekçilerinden yaşadıkları yaşam stresörleri karşısında bireysel inisiyatif olarak sorunlarını kendilerinin çözüme kavuşturmasının beklenmesi veyahut aile, akrabalık ve sivil toplum gibi kurum ve mekanizmalar üzerinden söz konusu problemlerin süspanse edilmek istenmesi ülkemizde sosyal devlet anlayışından neoliberal muhafazakarlığa geçişin iz düşümü olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'deki müzik emekçilerinin büyük bir kısmı, Covid-19 pandemisi sürecinde yaşamlarını idame ettirebilmek için aile ve akrabalık bağları gibi geleneksel sosyal politika araçlarına başvurmak zorunda kalmıştır. Bu durum, sosyal refahı vatandaşlarına sağlamakla yükümlü devletin, kamusal sorumluluklarını aile ve sivil toplum gibi enformel ilişki ağlarının öne çıktığı mekanizmalara devrettiğini ve kamusal maliyetleri üstlenmekten imtina ettiğini göstermektedir (Gün Çığı, 2021). Ek olarak, ilgili araştırma neticesinde dayanışma, yardımlaşma ve hayırseverliğin Türkiye'de birer sosyal politika aparatı/enstrümanı (Canbulut, 2017) olarak da kullanıldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Koray (2015) yılındaki çalışmasında, sosyal demokrasi ya da refah devleti anlayışının kurumsallaştığı ülkelerde bile yoksulluk, işsizlik, sosyal dışlanma gibi muhtelif nedenlerden ötürü emek piyasalarında korunaksız-güvencesiz çalışmanın kalıcılaştığına dikkat çekmiş; öte yandan, hak temelli sosyal politika ve sosyal devlet anlayışının, retorik ve popülist söylemler haricinde, gelişmediği Türkiye'de, sosyal güvenlik ve sosyal korumadan mahrum istihdamın çalışma hayatına hâkim olduğuna vurgu yapmıştır (Koray, 2015). Bu araştırmanın sınırları dahilinde ise, Türkiye'deki müzik emekçileri arasında enformal, güvencesiz ve korunaksız çalışmanın yaygın olduğu ve bu nedenle Covid-19 krizi karşısında daha kırılgan bir görüntü sergilendiği belirtilmiştir. Küresel pandemi nedeniyle işsizlik ve yoksulluk girdabına yakalanan müzik emekçilerinin koruyucu sosyal güvenlik kaynaklarına şiddetle gereksinim duydukları bir vakitte; Türkiye'deki merkezi kamu idaresinin müzik emekçilerine yönelik sosyal politikalarını sosyal yardım mantığı çerçevesinde hak ve ihtiyaç temelli olmaktan uzak şekilde kurgulaması, hem sektöre hem de Türkiye'de emek rejiminin geneline egemen olan dinamiklerden ötürü geçmişte prim öde(ye)meyen ve(ya) vergi mükellefi ol(a)mayan emekçileri dışlaması, etkinlikten ve yeterlilikten uzak ekonomik yardımları prim ödeme merkezli şartlı bir bakış açısı ile sunması ve deneyimlenen sorunların çözümü noktasında kamusal hayattaki dayanışma ağları ve aile kurumunu işaret etmesi, özetle hem piyasacı hem de gelenekselci bir anlayışla hareket edilmesi Türkiye'de sosyal devlet anlayışından neoliberal muhafazakarlığa geçişin emareleri olarak değerlendirilmektedir.

“Bizler serbest çalışanlarız. Bu sektörün teknik çalışanları, enstrüman sanatçıları ve bağımsız üreticileri için vergi mükellefi olmak söz konusu değil. Bundan ötürü ailem ve arkadaşlarımdan başka bir dayanağım olmadı.” K, Tur Menajeri

“Karşımızda bir sosyal devlet görmek isterdim, halkına bakan, halkını düşünen ve refahını gözetten. Maddi gereksinimlerin karşılanmasında koşul aranmamasını beklerdim.” B, Sahne Teknisyeni

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırma yolculuğuna, müzik emekçilerinin Covid-19 krizinden neden son derece şiddetli bir biçimde etkilendiğini anlamak ve bu durumun alt metnindeki ideolojik, yapısal ve sistematik unsurları belirlemek amacıyla çıkmıştır. Türkiye’de müzik sektörü koronavirüs ile mücadele gerekçe gösterilerek bir yılı aşkın bir süre boyunca sessizliğe mahkûm edilmiştir. Kültür, sanat ve eğlence faaliyetlerinin askıya alınması neticesinde, ağırlıklı olarak iş sürekliliğinden uzak ve gününbirlik yevmiye usulüyle çalışan müzik emekçileri büyük bir ekonomik çıkmaza sürüklenmiştir. Eş zamanlı olarak deneyimlenen uzun süreli işsizlik ve akabinde gelişen yoksulluk ve yoksunluklar zinciri müzik emekçileri açısından psikolojik ve ruhsal çöküşü de beraberinde getirmiştir. Covid-19 ile başlayan süreç sonrası müzik emekçileri arasında hızla artan intihar oranları söz konusu durumun ulaştığı vahim boyutu açıkça ortaya koymaktadır.

İlgili araştırma sonucunda müzik sektörünün profesyonel yapılanma ve kurumsallaşma noktalarında ciddi sıkıntılarının bulunduğu ve bu problemlerin koronavirüs buhranının başlamasından çok öncesine dayandığı anlaşılmıştır. Araştırma sürecinin çıktılarına bakıldığında, müzik emekçilerinin büyük bir bölümünün sosyal güvencesiz, kayıt dışı ve palyatif şekilde (proje odaklı, kısa süreli, gününbirlik yevmiye usulü vb.) çalıştığı tespit edilmiştir. Herhangi bir sosyal güvenlik programının koruyucu şemsiyesi altında olmadan, güvencesiz ve enformel şekilde çalışma rejiminin bu kültür endüstrisine egemen olması müzik emekçilerinin Covid-19 buhranından orantısız biçimde zarar görmesinin birincil sebebidir. Dile getirilen hususlara ek olarak, meslek emekçilerinin müşterek koruma talep edecekleri veyahut seslerini duyurabilecekleri etkin ve işlevsel bir sendikanın bulunmaması ve hak arama faaliyetlerinin dağınık ve örgütlenmeden uzak muhtelif meslek birlikleri, dernek ve inisiyatifler üzerinden gerçekleştirilmesi salgın sürecinin olumsuz etkileriyle başa çıkılmasını güçleştirmiştir. Covid-19 krizi, müzik sektörünün kurumsallaşma ve sendikalaşma konularındaki açmazlarının ne derece tehlike arz ettiğini gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda, zorlu koronavirüs imtihanından çıkarılacak en önemli derslerden bir tanesinin, tabandan başlayarak tüm müzik sektörü bileşenlerini ortak bir çatı altında kucaklayacak kurumsal bir yapılanmaya gidilmesi fikrine ihtimam gösterilmesi olduğu düşünülmektedir. Müzik emekçilerinin problem ve gereksinimlerine yönelik dışsal ve palyatif çözüm beklentilerinden ziyade müzik sektörünün merkezinde ve mutfağında yer alan tüm bireylerin müşterek olarak katkı verecekleri kolektif ve katılımcı bir mücadele sonrası hukuki zeminde yasal olarak hakların inşa ve muhafaza edilmesi konularına süratle odaklanılmalıdır. Müzik sektörünün halihazırdaki yapısal ve sistematik sorunların

aşılması ve mesleğe kurumsal ve profesyonel bir kimlik kazandırılması hususlarında sendikalaşma meselesi önemsenmelidir.

Koronavirüsün negatif etkilerinin bertaraf edilmesi çerçevesinde Türkiye'deki merkezi kamu idaresi tarafından hayata geçirilen sosyal politika müdahaleleri müzik emekçilerinin beklenti ve gereksinimlerini karşılamaktan çok uzaktır. Bu sebepten ötürü, müzik sektörü emekçileri Covid-19'a karşı yalnızlığa ve kendi kaderlerine terk edildiğini düşünmektedirler. Geçimini müzik faaliyetleri ve etkinliklerinden sağlayan bireyler, yaşamlarını idame ettirme noktasında aile ve akrabalık bağları gibi geleneksel sosyal destek sistemlerine başvurmak zorunda bırakılmıştır. Bu durum, sosyal refahı vatandaşlarına sağlamakla yükümlü devletin, kamusal sorumluluklarını aile ve sivil toplum gibi enformel kurumlara devrettiğini ve kamusal maliyetleri üstlenmekten imtina ettiğini göstermiştir. Bir hükümetin genel politik tavrı ve pusulasının onun sosyal politikaya olan yaklaşımına etki edeceği bilinciyle kamusal destek ve düzenlemelere en çok ihtiyaç duyulan vakitlerden birinde, Türkiye'deki merkezi hükümetin müzik emekçilerine sırtını dönmesi kültürel, politik, siyasal ve ideolojik açıdan titizlikle mütalaa edilmelidir. Diğer taraftan, müzik sektörünün kronik ve yapısal problemlerinin çözümünün tek başına devlete ya da kamu otoritesine indirgenemeyeceği gerçeği gün gibi ortadadır. Sıklıkla dile getirilen bir husus olarak, bir başkasının sorunlarına ya da ihtiyaçlarına duyarsız kalmak, diğer bir deyişle yalnızca benden olanı, bana benzeyeni gözetmek gibi bir neoliberal umursamazlık sektör emekçilerini yakından ilgilendiren önemli sorunların başında gelmektedir. Refah ve sosyal koruma hizmetlerinin ötesinde bırakılmalarına karşın müzik emekçileri birbirini gözetken, dayanışma temelli ve hiç kimseyi arkada bırakmayacak bir pusula ile hareket etmelidir. Müzisyenler ve sahne emekçileri kendilerine yönelik baskılayıcı, eşitsiz ve adaletsiz pratiklere karşı kolektif bir karşı duruş sergilemelidir. Bu minvalde sessiz ve eylemsiz kalmanın çözümün değil sorunun bir parçası olmayı tercih etmeye karşılık geleceği farkındalığına sahip olunmalıdır. Müzik sektörünün kronik ve sistematik açmazlarının aşılmasında yegâne aktörün merkezi kamu otoritesi olmadığını ve sendikalaşma ya da müşterek bir şekilde hareket etme noktasında müzik emekçilerinin de mesuliyet sahibi olduğunun altı çizmekle beraber; koronavirüs salgını sonrası devletin elinde ilk kez müzik sektöründe faaliyet gösteren insanlara ilişkin bir veri envanteri/havuzu oluştuğu ve bunun da geliştirilecek yasa ve politikalara zemin/altyapı teşkil edebileceği düşüncesi önemsenmelidir. Ek olarak, müzik meslek birlikleri ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın müzik sektörünün yapısal ve süregelen sorunlarını konuşmak için ortak bir masa etrafında bir araya gelmesi uzun vadeli politika ve strateji geliştirmek adına tarihi bir fırsat olarak görülmelidir. Müzik sektörü emekçilerinin kaderi piyasanın adaletine terk edilmeden iktisadi, örgütsel, kültürel ve politik çerçevede geniş sistem ve etkileşimler üzerinden derinlikli bir okuma yapılmalıdır. Son tahlilde; sektör emekçilerinin güvencesiz, kayıt dışı, düşük ücretli, esnek ve insan onuruna yakışır nitelikten uzak koşullarda çalışması bulgularından hareket ile aile, piyasa, sivil toplum ve devlet gibi sosyal refah sağlayıcı kurumların diyalog ve iş birliği çerçevesinde, sosyal refah ve sosyal koruma hizmetlerinden azade edilmiş bir

grup olan müzik emekçilerinin sorunlarına yönelik hak, ihtiyaç ve sosyal adalet temelli sosyal politika pratikleri geliştirilmeli ve ivedilikle hayata geçirilmelidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun biçimde kaleme alınmıştır. İstanbul Kent Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'nun 23.03.2022 tarih ve 03 sayılı kararında araştırma kurgusunda ve gerçekleştirilen görüşmelerde etik açısından herhangi bir aykırılık saptanmamıştır.

ARAŞTIRMACININ KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, H. (2021). Eleştirel sosyal hizmet teorisi ve uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 383-401.
- Alpaslan, K. (2020, Aralık 19). *Pandeminin ürettiği sendika*. Gazete Duvar: <https://www.gazeteduvar.com.tr/pandeminin-urettigi-sendika-haber-1507684> (Son Erişim Tarihi: 08 Şubat 2022).
- Başer, D. (2020). Sosyal hizmet bağlamında sosyal politika. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet* (s. 1-28). içinde Ankara: Nobel Yayın.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 231-274.
- Canbulut, T. (2017). Yoksulluk ve yoksullukla mücadele alanındaki sosyal politikaların sosyal hizmet uzmanlarınca değerlendirilmesi: sürdürülebilir yoksulluk. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 113-132.
- Çınar, M. (2022, Nisan 3). *Müziğin saklı emekçileri: Sahne ışıklarının ardında gerçek hayat var*. Gazete Duvar: <https://www.gazeteduvar.com.tr/muzigin-sakli-emekcileri-sahne-isiklarinin-ardinda-gercek-hayat-var-haber-1558778> (Son Erişim Tarihi: 11 Şubat 2022)
- Dudu, S., Öğüt, E. H., & Denizci, Ö. Ç. (2022). *Türkiye'de Müzik Emekçilerinin Durumu: Türkiye'deki Müzik Emekçilerinin Çalışma Koşulları ve Gelir Durumları Üzerine Araştırma Raporu*. İstanbul: TÜRKOFSET.
- Evrensel Gazetesi, (2020, Eylül 16). CHP Milletvekili Taşcier: Pandemi süresince 100'e yakın müzisyen intihar etti. Web Sitesi: <https://www.evrensel.net/haber/414255/chp-milletvekili-tascier-pandemi-suresince-100e-yakin-muzisyen-intihar-etti> (Son Erişim Tarihi: 10 Aralık 2021).
- Güldalı, O. (2017). Baskı karşıtı sosyal hizmet: modern dünya-sistemi açısından eleştirel bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 228-244.

- Gün Çığı, T. (2021). Siyasal teorilerin sosyal politika anlayışlarına karşılaştırmalı bir bakış. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 415-432.
- Gürçay, E. (2021). [Babil'den Sonra] Müzik emekçileri ile dayanışmaya var mısınız? Yeşil Gazete Web Sitesi: <https://yesilgazete.org/babilden-sonra-muzik-emekcileri-ile-dayanismaya-var-misiniz/> (Son Erişim Tarihi: 15 Şubat 2022)
- İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı. (2020). *Pandemi Sırasında Kültür Sanatın Birleştirici Gücü ve Alanın İhtiyaçları*.
- Koray, M. (2015). Akp Dönemi: Neo-Liberalizm, Neo-Muhafazakarlık, Neo-Popülizm Beşiğinde Sallanan Sosyal Devlet Ve Sosyal Politika. M. Koray, & A. Çelik içinde, *Himmet, Fitrat, Piyasa AKP Döneminde Sosyal Politika* (s. 11-54). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- KREKSA. (2020). Pandeminin Bağımsız Sanatçıların Ekonomik Durumuna Etkileri. KREKSA Kültür.
- Kuş, E. (2012). Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kutay, S. (2020, 12 13). *Müzsienlerde 'bin lira' öfkesi: Herkese akıl sağlığı diliyorum*. Duvar Gazetesi Web Sitesi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/muzisyenlerde-bin-lira-ofkesi-herkese-akil-sagligi-diliyorum-haber-1507133> (Son Erişim Tarihi: 17 Şubat 2022).
- Özarslan, Z. (2021). Yaratıcı ve Kültürel Endüstriler ve Covid-19 Pandemi Döneminde Türkiye'de Kültür Ve Sanat Sektörlerinin Durumu. *Alternatif Politika*, 371-408.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 323-343.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2021). 'Müzik Sektörü' Desteklerine İlişkin Açıklama. Web Sitesi: <https://basin.ktb.gov.tr/TR-281073/39muzik-sektoru39-desteklerine-iliskin-aciklama.html> (Son Erişim Tarihi: 11 Şubat 2022)
- T.C. Resmî Gazete, (2020, Aralık 24). Korona Salgını Nedeniyle Verilecek Hibe Desteği Programı ve Uygulama Esasları Hakkında Tebliğ. T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete Web Sitesi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/12/20201224-13.htm> (Son Erişim Tarihi: 19 Ocak 2022).
- Türkiye İstatistik Kurumu, (Ekim-Aralık, 2021). İşgücü İstatistikleri, Web Sitesi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-IV.-Ceyrek:-Ekim---Aralik,-2021-45643&dil=1> (Son Erişim Tarihi: 24 Ocak 2022).
- Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Kurumu. (2022). Kayıtdışı İstihdam Oranı. Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Kurumu: http://eski.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari (Son Erişim Tarihi: 15 Şubat 2022).
- Yıldırım, B., & Şahin, F. (2019). Esping-Andersen'in refah devleti sınıflandırması ve makro sosyal hizmet uygulamaları temelinde Türkiye'nin konumu. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 2525-2554.

- Yeni Ülke. (2021, Temmuz 6). *Müzik emekçileri anlatıyor*. Yeni Ülke: <https://www.yeniulke.com.tr/2021/muzik-emekcileri-anlatiyor-3148/> (Son Erişim Tarihi: 17 Şubat 2022).
- Yunus Emre Enstitüsü, (2020, Aralık 11). "Müzik Susmasın" Covid-19 Salgın Sürecinde Destek Projesi Çağrısı-I. Web Sitesi: <https://www.yee.org.tr/en/node/14748> (Son Erişim Tarihi: 14 Ocak 2022).

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Yaşlı Nüfusun Geleceği ve Sağlık Hizmetleri ile İlişkilendirilmesi: Dünya Bankası Gelir Grupları Üzerine Bir Araştırma

The Future of the Ageing Population and Relationship with Health Services: A Research on World Bank Income Groups

Osman ŞENOL¹, İbrahim Hüseyin CANSEVER²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
osmansenol32@hotmail.com,
ORCID: 0000-0001-5626-2921

²Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi,
ihcansever@hotmail.com, ORCID:
0000-0002-9999-6789

Başvuru: 31.10.2021
Kabul: 07.02.2023

Atıf:
Şenol, O. ve Cansever, İ. H. (2023). Yaşlı nüfusun geleceği ve sağlık hizmetleri ile ilişkilendirilmesi: dünya bankası gelir grupları üzerine bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(2), 267-283. DOI: 10.33417/tsh.989051

ÖZ

Yaşlılık önümüzdeki on yıllarda tüm dünya ülkelerinin önemli bir sorunu olarak görülmektedir. Mevcut yaşlı nüfusun gelecekte birçok sebebe bağlı olarak önemli derecede artış göstereceği yapılan tahminlerde görülmektedir. Araştırmanın amacı, yaşlı nüfusun gelecekteki durumunun tahmin edilmesi ve sağlık hizmetleri ile ilişkisinin ortaya konulmasıdır. Amaca yönelik olarak, ülke gruplarının yaşlı nüfus oranlarının geleceğe yönelik tahminleme yapılmasında ARIMA modeli uygulanmıştır. Araştırmanın verileri, Dünya Bankası'nın ülkeleri gelir düzeylerine göre gruplandırması dikkate alınarak; düşük, alt-orta, üst-orta ve yüksek gelirli ülkelerin toplam nüfusları içerisinde 65 ve üstü nüfus oranlarından oluşmaktadır. Veriler 1960-2019 dönemlerini kapsamakta, verileri analiz etmek için Eviews 9.0 ile Stata 15.0 paket programları kullanılmıştır. Araştırmada 65 yaş üstü nüfus oranının 2030 yılında; düşük ve alt-orta gelirli ülkelerde %1,28'lik bir artış göstererek %3.3218 seviyesine yükseleceği, üst-orta gelir grubundaki ülkelerde %34,88'lik bir artış göstererek %10,8670'e yükseleceği ve yüksek gelir grubu ülkelerde ise %13,77'lik bir artış göstererek %21,1061 seviyesine yükseleceği öngörülmüştür. Artan yaşlı nüfusun gelecekte önemli derecede sağlık harcamalarını da artıracığı öngörülmektedir. Nitekim araştırmada 2000-2019 yılı verilerinde düşük ve alt-orta, üst-orta ve yüksek gelir grubundaki ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ve GSYH'den sağlığa ayrılan ortalama payın önemli derecede artış gösterdiği görülmüştür. Geleceğe yönelik olarak yaşlılara sunulacak sağlık hizmetlerinde; multidisipliner bir yaklaşım sergilenmesi, merkezi hükümetlerin yerel yönetim birimlerini de içerecek şekilde planlamalar yapması ve uygulama alanında birlikte hareket etmesi, yaşlanmaya karşı oluşturulacak politikalarda kamu ile özel sektörün birlikte hareket etmesi ve geleceğe yönelik net planlama çalışmaları yapılması gibi öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Yaşlılık, yaşlanan nüfus, yaşlı nüfus projeksiyonu, sağlık hizmetleri, sağlık harcamaları

ABSTRACT

Ageing is seen as an important problem in all countries of the world in the coming decades. It is predicted that the current elderly population will increase significantly in the future due to many reasons. The research aims to predict the future situation of the elderly population and to reveal its relationship with health services. For this purpose, the ARIMA model has been applied to predict the elderly population ratios of country groups for the future. The data of the research, taking into account the World Bank's grouping of countries according to their income levels; consists of population ratios of 65 and over among the total population of low, lower-middle, upper-middle and high-income countries. The data covers the period 1960-2019, and Eviews 9.0 and Stata 15.0 package programs were used to analyze the data. In the research, the rate of the population over 65 years old in 2030; In low- and lower-middle-

income countries, is predicted to increase by 1.28% to 3.3218%. It is predicted that it will increase to 10,8670% with an increase of 34.88% in upper-middle-income countries, and rise to 21.1061% in high-income countries, with an increase of 13.77%. It is predicted that the increasing elderly population will significantly increase health expenditures in the future. As a matter of fact, in the data of 2000-2019, it has been observed that the average share of the Gross Domestic Product (GDP) and the average share of health in the countries in the low, lower-middle, upper-middle and high-income groups has increased significantly. In the health services to be offered to the elderly for the future; Suggestions such as displaying a multidisciplinary approach, making plans by central governments including local government units and acting together in the field of implementation, acting together with the public and private sectors in policies to be formed against ageing, and making clear planning studies for the future were presented.

Keywords: *Ageing, ageing population, ageing population projection, health services, health expenditures*

GİRİŞ

Ölüm oranlarının azalması, doğumda beklenen yaşam süresinin artması ve doğum oranlarının azalmasıyla birlikte dünya nüfusu giderek yaşlanmaktadır. Yaşlı nüfusun hızla artması ülkelerin günümüzde üzerine politikalar geliştirdiği önemli bir konu durumundadır. Blomm ve arkadaşları (2011) yaşlılık üzerinde yaptıkları araştırmada 2050 yılında küresel olarak 60 yaş üstü kişi sayısının 2 milyara yaklaşacağını ve toplam nüfusun yaklaşık %4'ünün 80 yaş üstü nüfusun oluşturacağını belirtmiştir. Kaya ve Yalçınkaya (2014) yaptıkları araştırmada 2050 yılında Japonya ve Kore'nin dünyanın en yaşlı toplumu olacağını, Afrika ülkelerinin ise en genç topluma sahip olacağını belirtmişlerdir. Yapılan tahminlerde önümüzdeki on yıllarda yaşlı nüfusun bugün var olandan çok ileride bir konuma geleceği açık şekilde görünmektedir. Yaşlanma, küresel bir sorun haline gelmiş ve ülkelerin günümüzde ortaya koyacağı kanıta dayalı politikalar gelecekteki konumu önemli şekilde etkileyecek ve şekillendirecektir.

Yaşlanma, bireyde yaşın ilerlemesi ile ortaya çıkan değişiklikler olarak tanımlanmaktadır (Camkurt, 2014). Yaşlanma farklı bir tanımda, yaşın ilerlemesi ile ölüm riskini arttıran değişiklikler bütünü şeklinde ifade edilmiştir (Samancı Tekin ve Kara, 2018). Biyolojik yönden yaşlanma; zamanla bağışıklık sistemini zayıflatan, vücudun kendini onarma kapasitesini azaltan ve bir dizi farklı hastalık geliştirme riskini arttıran hücrelerde birikmiş hasarla ilişkilidir (Steves, Spector ve Jackson, 2012; Beard ve Bloom, 2015).

Yaşlı olma hali olarak tanımlanan (Türk Dil Kurumu, 2021) yaşlılık, kronolojik olarak ele alındığında 65 yaş ve üstü nüfus yaşlı nüfusu temsil etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) yaşlılığı; 65 yaş (bazen 60) üzerini yaşlı; 80 yaş üzerini ileri yaşlı olarak tanımlamıştır (WHO, 1999). Bazı çalışmalar ise 65-74 arası genç yaşlı, 75-84 arası orta yaşlı ve 85 yaş üzerini ileri yaşlı (ihtiyarlık) olarak tanımlamıştır (Multani ve Verma, 2007; Lee, Oh, Park, Choi ve Wee, 2018; Zubaroğlu Yanardağ, 2019).

Bir ülkedeki nüfusun yaşlanması, ilgili ülkedeki çocuk ve genç nüfusun azalması ve yaşlı nüfusun artması anlamına gelmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007). Birleşmiş Milletler, ülkeleri yaşlı nüfus oranına göre dört grupta sınıflandırmıştır. Bunlar (Kumtepe, 2018);

- Genç toplumlar: (65 yaş ve üzeri nüfus %4'ten az olan),
- Erişkin Toplumlar: (65 yaş ve üzeri nüfusu %4 ile 7 arasında olan),
- Yaşlı toplumlar: (65 yaş ve üzeri nüfusu %7 ile 10 arasında olan),
- Çok yaşlı toplumlar: (65 yaş ve üzeri nüfusu %10 üzerinde olan).

DSÖ'nün raporuna göre 2030 yılında dünyada yaşlı nüfusun, toplam nüfusa oranının %12'ye yükseleceği belirtilmiştir (WHO, 2015). Birleşmiş Milletler (BM) tarafından ortaya konulan projeksiyonda; 2019 yılında dünya nüfusunun %9'unu 65 yaş ve üzeri nüfus oluştururken; 2050

yılında bu oranın %16 olması beklenmektedir. Bu kapsamda 2050 yılında her 6 kişiden biri 65 yaş ve üzeri nüfus içinde yer alacaktır (United Nations, 2020). Tıp alanında yaşanan gelişmeler doğumda beklenen yaşam süresini artırmaya devam etmekte ve yaşlıların daha uzun süre hayatta kalacağı gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bu kapsamda yaşlı nüfusun artmasıyla ilgili olarak, ülkeler sadece sağlık sektörüyle ilgili değil başta sosyal yönden olmak üzere farklı alanlardan da hazırlıklı olmalıdır. Bir toplum içerisinde yaşlı nüfusun artması yaşlı bireylere yönelik psikolojik, fiziksel ve sosyal yönden oluşan ihtiyaçların da giderilmesini gerektirmektedir (Ceylan, 2015). Yaşlılık ile birlikte Alzheimer ve Demans gibi hastalıklarda da artış görülmektedir. Belirtilen hastalığı olan bireylerin yaşam düzeylerinde iyileştirmeler sağlanması, sosyal aktiviteler oluşturarak boş zamanlarının değerlendirilmesi, sosyal ve sağlık gereksinimlerinin yanında psikolojik gereksinimlerinin de karşılanması gerekmektedir (Zıplar, 2015: 185). Nitekim yaşlı nüfusun artması ile birlikte bağımlı nüfusun artması, kamu gelirlerinin azalması, ödenecek emekli maaşlarının artması (Johnson, 2004), vergi gelirlerinin düşmesi (Goudsward ve van de Kar, 1994) ve sağlık harcamalarının artması gibi birçok sorun ortaya çıkmaktadır.

Yaşlılıkla birlikte birden fazla kronik hastalık olma durumu anlamına gelen multimorbidite olasılığı yükselmektedir. Birden fazla hastalığın bireyde aynı anda bulunması fonksiyonel düşüş, sakatlık ve ölüm oranının da yükselmesine sebep olmaktadır. Bu durum hem bireyi olumsuz etkilemekte hem de daha fazla sağlık hizmeti almasını gerektirmektedir. (Marengoni vd., 2011; Bähler, Huber, Brüngger ve Reich, 2015). Yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan fizyolojik, fonksiyonel ve ruhsal sağlık sorunları, bireylerin sağlık hizmeti alma gereksinimini önemi ölçüde artırmaktadır (Beğer ve Yavuzer, 2012; Bloom ve Luca, 2016). Bu hastalıkların çoğunluğunu hipertansiyon, diyabet, kronik kalp yetersizliği gibi kronik hastalıklar oluşturmaktadır. Bunun yanında demans ve depresyon gibi ruhsal sağlık sorunları da bu dönemde ortaya çıkan hastalık durumlarıdır. Ayrıca kas sorunları, enfeksiyon hastalıkları, üriner sorunlar ve kanser bu dönemde oldukça yoğun karşılaşılan hastalıklardır (Karadakovan, 2005).

Yaşlı nüfustaki bu hastalıkların varlığı ve bunun yanında dünya üzerinde yaşlı nüfusun artışı, ülkelerin sağlık alanına ayırdığı pay üzerinde gittikçe artan bir baskı yaratmaktadır (Erol, 2012). Bir diğer araştırmada ise kişilerin yaşamları boyunca yaptığı toplam sağlık harcamalarının yaklaşık yarısı 65 yaş sonrası yapıldığı belirtilmiştir (Alemayehu ve Warner, 2004). Farklı bir Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD) raporuna göre, sağlık harcamalarının %40-50'sini 65 yaş üstü yaş grubu oluşturmakta ve bu grubun kişi başına sağlık giderleri, 65 yaşın altındakilere göre üç ila beş kat daha yüksek seyretmektedir (Dang, Antolin ve Oxley, 2001). Nitekim sağlık harcamalarına etki eden değişkenler demografik ve demografik olmayan değişkenler olarak gruplanmış ve demografik değişkenler içinde nüfusun yaşlanması yer almıştır (Colombier ve Weber, 2008). Ayrıca Avrupa Komisyonu (2009) sağlık harcamalarına etki eden talep yönlü değişkenler içinde nüfusun demografik yapısını göstermiştir.

DSÖ (2018), 2050 yılında yaşlıların %80'inin düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşayacağını belirtmiştir. Birleşmiş Milletler (2019) raporunda ise bu durumu destekler nitelikte; daha az gelişmiş ülkelerin¹, 2050 yılında dünya yaşlı nüfusunun üçte ikisinden (1,1 milyar) fazlasına ev sahipliği yapacağını belirtmiştir. Bunun yanında 2019 ve 2050 yılları arasında yaşlı nüfustaki en hızlı artışın %225 ile en az gelişmiş ülkelerde² gerçekleşmesi beklendiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda bu ülkelerdeki toplam 65 yaş ve üstü nüfus 2019 yılında 37 milyon iken; 2050'de 120 milyon olması beklenmektedir. Bu durum aslında günümüze kadar geçen yıllarda gelişmiş ülkelerin yaşlı nüfusa sahip olması gerçeğini değiştirerek, az ve en az gelişmiş ülkelerin gelecek yıllarda gelişmiş ülkelere daha fazla yaşlı nüfusa sahip olacağını göstermektedir. Bu kapsamda özellikle az gelişmiş ülkelerdeki günümüz sağlık sistemleri göz önüne alındığında; artan yaşlı nüfusun ilgili ülkelere önemli yükler getireceği ve bu duruma yönelik gelecek odaklı planlamalar yapılması elzemdir.

YÖNTEM

Yaşlı nüfusun varlığı tüm dünyadaki ağırlığını her geçen gün artırmaktadır. Araştırmanın amacı, Dünya Bankası (DB) gelir grupları içinde yaşlı nüfusun gelecekteki durumunun tahmin edilmesi ve sağlık hizmetleri ile ilişkisinin ortaya konulmasıdır. Amaca yönelik olarak, ülke gruplarının yaşlı nüfus oranlarının geleceğe yönelik tahminleme yapılmasında Autoregressive Integrated Moving Average (ARIMA) modeli uygulanmıştır. Araştırmanın verileri, DB'nin ülkeleri gelir düzeylerine göre gruplandırması dikkate alınarak; düşük, alt-orta, üst-orta ve yüksek gelirli ülkelerin toplam nüfusları içerisinde 65 ve üstü nüfus oranlarından oluşmaktadır. Araştırmada düşük ve alt-orta gelir grubundaki ülkeler birlikte ele alınmıştır. Söz konusu veriler 1960-2019 dönemlerini kapsamakta ve yıllık olarak kullanılmıştır. Verileri analiz etmek için Eviews 9.0 ile Stata 15.0 paket programları kullanılmıştır. Araştırmada yaşlı nüfusun gelecekteki konumunun sağlık hizmetleri ile ilişkilendirilmesi boyutunda ise DB veri tabanından elde edilen ilgili ülke gruplarına ait GSYH ve GYSH'den sağlığa ayrılan payın değişimi ve mevcut durumda 65 yaş üzeri nüfusun etkilendiği hastalıklar göz önüne alınarak; hem ekonomik hem de hizmet sunumu yönünden mevcut durum ve gelecek perspektifi ortaya konulmuştur.

ARIMA modellemeleri, otoregresif model olarak bilenen AR ile hareketli ortalama olarak bilenen MA modellerinin birleştirilmesinden oluşmaktadır. Söz konusu ARIMA (p,q) modellemelerinin formül gösterimi ise aşağıdaki gibidir (Güney, 2009: 7):

$$Z_t = \phi_1 Z_{t-1} + \phi_2 Z_{t-2} + \dots + \phi_p Z_{t-p} + A_t - \theta_1 A_{t-1} - \theta_2 A_{t-2} - \dots - \theta_q A_{t-q}$$

¹ Daha az gelişmiş ülkeler olarak; Afrika, Asya (Japonya hariç) ve Latin Amerika ve Karayipler ile Okyanusya'nın (Avustralya ve Yeni Zelanda hariç) tüm bölgeleri şeklinde ifade edilmiştir (United Nations, 2019).

² Raporda en az gelişmiş ülkeler grubu 47 ülkeyi içermektedir. Detaylı bilgi için bkz. United Nations. (2019). World Population Ageing 2019: Highlight.

Formülde yer alan her bir sembol denklemde farklı bir değişkeni simgelemek için kullanılmaktadır. Denklemde yer alan \emptyset , AR modeline ait parametreleri temsilen kullanılırken; Θ , MA modelinde yer alan parametreleri temsilen kullanılmaktadır. ARIMA modellerinin dereceleri ise sırası ile p-q ile gösterilmektedir (Newton, 1998: 398). Araştırmada en uygun tahmin değerlerine ulaşmak için AR ve MA değişkenlerinin anlamlı olması gerekmektedir. En uygun tahmini tespit ederken de alternatifler geliştirilir. Alternatifler arasında seçim yapılırken bilgi verme kriterlerinden yararlanır. Seçilen en uygun ARIMA modelinde her bir bağımsız değişkenin olasılık değerinin anlamlı olmasına dikkat edilmelidir. Araştırmada kullanılan veriler ile bu verilerin model içerisindeki kısaltmaları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Değişkenlerin Tanımlanması

Değişken İsmi	Kısaltması
Düşük ve alt-orta gelir grubunda yer alan ülkelerin toplam nüfus içerisinde 65+ nüfusun oranı	Dusukaltortagelir
Üst-orta gelir grubunda yer alan ülkelerin toplam nüfus içerisinde 65+ nüfusun oranı	Ustortagelir
Yüksek gelir grubunda yer alan ülkelerin toplam nüfus içerisinde 65+ nüfusun oranı	Yuksekgelir

BULGULAR

Sağlık planlamalarında önemli bir yer tutan yaşlı nüfus oranının geleceğe yönelik tahmin edilmesi, ülke grupları arasında farklılıklarının görülmesi ve bu bilgiler doğrultusunda gelecek perspektiflerinin oluşturulması önem arz etmektedir. Bu kapsamda yapılan araştırmada yapılan tahminleme sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Serilerde durağanlığı ölçmek için birim kök testlerinin yapılması gerekmektedir. Yukarıda araştırma kapsamında kullanılacak değişkenlerin birim kök test değerleri verilmiştir. Her bir serinin durağanlığı kontrol edilerek serinin durağan olmama durumunda fark alınma işlemi gerçekleştirilerek I(1) seri durağan hale getirilmektedir. Serilerin durağanlıkları incelendiğinde hepsinin düzeyde durağan olmadıkları görülmektedir. Serilerin birincil farkları alındıktan sonra durağan hale geldikleri görülmüştür. Serilerin durağanlıkları ADF (Augmented Dickey-Fuller) testi ile ve 10 gecikme üzerinden incelenmiştir.

Tablo 2’de değişkenlerin her düzeyde birim kök test değerleri verilmiştir. Seride birim kök olup olmadığının tespiti için Mac Kinnon kritik değerlerine göre karar verilmiştir.

Tablo 2. Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi

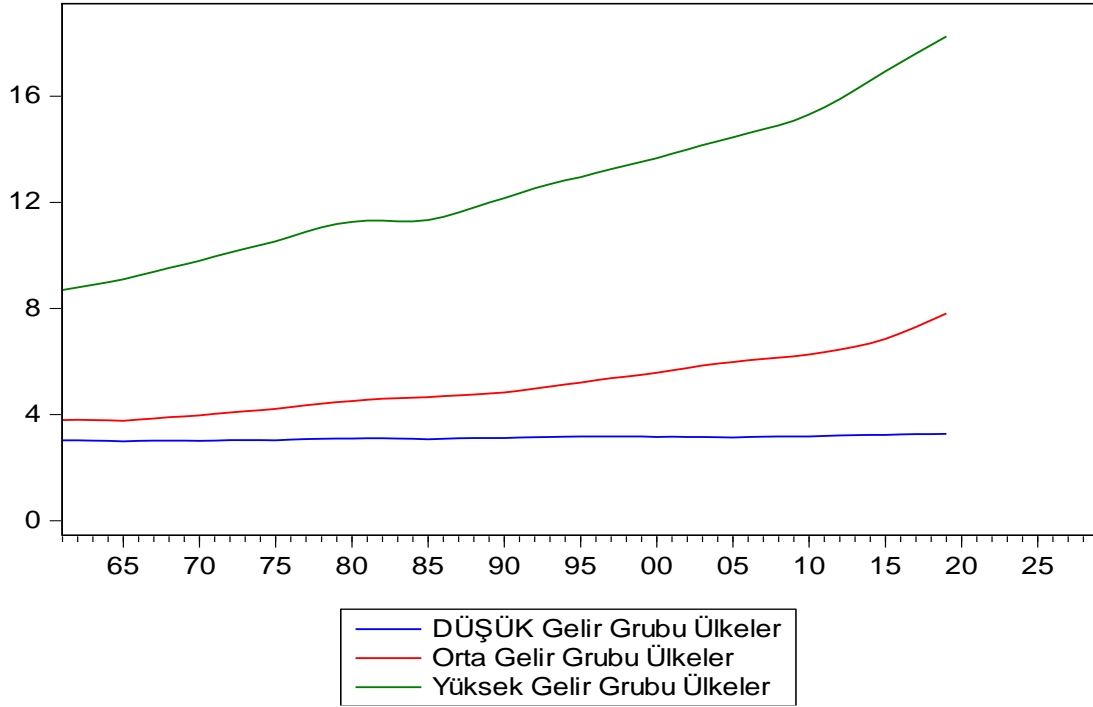
Değişken	Düzye	Test İstatistik Değeri	Birinci Fark	Test İstatistik Değeri
Dusukaltortagelir	%1 (-3.56)	0.50	%1 (-3.56)	-3.28**
	%5 (-2.91)		%5 (-2.9176)	
	%10 (-2.59)		%10 (-2.5966)	
Ustortagelir	%1 (-2.61)	1.22	%1 (-2.60)	2.17**
	%5 (-1.94)		%5 (-1.94)	
	%10 (-1.61)		%10 (-1.61)	

Tablo 2. Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi (devamı)

Değişken	Düzeyde	Test İstatistik Değeri	Birinci Fark	Test İstatistik Değeri
Yuksekgelir	%1 (-3.55)	2.36	%1 (-3.55)	-3.96***
	%5 (-2.91)		%5 (-2.91)	
	%10 (-2.59)		%10 (-2.59)	

t-istatistik değerlerine; $P < 0.01$ ise ***, $0.01 < P < 0.05$ ise **, $0.05 < P < 0.1$ ise * konulmuştur.

Her gelir grubuna ait ülkelerin toplam nüfusları içerisinde yaşlı nüfuslarının oransal gösterimi Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Ülke Gruplarına Ait 1960-2019 Arası Toplam Nüfus İçerisinde Yaşlı Nüfus Oranı (%)

Şekil 1'de her bir ülke grubunun 1960-2019 dönemlerine ait yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı gösterilmektedir. Yüksek gelir grubuna sahip ülkelerde toplam nüfus içerisinde yaşlı nüfus oranı istikrarlı ve hızlı bir şekilde artarken; bu durum diğer ülke grupları için söz konusu olmamaktadır. Üst-orta gelir grubuna ait ülkelerde yaşlı nüfus oranı 2000'lere kadar görece yatay seyir izlerken; 2000 sonrası dönemde hafif bir yükselme gerçekleşmiştir. Ancak düşük gelir grubu ülkelerde görüldüğü üzere yaşlı nüfus oranının çok değişmediği görülmektedir.

Serilerde fark alma işlemleri gerçekleştirildikten sonra her bir ülke grubu için en uygun ARIMA modellerinin bulunması gerekmektedir. Her bir değişken için oluşturulan ARIMA modellerinin en iyi olanın seçimi belirli kriterler doğrultusunda yapılmaktadır. En uygun model için dikkat edilmesi gereken kriterler; parametre değişkenlerinin anlamlı olması, F istatistik değerinin anlamlı olması ve seçilen bilgi verme kriterlerinin değerlerinden en küçük değere sahip olanının seçilmesidir. Tablo 3'de düşük gelirli ülke grubu için geliştirilen modeller ve en uygun model seçimi gösterilmiştir.

Tablo 3. Ülke Grupları için En Uygun ARIMA Modelinin Belirlenmesi

	Model	AIC	SIC	Hannan-Quinn
Model 1 (Düşük ve Alt-orta Gelirli Ülke Grubu)	ARIMA (1,1,0)	-6.41991	-6.31427	-6.37867
	ARIMA (1,1,1)	-6.42636	-6.28551	-6.37636
	ARIMA (2,1,1)	-6.42288	-6.24682	-6.35415
	ARIMA (2,1,2)	-6.51376	-6.30249	-6.43129
Model 2 (Üst-orta Gelirli Ülke Grubu)	ARIMA (1,1,0)	-5.08999	-4.98435	-5.04875
	ARIMA (1,1,1)	-5.07346	-4.97637	-5.06224
	ARIMA (2,1,1)	-5.12047	-4.9441	-5.05174
	ARIMA (2,1,2)	-5.29728	-5.11965	-5.22808
Model 3 (Yüksek Gelirli Ülke Grubu)	ARIMA (1,1,0)	-2.77031	-2.69989	-2.74282
	ARIMA (1,1,1)	-3.78732	-3.68168	-3.74089
	ARIMA (2,1,1)	-4.72818	-4.58608	-4.678745
	ARIMA (2,1,2)	-4.94430	-4.76667	-4.87511

Tablo 3'de her bir ülke grubu için farklı ARIMA modelleri geliştirilmiştir. Karar verme kriterleri dikkate alınarak geliştirilen modeller içerisinde her gruba en uygun model yapısı seçilmiştir. Bu kapsamda düşük ve alt orta gelirli ülke grubu için ARIMA (2,1,1); üst-orta gelirli ülke grubu için ARIMA (2,1,2) ve yüksek gelirli ülke grubu için ise ARIMA (2,1,2) modellerinin en uygun model olduğu görülmektedir. Her bir grup için en uygun modelin belirlenmesinden sonra söz konusu modellerin tahmin sonuçları Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Düşük ve Alt-orta Gelirli Ülke Grubu için Hazırlanan ARIMA (2,1,1) Modeline Ait Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik
AR(1)	1.280680	0.000546	8.69***
AR(2)	-0.446598	0.123028	10.26***
MA(1)	-0.966538	0.027693	-34.90***
C	0.02547	0.00637	8.69***
R ² : 0.24	F-p değeri:0.000	Theil's U: 0.4866	MAPE: 10.56

t-istatistik değerlerine; P<0.01 ise***, 0.01<P<0.05 ise **, 0.05<P<0.1 ise * konulmuştur.

Tahmin sonuçları incelendiğinde F olasılık değerinin anlamlı olması modelin bütünsel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Elde edilen modelde otokorelasyon olup olmadığı Breusch-Godfrey LM testi ile sınanmıştır. 1. gecikmeden 10. gecikmeye kadar her gecikme için test tekrarlanmış ve modelde %5 düzeyinde otokorelasyon probleminin olmadığı görülmüştür. Diğer taraftan modele ait Theil's U öngörü değeri 0.4866 olarak hesaplanırken; MAPE (Ortalama Mutlak Yüzde Hata - Mean Absolute Percentage Error) istatistik değeri 10.56 olarak hesaplanmıştır. Modelin uygun olduğunun en önemli göstergesi Theil's U değerlerin 0.50 değerinin altında yer almasıdır (Kutlar, 2017). Bu araştırmada söz konusu istatistik değerlerinin kabul edilebilir değerlerde olduğu görülmektedir. Modelin artık değerlerine yönelik ACF (Auto-correlation Function) ve PACF (Partial Auto-correlation Function) grafiği incelendiğinde kritik değeri aşan herhangi bir gecikme görülmemiştir.

Üst-orta gelir grubuna ait ülkelerin toplam nüfus içerisinde yaşlı nüfus oranına yönelik ARIMA modeli oluşturulmuştur. En uygun modele ulaşabilmek için farklı ARIMA modelleri geliştirilmiş ve en uygun modelin ARIMA (2,1,2) modeli olduğu görülmüştür. Üst-orta gelir grubundaki ülkelere ait geliştirilen ARIMA modelleri ve karar verme kriterlerine ait değerler Tablo 3'de belirtilmiştir. Üst-orta gelir grubuna ait geliştirilen modelin tahmin sonuçları Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5. Üst-orta Gelir Grubu için Geliştirilen ARIMA (2,1,2) Modeline Ait Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik
AR(1)	1.730418	0.128446	13.47193***
AR(2)	-0.714946	0.134057	-5.333141***
MA(1)	0.401142	0.144064	2.784459***
AR(2)	0.470304	0.136191	3.453257***
C	3.636565	0.450172	8.078166***
R ² : 0.57	F-p değeri: 0.000	Theil's U: 0.10	MAPE: 17.63

t-istatistik değerlerine; $P < 0.01$ ise ***, $0.01 < P < 0.05$ ise **, $0.05 < P < 0.1$ ise * konulmuştur.

Tablo 5'te üst-orta gelir grubu ülkeler için geliştirilen model çıktıları incelendiğinde bütün değişkenlerin anlamlı çıktığı görülmektedir. F olasılık değerinin de $p < 0.05$ olması modelin bir bütünsel olarak anlamlı olduğu göstermektedir. Modelde otokorelasyon olup olmadığının kontrolü için ise Breusch Godfrey LM testi ile yapılmıştır. Söz konusu test ile 1. gecikmeden 10. gecikmeye kadar yapılmış ve otokorelasyon olmadığı görülmüştür. Diğer taraftan geliştirilen modelin öngörücü gücünü gösteren MAPE ve THEIL eşitsizlik katsayıları hesaplanmıştır. Theil's U değeri 0.10 ve MAPE değeri 17.63 olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen istatistik değerleri incelendiğinde modelin öngörü yapmaya uygun olduğu görülmüştür. Modelin artık değerlerine ait ACF ve PACF değerleri incelendiğinde de uygun olduğu görülmüştür.

Yüksek gelir grubuna ait ülkelerin toplam nüfus içerisinde yaşlı nüfus oranına yönelik ARIMA modeli oluşturulmuştur. En uygun modele ulaşabilmek için farklı ARIMA modelleri geliştirilmiş ve en uygun modelin ARIMA (2,1,2) modeli olduğu görülmüştür. Yüksek gelir grubu ülkelere ait geliştirilen ARIMA modelleri ve karar verme kriterlerine ait değerler yukarıda belirtilmiştir. Yüksek gruba ait geliştirilen modelin tahmin sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

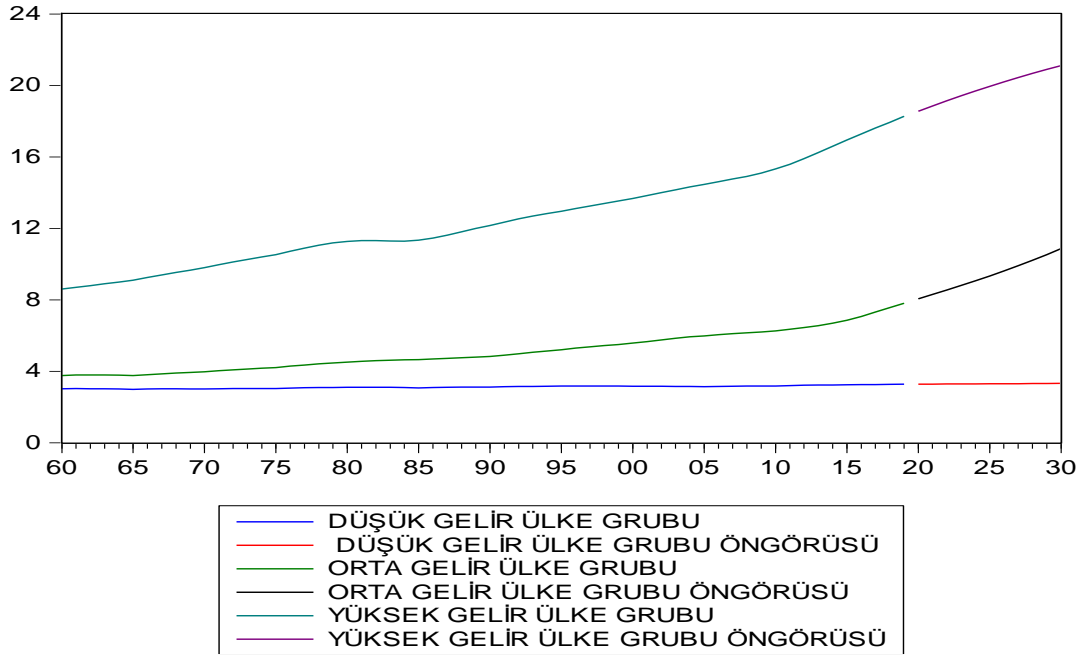
Tablo 6. Yüksek Gelir Grubu için Geliştirilen ARIMA (2,1,2) Modeline Ait Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik
AR(1)	1.784736	0.098207	18.17***
AR(2)	-0.778397	0.100627	-7.735494***
MA(1)	0.658450	0.117229	5.614399***
AR(2)	0.655121	0.117398	5.580332***
C	6.178391	2.549253	2.42**
R ² : 0.35	F-p değeri: 0.000	Theil's U: 0.09	MAPE: 0.12

t-istatistik değerlerine; $P < 0.01$ ise***, $0.01 < P < 0.05$ ise **, $0.05 < P < 0.1$ ise * konulmuştur.

Yüksek gelir grubu ülkeleri için geliştirilen model çıktıları incelendiğinde bütün değişkenlerin anlamlı çıktığı görülmektedir. F olasılık değerinin de $p < 0.05$ olması modelin bir bütünsel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelde otokorelasyon olup olmadığının kontrolü için ise

Breusch Godfrey LM testi ile yapılmıştır. Söz konusu test ile 1. gecikmeden 10. gecikmeye kadar yapılmış ve otokorelasyon olmadığı görülmüştür. Diğer taraftan geliştirilen modelin öngörücü gücünü gösteren MAPE ve THEIL eşitsizlik katsayıları hesaplanmıştır. Theil's U değeri 0.09 ve MAPE değeri 12 olduğu tespit edilmiştir. Modelin artık değerlerine ait ACF ve PACF değerleri incelendiğinde de uygun olduğu görülmüştür. Her bir modele ait en uygun ARIMA modelleri belirlendikten sonra değişkenlerin geleceğe yönelik öngörü grafiği Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. Ülke Gruplarına Ait 2030 Yılına Kadar Yaşlı Nüfus Öngörü Grafiği

Şekil 2'de görüldüğü üzere yüksek gelir grubundaki ülkelerdeki yaşlı nüfus artışı devam etmekte iken; üst-orta gelir grubundaki artışın daha sert şekilde olduğu görülmektedir. Düşük ve alt-orta gelir grubu ülkelerde ise görece yatay seyir devam etmektedir. Değişkenlere ilişkin geleceğe yönelik öngörüler yıllık bazda olacak şekilde Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Gelir Gruplarına Ait Ülkelerin 2030 Yılına Kadar Toplam Nüfus İçerisinde Yaşlı Nüfus Oranı (%)

Yıl	Düşük ve Alt-orta Gelir Grubu	Üst-orta Gelir Grubu	Yüksek Gelir Grubu
2020	3.2797	8.0564	18.5508
2021	3.2804	8.3002	18.8480
2022	3.2847	8.5467	19.1360
2023	3.2894	8.7988	19.4149
2024	3.2940	9.0590	19.6845
2025	3.2986	9.3289	19.9447
2026	3.3032	9.6099	20.1958
2027	3.3079	9.9032	20.4375
2028	3.3125	10.2099	20.6697
2029	3.3171	10.5309	20.8926
2030	3.3218	10.8670	21.1061

Tablo 7'de görüldüğü üzere yapılan tahminleme sonucu 2020'den 2030'a kadar geçen yıllarda düşük ve alt-orta gelirli ülkelerdeki 65 yaş üstü nüfus oranı %1,28'lik bir artış gösterecektir. Bu

durum ilgili ülke gruplarının 2030 yılında genç toplum statüsünde kalmaya devam ettiğini göstermektedir. Üst-orta gelir grubundaki ülkelerdeki 65 yaş ve üzeri nüfusun %34,88'lik bir artış göstererek %10,8670'e yükseleceği görülmektedir. Yapılan tahminleme sonucunda üst-orta gelir grubundaki ülkelerin BM sınıflandırmasına göre yaşlı toplumlar kategorisinden çok yaşlı toplum kategorisine geçiş yapacağı öngörülmektedir. Yüksek gelir grubu ülkelerdeki 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 2030 yılına kadar %13,77'lik bir artış göstererek %21,1061 seviyesine yükseleceği öngörülmektedir. Yapılan tahminleme sonucu en yüksek artışın çoğunluğunu geliştirmekte olan ülkelerin yer aldığı üst-orta gelir grubundaki ülkelerin yaşayacağı görülmektedir.

DB'nin gelir gruplarına ilişkin 20 yıllık süreçte ortalama GSYH miktarları ve GSYH'den sağlığa ayrılan ortalama pay yüzdeleri; araştırma kapsamında DB'den elde edilmiş ve ortalamaları alınmış, gösterdikleri değişimler yüzdesel olarak hesaplanmış ve Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8: Gelir Gruplarına Ait Ülkelerin Ortalama GSYH (USD) Miktarı ve GSYH'den Sağlığa Ayrılan Ortalama Pay

	Ortalama GSYH Miktarı (Milyon USD)		Değişim (%)	GSYH'den Sağlığa Ayrılan Ortalama Pay (%)		Değişim (%)
	2000	2019		2000	2019	
Düşük ve Alt-orta Gelir Grubu	4.630	17.275	273,10	5.09	6.59	29,46
Üst-orta Gelir Grubu	56.360	315.370	459,56	5.42	5.93	9,40
Yüksek Gelir Grubu	384.556	850.711	121,21	6.42	7.70	19,93

Kaynak: <https://databank.worldbank.org> DB verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 8'de görüldüğü üzere düşük ve alt-orta gelir grubundaki ülkelerin ortalama GSYH miktarı %273,10'luk bir artış göstermiş aynı dönemde sağlığa ayrılan payda %29,46'lık bir artış görülmüştür. Bu rakamlar üst-orta ve yüksek gelir grubundaki ülkelerde sırasıyla %459,56 ve %121,21 olarak gerçekleşmiş ve sağlığa ayrılan pay ise %9,40 ve %19,93'lük artış gerçekleşmiştir. Sağlığa ayrılan payda en yüksek oran yüksek gelir grubundaki ülkelerde görülmekle birlikte düşük ve alt-orta gelirli gruptaki ülkelerin geçen yıllarda en yüksek artışa sahip olduğu görülmektedir. Artan GSYH miktarı göz önüne alındığında sağlığa ayrılan payın artış gösterdiği görülmektedir.

Geçen yıllarda artan yaşlı nüfusun varlığı ve önümüzdeki on yıllarda önemli şekilde artış göstereceği göz önüne alındığında sağlığa ayrılan paylardaki artışın artması kaçınılmaz bir son olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Erol (2012) Avrupa Birliği ülkeleri üzerine yapmış olduğu araştırmasında; AB-27 ülkelerinin 2010 yılında sağlık harcamalarına GSYH'den ayırdığı payın %6,8'den 2060 yılında 1,8 puanlık artışla %8,6 ya yükseleceğini ortaya koymuştur. Bu kapsamda artan yaşlı nüfusa yönelik günümüzde ortaya konulacak politikaların kaynakların etkin kullanılması ve sağlık hizmeti sunumunun düzenlenmesinde önemli bir rol oynayacağı açıktır.

DSÖ'nün 2019 yılında yayımladığı verilere göre küresel ölçekte 60 yaş ve üzeri nüfusun ölüm nedenlerinde; Kardiyovasküler hastalıklar, kanser, bulaşıcı hastalıklar, diyabet ve yaralanmalar gelmektedir. Düşük ve alt-orta gelirli ülkelerdeki 60 yaş ve üzeri nüfusun ölüm nedenlerinde; Kardiyovasküler hastalıklar, bulaşıcı hastalıklar, kanser, solunum enfeksiyonları ve yaralanma sıralanmaktadır. Üst-orta gelirli ve üst gelirli ülkelerde, Kardiyovasküler hastalıklar, kanser, yaralanma, diyabet ve üriner hastalıklar sıralanmakta ve benzer ölüm nedenlerinin olduğu görülmektedir (WHO, 2020). Görüldüğü gibi alt gelirli ve alt-orta gelirli ülkelerde bulaşıcı hastalıklardan kaynaklı ölümler daha fazla iken; üst-orta ve üst gelirli ülkelerde bu durum görülmemektedir. Bunun yanında verilerde alt gelirli ülkelere doğru hareket edildiğinde ruhsal hastalıklardan kaynaklı ölümün net şekilde arttığı görülmektedir (WHO, 2020). Bu kapsamda özellikle kronik hastalıkların fazlalığı, hem maliyet hem de yaşam kalitesi bakımından önemli bir çoğunluğu etkilediği görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada yaşlı nüfusun geleceğinin tahmin edilmesi ve sağlık hizmetleri ile ilişkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Amaca yönelik olarak, ülke gruplarının yaşlı nüfus oranlarının geleceğe yönelik tahminleme yapılmasında ARIMA modeli uygulanmıştır. Sağlık hizmetleri ile ilişkilendirilmesi boyutunda ise gelir gruplarına ait GSYH miktarları, GSYH'den sağlığa ayrılan paylar ve 65 yaş üzeri nüfusun mevcut ölüm sebepleri ve geleceğe yönelik alınması gereken önlemler ortaya konulmuştur. Araştırmada 65 yaş üstü nüfus oranının 2030 yılında; düşük ve alt-orta gelirli ülkelerde %1,28'lik bir artış göstererek %3.3218 seviyesine yükseleceği, üst-orta gelir grubundaki ülkelerde %34,88'lik bir artış göstererek %10,8670'e yükseleceği ve yüksek gelir grubu ülkelerde ise %13,77'lik bir artış göstererek %21,1061 seviyesine yükseleceği öngörülmüştür. Yine araştırmada 2000-2019 yılı verilerinde düşük ve alt-orta, üst-orta ve yüksek gelir grubundaki ülkelerin GSYH ve GSYH'den sağlığa ayrılan ortalama payın önemli derecede artış gösterdiği görülmüştür.

Hazırlanan projeksiyonlarda araştırmamızla uyumlu şekilde önümüzdeki on yıllarda yaşlı nüfusun artacağı ve büyük çoğunluğunun alt ve orta gelirli gruplu ülkelerde yaşayacağı açık şekilde görülmektedir. Mevcut durumdaki 65 yaş üstü nüfusun ölüm nedenlerinin çoğunluğunu oluşturan bulaşıcı olmayan hastalıklar, DSÖ'nün hazırladığı projeksiyonda 2030 yılında da benzer şekilde devam edeceği ortaya konulmuştur (WHO, 2004). Erol (2012) da ülkelerin sağlık alanındaki harcamalarının büyük çoğunluğunu oluşturan kronik hastalıkların gelecekte ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerine artan şekilde etki edeceğini belirtmiştir. Bunun yanında yaşlanma ile birlikte ortaya çıkabilecek yeni hastalık ve tedavi türleri de hem sağlık hizmetlerinin kullanım oranlarını hem de sağlık harcamalarını önemli şekilde belirleyeceğini vurgulamıştır. Bunun yanında hastanelere başvuruların da önemli derecede arttığı göz önüne alındığında mali yük her geçen gün artmaktadır (Garza, 2016). Bu kapsamda özellikle sağlık hizmetlerindeki kaynak tahsislerinin gelecekte daha da önemli bir yer tutacağı açık şekilde görülmektedir.

DSÖ (2015) tarafından yapılan bir değerlendirmede, dünyadaki sağlık sistemlerinin yaşlıların ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz kaldığı konusunda uyarıda bulunmaktadır. Raporda; nüfusun yaşlanmasına yönelik mevcut halk sağlığı yaklaşımlarının etkisiz olduğu, yaşlı insanların sağlığı, artan yaşam süresine ayak uyduramadığı belirtilmiştir. Bunun yanında yaşlıların sağlık durumlarında belirgin sağlık eşitsizliklerinin görüldüğü, mevcut sağlık sistemleri (yüksek gelirli ülkeler dâhil) yaşlı nüfusların ihtiyaç duyduğu bakımda yetersiz kaldığı ve uzun süreli bakım modellerinin hem yetersiz hem de sürdürülemez olduğu vurgulanmıştır. Birleşmiş milletler ise bu konuya destek verecek şekilde; sağlık sistemlerini artan oranda yaşlı insanlara hizmet edecek şekilde uyarlamaya devam etmek ve her yaşta sağlık ve esenliği en üst düzeye çıkarmak için dünya çapında değişikliklere ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır (United Nations, 2015).

Ülkelerin sağlık hizmetlerine yönelik yaptıkları harcamaları etkileyen en önemli unsur toplam nüfus içinde yaşlı nüfusun oranıdır. Sağlık harcamalarına yönelik gelecek projeksiyonları hazırlanırken de yaşlı nüfus oranı en çok dikkat edilen faktördür. Bu kapsamda Getzen (1992: 98), 1960-1988 yıllarına ait 20 yıllık sağlık harcaması miktarı ve yaşlı nüfus arasında ilişkiyi incelemiştir. Yaşlı nüfusun artmasının sağlık harcamalarını artırdığını belirtmişlerdir. Berk ve Monheit (1992) yaptıkları araştırmada nüfusu belirli yaş gruplarına ayırmışlardır. Bu gruplar içerisinde en çok sağlık harcaması yapan grubun ise yaşlı nüfus olduğunu belirtmişlerdir. Diğer bir çalışmada ise O'Connell (1996) OECD ülkeleri üzerinde sağlık harcamaları ile yaşlı nüfus oranı arasında ilişkiyi incelemiştir. Yaşlı nüfus artışının bazı ülkelerde sağlık harcama miktarını artırırken, bazı ülkelerde ise artırmadığını belirtmiştir. Lubitz ve arkadaşları (2003) ise yaşlılık üzerine yaptıkları araştırmada sağlıklı yaşlı bireylerin sağlıksız yaşlı bireylere göre daha uzun ortalama yaşam süresine sahip olmasına karşın, sağlık harcama miktarı açısından çok bir farklılık olmadığını belirtmişlerdir. Bir başka çalışmada ise Vietnam'ın kırsal bölgelerinde yaşayan yaşlı bireylerin katstrofik sağlık harcama miktarlarının daha fazla olduğu ve bu nedenden dolayı toplumdaki yaşlıların daha fazla yoksulluğa itildiği belirtilmiştir (Minh vd., 2013). Çalışmalardan da görüldüğü üzere toplam nüfus içerisinde yaşlı nüfus hem politika yapıcılar için hem de toplumun sosyal yapısı için önemli bir konudur. Toplum içerisinde yaşlı nüfus oranı sadece sağlık hizmetleri açısından değil sosyal yönden de değerlendirilmesi gerekmektedir. Bakıma muhtaç kişilerin bakımlarının yapılması, bakım merkezlerine yönelik alt yapı çalışmalarının güçlendirilmesi, yaşam kalitesini düşürmeden sosyal ihtiyaçların giderilmesi gibi tüm yönüyle ele alınması gereken bir konudur. Yaşlı nüfusa yönelik en uygun politik uygulama yapabilmek için doğru bir tahminleme yapılması gerekmektedir.

DSÖ (2015) yayımladığı raporda, tüm yaşlı kişiler sonunda sağlık ve işlevsellikte azalma ile karşı karşıya kalacak olsa da, belirli önlemlerle bu durumun büyük ölçüde değişebileceğini vurgulamıştır. Bazı yaşlı kişiler sağlık durumundan ölüme doğru ani ve hızlı bir düşüş yaşarken; bazıları işlevsellikteki düşüşü, uzun yıllar içinde kademeli olarak kısmi veya tam iyileşme dönemlerinin arasına serpiştirilmiş hastalık ve sakatlık dönemleri yaşayacaktır. Bu kapsamda yaşlılara yönelik

sağlıklı yaşlanma uygulamalarının geliştirilmesi ve sağlık hizmetlerinin belirli ve planlı bir şekilde uygulanması, yaşlılık sürecindeki fiziksel ve sosyal dönüşlerin kademeli olarak gerçekleşmesinde oldukça önemlidir. Bunun yanında yaşlı nüfusa sunulan sağlık hizmetlerinde birinci basamak sağlık hizmetlerine ağırlık verilmesi, multidisipliner bir yaklaşım sağlanması, ruh sağlığının desteklenmesi, artan demans ve alzheimer gibi hastalıklara karşı yaşlıların tedavi ve uzun süreli bakım gibi ihtiyaçlarını karşılamak adına hazırlıklar yapılması ve geriatri uzmanlığı alanına önem verilerek geleceğe hazır hale getirilmesi adına planlamalar yapılması hayati öneme sahiptir (Boult vd., 2008; Valencia, 2012; Kalkınma Bakanlığı, 2014). Kısaca, hem sağlık hizmetlerini talep edecek olan yaşlıların sağlıklı yaşlanma süreçlerini hem de bunu sağlayacak olan sağlık hizmeti sunumunu planlamak gerekmektedir.

Son olarak ülkelerdeki merkezi hükümetlerin yerel yönetim birimlerini de içerecek şekilde planlamalar yapması, uygulama alanında birlikte hareket edilmesi elzemdir. Yaşlanmaya karşı kamunun tepkilerinin yanında özel sektörün de tepkileri planlanmalı ve günümüz sağlık sistemindeki özel sağlık hizmet sunucularının yeri ve önemi göz önüne alınarak gelecek projeksiyonlarında birlikte hareket etmenin kaçınılmaz olduğu unutulmamalıdır. Bunun yanında çeşitli ülkelerdeki iyi örnek uygulamaları göz önüne alınarak ortaya konulacak politikalara rehber niteliği taşıması sağlanmalıdır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmada ikincil veriler kullanıldığı için etik kurul onayı alınmasına gerek yoktur.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

FİNANSAL DESTEK

Herhangi bir kurumdan finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alemeyehu, B. ve Warner, E.K. (2004). The lifetime distribution of health care costs, *Health Service Research*. 39(3): 627-642.
- Bähler C., Huber CA., Brünger B., Reich O. (2015). Multimorbidity, health care utilization and costs in an elderly community-dwelling population: A claims data based observational study, *BMC Health Services Research*, 15(23): 1-12.
- Beard, J.R. ve Bloom, D.E. (2015). Towards a comprehensive public health response to population ageing. *The Lancet*, 385: 658-661.
- Beğler, T. ve Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve yaşlılık epidemiyolojisi. *Klinik Gelişim*. 25(3): 1-3.
- Berhanu, A. and Kenneth, W.E. (2004), The lifetime distribution of health care costs, *Health*

Service Research. 39(3): 627-642.

- Berk, M. L., ve Monheit, A. C. (1992). The concentration of health expenditures: an update. *Health Affairs*, 11(4), 145-149.
- Bloom, D. E., Canning, D. ve Fink, G. (2011). Implications of population aging for economic growth, Program on the Global Demography of Aging Working Paper Series, No: 64.
- Bloom, D.E. ve Luca, D.L. (2016). "The global demography of aging: Facts, explanations, future". In Piggott, J. ve Woodland, A. (Eds.). *Handbook of the Economics of Population Aging*. Elsevier, Amsterdam.
- Boult, C. vd. (2008). Perspective: Transforming chronic care for older persons, *Academic Medicine*. 83(7): 627-631.
- Camkurt, M.Z. (2014). Yaşlılık ve yaşlıların sosyal güvenliği kapsamında 65 yaş aylığı bağlanması işlemleri, *Kamu-İş Dergisi*, 13(3): 71-106.
- Colombier, C. ve Weber, W. (2008). Projecting health care expenditure for Switzerland: Further evidence against the 'red-herring' hypothesis, *International Journal of Health Planning and Management*. 26(3): 246-263.
- Dang T., Antolin P. ve Oxley H. (2001). Fiscal implications of ageing: Projections of age-related spending, OECD Economics Department Working Papers No. 305. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/503643006287.pdf?expires=1625773085&id=id&accname=guest&checksum=6C9406C998931B12F1D38CDCF41A04AD> (Erişim Tarihi: 08.07.2021).
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). *Yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal planı*. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. Yayın No: DPT: 2741
- Erol, M.T. (2012). Avrupa Birliği'nde nüfusun yaşlanması ve sağlık harcamalarına etkisi, *Sosyal Güvence Dergisi*, 1(1): 54-81.
- European Commission (2009). *The 2009 ageing report: Economic and budgetary projections for the EU-27 member states (2008-2060)*. European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs. https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication14992_en.pdf. (Erişim Tarihi: 02.07.2021).
- Garza, A. (2016). The aging population: The increasing effects on health care. *Pharmacy Times*, 82(1). <https://www.pharmacytimes.com/view/the-aging-population-the-increasing-effects-on-health-care>. (Erişim Tarihi: 13.07.2021).
- Getzen, T. E. (1992). Population aging and the growth of health expenditures. *Journal of Gerontology*, 47(3), 98-104.
- Goudsward, K. ve van de Kar, H. (1994), The impact of demographic change on tax revenue, *Atlantic Economic Journal*, 22(3): 52-60.
- Güney, H. (2009). *Tek değişkenli zaman serilerinde model seçim ölçütlerinin incelenmesi*. Gazi

Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara

- Johnson, R. (2004). Economic policy implications of world demographic change, *Economic Review*, 89(1): 39-64.
- Kalkınma Bakanlığı. (2014). Onuncu Kalkınma Planı Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Kalkınma Bakanlığı Yayın No: 2900. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_Yaslanma.pdf. (Erişim Tarihi: 18.07.2021).
- Karadakovan, A. (2005). Yaşlılarda sağlık sorunları. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*. 21(2): 169-179.
- Kaya, V. ve Yalçinkaya Ö. (2014). Nüfus ekonomik büyüme kaynağı olabilir mi?: En az üç çocuk politikasına tarihsel bir bakış. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 28(1), 165-198.
- Kumtepe, H. (2018). *Yaşlı nüfusunun (65+) il ve bölge yerleşim yerlerinin adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) verilerine göre dağılımları ve oranları ile demografik değerlendirilmesi*. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Yaşlı Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Kutlar, A. (2017). *Eviews ile uygulamalı zaman serileri*, 1. Baskı, İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Lee, S.B., Oh, J.H., Park, J.H., Choi, S.P. and Wee, J.H. (2018). Differences in youngest-old, middle-old, and oldest-old patients who visit the emergency department. *Clinical Experimental Emergency Medicine*. 2018;5 (4): 249-255.
- Lubitz, J., Cai, L., Kramarow, E., ve Lentzner, H. (2003). Health, life expectancy, and health care spending among the elderly. *New England Journal of Medicine*, 349(11), 1048-1055.
- Marengoni A., Angleman S., Melis, R., Mangialasche, F., Karp, A., Garmen, A., Meinow, B. and Fratiglioni, L. (2011). Aging with multimorbidity: A systematic review of the literature, *Ageing Research Review*. 10(4):430-439.
- Minh, V.H. ve N.T.K. Phuong & P. Saksena, & C.D. James & K. Xu (2013). Financial burden of household out-of pocket health expenditure in Viet Nam: Findings from the national living standard survey 2002-2010, *Social Science & Medicine*, 96, 258-263.
- Multani N. ve Verma S. (2007). *Principles of geriatric physiotherapy*, Jaypee Brothers Medical Publishers, New Delhi.
- Newton, H. J. (1988). *Timeslab: A time series analysis laboratory*. Wadsworth Publishing Company, California.
- O'Connell, J. M. (1996). The relationship between health expenditures and the age structure of the population in OECD countries. *Health Economics*, 5(6), 573-578.
- Samancı Tekin, Ç. ve Kara, F. (2018). Dünyada ve Türkiye'de yaşlılık. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*. 3(1): 219-229.
- Steves, C.J., Spector, T.D. ve Jackson, S.H. (2012). Ageing, genes, environment and epigenetics: What twin studies tell us now, and in the future. *Age and Ageing*, 41(5): 581-586.
- Türk Dil Kurumu. (2021). <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 13.07.2021).
- United Nations. (2015). *World population ageing 2015*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division (ST/ESA/SER.A/390).

- United Nations. (2019). World population ageing 2019: Highlight. Department of Economic and Social Affairs, Population Division (ST/ESA/SER.A/430), New York.
- United Nations. (2020). *World population ageing 2019*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division (ST/ESA/SER.A/444).
- Valencia, M.I.B. (2012). Aging population: A challenge for public health. *Colombian Journal of Anesthesiology*. 40(3): 192-194.
- WHO. (1999). *Men, ageing and health: Achieving health across the life span*. World Health Organization, Geneva.
- WHO. (2004). *The global burden of disease: 2004 update*. World Health Organization. https://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/GBD_report_2004update_full.pdf?ua. (Erişim Tarihi: 12.07.2021).
- WHO. (2015). *World Report on Ageing and Health*, http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/186463/1/9789240694811_eng.pdf
- WHO. (2018). Ageing and health. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>. (Erişim Tarihi: 12.07.2021).
- WHO. (2020). *Global health estimates: Leading causes of death, Cause-specific mortality, 2000–2019*. <https://www.who.int/data/gho/data/themes/mortality-and-global-health-estimates/ghe-leading-causes-of-death>. (Erişim Tarihi: 29.06.2021)
- Zıplar, T. Ü. (2015). Dünya’da ve Türkiye’de yaşlılık hizmetleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 173-194.
- Zubaroğlu Yanardağ, M. (2019). Yaşlanma ve sağlık. İçinde Özer, Ö. ve Santaş, F. (Eds.) *Sosyolojik Boyutlarıyla Sağlık*. (93-111). Nobel Yayınevi, Ankara.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Medeni Durumları Farklı Olan Bireylerde Yalnızlık ile Başa Çıkma

Coping with Loneliness in Individuals in terms of Marital Status

Esmâ BÜYÜKYILDIZ¹, Bedrettin KESGİN²

¹Bilim uzmanı,
esmabilgic90@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4603-0283

²Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İnsan
ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal
Hizmet Bölümü,
bedrettink@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9812-8966

Başvuru: 18.11.2021
Kabul: 08.02.2023

Atıf:
Büyükyıldız, E. ve Kesgin, B. (2023).
Medeni durumları farklı olan
bireylerde yalnızlık ile başa çıkma.
Toplum ve Sosyal Hizmet, 34(2), 285-
311. DOI: 10.33417/tsh.1025586

ÖZ

Modern dünyanın bireyde yarattığı temel bunalım olan yalnızlığı, birçok insan yaşamının belli bir döneminde deneyimlemektedir. Bu duygu genelde rahatsız edici ve üzücü olup şiddetli ve uzun sürdüğünde bireyin ruh sağlığını olumsuz etkileyerek, depresyona zemin hazırlayabilmekte ve intihar riskini artırabilmektedir. Sosyal ilişkilerin önemli ölçüde yetersiz olduğuna dair acı bir uyarı olan yalnızlık, sosyal bir varlık olan insanın yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Kişi bu uyarıya kayıtsız kalamayarak kendince olumlu/olumsuz arayışlara girebilmektedir. Kişinin girdiği bu arayışlarla başlayan başa çıkma yöntemleri istenilen yaşam kalitesinin elde edilmesinde büyük bir öneme sahip olmaktadır.

Bu çalışmada bekâr ile evli bireylerin yaşamında yalnızlık ve yalnızlıkla başa çıkmada geliştirilen yöntemlerin araştırılması hedeflenmiştir. Nitel araştırma yöntemine göre tasarlanan bu çalışmada veriler 15 bekâr ile 15 evli olmak üzere toplam 30 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle elde edilmiştir. Araştırmayla bekâr bireylerin, evli bireylere göre yalnızlığı daha yoğun yaşadığı ve yalnızlığın daha yoğun yaşanmasına neden olabilecek olumsuz başa çıkma tarzları geliştirdikleri tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yalnızlık, yalnızlık ile başa çıkma, bekârlık, evlilik, aile

ABSTRACT

Loneliness, which is the main depression created by modern World in the individual, is experienced by many people in a certain period of their lives. This feeling is often disturbing and distressing. When it is severe and prolonged, it affects negative the mental health of the person, prepare the ground for depression and increase the risk of suicide. Loneliness, which is a painful warning that social relations are insufficient, negatively affects the quality of life of a person as a social being. By not beinsg indifferent to this warning, the person may engage in positive/negative pursuits in his own way. Coping methods, which begin with these pursuits, are of great importance in achieving the desired quality of life. Therefore, in this study, it is aimed to investigate loneliness and methods developed for coping with loneliness in the lives of married and especially single individuals. In this study, which was designed according to the qualitative research method, the data were obtained by semi-structured interview technique with a total of 30 people, 15 of whom were single and 15 of whom were married. With the research, it has been determined that single individuals experience loneliness more intensely than married individuals and develop negative coping styles that may cause loneliness to be experienced more intensely.

Keywords: Loneliness, coping with loneliness, singleness, marriage, family.

GİRİŞ

Toplumunu var eden ve onu ayakta tutan sosyal bir kurum olan aile, insanlık tarihiyle birlikte varlık göstermiştir. Aile birey ve toplumun en önemli parametrelerinden biri ve bütün bir toplumsal yaşamın (ekonomi, siyaset, eğitim, din vs.) en küçük temsilidir (Canatan ve Yıldırım, 2011: 83). İlk sosyalleşme sürecinin ortaya çıktığı aile, biyolojik, psikolojik, eğitsel, toplumsal, kültürel ve ekonomik işlevlere sahiptir. Aile kurumu yerine getirdiği bu işlevlerden dolayı toplumsal yaşamın merkezindedir (Şentürk, 2008: 11). Bireye sorumluluk duygusu kazandırarak onu bencillik ve yalnızlıktan kurtaran, onu sosyalleştiren ve ona bir bütünün parçası olma hissini yaşatan yine ailedir (Şentürk, 2008, s. 26). Toplumun temelini oluşturan ailenin temelini ise, evlilik oluşturmaktadır. Sevgi, saygı ve uyuma dayalı olan sağlıklı bir evlilik, sağlıklı aileleri oluşturmaktadır. Sağlıklı aileler ise, sağlıklı toplumlara oluşturmaktadır. Dolayısıyla evlilik, aile kurumu gibi büyük bir öneme sahiptir (Dündar, 2018: 42). İki kişinin yaşamını paylaşmak için bir araya geldiği, kişinin diğerine yüksek düzeyde bağlandığı en anlamlı ilişki ve evrensel bir olay olan evlilik (Demiray, 2006), insanın en temel davranışlarından biridir (Şen, 2009: 3). Günümüzde yaşanan sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlar, sanayileşme ve küreselleşme ile değişen toplumsal değerler nedeniyle evlilik artık artan boşanma oranları, yaygınlaşan eş cinsel birliktelikler ve nikâhsız birlikteliklerle karakterize edilebilmektedir. Bundan dolayı yalnız yaşam, evliliği erteleme, bekâr kalma giderek artmaktadır. Dolayısıyla günümüzde genç ve orta yaşlı bekâr nüfusu sürekli artmaktadır. Öyle ki, bekâr insanlar sosyal bir grup haline gelmiş bulunmaktadır (Hertel vd., 2007). Diğer bir deyişle aile kurumuna talep giderek azalmaktadır. Çeşitli nedenlerle evlilik tercihinde bulunmayan bekâr bireylerin yaşayabileceği en önemli olumsuzluk ise, kuşkusuz yalnızlıktır. Bekâr bireyler evliliğin sağladığı duygusal ve sosyal destekten yoksun kalarak yalnızlık yaşayabilmektedir. Nitekim literatürde bekârların evlilere göre daha çok yalnızlık yaşadığını ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Yıldız ve Kılıç, 2018; Ceyhan, 2005; Kızılgöçit, 2011).

Yalnızlık bireyin kendisiyle diğer kişiler arasına mesafe koyma tercihi, kaliteli ve sağlıklı bir yaşam için önem arz eden, insanî bir fenomen olup (Zengin ve Kızılgöçit, 2011: 217), rahatsız edici ve acı verici bir duygudur (Perlman ve Peplau, 1984). Yalnız olan bireylerin yaşamlarında genellikle olumsuz duygular hâkim olmaktadır (Russell ve vd., 1980'den akt. Perlman ve Peplau, 1982). Yalnızlık duygusu ile yüzleşilmedikçe ve etkili bir biçimde başa çıkılmadıkça, bu duygu kişinin hayatının belirleyicisi ve kadesi haline gelen bir güce dönüşebilir (Rokach, 2004). Dolayısıyla yalnızlık kişilerin yaşam kalitesinin, fiziksel ve zihinsel sağlığın görünür göstergelerinden biri olan yaşam doyumunu olumsuz etkilemektedir (Veenhoven, 1996). Yalnızlığın yıkıcı açısından kurtulma çabası coğrafi, kültürel ve dini sınırları aşan bir durum olmakla birlikte, insanlık tarihi kadar eski bir arayıştır (Rokach 2004: 54). Kişinin yalnızlığın verdiği rahatsızlıkla başa çıkmak için geliştirdiği yöntemler istenilen yaşam kalitesinin elde edilmesinde büyük bir öneme sahiptir (Turan, 2018: 400).

Günümüzde aile ve bireylerin yaşamında krize neden olan bu tarz sorunların çözümünde, kişisel ya da sosyal içerikli her türlü engelle yalnız başına baş edemeyen insanın, istenilen ve beklenen iyilik düzeyine ulaşmalarını sağlama amacıyla olan sosyal hizmet bilim ve mesleğinin müdahalesine

giderek daha çok ihtiyaç duyulmaktadır (Danış ve Sülü, 2016:218-224). Literatürde yalnızlık ile başa çıkmayı konu alan sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Bu durumu bekâr ve evli bireylerde araştıran bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Dolayısıyla çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmayla, bekâr ve evli katılımcıların yalnızlık yaşayıp yaşamadıkları, yalnızlık yaşıyorlarsa, yalnızlık ile nasıl başa çıktıklarını birbirleriyle mukayese edilerek araştırılması amaçlanmıştır.

Yalnızlık ve Yalnızlık ile Başa Çıkma

Yalnızlık, kişinin mevcut sosyal ilişkileri ile ihtiyaç duyduğu veya arzuladığı sosyal ilişki arasında uyumsuzluk olduğunda meydana gelen tatsız ve kişinin beklentilerine göre şekil alan subjektif bir deneyimdir (Perlman ve Peplau, 1984:15). Yalnızlık son zamanlarda görülen en yaygın ve ciddi bir problem olarak çeşitli çalışmalara konu olmaktadır.

Literatürde yalnızlığın birçok türünden söz edilmektedir. Yalnızlığın sosyal bilimciler tarafından kaynağına, süresine ve etkilerine göre sınıflandırıldığını belirten Perlman ve Papula (1984), yalnızlığı üç çeşide ayırmaktadır. Bunlardan birincisi; kısa süreli ve düşük yoğunlukta yaşanan geçici yalnızlıktır. İkincisi; çevresel koşullar sonucu ortaya çıkan ve değişkenlik gösteren durumsal yalnızlık olup üçüncüsü ise; içsel özelliklerden kaynaklanan, çevreyle bütün bağlarını koparan, yoğun yaşanan ve tedavi gerektiren kronik yalnızlıktır. Geçtan (2009) yalnızlığın oluşumuna neden olan yaşantıları dayanak alarak, yalnızlığı beş farklı çeşide ayırır. Bunlardan birincisi, bireyin tek başına yaşamasıyla oluşan somut yalnızlık; ikincisi, bireyin içinde bulunduğu topluma yabancılaşmasıyla yaşadığı yalnızlık; üçüncüsü, bireyin içinde yaşadığı çevre tarafından dışlanma sonucu yaşadığı yalnızlık; dördüncüsü, bireyin çevresiyle ilişkilerini azaltarak, kendi seçimi ile yaşadığı, olgunluğu sağlayan yaratıcı yalnızlık; beşincisi, bireyin kendisinin kimse tarafından anlaşılmadığını ve kimsesiz hissettiği gerçek yalnızlıktır.

Yalnızlığın nedenleri ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Yalnızlığın nedenleri literatürde genel olarak bireysel faktörler ve sosyal faktörler olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır. *Bireysel faktörler*, kişinin kişilik özelliklerini temel alır. Doyurucu ilişkilere başlamak ve bu ilişkileri sürdürebilmek kişinin kişisel özellikleriyle yakından ilişkilidir. Yaşam memnuniyetsizliği, utangaçlık, ürkeklik, özsaygı düşüklüğü, damgalanma (yalnızlığı kronikleşen bireyin ilişkilerde başarısız, zayıf veya istenmeyen kişi olarak algılandığına dair yerleşmiş katı inançları); sosyal beceri eksikliği gibi olumsuz kişilik özelliklerine sahip kişilerde yalnızlık duygusu ortaya çıkmaktadır (Erol, 2018). Aynı zamanda sosyal kaygı, kötümserlik, güvensizlik, alınganlık, mutsuzluk, umutsuzluk, nörotizm ve bağlanma tarzları kişinin yalnızlık yaşamasına sebep olan bireysel faktörlerdir. Ayrıca kişisel yetersizliğin yanında kişinin deneyimlediği gelişimsel yetersizlik de yalnızlık duygusunun yaşanmasına neden olmaktadır (Kızılgeçit, 2011). *Sosyal faktörler* ise, kişinin sahip olduğu sosyal çevre özelliklerini ve kişinin bu çevre ile oluşturduğu etkileşimleri içine almaktadır (Kılıç, 2018). Yaşlıları tarafından reddedilme, arkadaşlık kurmakta güçlük çekme ve sosyal beceri eksikliğinin

yaşanabildiği okul ve iş ortamındaki durumlar, aile içinde yaşanan boşanma veya geçimsizlik gibi çatışmalar, ölüm, taşınma, sevdiği bir kişiyi veya nesneyi kaybetme gibi durumlar ve temel sosyal beceri eksikliği yalnızlığın oluşmasındaki sosyal faktörlerdir (Kızılgeçit, 2011).

İnsanlar sosyal varlıklar olup bu bağların yokluğunda acı çekmektedirler. Bu yüzden sosyal ilişkilerinin önemli ölçüde yetersiz/eksik olduğuna dair acı bir uyarı olan yalnızlıkla insanın, yaşam kalitesi olumsuz etkilenmektedir (Perlman ve Peplau, 1984, s. 16). Kişi bu uyarıya kayıtsız kalamayarak, kendince olumlu/olumsuz arayışlara girebilmektedir. Kişinin girdiği bu arayışlarla başlayan başa çıkma yöntemleri, istenilen yaşam kalitesinin elde edilmesinde büyük bir öneme sahip olmaktadır (Turan, 2018).

Yalnızlıkla başa çıkmada çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Rokach ve Brock (1998), bireylerin yalnızlıkla başa çıkmada geliştirdikleri yöntemleri dört grup altında toplam 12 etken olarak belirlemiştir. Bunun ilk üç grubu olumlu başa çıkma sürecini yansıtan etkenler olarak şunlardır:

Kabul ve kendi benliğini iyileştirme: Bu grupta iki etken bulunmaktadır; yansıtıcı tek başınalık ve yalnız katılım. Kişi yansıtıcı tek başınalıkta durumuyla ilgili bakış açısını olumsuzdan olumluya değiştirir. Yalnızlık durumunu kendini geliştirme, kendi hakkında düşünme ve yaratıcı etkinliklere zaman ayırma gibi olumlu bir yaşantıya dönüştürür. Yalnız katılımda kişi yalnız olmasına rağmen, etkinliklere katılmaya devam eder (Gitar kursu almak ve yalnız başına yürüyüşe çıkmak gibi).

Dönemsel-yeniden yapılandırıcı kaynaklar: Bu grupta, durum ve özellik değişimi, uzman müdahalesi ve desteği, din ve inanç olmak üzere üç etken bulunmaktadır. Durum ve özellik değişimiyle kişi, davranışlarında veya kişilik özelliklerinde değişiklikler yapma kararı almakta, ilişkilerinde farklı davranma kararı almakta veya hayata dair hedeflerinde değişiklikler yapma yoluna girmektedir. Uzman müdahalesi ve desteğiyle kişi, yalnızlıkla başa çıkmak için bir uzmanın destek ve yardımına başvurmaktadır. Din ve inanç aşamasında ise, kişi yalnızlıkla başa çıkmak için dine yönelmektedir.

İletişime geçmek-sosyal bağlar kurmak: Sosyal ilişkileri kurmada yedi farklı yöntem kullanılmaktadır; *birinci yöntem*, sosyal ilişki kurmada en popüler olan sosyal destek ağını oluşturmaktır. Kişi bunu gerçekleştirmek için çeşitli gruplarla etkileşime girerek yalnızlık ile oluşan olumsuz duygulardan kurtulmaya çalışır. *İkinci yöntem*, sosyal etkinliklere ve etkileşimlere katılmaktır. *Üçüncü yöntem*, aile içi dostluktur. Bu yöntemde, aile bireyleriyle etkileşimde bulunmak yer almaktadır. *Dördüncü yöntem*, romantik ilişkiler kurmaya başlamadır. Kişi romantik başlangıçlar yaparak, yalnızlık duygusundan kurtulabilmektedir. *Beşinci yöntem*, dolaylı sosyal ilişkiler kurmaktır. Bu yöntemde, kişinin fiziki olarak bir araya gelme ihtimalinin olmadığı kişilerle telefon, internet ve mektup yoluyla ilişki kurması esastır. Altıncı yöntem, yaşam tarzı değişiklikleridir. Bu tarz değişimler kişinin yalnızlıkla başa çıkmasına yardım edebilmektedir. Yedinci yöntem ise, sosyal veya fiziksel çevrede değişiklik yapmadır. Bu yöntem de yalnızlıkla başa çıkmada bir araç olmaktadır.

Yararsız-yıkıcı etkenler: Bu grupta, madde kullanımı, intihar, suç işleme ve kaçınma ve istemli soyutlanma yer almaktadır. Kişi yalnızlığın verdiği acıdan kurtulmak için madde kullanmaya başlayabilmektedir. Ama madde kullanımı da yaşadığı acıyı bitirmeyebilir ve kişi kesin çözüm olarak

intiharı seçebilmektedir. Yalnızlık yaşayan kişi bazen içindeki acıyı ve öfkeyi diğer kişilere yansıtabilmektedir. Ayrıca kişi yalnız olduğunu hatırlatacak olaylardan kaçınmakta ve kendisini bu tarz etkinliklerden soyutlamaktadır. Fakat bu tür kaçınma, yalnızlığın kişide daha da yoğun yaşanmasına sebep olmaktadır.

Buber (1958 akt. Paula, 2005: 221), yalnızlığın insanın bireysel özgürlüğü için bir temel olduğunu ve bireyin kendisiyle, diğerleriyle ve tanrıyla olan ilişkilerinde aşkınlık ifade eden insanî durumun bir parçası olduğunu belirtmiştir. Bazı durumlarda yalnızlık, kişilik gelişimini sağlayabilmekte ve yaratıcı faaliyetlerin gerçekleşmesine olanak vermektedir. Birey, yalnızlık yaşantısıyla hem diğerlerinin tahakkümünden kurtulup gerçek benliğine ulaşarak kendini tanıyabilmekte hem de yalnızlıkla kendinden uzaklaşabilmektedir. Yalnızlık, kişiyi hem başkalaştırabilmekte hem de yüceltebilmektedir. Bazı yetenek ve becerilerini törpüleyerek güdükleştirirken bazısının da muhteşem bir güce kavuşmasını sağlayabilmektedir. Fakat birey yalnızlık duygusunu derinleştirerek yapayalnız olabilmektedir. Bu durum bireyi zamanla ruhsal yönden tamamen bitiş noktasına getirerek yaşamını zindana dönüştürebilmektedir. Yalnızlık, farklılıklar oluşturmakta, değişik yönlere çekebilme ve tehlikeli gelişmelere sebep olabilmektedir (Yahyaoğlu, 2019). Dolayısıyla yalnızlığın bazı olumlu sonuçları olsa da, olumsuz sonuçları daha fazladır. Yalnızlık çoğu zaman kaygı verici, korkutucu, ürkütücü, bireyi karamsarlığa ve umutsuzluğa iten, bireyin içe kapanıp sosyalleşememesine ve yabancılaşmasına neden olan çok acı bir duygu halini almaktadır (Geçtan, 2009). Yalnızlık, genelde rahatsız edici ve üzücüdür. Hem şiddetli hem uzun sürdüğünde, kişinin akıl sağlığını tehlikeye atabilmektedir. Hatta kronikleşen yalnızlık, depresyona zemin hazırlayabilmekte ve intihar riskini artırabilmektedir (Perlman ve Peplau, 1984).

Bu çalışmanın amacı, bekâr ve evli katılımcıların yalnızlık yaşayıp yaşamadıklarını, yalnızlık yaşıyorlarsa, yalnızlık ile nasıl başa çıktıklarını birbirleriyle mukayese edilerek araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

- Katılımcıların kendilerini içinde yaşadığı çevrede soyutlanmış hissettikleri oluyor mu?
- Katılımcılar kendilerini gerçekten anlayan insanların olduğunu düşünüyor mu?
- Katılımcıların kendilerini yalnız hissettikleri zamanlar oluyor mu?
- Katılımcılar yalnızlık hissini yaşadığında bununla başa çıkmak için ne yaparlar?

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama tekniği olarak, araştırmacı tarafından literatürden yararlanılarak, geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemleri kullanılarak, olay ve algıları doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya koyan bir araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek; 2018: 40-66).

Çalışma grubu

Araştırmaya katılacak çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örneklem, maksimum çeşitlilik örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemleri, belli özelliklere sahip olan ya da belirli ölçütleri karşılayan bir ya da daha fazla öznel durumlarda çalışmaya olanak sağlamaktadır (Büyükoztürk vd., 2015). Bu çalışmada bekâr katılımcıların belirlenmesinde araştırmacı tarafından şu ölçütler oluşturulmuştur: Yalova' da yaşıyor olması, daha önce evlenmemiş olması, ortalama evlilik yaşı (erkek:27/kadın:25) üstünde olması. Evli katılımcıların belirlenmesinde ise, şu ölçütler oluşturulmuştur: Yalova ilinde yaşıyor olması, evli olması, bekâr katılımcıların yaş grubunda olması. Bu çalışmada çalışma grubunun belirlenmesinde, maksimum çeşitlilik çerçevesinde katılımcıların çeşitliliğini yansıtmak amacıyla, farklı cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, çalışma durumu, kiminle yaşadığı gibi özellikler göz önüne alınmıştır.

Araştırmada daha önce belirtildiği gibi kartopu örnekleme yönteminden de yararlanılmıştır. Görüşülen bazı bireyler kaynak kişiye dönüştürülerek diğer bireylere ulaşılmıştır. Çalışmaya öncelikle irtibata geçilen, katılımcı profiline uyan, kolay ulaşılabilir kişilerle başlanılmıştır. Daha sonra görüşülen katılımcılara etraflarında araştırmanın katılımcı profiline uygun kişilerin olup olmadığı sorulmuş ve bu kişilere erişmek için görüşme yapılan katılımcılardan destek talep edilmiştir. Araştırmanın veri toplama süreci kartopu yöntemiyle yeterli ölçüde katılımcıya ulaşıldığında tamamlanmıştır. Çalışma kapsamında Yalova ilinde ikamet eden Türkiye ortalama evlilik yaşı (erkek:27/kadın:25) üzerindeki 15 bekâr ve 15 evli katılımcıyla görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılar 12 erkek ve 18 kadından oluşmaktadır.

Veri Toplama Aracı Ve Süreci

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada ayrıca katılımcıların bazı temel bilgilerin toplanması amacıyla görüşme formuyla birlikte, hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Kişisel Bilgi Formu ile katılımcıların medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, çalışma durumu kiminle yaşadığı ile ilgili bilgilerine daha hızlı ve sistemli bir şekilde ulaşılmıştır.

Geçerlilik ve güvenilirlik niteliklerine sahip bir araştırma ortaya koymak için şu adımlar takip edilmiştir; görüşme soruları hazırlanmadan önce araştırmanın iç geçerliğini artırmak için araştırma konusuyla ilgili literatür taraması yapılarak, güçlü bir kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Konu tasarlandıktan sonra literatürdeki bilgilerle tutarlı bir biçimde görüşme formu hazırlanmıştır. Çalışmanın yapılabilmesi için etik kurul izni alınmıştır (Sayı:93772138, Tarih:18/12/2019). Etik komisyonundan onay alındıktan sonra araştırma kapsamındaki katılımcılarla görüşmeler yapılmaya başlanmıştır.

Araştırmacı görüşmeleri Ocak-Şubat 2020 tarihleri arasında gerçekleştirmiştir. Ortalama olarak 30 dakika süren görüşmeler katılımcılarla yüz yüze olarak gerçekleşmiştir. Görüşme süresince katılımcıların kendilerini rahat hissedebilmeleri ve baskı altında hissetmemeleri için görüşmelerin gerçekleşeceği mekân ve zaman katılımcıların tercihine sunulmuştur. Daha sonra görüşmeler

belirlenen yer, gün ve saatlerde yapılmıştır. Görüşmeler katılımcıların tercihleri doğrultusunda iş yerlerinde, ikamet ettikleri evlerde veya kafe, çay bahçesi gibi kamusal alanlarda gerçekleşmiştir.

Yapılan görüşmeler araştırmacı tarafından ses kayıt cihazı ile görüşmeciden alınan izinden sonra kaydedilmiştir. Daha sonra ses kayıtları tekrar tekrar dinlenerek, bir bütün olarak bilgisayar ortamında yazılı metne çevrilmiştir. Araştırmacı tarafından görüşmelerin deşifrelerinin oluşturulmasından sonra elde edilen verilere içerik analizi yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Nitel araştırma yöntemi doğrultusunda tasarlanan bu araştırmada, uygulanan yarı yapılandırılmış mülakat ile elde edilen verilerin analizinde, "içerik analizi" tekniğinden yararlanılmıştır. İçerik analizi, insan doğasını ve davranışlarının belirlenmesinde dolaylı yollarla çalışmayı sağlayan bir yöntemdir (Büyüköztürk vd.:2015). Nitel araştırmalarda kullanılan içerik analizi yöntemiyle, önce veriler kodlanmaktadır. Sonra kodlanan verilerin temaları oluşturulmaktadır, daha sonra belirlenen kod ve temalar düzenlenmektedir. Sonrasında ise, bulgular tanımlanıp yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek:2008). Bu çalışmada da içerik analiz yöntemindeki bu adımlar izlenmiştir; öncelikle yazıya aktarılan görüşmeler dikkatli bir şekilde birkaç kez okunmuştur. Okumalar sonucunda oluşturulan kod ve kategoriler literatürden ve verilerin içindeki bir sözcük ya da cümleden yola çıkılarak belirlenmiştir. Görüşüne müracaat edilen bekar ve evli katılımcılara birbirinden farklı birer kod numarası verilerek (B1,B2,B3,-E1,E2,E3,...) açıklamalar yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde, katılımcı ifadelerindeki benzer ve ilişkili unsurlar kategorize edilmiş ve buna göre temalar oluşturularak, verilerin bütüncül bir anlayışla analiz edilmesine özen gösterilmiştir. Temalarda yer alan kodların frekansları belirlenmiştir. Her tema kapsamında, saptanan yineleme sıklıklarına göre bekar ve evli katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Son olarak araştırmada elde edilen bulgular tanımlanıp yorumlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bulgular ve yorum bölümünde, katılımcılara yöneltilen görüşme sorularından elde edilen bilimsel verilerin analizi ve yorumlanması yapılmıştır.

Tablo 1'de katılımcıların genel demografik özellikleri verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı Kodu	Medeni hal	Cinsiyet	Yaş Aralığı	Eğitim Durumu	Kiminle Yaşadığı	Çalışma Durumu
B1	Bekâr	Erkek	25-30	Ön lisans	Aile	Çalışıyor
B2	Bekâr	Kadın	25-30	Ön lisans	Tek	Çalışıyor
B3	Bekâr	Kadın	41-45	Lise veya altı	Aile	Çalışıyor
B4	Bekâr	Kadın	36-40	Ön lisans	Aile	Çalışıyor
B5	Bekâr	Kadın	25-30	Lisans	Tek	Çalışıyor
B6	Bekâr	Kadın	36-40	Lisansüstü	Aile	Çalışıyor
B7	Bekâr	Erkek	31-35	Lise veya altı	Tek	Çalışıyor
B8	Bekâr	Erkek	36-40	Lisans	Aile	Çalışıyor

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri (devamı)

Katılımcı Kodu	Medeni hal	Cinsiyet	Yaş Aralığı	Eğitim Durumu	Kiminle Yaşadığı	Çalışma Durumu
B9	Bekâr	Erkek	46 veya üzeri	Lisans	Tek	Çalışıyor
B10	Bekâr	Erkek	25-30	Ön lisans	Tek	Çalışıyor
B11	Bekâr	Kadın	25-30	Lisans	Aile	Çalışmıyor
B12	Bekâr	Kadın	31-35	Ön lisans	Aile	Çalışmıyor
B13	Bekâr	Kadın	36-40	Lisans	Aile	Çalışıyor
B14	Bekâr	Kadın	36-40	Lisansüstü	Tek	Çalışıyor
B15	Bekâr	Kadın	31-35	Lisansüstü	Tek	Çalışıyor
E1	Evli	Kadın	25-30	Lise veya altı	Aile	Çalışıyor
E2	Evli	Kadın	25-30	Lise veya altı	Aile	Çalışıyor
E3	Evli	Kadın	25-30	Ön lisans	Aile	Çalışıyor
E4	Evli	Kadın	41-45	Lisans	Aile	Çalışıyor
E5	Evli	Erkek	36-40	Lisansüstü	Aile	Çalışıyor
E6	Evli	Erkek	25-30	Lise veya altı	Aile	Çalışıyor
E7	Evli	Erkek	46 veya üzeri	Lisans	Aile	Çalışıyor
E8	Evli	Erkek	31-35	Lise veya altı	Aile	Çalışıyor
E9	Evli	Kadın	31-35	Lisansüstü	Aile	Çalışıyor
E10	Evli	Erkek	41-45	Ön lisans	Aile	Çalışıyor
E11	Evli	Kadın	41-45	Ön lisans	Aile	Çalışıyor
E12	Evli	Erkek	46 veya üzeri	Lisansüstü	Aile	Çalışıyor
E13	Evli	Kadın	46 veya üzeri	Lisans	Aile	Çalışıyor
E14	Evli	Erkek	31-35	Lisansüstü	Aile	Çalışıyor
E15	Evli	Kadın	36-40	Ön lisans	Aile	Çalışmıyor

Kodlama bekârlar B1-B15 olarak ve evli katılımcılar ise E1-E15 olacak şekilde düzenlenmiştir. Tablo 1’de araştırmaya katılan katılımcıların medeni durumu, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, kiminle birlikte yaşadığı ve çalışma durumları ele alınmıştır. Buna göre, araştırmaya katılan katılımcıların 15’i bekâr, 15’i ise evlidir. Katılımcıların 12’si erkek, 18’inin ise kadın olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan 9 katılımcının 25-30 yaş aralığında, 6 katılımcının 31-35 yaş aralığında, 7 katılımcının 36-40 yaş aralığında, 4 katılımcının 41-45 yaş aralığında, diğer 4 katılımcının ise 46 ve üzerindeki yaş grubunda olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında, her eğitim düzeyinden katılım sağlanmıştır. Bununla birlikte katılımcıların çoğunluğunun ön lisans ve lisans eğitimine sahip oldukları, yine katılımcıların büyük bir çoğunluğunun aileleri ile yaşadıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca bazı bekâr katılımcıların tek başına veya ev arkadaşı ile yaşadıkları tespit edilmiştir. Tablo 1’de katılımcıların büyük çoğunluğunun herhangi bir işte çalıştığı görülmektedir.

Tablo 2. Ana Temalar

Bekâr ve Evli katılımcılarda	Soyutlanma
	Anlaşılmama
	Yalnızlık hissetme
	Yalnızlık ile başa çıkma

Tablo 2’de belirtildiği gibi çalışmanın soyutlanma, anlaşılma, yalnızlık hissetme ve yalnızlık ile başa çıkma olmak üzere toplamda dört ana teması bulunmaktadır. Ayrıca her ana temanın alt temaları mevcuttur.

Tablo 3. Soyutlanma İle İlgili Bulgular

Kodlar	Bekâr Katılımcılar	Bulgular	
		Yalnız kalınca soyutlanmış hissederim	B (2), B (3)
		Kalabalık ortamlarda soyutlanmış hissederim	B (8)
		Arkadaş ortamlarında soyutlanmış hissederim	B(1)
		Diğerleriyle farklı düşündüğümde soyutlanmış hissederim	B(5), B(10), B(12)
		Ben kendimi soyutluyorum	B(4), B(7), B(11) B(13), B(14), B(15)
	Evli Katılımcılar	Bir sorun yaşayınca soyutlanmış hissederim	E (1)
Beklentilerim karşılanmayınca soyutlanmış hissederim		E (9), E (10)	
Diğerleriyle uyuşmadığım zaman soyutlanmış hissederim		E (13)	
İş yerinde soyutlanmış hissederim		E (12), E (14)	

Tablo 3’de Araştırmaya katılan bekâr ve evli katılımcılara “çevrenizdeki insanlardan soyutlanmış olduğunuzu hissettiğiniz oluyor mu?” sorusu yöneltilerek, soyutlanma duygusu yaşayıp yaşamadıkları ve bunu hangi durumlarda yaşadıkları ile ilgili görüşleri ortaya konulmuştur. Katılımcıların ifadeleri bağlamında, bu başlık “bekâr katılımcılarda soyutlanma ile ilgili bulgular” ve “evli katılımcıların soyutlanma ile ilgili bulgular” olmak üzere iki alt başlığa ayrılmıştır

Bekâr Katılımcılarda Soyutlanma İle İlgili Bulgular

Bekâr katılımcılarının görüşlerinden elde edilen verilerle ulaşılan kodlamalar sonucu, bekâr katılımcılarda soyutlanma alt teması; yalnız kalınca soyutlanmış hissederim, Kalabalık ortamlarda soyutlanmış hissederim, arkadaş ortamlarında soyutlanmış hissederim, diğerleriyle farklı düşündüğümde soyutlanmış hissederim, Ben kendimi soyutluyorum olmak üzere beş koddan oluşmuştur.

Yalnız kalınca soyutlanmış hissederim

Çalışma grubundaki iki bekâr katılımcı yalnız kaldıklarında soyutlanma duygusunu yaşadıklarını ifade etmiştir.

Tabi oluyor. Yalnız kalınca, hayatta istediğim olmayınca soyutlanmış hissediyorum kendimi (B3, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Pek tabii, daha önce bahsettiğim içe dönüklük, insana dair yalnızlık ve anlaşılmama hallerinde zaman zaman soyutlanmış hissederim (B2, kadın tek yaşıyor).

B(3), yalnız kaldığında ve hedeflerine ulaşmadığında, kendini soyutlanmış hissettiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde B(2) de yalnız kaldığında ve anlaşılmadığını düşündüğü zamanlarda kendini soyutlanmış hissettiğini ifade etmektedir.

Kalabalık ortamlarda soyutlanmış hissederim

Zaman zaman oluyor. Memlekete gidince akrabalarla uzun süre kalınca bazen oluyor. Yani çok kalabalık ortamlarda hissettiğim oluyor (B8, erkek, ailesiyle yaşıyor).

Arkadaş ortamlarında soyutlanmış hissederim

Daha çok arkadaş ortamlarında bunu hissediyorum. Konuşulan konu dışında kalınca öyle hissettiğim oluyor (B1, erkek, ailesiyle yaşıyor).

Diğerleriyle farklı düşündüğümde soyutlanmış hissederim

Çalışma grubundaki üç bekâr katılımcı çevresindeki diğer insanlarla farklı düşündüğü, farklı hissettiği zaman soyutlanma duygusunu yaşadığını ifade etmiştir.

Evet oluyor. Şöyle, aynı dili konuşsak bile aynı düşünceler olmayınca soyutlanma normaldir. Mesela bazı durumlarda ben beyazın gri tarafını da görmek istiyorum ya da siyah bende tam siyah değildir ama illa beyaz tam beyaz diyen oluyor (B5, kadın tek yaşıyor).

Ben kendimi soyutluyorum

Çalışma grubundaki beş bekâr katılımcı yaşadığı bir sıkıntı anında, enerjisinin düştüğünde, içine kapandığında, morali bozulduğunda veya insanların yorucu olduğunu düşündüğü zamanlarda kendini soyutladığını ifade etmiştir.

Genelde soyutlarım zaten, bilerek soyutlarım. Belki biraz farklıyım ama bilerek insanlardan soyutlarım, hem çok aralarındayım hem de değilim. Onu da söyleyeyim. Niye soyutluyorum, genel olarak bende dâhil, insanların bencil olduğunu düşünüyorum. Senin hayatta güvenebileceğin tek kişinin yine kendin olduğunu düşünüyorum. O yüzden daha kapalı, daha soyut, daha insanlardan uzak ama hem de içerisinde olduğum bir hayat kurgulamaya çalışırım (B14, kadın, tek yaşıyor).

Çoğu zaman öyle hissediyorum. Bunu çoğunlukla ben seçiyorum zaten. Çünkü insanlar yoruyor beni. Küçük bir dünyaları, küçük dertleri ama kocaman bir ağızları var çoğunun (gülerek). Farklı gezegendenmişiz gibi hissediyorum (B15, kadın, tek yaşıyor).

Çok oluyor. Öyle bir zaman oluyor ki, bazı komşularımı görmek bile istemiyorum... (B7, erkek, yalnız yaşıyor).

Bir bekâr katılımcı dışındaki diğer bütün bekâr katılımcıların soyutlanma duygusunu yaşadığı ve bunu yalnız kaldıklarında, kalabalık ortamlarda, arkadaş ortamlarında, diğerleriyle farklı düşünüp, farklı hissettiklerinde, içine kapandıklarında, bir sıkıntı anında, moral bozukluğunda veya insanların yorucu olduğunu düşündükleri zamanlarda yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca bazı bekâr katılımcıların kendilerini çoğu zaman bilinçli olarak soyutladıkları görülmektedir.

Evli Katılımcılarda Soyutlanma İle İlgili Bulgular

Evli katılımcılar ile yapılan görüşmelerle elde edilen verilerle ulaşılan kodlamalar sonucu, evli katılımcılarda soyutlanma alt teması; bir sorun yaşayınca soyutlanmış hissederim, beklentilerim karşılanmayınca soyutlanmış hissederim, diğerleriyle uyuşmadığım zaman soyutlanmış hissederim, iş yerinde soyutlanmış hissederim olmak üzere dört koddan oluşmuştur.

Bir sorun yaşayınca soyutlanmış hissederim

Çalışma grubundaki evli bir katılımcı bazen soyutlanma duygusunu yaşadığını ve bunu karşı tarafın etkisiyle yaşadığını ifade etmiştir.

Yani zaman zaman o da oluyor. Yine dediğim gibi o insanın davranışına da bağlı olabiliyor, karşısındakinin davranışına bağlı olabiliyor. Yaşanan bir tartışmada, bir sorun anında bunu hissedebiliyorum (E1, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Beklentilerim karşılanmayınca soyutlanmış hissederim

Çalışma grubundaki evli iki katılımcı, çevresindeki insanlar tarafından saygı, ilgi alaka gibi beklentilerinin karşılanmadığı zamanlarda soyutlanmış hissettiğini ifade etmiştir

Evet, oldukça sık oluyor. Bazen bakıyorum insanlara normal insanların davrandıklarını gibi davranmıyorlar. Beklentilerimi karşılamıyorlar. Beklentim ise şu, sosyal ilişkilerde insanların birbirlerine saygılı olması gerekiyor ya. Bunları karşı taraftan göremediğim zaman kendimi kötü hissederim. Ve kendimi ister istemez dışarıya doğru soyutlarım. Yani onlar beni soyutlamıyor... (E9, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Evet. Çevremdekilerden ilgi alaka görmediğim zamanlarda oluyor. İnsan dışlandığını hissediyor kısacası. Kendi kabuğuna çekiliyor. Yalnızlık hissi de orda başlıyor (E10, erkek, ailesiyle yaşıyor).

Diğerleriyle uyuşmadığım zaman soyutlanmış hissederim

Çalışma grubundaki bir evli katılımcı, soyutlanma duygusunu bazen yaşadığını ve bunu çevresindeki insanlarla düşünce ve yaşam tarzında uyuşmadığı, ortak paydada buluşamadığı zamanlarda hissettiğini ifade etmiştir.

Bazen hissettiğim oluyor. Yani çevreyle uyuşmadığım zaman hissederim. Düşünce olarak, yaşantı olarak, fikir olarak onlarla uyuşmadığım zaman hissederim. Yani ortak paydada buluşamadığımız zamanlarda (E13, kadın, ailesiyle yaşıyor)

İş yerinde soyutlanmış hissederim

Çalışma grubundaki iki evli katılımcı, iş ortamında soyutlanma duygusunu yaşadığını ifade etmiştir.

Oluyor evet. Mesela İş yerinde oluyor. Karakter olarak birbirimizi çok tutmadığımız için hiç kimseyle çok muhatap olamıyorum. Ondandır (E12, erkek, ailesiyle yaşıyor).

İş ortamında evet soyutlanmış hissediyorum, haksızlığa, adaletsizliğe uğrayınca. Bunu dibine kadar yaşadım... (E14, erkek, ailesiyle yaşıyor).

Çalışma grubundaki evli katılımcıların 9'u soyutlama duygusu yaşamadığını ifade etmiştir. Bununla beraber katılımcıların 6'sı zaman zaman soyutlanmış hissettiklerini ve bunu bir sıkıntıyla karşılaştıklarında, çevrelerindeki insanlardan beledikleri ilgi alakayı görmediklerinde, çevrelerindeki diğer insanlarla uyuşmadıklarını düşündüklerinde veya iş yerinde haksızlığa uğradıklarında yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 4. Anlaşılma İle İlgili Bulgular

Kodlar	Kategori	Bulgular	
		Bekâr Katılımcılar	Evli Katılımcılar
	Bekâr Katılımcılar	Ailem beni anlar	B (1), B (6), B (13)
	Bekâr Katılımcılar	Arkadaşım beni anlar	B (3), B (7), B (9) B (10), B (11), B (14)
	Bekâr Katılımcılar	Beni kimse anlamaz	B (2), B (4)
	Bekâr Katılımcılar	Beni tamamıyla anlayan yok	B (5), B (8), B (12), B (14) B (15),
	Evli Katılımcılar	Eşim beni anlar	E (1), E (3), E (5), E (8), E (11),E (14)
	Evli Katılımcılar	Eşim beni anlamaz	E (6), E (10), E (15)
	Evli Katılımcılar	Ailem beni anlar	E (9),E (2)
	Evli Katılımcılar	Ben kendimi anlarım	E (12)
	Evli Katılımcılar	Ben kendimi anlatamıyorum	E (7), E (13)

Tablo 4'te bekâr ve evli katılımcılara "Sizi gerçekten anlayan insanların olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusu yöneltilerek, katılımcıların anlaşıldıklarını düşünüp, düşünmedikleri, kendilerini anladıkları kişilerle herhangi bir paylaşımda bulunup, bulunmadıkları ile ilgili ifadeleri ortaya konulmuştur. Katılımcıların ifadeleri bağlamında, bu tema "bekâr katılımcılarda anlaşılma" ve "evli katılımcılarda anlaşılma" olmak üzere iki alt temaya ayrılmıştır.

Bekâr Katılımcılarda Anlaşılma İle İlgili Bulgular

Bekâr katılımcılarının ifadelerinden elde edilen verilerle ulaşılan kodlamalar sonucu, bekâr katılımcılarda anlaşılma alt teması; ailem beni anlar, arkadaşım beni anlar, beni kimse anlamaz, beni tamamıyla anlayan yok olmak üzere dört koddan oluşmuştur.

Ailem beni anlar

Çalışma grubundaki bekâr üç katılımcı kendisini en iyi ailesinin anladığını ifade etmiştir.

Ailem ve kız arkadaşım beni gerçekten anlar, her şeyimi paylaşıyorum (B1, erkek, ailesiyle yaşıyor).

Evet, ailem anlar beni. Annem, babam, kardeşlerim... (B6, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Evet. En başta ailem ve beni çok yakından tanıyan dostlarım beni anlar her şeyi paylaşıyorum onlarla (B13, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Arkadaşım beni anlar

Çalışma grubundaki bekâr altı katılımcı kendisini en iyi arkadaşının anladığını ifade etmiştir.

Zor soru. Var bir arkadaşım, o beni gerçekten anlıyor yani. Bence ailemden daha iyi çözmüş beni (B10, erkek, tek yaşıyor).

Var. Bir spor arkadaşım var. Birde kız kardeşim var. Onlarla iyi anlaşıyorum ama onlarla her şeyi konuşmuyorum. Her şey paylaşılmıyor maalesef (B3, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Evet, birkaç samimi erkek arkadaşım da var. Onlarda beni anlar. Ama her şeyimi açıklamayan bir insan olduğum için pek bir şey paylaşmam. İçime atarım bazı şeyleri. Açıklamam kimseye (B9, erkek, tek yaşıyor).

Arkadaşlarının kendilerini en iyi arkadaşlarının anladıklarını ifade eden bekâr katılımcıların bazısının arkadaşlarıyla her şeyi konuşup paylaştığı görülürken, bazısının ise, kendilerini anlayan arkadaşları dâhil kimseyle her şeyi konuşup paylaşmadıkları görülmektedir.

Beni kimse anlamaz

Çalışma grubundaki bekâr iki katılımcı kendisini gerçekten anladığını düşündüğü kimsenin olmadığı anladığını ifade etmiştir.

Zaman zaman beni anladıklarını düşündüğüm birkaç insan var hayatımda fakat gerçekten beni anladığını düşündüğüm ve her koşulda bu beni anlar dediğim biriyle henüz karşılaşmadım (B2, kadın, tek yaşıyor).

Evet, annem beni anlar. Ama annem de artık yaşlandı, beni benden başka kimse iyi anlamaz aslında. Ama küçük bir yeğenim var ilerde beni o anlar diye düşünüyorum (gülerek) (B4, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Beni tamamıyla anlayan yok

Çalışma grubundaki bekâr beş katılımcı kendisini tam anlamıyla kimsenin anlamadığını ifade etmiştir.

Bir bütün olarak beni anlayan biri karşıma çıkmadı şu ana kadar. Ama lokal olarak anlayan oldu ya da anlar gibi göründüler. İnsanlar genel olarak çok samimiyetsiz olduğu için bilemiyorum. Her şeyi olmasa da paylaşım yapabildiğim birileri var (B15, kadın tek yaşıyor).

B (5) de kendisini tam anlamıyla anlayan kimsenin olmadığını ancak hayatında onu anlamaya çalışan kişiler olduğunu ve anlaşılmamakla yaşadığı yalnızlıkla, yaratıcının varlığını düşünerek, ona yakınlık hissederek başa çıktığını ifade etmektedir.

Evet düşünüyorum. Yani şöyle düşünüyorum, Anlamasa da anlamaya çalışan insanlar var diyeyim. Ama benim o konuda çok büyük bir yalnızlığım olmadı. Kendimi kalben daha yakın hissettiğim bunu gerçekten samimi olarak söylüyorum, Allah'ım iyi ki varsın diyorum, ona sığınabileceğimi görüyorum ve en sevdiğim ilahiyi açıyorum. Onu dinledikten sonra ha o kadar da yalnız değilmişim diyorum. bu bana bir terapi gibi geliyor. Ailevi sıkıntılar, ekonomik sıkıntılar, sosyal sıkıntılar bunların hepsini topladığında bunları tamamıyla anlayabilecek kimseyi bulamadım henüz. Mesela atıyorum, sosyal hayatımı anlamış olsa

bile ekonomik durumumu anlamamıştır. Ekonomik durumumu anlasa bile aile durumumu bilmiyordur. Yani ona yapacağı yorumları havada kalabiliyor. Yani beni tamamıyla anlayan insanlar olmasa da anlamaya çalışan insanlar var. Aslında her şeyi kardeşimle paylaşabiliyorum. Yakın arkadaşlarım da var ama çok yakın arkadaşım yok. (B5, kadın, tek yaşıyor).

Çalışma grubundaki bekâr katılımcıların 8'i kendilerini anlayan kişilerin olduğunu ifade etmiştir ve kendilerini anladıkları bu kişilerin genelinin arkadaş grubundan oluştuğu görülmektedir. Kendisini en iyi ailesinin anladığını ifade eden bekâr katılımcılar olmakla beraber ailesi tarafından anlaşılmadığını, hiç kimse tarafından anlaşılmadığını ve tam anlamıyla anlaşılmadığını ifade eden bekâr katılımcıların da olduğu görülmektedir.

Evli Katılımcılarda Anlaşılma İle İlgili Bulgular

Evli katılımcılarının ifadelerinden elde edilen verilerle ulaşılan kodlamalar sonucu, bekâr katılımcılarda anlaşılma alt teması; eşim beni anlar, eşim beni anlamaz, Ailem beni anlar, ben kendimi anlarım, ben kendimi anlatamıyorum olmak üzere dört koddan oluşmuştur

Eşim beni anlar

Çalışma grubundaki evli altı katılımcı kendisini en iyi eşinin anladığını ifade etmiştir.

Evet. Eşim çok iyi anlar beni sağolsun. On yıldan fazladır tanıyoruz birbirimizi. Birlikte büyüdük diyebilirim. O yüzden çok iyi anlar. Çok arkadaşlarım var çocukluğumdan, birlikte büyüdüğüm, onlar beni anlar. Bir de ablam var o da beni anlar. Her şeyi konuşurum onlarla (E3, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Evet, beni en iyi eşim anlar, ondan sonra birkaç tane yakın arkadaşım var onlar beni iyi anlar. Eşimle her şeyi paylaşırım, diğerleriyle de çoğunu paylaşırım (E5 erkek, ailesiyle yaşıyor).

Çok nadir. En iyi anlayan eştir zaten. Her şeyimi rahatlıkla paylaşabiliyorum onunla. Onun dışında kardeşim, arkadaşlarım beni anlar (E8 erkek, ailesiyle yaşıyor).

Katılımcılar kendilerini eşlerinin anladığını onlarla her şeyi konuşup paylaşabildiklerini, ayrıca kendilerini anne, baba, kardeş ve arkadaşlarının da anladıklarını ifade etmektedir.

Eşim beni anlamaz

Çalışma grubundaki evli üç katılımcı kendisini eşinin anlamadığını ifade etmiştir.

Bazen bunu düşünürüm. Eşim hiç anlamaz beni. İki genç kızım var beni iyi onlar anlar. Onlarla her şeyimi paylaşırım (E15, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Yani vardır illaki(gülerek). Ne eşim beni iyi anlar, ne annem beni iyi anlar. Ama beni anlayan arkadaşlarım var. Ama pek bir şeylerini paylaşan biri değilim. Genelde onlar paylaşır benimle. Yani her şeyi paylaşabildiğim kimse yok. Aslında paylaşmaya ihtiyaç duymuyorum. Paylaşınca rahatlayacağımı düşünmüyorum. Bide herkesin her şeyi

bilmesine gerek olmadığını düşünüyorum. Yani birinin yardımıyla çözülecek bir sıkıntı olursa paylaşır çözeriz. Ama manevi anlamda bir şey paylaşmam, buna gerek duymuyorum. (E6, erkek, ailesiyle yaşıyor).

Eşi tarafından yeteri kadar anlaşılmadığını ifade eden katılımcı E(6) kendisini anlayan bazı arkadaşları olsa da onlarla çeşitli nedenlerle pek paylaşımda bulunmadığını ifade etmektedir. Benzer şekilde katılımcı E(10)'da eşinin kendisini anlamadığını düşünmektedir.

... İnsan ruh ikizini bulamadığı için bazen eşine de açılmıyor, bir şeyleri paylaşmıyor maalesef. Eşimde anlayamıyor beni. Anlasa da sırrımı ifşa ediyor bazen. En mantıklısı dışa vurmamak, ne dostu üzmemek ne de düşmanı sevindirmek adına. Yani ne kadar az derdini dökersen, o kadar iyi... (E10, erkek, ailesiyle yaşıyor).

Ben kendimi anlarım

Çalışma grubundaki evli bir katılımcı kendisini kendisi dışında kimsenin anlamadığını, insanların samimi olmadıkları, çıkarıcı oldukları için kimseye güvenip bir şeylerini paylaşmadığını ifade etmiştir.

Çok nadir yüzde bir, aslında çok zor bir zoru ya. Ben kendimi anlarım en iyi. Başkasının anlayacağını sanmıyorum yani. Çünkü insanlar samimi değil, Kendisinin bir çıkarı varsa o doğrultuda hareket ediyor. Yanında samimi görünüyor ama aslında samimi değil işte. Onun için çok güvenmem kimseye, kimseyle bir şey paylaşmam. Eşimle paylaşırım bazen (E12, erkek, ailesiyle yaşıyor).

Ben kendimi anlatamıyorum

Çalışma grubundaki evli iki katılımcı kendilerini iyi anlatamadıkları için anlaşılmadıklarını ifade etmiştir.

Ben bazen kendimi çok iyi anlatamıyorum. Benle alakalı... Bir şeylerimi paylaştığım birkaç kişi var çevremde. O da yapımla alakalı galiba. Çok ketum bir insan değilim, paylaşırım (E13, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Hayır düşünmüyorum. Belki ifade ve iletişim de sorunum vardır ondan olabilir yoksa her insan birbirini anlar. Ama bir sıkıntı olduğunda evdekilerle, çoluk çocukla paylaşırım yoksa dışarıyla pek paylaşışım yok (E7, erkek, ailesiyle yaşıyor).

Ailem beni anlar

Çalışma grubundaki evli iki katılımcı aile üyelerinin kendilerini iyi anladıklarını, onlarla her şeylerini konuşup paylaştıklarını ifade etmiştir.

Var. Ailem beni anlar. Her şeyi konuşabiliyorum onlarla (E2, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Kısmen. Beni en iyi ablamın ve babamın anladığını düşünüyorum. Her şeyi paylaşabiliyorum onlarla (E9, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Çalışma grubundaki 12 evli katılımcının hayatında kendilerini anlayan, her şeylerini konuşup paylaştıkları kişilerin olduğu ve bu kişilerin başta eş olmak üzere arkadaş, kardeş, baba ve diğer aile üyelerinden oluştuğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte eşi dâhil kimse tarafından anlaşılmadığını düşünen ve biriyle herhangi bir paylaşımda bulunamayan evli katılımcıların da olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Yalnızlık Hissetme

Bekâr Katılımcılar	Tek başıma kalınca yalnızlık hissederim	B(3), B(5), B(7), B(8), B(9), B(15)
	Anlaşılmadığımda yalnızlık hissederim	B(2), B(4)
	Önemsenediğimde yalnızlık hissederim	B(12)
	Sıkıntımı paylaşacak kimse bulamadığımda yalnızlık hissederim	B(5), B(14)
Evli Katılımcılar	Eşimle tartıştığımda yalnızlık hissederim	E(3), E(5), E(9)
	Bir sıkıntı yaşadığımda yalnızlık hissederim	E(1), E(6), E(10), E(13)
	Ailemden ayrı kaldığımda yalnızlık hissederim	E(8), E(4)

Araştırmaya katılan bekâr ve evli katılımcılara “Kendinizi yalnız hissettiğiniz zamanlar oluyor mu?” sorusu yöneltilerek, katılımcıların yalnızlık hissini yaşayıp yaşamadıkları, yaşıyorlarsa hangi durumlarda bu duyguyu yaşadıkları ile ilgili bulgular Tablo 5’te ortaya konulmuştur. Katılımcıların ifadeleri bağlamında, bu tema “bekâr katılımcılarda yalnızlık hissetme ile ilgili bulgular” ve “Evli Katılımcılarda yalnızlık hissetme İle İlgili Bulgular” olmak üzere iki alt temaya ayrılmıştır.

Bekâr Katılımcılarda Yalnızlık İle İlgili Bulgular

Bekâr katılımcılarının görüşlerinden elde edilen verilerle ulaşılan kodlamalar sonucu, bekâr katılımcılarda yalnızlık ile ilgili bulgular alt teması; tek başıma kalınca yalnızlık hissederim, anlaşılmadığımda yalnızlık hissederim, önemsenediğimde yalnızlık hissederim, sıkıntımı paylaşacak kimse bulamadığımda yalnızlık hissederim olmak üzere dört koddan oluşmuştur.

Tek başıma kalınca yalnızlık hissederim

Evet, derin bir yalnızlık hissediyorum bazen. Yalnızken hiçbir şeyin tatmin etmediği, dindirmedeği anlarda bunu hissediyorum. Belki de kendiyi baş başa kalmanın verdiği bir can sıkıntısı (B15, kadın, tek yaşıyor).

Oluyor, tek başıma kalınca belli zamandan sonra sıkılıyorum. Küçük basit bir filminden diziden bile etkilenabiliyorum. Bende yalnızım diyebiliyorum. Biraz duygusal olduğum için küçük bir şeyden bile etkileniyorum (B7, erkek, tek yaşıyor).

Anlaşılmadığımda yalnızlık hissederim

Çalışma grubundaki bekâr iki katılımcı yalnızlık hissini anlaşılmadığını düşündüğü zamanlarda yaşadığını ifade etmiştir

Oluyor. Anlaşılmadığımı düşündüğüm tüm anlarda kendimi çok yalnız hissederim (B2, kadın, tek yaşıyor).

B2 her anlaşılmadığı durumun yalnızlık hissettirdiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde B (4) de anlaşılmadığında yalnızlık yaşadığını ifade etmiştir. Bu katılımcının ailesiyle birlikte yaşamasına rağmen yalnızlık duygusunu çok yaşadığı görülmektedir. Katılımcı ailesinden ayrı yaşayarak bu durumu aşabileceğini düşünmektedir.

Çok oldu. Anlaşılamadığım zamanlarda oluyor. Anlaşılmadığımda içime kapanıyorum. Küsüyorum. Aslında ailemle yaşıyorum ama çok yalnız bir insanım. İlerde bir evim olsun istiyorum bir hayvan alıp beslemeyi istiyorum. (B4, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Önemsenmediğimde yalnızlık hissederim

Çalışma grubundaki bekâr bir katılımcı yalnızlık hissini önemsenmediğini düşündüğü zamanlarda yaşadığını aşağıdaki cümlelerle ifade etmiştir.

Evet, oluyor. Ben dünyadan ziyade kafamın içinde yaşayan bir insanım hakiki hayatım benim için can sıkıcı bir rüyadan başka bir şey değildir (gülerek). Kendimi yalnız hissettiğim zamanlar genelde evde aile içinde olur. Fikrimin sorulmasına gerek duyulmadığında, önemsenmediğimde yalnızlık hissederim. Her şeyi bildiklerini sandıklarından belki yaptığım ve düşündüğüm şeylerin hep yanlış olduğunu savunurlar ve kendimi savunmamdan hoşlanmazlar, susmak mecburiyetinde kalırım, çünkü baş edemem öyle bir polemikle ve konuşmalarda olan şeylerden hoşlanmıyorum, sanırım ezberlediğim için olsa gerek (B12, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Ailesi tarafından değer görüp, önemsenmediği durumlarda yalnızlık yaşadığını ifade eden bekâr katılımcının, kendini her şeyden soyutladığı ve duygusal bir yalnızlık yaşadığı görülmektedir.

Sıkıntımı paylaşacak kimse bulamadığımda yalnızlık hissederim

Çalışma grubundaki bekâr iki katılımcı yalnızlık hissini, yaşadığı bir sıkıntısını paylaşacak kimse bulamadığında yaşadığını aşağıdaki cümlelerle ifade etmiştir.

...birde hayata karşı yalnızlığım var galiba. Olur ya hayat seni zorlar ama paylaşacağın kimsen yoktur. Öyle zamanlarda yalnızlık duygusunu yaşarım. Galiba omzumdaki yüke ortak arıyorum. Yani evet ailem var tabi ki de çok şükür ama beni tam anlamıyla anladıklarını düşünmüyorum (B5, kadın, tek yaşıyor).

Yalnızlık hissettiğim zamanlar oluyor, bilhassa sıkıntılı bir dönem yaşadığım zaman duygusal olarak yıprandığım zaman yalnız hiss ediyorum. Birde çok fazla her şeyimi herkesle paylaşan biri değilim. Yani istiyorsun, özel birisi varsa, bu konuları konuşmak istediğin, onun yanında olmasını istiyorsun. Ve olmadığı zaman da kendini yalnız hissediyorsun (B14, kadın, tek yaşıyor).

Çalışmaya katılan bekâr üç katılımcı yalnızlık yaşamadığını ifade etmiştir. 12 bekâr katılımcı ise, yalnızlık hissettiğini ve bunu daha çok tek başına kalma durumunda yaşamakla birlikte, anlaşılmama, paylaşımda bulunamama veya önemsenmediğini düşündüğü durumlarda yaşadıklarını ifade etmiştir.

Evli Katılımcılarda Yalnızlık İle İlgili Bulgular

Evli katılımcılarının görüşlerinden elde edilen verilerle kodlamalar yapılmıştır. Buna göre, bekâr katılımcılarda yalnızlık ile ilgili bulgular alt teması; eşimle tartıştığımda yalnızlık hissederim, bir sıkıntı yaşadığımda yalnızlık hissederim, ailemden ayrı kaldığımda yalnızlık hissederim olmak üzere üç koddan oluşmuştur.

Eşimle tartıştığımda yalnızlık hissederim

Çalışma grubundaki üç evli katılımcı eşiyile bir tartışma yaşadığı zaman yalnızlık yaşadığını ifade etmiştir.

Oluyor, eşimle tartıştığım da, beni anlamadığını düşündüğümde veya ailemin beni anlamadığını düşündüğümde yalnızlık yaşarım (E9, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Nadiren olur, mesela eşimle fikir ayrılığına düştüğümüzde veya büyük bir tartışma yaşadığımızda yalnızlık hissederim. O da zaten çok nadiren olur (E3, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Benzer şekilde E(5) de genellikle eşiyile anlaşamadığı durumlarda yalnızlık yaşadığını belirtmekte ve yeterli kadim arkadaşlıklarının olmamasından dolayı yalnızlık yaşadığını ifade etmiştir.

Oluyor. Genelde eşimle kavga ettiğimiz zamanlarda. Bu his eşimin tavrına göre devam eder veya biter. Birde uzun süreli arkadaşlıkları severim, bu tarz arkadaşlıklarımın sayısı az olduğu için kendimi yalnız hissettiğim oluyor. Mesela elli yaşına geldiğimde kırk yıllık bir arkadaşımın olmasını isterim, yani on yaşından beri birlikte olduğumuz (E5, erkek, ailesiyle yaşıyor).

Bir sıkıntı yaşadığımda yalnızlık hissederim

Çalışma grubundaki üç evli katılımcı maddi-manevi herhangi bir sıkıntı yaşadığı zaman yalnızlık yaşadığını ifade etmiştir.

Çok nadir oluyor. Bunalımda olduğum zamanlarda oluyor. Yani bir sıkıntı yaşayınca (E13, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Çoğu zaman hiss ediyorum. Kalabalık içinde olsam da bunu hiss ediyorum. Genelde maddi ve manevi bir sıkıntı falan olunca hiss ederim (E6, erkek, ailesiyle yaşıyor).

Muhakkak zaman zaman oluyor tabi. Biraz benim ruh halimden kaynaklı oluyor. Bazen sıkıntılı, karamsar hallerimde olur. Etrafımda insanlar olsa bile kendimi yalnız hiss edebiliyorum (E1, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Ailemden ayrı kaldığımda yalnızlık hissederim

Çalışma grubundaki iki evli katılımcı ailesinden uzak kaldığında yalnızlık yaşadığını ifade etmiştir.

İlla ki oluyor. Annem ve babamdan uzak olduğum zamanlarda hissediyorum. Onlardan ayrıldığımda hep bir özlem oluyor. Çocukluğumu özleyorum. Keşke hep çocuk kalsaydım, onlardan ayrılmıyaydım diyorum. Şimdi benimde kurduğum bir ailem var ama onların yerini almıyor (E8, erkek, ailesiyle yaşıyor).

Evet, bazen oluyor. Çünkü ailem başka şehirde yaşıyor. Gurbetlik var. Özellikle hastalandığımda yaşarım. Ailemden biri burada olsaydı diyorum. O zaman yalnızlığı çok hissediyorum (E4, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Evli katılımcılardan 4 katılımcı yalnızlık duygusunu yaşamadığını ifade etmiştir. 11 evli katılımcı ise, yalnızlık hissettiğini ve bunu eşle yaşanan bir tartışmada, yaşanan bir sıkıntı anında veya aileden ayrı kalma durumlarında yaşadıklarını ifade etmiştir. Dolayısıyla evli katılımcılarda yaşanan yalnızlığın geçici ve durumsal yalnızlık olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Yalnızlık İle Başa Çıkma Tarzları

Bekâr Katılımcılar	İçe kapanma	B(4), B(12)
	İç hesaplaşma ve Ağlama	B(2), B(4), B(15)
	Öfkelenme	B(4), B(6)
	Televizyon izleme ve İnternette zaman geçirme	B(5), B (7), B(8), B(9), B(14)
Evli Katılımcılar	Kendini teselli etme	E(4)
	Bir şeylerle meşgul olma	E(3), E(5), E (6), E(10), E(12), E(15)
	İçe kapanma	E(1), E(8), E(9), E (13)

Araştırmaya katılan katılımcılara “Yalnızlık hissini yaşadığınızda ne yapıyorsunuz?” sorusu yöneltilerek, katılımcıların yalnızlıkla başa çıkmada nasıl bir yöntem geliştirdikleri ile ilgili bulgular Tablo 6’da ortaya konulmuştur. Katılımcıların ifadeleri bağlamında, bu tema “bekâr katılımcılarda yalnızlık ile başa çıkma” ve “evli katılımcılarda yalnızlık ile başa çıkma” olmak üzere iki alt temaya ayrılmıştır.

Bekâr Katılımcılarda Yalnızlıkla Başa Çıkma İle İlgili Bulgular

Bekâr katılımcılarının görüşlerinden elde edilen verilerle ulaşılan kodlamalar sonucu, bekâr katılımcılarda yalnızlık ile başa çıkma alt teması; içe kapanma, iç hesaplaşma ve ağlama, öfkelenme, İnternette zaman geçirme ve televizyon izleme olmak üzere dört koddan oluşmuştur.

İçe kapanma

Bekâr iki katılımcı yaşadığı yalnızlık hissini içine kapanmasına neden olduğunu ifade etmiştir.

Yalnızlık yaşadığımda içime kapanıyorum. Küsüyorum her şeye B(4, kadın, tek yaşıyor).

Yalnızlık hissettiğimde içime kapanıyorum. Müzik dinliyorum, kitap okuyorum (B12, kadın, ailesiyle yaşıyor)

İç hesaplaşma- Ağlama

Bekâr iki katılımcı yalnızlık yaşadığında kendiyi yüzleşerek bir iç hesaplaşmaya gittiğini aşağıdaki cümlelerle ifade etmiştir.

İnsana dair yalnızlık hissine kapıldığım zaman veya bunu somut anlamda yaşadığım zaman İki tür yol denerim, ya nedenini sorgularım, temele iner ardından aynayı kendime çeviririm, kendimle yüzleştikten sonra hayattaki yasaları takip ederim. Doğru yüzleşme doğru sorulara kapı açar ve doğru sorular doğru cevaplar doğurur. Bunlarda benim durumu kabullenmeme ve verdiği huzursuzlukla başa çıkmama yardımcı olur. Ya da uyurum İlkini yapmadan ikincisini yapmamaya özen gösteririm çünkü bu yalnızlığımı daha uzun vadeye yayabiliyor. (B2, kadın, tek yaşıyor).

Genelde hiçbir şey yapmadan saatlerce duruyorum, donuyorum. Zaman da duruyor, donuyor gibi oluyor. Bir sürü iç hesaplaşmadan, kavgadan sonra ve birkaç ağlama seansı ile normal hayata geri dönüyorum (B15, kadın, tek yaşıyor).

Öfkelenme

Çalışma grubundaki iki bekâr katılımcı yalnızlık yaşadığında moral bozukluğu yaşadıklarını ve bir şeyleri bahane ederek çevrelerindeki insanlara öfkelenip kızdıklarını ifade etmiştir.

... Genelde başka bir şeyleri bahane edip evde bağırıp çağırıyorum. Buda insanlara zarar veriyor (B4, kadın, ailesiyle yaşıyor).

O zaman moralim çok bozuluyor. Üç dört gün kafam dağılmıyor. Baya böyle ya cıngar çıkaracağım, sataşacağım bir şeyler olacak çünkü diğer türlü içime atıyorum... (B6, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Televizyon izleme, internette zaman geçirme

Çalışma grubundaki dört bekâr katılımcı yalnızlık yaşadığında televizyon izlediğini, bir katılımcı ise, İnternette zaman geçirdiğini veya televizyon izlediğini ifade etmiştir.

Kendimi avutuyorum. Kendimi dizilere filmlere vuruyorum. Yalnızken aktivitem, diziler, özellikle seksenler dizisi diyebilirim. Çok seviyorum çünkü o diziyi. Çok sıkıldığımda hemen açıyorum diziyi, bana yetiyor (B7, erkek, tek yaşıyor).

Yine internet veya televizyona takılırım. Daha çok internete takılırım (B9, erkek, tek yaşıyor).

Bazı bekâr katılımcıların yalnızlık duygusunu yaşadığı zaman içine kapandığı, iç hesaplaşmaya girdiği, ağlama krizleri yaşadığı, çevresine tepkisini öfke olarak yansıttığı görülürken, bazı katılımcıların ise yaşadıkları yalnızlık duygusunun verdiği rahatsızlıktan kurtulmak için televizyon izlemek, internete takılmak, gazete okumak, yürüyüşe çıkmak, gezmek, müzik dinlemek, alışveriş yapmak, diğer insanlarla görüşmek gibi aktivitelerde bulunduğu görülmektedir.

Evli Katılımcılarda Yalnızlıkla Başa Çıkma İle İlgili Bulgular

Evli katılımcılarının görüşlerinden elde edilen verilerle ulaşılan kodlamalar sonucu, evli katılımcılarda yalnızlık ile başa çıkma alt teması; kendini teselli etme, bir şeylerle meşgul olma, içe kapanma olmak üzere üç koddan oluşmuştur.

Kendini teselli etme

Evli bir katılımcı yalnızlık duygusunu yaşadığında kendisiyle aynı durumu paylaşan birçok insanın varlığını düşünerek kendini teselli ettiğini ifade etmiştir.

Kendi kendimi teselli ediyorum. Benim gibi bir sürü insanın ailesinden uzakta yaşadığını, normalde güçlü bir insan olduğumu, böyle hissetmemem gerektiğini söyleyip, kendimi teselli ediyorum (E4, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Bir şeylerle meşgul olma

Çalışma grubundaki altı evli katılımcı yalnızlık duygusunu yaşadığında bir şeylerle meşgul olmaya çalıştığını ifade etmiştir.

Başka işlerle meşgul olmaya çalışıyorum. Eşime ev işlerinde yardımcı olurum (E10, erkek, ailesiyle yaşıyor).

Canım sıkılıyor valla pek bir şey yapmıyorum ya. Bir şeyler bulmaya çalışıyorum o boşluğu doldurmak için. Geziyorum (E12, erkek, ailesiyle yaşıyor).

İçe kapanma

Çalışma grubundaki dört katılımcı yalnızlık yaşadığında içine kapandığını aşağıdaki cümlelerle ifade etmiştir.

Üzülüyorum, kimseye belli ettirmeden kendi içimde yaşıyorum (E8, erkek, ailesiyle yaşıyor).

Daha çok kabuğuma çekilirim. Sessiz kalırım, kendimi yerim. Melankolik biriyim. Daha çok dibe çekmeye çalışırım kendimi (E9, kadın, ailesiyle yaşıyor).

Bazı evli katılımcıların yalnızlık duygusunu yaşadıklarında rahatlamak için temizlik yapmak, ev işlerini yapmak, çocuklarıyla ilgilenmek, gezintiye çıkmak, sosyal medyada zaman geçirmek veya müzik dinlemek, gibi etkinliklerle kendilerini meşgul etmeye çalıştıkları görülürken, bazı evli katılımcıların ise, üzüntü duyarak, sessiz kalarak veya hiçbir şey yapmayarak içlerine kapandıkları görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada elde edilen bulgulara göre; bir katılımcı dışındaki tüm bekâr katılımcıların soyutlanma duygusu yaşadığı görülürken, evli katılımcıların bazıları soyutlama duygusu yaşamaktadır. Bekâr katılımcılar soyutlanma duygusunu daha çok çevrelerindeki diğer insanlarla farklı düşündüklerinde yaşamaktadır. Evli katılımcılar ise, soyutlanma duygusunu daha çok iş yerinde veya beklentileri karşılanmadığında yaşamaktadır. Bu durumu bekâr katılımcılar evli katılımcılardan daha çok yaşamaktadır. Ayrıca yoğun yalnızlık yaşadığı belirlenen bazı bekâr katılımcıların kendilerini çoğu zaman bilinçli olarak soyutladığı tespit edilmiştir. Bu sonucu Erol'un (2018) yalnızlığın kişilerde yalıtıma neden olduğunu belirten çalışması desteklemektedir.

Bekâr ve evli katılımcıların çoğunun hayatında kendilerini anlayan kişiler bulunmaktadır. Bekâr katılımcıların kendilerini anladıklarını düşündükleri kişilerin çoğu arkadaş grubundan oluşmaktadır. Evli katılımcılar ise, daha çok eşlerinin kendilerini anladıklarını düşünmektedir. Anlaşıldığını düşünen evli katılımcıların kendilerini anladıklarını düşündükleri kişilerle her şeyi konuşup paylaşabilmektedir. Anlaşıldığını düşünen bazı bekâr katılımcının kendisini anladığını düşündüğü kişilerle her şeylerini paylaşamadıkları görülmekle beraber, tam anlamıyla anlaşılmadığını düşünen bekâr katılımcıların ise, hayatlarında bir şeylerini konuşup paylaştıkları birilerinin olduğu belirttikleri görülmektedir. Anlaşılmadığını ve bir paylaşımda bulunmadığını ifade eden çoğu katılımcı aynı zamanda yalnızlık duygusu yaşamaktadır. Araştırmanın bu sonucu anlaşılmanın yalnızlığa yol açtığını vurgulayan Brehm'in (1985) çalışmasıyla uyum göstermektedir. Birileri tarafından anlaşıldığını ve kendisini anladığını düşündüğü kişilerle her şeyini paylaşabildiğini ifade eden bekâr katılımcıların yalnızlık yaşamadığı görülmektedir. Evli katılımcılarda ise, bu durum değişkenlik gösterebilmektedir. Bununla beraber yalnızlık yaşamadığını belirten evli katılımcıların eşleri veya aileleri tarafından anlaşıldıklarını ifade ettikleri tespit edilmiştir. Ailesi tarafından anlaşılmadığını düşünen bekâr katılımcıların daha derin yalnızlık yaşadıkları gözlenmekle beraber yalnızlık yaşamadığını ifade eden katılımcıların aileleriyle sağlıklı ilişki kurdukları belirlenmiştir. Bu durum aile içinde yaşanan çatışmaların ve ebeveynle kurulan sağlıklı ilişkilerin yalnızlığın oluşmasındaki faktörlerden biri olduğunu belirten çalışmaları (Kızılgöçer, 2011; Baron ve Byrne' dan akt. Özatça; 2009) desteklemektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre bekâr ve evli katılımcıların çoğunluğunun yalnızlık duygusunu yaşadığı görülmektedir. Bekâr katılımcılar daha çok tek başına kaldıklarında yalnızlık yaşamaktadır. Evli katılımcılar daha çok bir sıkıntı yaşadıklarında yalnızlık yaşamaktadır. Bekâr katılımcılarda, tek başına olma ile ortaya çıkan somut yalnızlık ve kişinin kendisini kimsesiz ve anlaşılmamış hissettiği gerçek yalnızlık yaşanırken, evli katılımcılarda ise, daha çok kısa süreli ve düşük yoğunlukta olan geçici yalnızlık ve ilişkilerdeki değişiklikler nedeniyle ortaya çıkan durumsal yalnızlık yaşanmaktadır. Bununla birlikte eşi tarafından anlaşılmadığını düşünen 4 evli katılımcının derin yalnızlık yaşadığı tespit edilmiştir.

Bazı çalışmalar (Brehm, 1985; Sayioğlu, 2012) yalnızlığın tek başına olma, soyutlanma ve anlaşılmama gibi nedenlerden kaynaklandığını tespit etmiştir. Bu çalışmada da çoğu katılımcının bunları yaşadığı belirlenmiştir. Ancak bekâr katılımcılar evli katılımcılara göre tek başına olma yaşantısının yalnızlık boyutunu daha çok yaşamaktadır. Bekâr katılımcılar evli katılımcılara göre daha çok soyutlanma duygusunu yaşamaktadır. Bekâr katılımcılar evli katılımcılara göre daha az anlaşıldıklarını düşünmekte ve diğer kişilerle daha az paylaşımda bulunmaktadır. Dolayısıyla bekâr katılımcılar evli katılımcılara göre yalnızlığı daha çok ve daha yoğun yaşamaktadır. Çalışmada ulaşılan bu sonucu, evli olanlara kıyasla evli olmayanların yalnızlığı daha çok yaşadığı tespit edilen bazı (Bloom vd.,1978 akt. İmamoğlu, 2008; Yıldız ve Kılıç, 2018 Ceyhan, 2005; Kızılgöçer, 2011; Karakurt, 2012; Kaplan 2011; Bakioğlu ve Korumaz,2014; Yılmaz ve Aslan 2013) çalışmalar da desteklemektedir. Evli katılımcıların yaşamlarında eş ve çocuklarının olması ve diğerleriyle daha çok paylaşımda bulunmalarının yalnızlığı daha az yaşamalarında etkili olduğu düşünülmektedir.

Yalnızlık karmaşık bir deneyim olduğu için onunla başa çıkmada izlenen yollarda çeşitlilik göstermektedir (Rokach, 1998). Bu çalışmada da elde edilen bulgulara göre yalnızlık ile başa çıkmada katılımcıların farklı yollar izlediği gözlenmiştir. İki bekâr katılımcı yalnızlık duygusunu yaşadıklarında içe kapandıklarını ifade etmiştir. Bazı bekâr katılımcıların yalnızlık yaşadığında ağladıklarını belirttikleri gözlenmiştir. İki bekâr katılımcının yalnızlık yaşadığında moral bozukluğu yaşayarak içindeki öfkeyi diğer kişilere yansıtıldıklarını ifade etmiştir. Bazı bekâr katılımcılar ise, yalnızlık yaşarken istemli soyutlanmaya gitmektedir. Bekâr katılımcıların bazıları ise bu durumda televizyon izleme veya internette zaman geçirme aktivitelerinde bulunmaktadır. İki bekâr katılımcı yalnızlık yaşadığında alışveriş yapma, yürüyüşe çıkma gibi aktivitelerle veya kendini yoğun çalışmaya vererek rahatlatmaya çalışmaktadır. Bekâr bir katılımcının yalnızlık yaşadığında annesini telefonla arayarak yalnızlık ile başa çıkmada dolaylı sosyal ilişki kurduğu gözlenmiştir. Bekâr bir katılımcının ise, yaşadığı yalnızlık ile yüzleşip kabullendiğini, bunun yalnızlığın verdiği huzursuzlukla başa çıkmasına yardımcı olduğunu belirttiği gözlenmiştir. Bir bekâr katılımcının ise, yalnızlık yaşadığında dine yöneldiği gözlenmiştir. Yalnızlık yaşadığını ifade eden çoğu evli katılımcının yalnızlık duygusunu yaşadıklarında yalnızlıklarına neden olan sorunlu ilişkilerini iyileştirerek veya çeşitli aktivitelerle (temizlik yapma, ev işlerini yapma, çocuklarıyla ilgilenme, gezintiye çıkma, sosyal medyada zaman geçirme veya müzik dinleme) kendilerini meşgul etmeye çalışarak yalnızlık ile başa çıkmaya çalıştıklarını belirttikleri gözlenmiştir. Bazı evli katılımcıların ise, hiçbir şey yapmadan içlerine kapandıklarını ifade ettikleri gözlenmiştir.

Yalnızlıkla başa çıkma ile ilgili genel sonuçlara bakıldığında, yalnızlık duygusunun katılımcılara rahatsızlık ve acı verdiği görülmektedir. Yalnızlık yaşayan çoğu bekâr katılımcının acı çekmesine rağmen içine kapanıp hiçbir şey yapmayarak veya içindeki öfkeyi çevresindeki kişilere yansıtarak veya istemli soyutlanarak veya televizyon izleyerek yaşadıkları yalnızlık duygusuyla başa çıkmaktadır. Bu sonucu bireylerin yalnızlık ile başa çıkmada bu tarz yöntemlere başvurduğunu tespit eden bazı çalışmalar (Rokach, 1998; Erol, 2018; Karagülle, Çaycı, 2014; Çakır ve Çakır, 2013; Balci

ve Demir, 2018) desteklemektedir. Çalışmaya katılan bekâr katılımcıların çoğunun geliştirdikleri bu tarz başa çıkma yöntemleri ile yalnızlığın olumsuz etkilerinden kurtulamadıkları düşünülmektedir. Yalnızlık yaşayan evli katılımcıların çoğu ise, yalnızlık duygusunu yaşadıklarında yalnızlıklarına neden olan problemleri ilişkililerini çözümlenerek veya temizlik yapma, ev işlerini yapma, çocuklarıyla ilgilenme, gezintiye çıkma veya müzik dinleme gibi çeşitli aktivitelerle kendilerini meşgul etmeye çalışarak yaşadıkları yalnızlık ile başa çıkmada geliştirilen yalnız katılım yöntemiyle yaşadıkları yalnızlık duygusunu aşmaya çalıştıkları görülmektedir. Dolayısıyla evli katılımcıların bekâr katılımcılara göre yaşadıkları yalnızlık ile başa çıkmada daha olumlu yöntemler geliştirdikleri düşünülmektedir.

ÖNERİLER

Çalışmada katılımcıların genelini yalnızlık duygusunu yaşadığı görülmekle birlikte bekâr katılımcılar evli katılımcılara göre yalnızlığı daha çok ve daha yoğun yaşamaktadır. Yalnızlık ile ilgili yapılan araştırmalarda, yalnızlık duygusunun kişilerin ruh sağlığını ve işlevlerini ciddi olarak etkilediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla günümüzde giderek yaygınlaşan, bir ülkede çözümü için bakanlık kurulacak kadar sosyal bir sorun haline alan yalnızlığa, rehabilitasyon, sosyalleştirme ve sosyal bütünleşme sağlama amaçlarına sahip olan sosyal hizmet disiplininin müdahalesine ihtiyaç duyulmaktadır. Aile ve sosyal hizmetler bakanlığı (ASHB) bünyesinde yalnızlık yaşayanları güçlendirecek, onlara danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunacak yalnızlık merkezlerinin kurulmasının gerekliliğine inanılmaktadır. Ayrıca yalnızlık yaşayanlar için kendilerini rahat bir şekilde ifade edebilecekleri ve her zaman ulaşabilecekleri bir Alo danışma hattı oluşturulabilir.

Bireylerin yalnızlık düzeylerini etkileyen önemli unsurlardan biri yakınlık kurma ihtiyacının ilk olarak karşılandığı yer olan aile kurumudur (Weiss: 1973). Dolayısıyla ailelerin yalnızlığın nedenleri ve etkileri hakkında farkındalık kazanması büyük öneme sahiptir. Yalnızlığın önlenmesine katkı sağlamak için aile danışma merkezlerinde ailelerin bu konuda bilinçlenmelerine yönelik hizmetler verilebilir. Bununla beraber yalnızlığın nedenleri ve yıkıcı sonuçları ile ilgili ailelerin bilinçlendirilmesinde yazılı ve görsel medya aracılığıyla bir kamuoyu yaratılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Türkiye'nin çeşitli illerinden katılımcılar seçilerek benzer çalışmalar yapılabilir. Araştırma bulgularının daha ayrıntılı değerlendirilmesi için nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalar yapılabilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma daha önce yayınlanmamıştır ve yayınlanmak üzere başka bir yayın organına gönderilmemiştir. Makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Etik Kurulundan 18.12.2019 tarih ve 93772138 sayılı etik onay alınmıştır. Araştırmada gönüllü katılım esas alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Çalışmaya birinci yazar %60, ikinci yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Bakioglu, A., Korumaz, M. (2015). Öğretmenlerin okulda yalnızlıklarının kariyer evrelerine göre incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 39 (39), 25-54. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/388/2664>
- Balcı,Ş., Demir, Y. (2018). Televizyon izleme alışkanlıklarında parasosyal etkileşim etkisi ile yalnızlık arasındaki ilişki. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli Elektronik Dergisi*. 47,386-409.
- Brehm, S. (1985). *Intimate Relationships*. NewYork: Random House.
- Byrne, A. (2000). Singular identities managing stigma, resisting voices, *Women's Studies Review*. 7, 13-24.
- Canatan, K., E. Yıldırım. (2011). *Aile sosyolojisi*. İstanbul: Açılımkitap.
- Ceyhan, S. (2005). *Kayseri Nuh Naci Yazgan sağlık ocağı bölgesinde yaşayan 65 yaş ve üstü bireylerin yalnızlık düzeylerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). ERÜ SBE, Kayseri.
- Çakır, V. ve Çakır, V. (2013). Yalnızlık ve televizyon kullanımı. *Selçuk İletişim*. 7(1), 131-147
- Danış, M. Z., Sülü, C. (2016). Modernleşme sürecinde aile ve sosyal hizmet: güçlendirme yaklaşımı perspektifinden yapısal bir analiz. *Tarih Okulu Dergisi*. 25, 215-230.
- Demiray, Ö. (2006). *Evlilikte uyumun demografik özelliklere göre incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). DÜ SBE, Diyarbakır.
- Dündar, Ö. (2018). Değişen ve değiş(e)meyen yönleriyle aile: yapısı, türleri, işlevleri. Nurşen Adak (Ed.) *Değişen Toplumda Değişen Aile* içinde (ss.39-65). Ankara: siyasal kitabevi.
- Erol, Z. (2018). *Yalnızlık psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yay.
- Geçtan, E. (2009). *İnsan olmak*. İstanbul: Metis Yay.
- Hertel, J., Schütz, A., DePaulo, B. M., Morris, W. L. ve Stucke, T. S. (2007). She's single, so what? How are singles perceived compared with people who are married? *Zeitschrift fur Familienforschung*, 19, 139-158.
- İmamoğlu, S. (2008). *Genç Yetişkinlikte kişilerarası ilişkilerin cinsiyet, cinsiyet rolleri ve yalnızlık algısı açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). MÜ EBE, İstanbul.
- Kaplan, M. (2011). *Öğretmenlerin iş yerinde yalnızlık duygularının okullardaki örgütsel güven düzeyi ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). SÜ EBE, Konya.
- Karakurt, A. (2012). *Öğretmenlerin iş yerinde yalnızlık düzeyinin örgütsel destek ve bazı değişkenler*

- açısından incelenmesi.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). NEÜ EBE. Konya.
- Karagülle, A., Çaycı, B. (2014). Ağ toplumunda sosyalleşme ve yabancılaşma. *The turkish online Journal of design art and communication.* 4(1). 1-9.
- Karnick, P. M. (2005). Feeling lonely: Theoretical perspectives. *Nursing Science Quarterly.* (18) 1, 7-12.
- Kılıç. M.E. (2018). *Hayatlarının bir döneminde yetiştirme yurdunda kalmış bireylerde yalnızlık düzeyi ve sosyal bütünleşme arasındaki ilişki üzerine bir araştırma.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). CÜ SBE, Sivas.
- Kızılgeçit, M. (2011). *Yalnızlık umutsuzluk ve dindarlık ilişkisi.* (Yayınlanmamış doktora tezi). AÜ SBE, Erzurum.
- Özatça, A. (2009). *Ergenlerde sosyal ve duygusal yalnızlığın yordayıcısı olarak aile işlevleri.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). ÇÜ SBE, Adana.
- Perlman, D., L.A. Peplua. (1984), Loneliness research: a survey of empirical findings. L.A. Peplau And S Goldston (Ed), *Preventing The Harmful Consequences Of Severe And Loneliness* içinde (ss. 13-46) U.S. Government Printing Office.
- Perlman, D., L.A. Peplua. (1982). Theoretical approaches to loneliness. L A Peplau And D. Perlman (Ed.). *Loneliness A Sourcebook Of Current Theory Research And Therapy* içinde (ss. 123-134). Newyork: A Wiley-İnterscience Publication.
- Rokach, A., H. Brock. (1998). Coping with loneliness. *The Journal Of Psychology: Interdisciplinary And Applied.* 132(1). (107-127).
- Rokach, A. (2004). Loneliness then and now: reflections on social and emotional alienation in everyday life. *Current Psychology.* 23, 24-40.
- Rook, K. S., Peplau, L. A.(1982). "Perspectives on helping the lonely", Daniel Perlman, Letitia Anne Peplau (Ed.), *Loneliness: A Sourcebook of Current Theory, Research and terapy*, (ss.351-378), New York 1982, s. 364.
- Sayıoğlu, C. (2012). İşte mesele: Anlaşılmak ya da anlaşılmamak. Erişim tarihi: 01.08.2012 https://www.tavsiyeeiyorurum.com/makale_9348.htm.
- Şen, B. (2009). *Evlenmek üzere başvuruda bulunan bir grup nişanlı çiftin evlilik ve evlilik öncesi çift eğitimine ilişkin bilgi, görüş ve değerlendirmeleri.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). HÜ SBE, Ankara.
- Şentürk, Ü. (2008). Aile kurumuna yönelik güncel riskler. *Aile Ve Toplum Eğitim Kültür Araştırma Dergisi.* 14, 8-27.
- Turan, Y. (2018). Yalnızlıkla başa çıkma: yalnızlık, dini başa çıkma, dindarlık, hayat memnuniyeti ve sosyal medya kullanımı. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi.* 22, 395-434.

- Veenhoven, R. (1996). The Study of life-satisfaction. W. E. Saris, R. Veenhoven, S. A., B. Bunting (Ed.) *A Comparative Study Of Satisfaction With Life In Europe* (S.1-37). Eötvös University Press: Budapeşte.
- Weiss, R.S. (1973). Loneliness: The experience of emotion and social isolation. Cambridge, MA: MIT Press.
- Yahyaoglu, R. (2019). *Yalnızlık psikolojisi*. İstanbul: Hayat Yay.
- Yıldırım, A., H. Şimşek. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yay.
- Yıldız, M., M.E. Kılıç. (2018). Yetiştirme yurdunda kalmış bireylerde yalnızlık ve sosyal bütünleşme düzeylerinin bazı sosyo-demografik özellikler bakımından incelenmesi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*. 2, 394-409. <https://doi.org/10.35235/uicd.480732>.
- Yılmaz E., Aslan, H. (2013). Öğretmenlerin iş yerindeki yalnızlıkları ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(3), 59-69.
- Younger, J.B. (1995). The alienation of the sufferer. *Advanced Nursing Science*. 17,53-72.
- Zengin, S., Kızılgeçit, M. (2011). Yalnızlık hissi: teorik yaklaşımlar. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 11, 217-229.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Türkiye’de Farklı Alanlarda Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Etik İkilem ve Etik Karar Verme Durumları Üzerine Nitel Bir Değerlendirme

A Qualitative Evaluation of Ethical Dilemma and Ethical Decision-Making Situations of Social Workers Working in Different Fields in Turkey

Umut SOLMAZ¹, Taner ARTAN²

¹Öğretim Görevlisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Seben İzzet Baysal Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, umut.solmaz@ibu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1112-3041

²Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, taner.artan@iuc.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8716-2090

Başvuru: 10.02.2022
Kabul: 28.02.2023

Atıf:
Solmaz, U. ve Artan, T. (2023). Türkiye’de farklı alanlarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının etik ikilem ve etik karar verme durumları üzerine nitel bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(2), 313-333. DOI: 10.33417/tsh.1071356

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, sosyal hizmet uzmanlarının etik ikilem ve etik karar vermeye ilişkin görüşlerini tespit etmektir. Bu çalışmada nitel yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini kartopu örnekleme yoluyla ulaşılan ve farklı alanlarda çalışan 15 sosyal hizmet uzmanı oluşturmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler mesleki açıdan, çalışılan alan açısından, tutum açısından ve sosyal politika açısından olmak üzere 4 temada toplanmıştır. Katılımcıların tamamının etik ikilem ile karşılaştığı; genel olarak müracaatçının yararını düşündükleri; etik ikilem karşısında süpervizyona ihtiyaç duydukları; savunuculuk rolüne önem verdikleri ve hizmet içi eğitimi gerekli gördükleri bulgularına ulaşılmıştır. Ulaşılan bulgulara göre sosyal hizmet uzmanlarına hizmet içi eğitim verilmesi, müfredatlara etik konusunda daha fazla ders saati eklenmesi, akademik çalışmaların arttırılması, politika ve mevzuatın etik ihlalleri göz önüne alarak düzenlenmesi ve sosyal hizmet uzmanlarına süpervizyon desteğinin arttırılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Etik, etik karar verme, etik ikilem, sosyal hizmet.

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the views of social workers on ethical dilemmas and ethical decision making. Qualitative method was used in this study. The sample of the research consists of 15 social workers who are reached through snowball sampling and working in different fields. Qualitative research method was preferred in the study. The data obtained in the study were collected in 4 themes: in terms of profession, in terms of the field of study, in terms of attitude and in terms of social policy. It was found that all of the participants faced ethical dilemmas, they generally thought of the benefit of the client, they needed supervision in the face of ethical dilemma, they gave importance to the role of advocacy, and they found in-service training necessary. According to the findings, it is recommended to provide in-service training to social workers, to add more course hours on ethics to the curricula, to increase academic studies, to regulate policy and legislation by considering ethical violations, and to increase supervision support for social workers.

Keywords: Ethic, ethical decision making, ethical dilemma, social work.

GİRİŞ

Etik kavramının kökeni Yunanca "ethos" kelimesinden türemekte ve "ahlak sistemi, gelenek ve görenek" anlamına gelmektedir (Ülgen ve Mirze, 2004, s. 439). Felsefenin bir dalı olan meslek etiği ise çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması gereken davranışlar bütünüdür (TDK, 2020). İş etiği olarak tanımlanan etik türü, çalışma hayatındaki davranışların ahlaki sorumluluk ve kurallar bakımından incelendiği bir türüdür (Tınaz, 2009, s. 130-131). Bu çalışmada etik konusu meslek etiği bağlamında ele alındığından dolayı kavramsal çerçeve meslek etiği üzerinden şekillendirilmiştir. Özetle meslek etiği, çalışma hayatının sınırlarını belirleyen ve çalışanların mesleğin standartlarına uygun hareket etmesini sağlayan kurallar bütünüdür.

Sosyal hizmet, uygulamaya dayalı bir meslektir ve sosyal değişimi hedeflemektedir (IFSW, 2022). Sosyal değişimi gerçekleştirirken de uyması gereken birtakım kurallar bulunmaktadır. Sosyal hizmet etiği olarak tanımlanan bu kurallar, sosyal hizmet mesleğinin uygulanması sırasında dikkat edilmesi gereken meslek etiği kurallarıdır. Sosyal hizmet etiği alanında yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde sosyal hizmet etiğinin mesleki uygulamalar da etkisinin önemli olduğu vurgulanmaktadır (Özateş, 2010; Çiftçi, 2016; Yılmaz, 2015). Bu denli önemli olan sosyal hizmet etiğinin felsefi bağlamda dayanakları da bulunmaktadır.

Konuyla ilgili çalışmasında Özateş (2010) etiğin sosyal hizmetin meslekleşme sürecinde önemli bir ayağını oluşturduğunu ve meslek elemanı olarak sosyal hizmet uzmanlarının birincil görevinin etik eylemde bulunmak olduğunu vurgulamaktadır. Sosyal hizmet etiği, mesleki uygulamalarda doğru eylemin ne olduğunun belirlenmesi çabalarını sorun edinen, modern yaşamın insan ilişkilerinde yarattığı değişimlerden etkilenerek gelişen, karar verme süreçlerinde etik kaygıları ön plana alan etik ilke ve değerlerin toplamıdır (Özateş, 2010, s. 92-93). Sosyal hizmet etiği bağlamında tartışılan felsefi etik yaklaşımlardan erdem etiği, sosyal hizmet uzmanlarının kişi olarak sahip olduğu niteliklere dikkat çekmektedir. Deontolojik etik, sosyal hizmet uzmanlarının dikkat etmesi gereken ödevleri vurgulamaktadır. Teleolojik etik ise sosyal hizmet uzmanının davranışının sonuçlarına odaklanmaktadır (Özateş, 2010, s. 85-90). Bahsi geçen etik yaklaşımlar mesleğin etik standart ve ilkelerinin de şekillenmesinde etkili olmuştur.

Çalışma hayatında yer alan her meslek dalının etik standartları bulunmaktadır. Sosyal hizmet mesleğinde de belirlenen etik kurallar meslek elemanlarının tutum ve davranışlarını etkilemektedir (Cılga, 2004, s. 72-74). Sosyal hizmet alanındaki değerler ve etik standartlar belirli dönemlerden geçerek bugünkü halini almıştır. Değerler ve etiğin ahlaki dönem, değerler dönemi, etik kuram ve karar alma dönemi ve etik standartlar ve risk yönetimi olmak üzere dört dönemden geçtiği bilinmektedir (Reamer, 1998). Sosyal hizmet etiğinin gelişimine dair Acar'ın (2018) yapmış olduğu çalışmasında ahlaki dönemin sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçının ahlakıyla ilgilendiği; değerler dönemi ise mesleğin temel değerleri konusunda uzlaşmaya varılan bir dönem olarak tanımlandığı görülmektedir. Etik kuram ve karar alma döneminde uygulama ve mesleki etik gelişimi gözlemlenmiş; risk yönetimi döneminde ise profesyonel sorumluluklar ve standartlar genişletilmiştir

(Reamer'dan akt: Acar, 2018, s. 20-26). Reamer, sosyal hizmet mesleğinin etik değerlerini sosyal adalet, hizmet, bireyin onuru ve değeri, dürüstlük ve güvenilirlik, yeterlilik olmak üzere altı başlıkta sıralamaktadır (Reamer, 2006, s. 251-255). Bahsi geçen bu değerler sosyal hizmet etiğini oluşturmaktadır. Sosyal hizmet mesleğinin etik değerleri, sosyal hizmet uzmanlarına yol gösterici niteliktedir. Sosyal hizmet uzmanları, sosyal hizmet müdahalesini gerçekleştirirken bazı durumlarda etik değer ve ilkeler arasında kalabilmektedir. Bu durum mesleğin doğasında bulunmaktadır. Bunun nedeni sosyal hizmet mesleğinin müracaatçı-insan- odaklı bir meslek olmasıdır. Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçının yararını düşünerek ve iyilik halini arttırmayı hedefleyen bir meslek elemanı olmasından dolayı doğru olan etik ilkeler arasında kalabilmektedir. Bu durumda etik ikilem sorunu ortaya çıkmaktadır.

Etik ikilem, değerlerin çatışması durumudur. Burada değerlerden biri korunuyorken; diğeri korunamamaktadır (Etik Rehber, 2012, s. 17). Sosyal hizmet alanında etik ikilem ise sosyal hizmet uzmanlarının etik ilkeler açısından çelişki doğuran seçenekler arasından birini seçmesi durumudur (Banks, 2001, s. 11). IFSW (2005), sosyal hizmet alanında karşılaşılan etik ikilemleri şu başlıklar altında tartışmaktadır:

- Sosyal hizmet uzmanlarının sık sık çatışan çıkarlar arasında kalması,
- Sosyal hizmet uzmanlarının hem yardımcı hem de denetleyici rolünün olması,
- Sosyal hizmet uzmanlarının kişilerin çıkarları ile kurum faydasını sağlama durumu arasında kalması,
- Toplumdaki kaynakların sınırlı olması.

Bahsi geçen etik ikilemlerin ortaya çıkmasında etiğin özerkliği, kendi kaderini tayin etme ve paternalist uygulamalar, ihtiyaç sahiplerine kaynakların dağıtımındaki yaşanan problemler (Giannou, 2009, s. 38-39); müracaatçı ve uzman arasındaki ilişkinin sınırlarının bozulması (Kutchins, 1991, s. 106); meslektaşlar ve işverenler arasında kalma (Reamer, 1982) konuları etkili olmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları yaşanan bu etik ikilem durumları karşısında mesleğin etik değerleri ekseninde hareket ederek karar vermelidir.

Mesleğin etik değerlerine göre ahlaki açıdan en doğru karar verme durumuna etik karar verme adı verilmektedir (Akbaba ve Erenler, 2011, s. 449). Etik karar vermenin belirli bir süreci bulunmaktadır. Guttman (2006, s. 170) sosyal hizmette etik karar verme sürecinin aşamalarını şu şekilde belirlemiştir:

- Mevcut etik ikilem durumuyla ilgili gerçeklerin tanımı,
- Müracaatçının, meslek elemanının ve müracaatçının ailesinin değerlerini belirleme,
- Değerler arasındaki çatışmayı ortaya çıkarma ve karar vermede öncelik sırasını belirleme,
- Etik ilkeleri değerlendirmek ve hangi eylemin en iyi sonucu vereceğini belirleme,
- Karar alma,

- Alınan karar doğrultusunda gerçekleştirilen uygulamanın gerekçelendirilmesi.

Bu aşamalarda etik karar vermeyi etkileyen bazı faktörler bulunmaktadır. Faktörler bireysel ve durumsal olarak ikiye ayrılmaktadır. Bireysel faktörler arasında cinsiyet, yaş, din, meslek, eğitim, ulusal ve kültürel değerler bulunmaktadır. Durumsal faktörler arasında ise ahlaki yorgunluk, ödül sistemleri, otorite ve bürokrasi, örgüt büyüklüğü, endüstriyel faktörler gibi faktörler bulunmaktadır (Neçare, 2017, s. 56-65). Sosyal hizmet uzmanlarının hem bireysel hem de durumsal faktörlerden etkilendiği söylenebilmektedir. Bundan dolayı sosyal hizmet alanında da bir etik karar verme mekanizması bulunmaktadır.

Sosyal hizmet mesleğinde etik karar verme süreçlerini etkileyen birtakım faktörler bulunmaktadır. Bunlar arasında bireysel değerler (Aldoğan, 2018, s. 31); kurumsal yapı ve bürokratik baskılar (Acar, Çoban ve Polat, 2017, s. 24); kurumsal yapıda hesap verme mekanizmasının bulunmaması ve yasal düzenlemeler (Arıkan, 2017, s. 11); iş yükünün fazla olması (Sosyal Hizmet Uygulaması Standartları Rehber Çalışması, 2010, s. 20); mesleki yetkinlik bulunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları yukarıda bahsi geçen etik ikilem durumlarıyla karşı karşıya kalabilmektedir.

Literatür ile kıyaslandığında Türkiye’de farklı alanlarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının etik ikilemleri konusunda araştırmaların yeterli düzeyde olmadığı saptanmıştır. Dünya literatürüne bakıldığında ise farklı alanlarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının etik ikilemleri konusunda araştırmaların bulunduğu görülmektedir (Proctor, Howell ve Lott, 1993; Bergeson ve Gray, 2003; Borrman, 2005; McAuliff, 2005; Comartin ve Gonzalez, 2011; Rogers, 2018; Keeney, 2019; Viscarret vd., 2020). Türkiye özelinde düşünüldüğünde sosyal hizmet uzmanlarının çalışma hayatlarında bürokratik baskılar, kurumsal yapıdaki engeller, iş yükünün fazla olması gibi etkenlerle karşılaştığı düşünülmektedir. Bundan dolayı bu araştırmanın amacı sosyal hizmet uzmanlarının etik ikilem ve etik karar vermeye ilişkin görüşlerini ve deneyimlerini tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda sosyal hizmet uzmanlarının etik ikilem ve etik karar verme durumlarına ilişkin öneriler getirilmeye çalışılacaktır. Çalışma, etik ikilem ve etik karar verme konusunda sosyal hizmet literatürüne katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada, nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma, araştırmacılara nesnelere anlamlarını, kavramlarını, tanımlamalarını, karakteristiklerini, metaforlarını, sembollerini ve tasvirlerini ifade etmektedir (Berg ve Lune, 2015, s. 19). Nitel araştırmanın özellikleri arasında doğal ortamında olması, doğrudan veri toplanabilmesi, zengin betimlemelerin yapılabilmesi, sürece yönelik olması, tümevarımcı olması, katılımcının bakış açısının da olması ve araştırma deseninde esneklik sağlanması gibi özellikler bulunmaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018, s. 253). Sosyal hizmet uzmanlarının etik ikilem ve etik karar vermeye ilişkin görüşlerinin derinlemesine incelenmesi amacıyla nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın amacına uygun olarak nitel araştırma tekniklerinden olan derinlemesine görüşme tekniği tercih edilmiştir. Bu

teknikte, kişilerin düşünce, görüş ve deneyimleriyle ilgili ayrıntılı bilgi toplanması amacı bulunmaktadır (Kümbetoğlu, 2005, s. 81).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, verilerin toplanması amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen “Demografik Bilgi Formu” ve “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” kullanılmıştır. Demografik bilgi formunda katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, mezun olduğu üniversite, tecrübe yılı ve çalıştığı kurum veya kuruluş soruları olmak üzere yedi sorudan oluşmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda ise katılımcıların etik ikileme karşılaşma durumları, etik ikileme karşı takınılan tavır, kendisinden alınan etik ikileme ilişkin görüşler, çalışılan alanın yoğunluğu, etik ikileme karşı süpervizyon desteği, diğer alanların yoğunluğunu değerlendirme, etik ikileme karşısında bulunması gereken role ilişkin görüş, etik değerlere ilişkin görüş, politika önerisi, etik karar vermede yaşanan güçlükler konularını içeren on soru bulunmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Verilerin toplanmasında sosyal hizmet uzmanlarıyla telefon üzerinden iletişime geçilmiştir. Ardından araştırmacının Covid-19 dönemine denk gelmesinden dolayı Zoom, Google Meet gibi uygulamalar üzerinden görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Zoom, Google Meet gibi uygulamalar üzerinden yapılan görüntülü görüşmeler katılımcının rızası alınarak kayıt altında tutulmuştur. Bu kapsamda katılımcılara görüşmelere başlamadan önce bilgilendirilmiş onam ve araştırmacının amacı hakkında bilgi verilmiştir. Katılımcılara kartopu örneklem yöntemiyle ulaşılmış ve görüşülen katılımcıların tamamıyla görüşme sağlanmış; görüntülü görüşmenin kayıt altına alınmasına onay vermeyen, görüşmeye katılmayan veya görüşmeyi devam ettirmeyen bir katılımcı olmamıştır. Mülakatlar her bir katılımcı için yaklaşık 45-50 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde ilk aşamada katılımcılarla Zoom, Google Meet gibi uygulamalar ile online ortamda görüşme yapılmıştır. Katılımcılara araştırma hakkında bilgi verildikten sonra katılımcılardan görüşmenin kaydedilmesi adına izin alınmıştır. Katılımcılarla gerçekleştirilen 45-50 dakikalık görüşmelerin ardından görüşmeler Microsoft Office Word programına aktarılmış ve her bir görüşmede katılımcıların verdikleri cevaplar takribi dört sayfa sürmüştür. Katılımcıların görüşmede verdiği cevaplar sorulan soruya uygunluğuna göre tasnif edilmiş ve tasnif sonucunda elde edilen veriler kullanılmıştır. Bundan dolayı cevaplar kısaltılmış ve takribi dört sayfa sürmüştür. Word programına aktarılan cevaplar nitel araştırma analizinde yer alan içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi desen, tema, varsayım ve anlamlar çıkarma çabası içinde, belirli miktarda materyalin dikkatli, ayrıntılı ve sistematik bir biçimde incelenmesi ve yorumlanmasıdır (Akay, 2019, s. 343). Katılımcıların yarı yapılandırılmış görüşme formuna verdikleri cevaplardan çıkarılan sonuçlara göre toplamda dört tema belirlenmiştir. Belirlenen temalara ilişkin cevaplar kodları ile beraber aktarılmıştır.

Araştırmanın Katılımcıları

Bu araştırmanın katılımcılarına, kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Kartopu örnekleme, araştırmacının bir örnek olayla başladığı, daha sonra o örnek olaydan aldığı bağlantılı ilişkilerle ilgili bilgilere dayanarak başka örnek olaylar belirlediği ve sürecin tekrarladığı rastlantısal olmayan bir örneklemdir (Neuman, 2006, s. 324). Bu kapsamda farklı sosyal hizmet alanlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Sosyal hizmet alanları belirlenirken Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB), Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerde çalışan sosyal hizmet uzmanları baz alınmıştır. Bu doğrultuda toplamda 15 sosyal hizmet uzmanıyla görüşülmüştür.

BULGULAR

Katılımcılarla yapılan görüşme sonucunda ulaşılan cevaplar uygun olan nitel araştırma analiziyle değerlendirilmiştir ve mesleki tecrübe, çalışılan alan, etik ikilem ve karar vermeye ilişkin tutum ve sosyal politika olmak üzere dört başlık halinde sunulmuştur.

Mesleki Tecrübe Açısından Etik İkilem

Araştırma kapsamında ilk olarak katılımcıların mesleki tecrübeleri sırasında yaşamış oldukları deneyimlere ilişkin sorular sorulmuştur. Bu sorulara ilişkin verilen cevaplar Tablo 2’de toplanmıştır.

Tablo 2. Katılımcıların Mesleki Tecrübeleri Açısından Etik İkilem ve Karar Vermeye İlişkin Tutumları

Kategori	Kod	N
Etik İkilemle Karşılaşma Durumu	Evet	15
	Müracaatçının yüksek yararını koruma ve müracaatçı odaklı karar verme	3
Etik İkileme Karşı Takınılan Tutum	Süpervizyona başvurma	4
	Bütüncül hizmet modeline göre müdahalede bulunma	1
	Aile ile işbirliği yapma	1
	Evrensel ahlak ilkelerine göre müdahalede bulunma	2
	Etik karar verme sürecine göre müdahalede bulunma	2
	Mevzuata uygun olarak müdahalede bulunma	2
	Sosyal hizmet mesleğinin etik sorumlulukları doğrultusunda yönlendirme verme	2
	Müracaatçının yararını göz ederek karar vermesi konusunda yönlendirme	4
Çalışma Arkadaşlarının Etik İkileme İlişkin Fikirlerini Sorması ve Takınılan Tutum	Klinik uygulama rehberine göre cevap verme	1
	Bazen mevzuat bazen de kişisel kanaatlere göre cevap verme	1
	Riske atacak davranışlardan kaçınarak hareket etme	2
	Beyin fırtınası yaparak ortak karar verme	2
	Fikirlerin sorulmaması	2
	Toplam	44

Katılımcılara çalışma hayatı boyunca karşılaştıkları etik ikilem durumlarına ilişkin görüşleri sorulmuştur. Bu kapsamda bakıldığında katılımcıların tamamının (n:15) etik ikilem ile karşılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar; çalışma hayatları boyunca etik ikilem durumunda süpervizyona başvurma (n:4) ve müracaatçının yüksek yararını koruma (n:3) üzerine olduğu saptanmıştır. Çalışma arkadaşlarından gelen etik ikilem durumlarına karşı takındıkları tutumlarda ise aynı şekilde müracaatçının yararının korunması (n:4) şeklinde bir tutum sergiledikleri görülmektedir. Bazı katılımcıların etik ikilem vakalarına ilişkin görüşlerine aşağıda verilmiştir:

“Çalıştığımız alan insanı ve toplumu ilgilendiren süreçleri kapsamaktadır. Karşılaştığım vaka intihar düşünceleri olan bir danışan ile ilgiliydi. Burada kişinin kendine ya da başkasına zarar verme durumu söz konusuydu. İntihar düşüncesinin gerçekliği, planlaması üzerine görüşme gerçekleştirdim. Müdahalede karar verme konusunda elimi güçlü tutan danışan ile ilk geldiğinde yaptığım karşılıklı sorumluluklarımız adli sözleşmemiz olmuştu. Sözleşmemiz danışan ve uzmanın karşılıklı imzaladığı aldığı danışmanlık ve tedavi sürecine yönelik gizlilikten, bilginin paylaşılma durumlarına yönelik maddeleri içermekteydi. İçerdiği maddelerden biri de kendine ya da başkasına zarar verme durumlarında aile, ilgili kuruluşlara üçüncü bir kişiye bilgi aktarılacağını kabul etmekte. Bu gizlilik durumunun paylaşımı danışanın yararı için de olumlu olmuştu, hayatını kurtarmıştı.” K3

Etik ikilem konusunda K3'ün cevabı değerlendirildiğinde katılımcının müracaatçı konusunda kendisine veya başkasına zarar vermesinin ihtimali üzerine bir etik ikilem yaşadığı görülmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçının yararını gözetirken kendisine veya başkasına zarar verme ihtimaline karşı da önlemler alması gerekmektedir. Bahsi geçen ifadelerde sosyal hizmet uzmanının sözleşme yaparak bu etik ikileme karşı bir çözüm getirdiği görülmektedir.

“Çok fazla vakayla karşılaştım. Bağımlılıkta karşılaşacağımız en temel vakalardan birini aktarayım. Danışan, bırakma motivasyonu yüksek bir eroin kullanıcısıydı. Ancak evde sekiz yaşında bir çocuk yaşamaktaydı. Çocuk, madde kullanımı olan bir evde ekonomik durumun da düşük olmasından dolayı yeteri kadar beslenememekte ve istismara açık durumdaydı.. Burada yaşadığım etik ikilem, durumun ilgili kurumlara bildirilmesi ve bildirilmesi durumunda danışanın da kaybedilecek olmasıdır. Bildirmezseniz başka türlü sorunlar ortaya çıkacaktır. Burada sosyal hizmet uzmanının yaklaşımı önemlidir.” K4

Etik ikilem alanında yaşanan bir diğer durum müracaatçı gizliliğinin ihlal edilip edilmemesidir. Müracaatçı yararı için bazı durumlarda sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçının bilgilerini aktarması gerekebilmektedir. Bu durumda müracaatçının sosyal hizmet müdahalesine katılmaması veya müdahaleden çekilmesi durumlarıyla karşılaşılabilmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının bahsi geçen durumlarda kapsamlı bir düşünme gerçekleştirerek müracaatçının en az zararla süreci atlatması sağlanabilir.

“Ben etik ikilemlerde şayet mevzuatı yetersiz ve yersiz buluyorsam evrensel ahlak ilkeleri doğrultusunda karar vermeyi tercih ediyorum. Bazen mevzuata göre işlem yürütürken bazen de mevzuattaki boşluklara dayanarak hareket ettiğim durumlar olmaktadır.” K5

Etik ikilem alanında sıklıkla yaşanan sorunlardan biri mevzuata uygun hareket edilip edilmemesidir. Müracaatçıların var olan sorunlarını gidermek adına izlenecek yöntemlerde mevzuat açısından uygunluğun bulunmaması veya eksikliğin bulunması müracaatçının sorununu derinlemesine çözümlenmede bir engel oluşturmaktadır. Bu durum müracaatçının sorununun derinleşmesine sebep olabilmektedir. Sosyal hizmet uzmanları müracaatçının sorunlarına çözüm önerileri sunarken mevzuat paralelinde müracaatçının yararını gözetmelidir.

Katılımcıların etik ikilem durumunda gösterdikleri tutum kadar mesai arkadaşları tarafından kendilerine konsülte edilen vakalar karşısındaki tutumları da önemlidir. Katılımcılara bu durumlara ilişkin görüşleri sorulmuş ve bazı katılımcıların cevapları aşağıda aktarılmıştır:

“Evet, bir çok kez meslektaşarımla bu konu hakkında fikir yürütmüşümdür. Doğru olan ve iki tarafa da en az zarar verebilecek olan kararı vermekte özen göstermişimdir.” K12

“Taraflıma başvurulduğu olmuştur. Etik konusunda oldukça okuyan irdeleyen biri olduğum için verdiğim kararlar ya da yönlendirmelerde mesleki etik kurallarını göz önüne alarak tutum sergilemekteyim. Yasalara da elimden geldiğince hakim olmaya çalışmaktayım. Birey olarak inanışlarımla, ideolojilerimin, önyargılarımla mümkün olduğu kadar mesleki kararlarımı etkilemesine izin vermiyorum.” K9

“Evet, sıklıkla oluyor. Bu durumlarda vakayla ilgili ayrıntılı bilgi aldıktan sonra kendi uyguladığım yöntemle beyin fırtınası yaparak ortaklaşa karar vermekteyiz.” K7

Sosyal hizmet uzmanlarının etik ikilem yaşamaları durumunda meslektaşları ile işbirliği içinde olması sorunun derinleşmeden çözülmesini sağlayacaktır. Katılımcıların da bu yönde bir tutum sergilediği ve karşılaştıkları etik ikilem durumlarında meslektaşlarının konsültasyonuna başvurduğu görülmektedir. Bu sayede etik ikilemlere bütüncül bir şekilde en uygun çözümün getirilmesi sağlanmış olacaktır.

Çalışılan Alan Açısından Etik İkilem

Tablo 3. Çalışılan Alan Açısından Etik İkileme İlişkin Tutumlar

Kategori	Kod	N
Çalışılan Alandaki Yoğunluk Durumu	Kısmen yoğun	5
	Yoğunluk fazla.	10
Çalışılan Alandaki Etik İkileme Karşı Süpervizyona İhtiyaç Duyma	Evet duyarım, ancak yok.	2
	Olmalı, alan için bir zorunluluktur.	10
	Olmalı, yeni başlayan uzmanlar için gerekli bir ihtiyaç.	3
Etik İkilemin Yoğun Olmadığı Alanlara İlişkin Görüş	Hayır, her alanda mevcut.	14
	Evet, yoğun olmayan alanlar mevcut.	1
	Toplam	45

Katılımcılara çalıştıkları alan özelinde etik ikilem vakalarında yoğunluğun bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Bu doğrultuda katılımcıların çoğunun yoğunluğun fazla olduğu (n:10), etik ikilemlere karşı süpervizyonun zorunluluk olduğu (n:10) ve tamamına yakınının etik ikilemin yoğun olmadığı bir alanı düşünmedikleri (n:14) sonucuna ulaşılmıştır. Bazı katılımcıların etik ikilemlerin yoğunluğuna ilişkin düşünceleri aşağıda yer almaktadır:

“Velayet ve evlat edinme gibi dosyaların gelmesi nedeniyle etik ikilemi konusunda yoğun olduğunu söyleyebilirim. Değerlendirecek çok fazla vaka dosyasıyla karşılaşmaktayız.” K7

Sosyal hizmet alanındaki etik ikilemler farklı alanlarda yaşanabilmektedir. Bu farklı alanlar arasında çocuklarla sosyal hizmet, bağımlılık ve sosyal hizmet gibi farklı alanlar bulunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları çalıştıkları alanda var olan etik ikilemlerin yoğunluğuna göre karar vermektedir.

“Yoğun şekilde etik ikilem yaşamaktayız. En çok çalışma ortamına karşı ve müracaatçıya karşı sorumluluklarımızda etik ikilem yaşamaktayız.” K6

Sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları alana göre yoğun bir şekilde etik ikilem yaşadığı görülmektedir. Ek olarak sosyal hizmet uzmanlarının sorumluluk alanlarında da etik ikilemi tecrübe ettiği görülmüştür. Çalışma ortamının gerektirdiği sorumluluklar bu alandan biridir. Sosyal hizmet uzmanları çalışma alanlarına yönelik olarak sorumluluklarını yerine getirmekte ancak bazı durumlarda çalışılan kurumun politikaları ile kişisel, mesleki değerler arasında çatışmalar meydana gelebilmektedir. Aynı şekilde sosyal hizmet uzmanlarının çalışmış oldukları müracaatçılara karşı sorumluluklarında da bazı durumlarda etik ikilem yaşanabilmektedir.

Katılımcıların etik ikilem vakalarının yoğunluğuna karşı süpervizyona ihtiyaç duyduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri aşağıda yer almaktadır:

“Tabiki süpervizyon bizim çalışma alanımız gibi yardım edici ve insanla çalışan meslek grupları için olmazsa olmazdır. Ben kendi meslektaşarımla, meslek örgütüyle irtibata geçip yapılandırılmamış süpervizyonu kullanmaktayım.” K7

Sosyal hizmet uzmanlarının süpervizyon ihtiyacı çoğu katılımcı tarafından bildirilmiştir ancak sosyal hizmet uzmanlarının yapılandırılmış bir süpervizyon desteği almadığı görülmektedir. Bu durum Türkiye’de sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları sahalarda var olan bir eksikliklerdir. Sosyal hizmet uzmanlarının kapsamlı ve sistematik bir sosyal hizmet süpervizyonu almaması sosyal hizmet müdahalelerinin de etkili bir şekilde planlanmamasına yol açabilecektir.

“Evet duyuyorum, ancak bu konuda mesleki bilgisine güveneceğim hiç kimse yakınımnda çalışmamaktadır. Verilen kararlar da çoğu zaman zorunluluktan alınmış kararlar olmaktadır.” K11

Katılımcının bu cevabı ile sosyal hizmet uzmanlarının kararlarında bir destek mekanizmasına erişemediği ve zorunluluk durumlarıyla kararlarını verdiği görülmektedir. Bu durum sosyal hizmet müdahalelerinin yararlılığını da etkileyecektir. Sahada tecrübesi olan bir sosyal hizmet uzmanının bulunması sosyal hizmet uygulamalarının daha kararlı olmasını da sağlayacaktır.

“Kesinlikle ihtiyaç duyarım. Meslek hayatım boyunca da süpervizyon almayı arzu ederim. Süpervizyon, işe yeni başlayan uzmana kısa bir özet geçmek veya genel hatlarıyla mesleği, yapılacak işi tanıtmak şeklinde olmamalıdır. Hangi müracaatçı grubuyla çalışıyor olursak olalım değişen yaşam şartları ve ihtiyaç çeşitliliği her zaman uzmanın gündeminde olmalıdır. Tecrübe sahibi ve alanında uzmanlaşmış kişilerden öğrendiğim bilgiler-deneyimler veya birlikte tartışıp çözüm ürettiğimiz sorunlar, mesleki yeterliliğime her zaman katkı sunacaktır diye düşünüyorum.” K15

Katılımcıların sosyal hizmet süpervizyonunu talep ettiği görülmektedir. Bu durum sosyal hizmet alanındaki etik ikilem yoğunluğunun da bir göstergesidir. Karşılaşılan vakalar karşısında sosyal hizmet uzmanlarının karar mekanizmalarını destekleyecek bir sosyal hizmet süpervizörünün bulunması sosyal hizmet uzmanlarına artı bir değer katacaktır. Sonuç olarak katılımcıların çalıştıkları alanlara göre etik ikilem yoğunluğunun yaşandığı ve bu alanda süpervizyona ihtiyaçlarının olduğu görülmektedir.

Etik İkilem Durumlarının Rol ve Değerler Açısından Etik Karar Vermedeki Etkisi

Katılımcılara etik ikilem ve karar verme durumunda kullanması gereken roller, etik değerlerin etkisi ve karşılaşılan güçlüklerle ilgili sorular sorulmuştur. Katılımcıların bu konulara ilişkin verdiği cevaplar Tablo 4’te sunulmuştur:

Tablo 4. Rol ve Değerler Açısından Etik Karar Verme Süreci

Kategori	Kod	N
Sosyal Hizmet Uzmanının Etik Karar Vermeye İlişkin Kullanması Gereken Roller	Savunuculuk	7
	Değişim Ajanı	2
	Yönlendirici	2
	Vaka yöneticisi	5
	Arabulucu	3
	Kaynak geliştirici	1
	Eğitici ve Süpervizyon	4
Etik Değerlerin Karar Vermede Etkisi	Bir zorunluluktur ancak uygulamada eksiklik vardır.	3
	Müracaatçının üstün yararını düşünmeye etki etmesi	2
	Etik değerlerin uzmanlar tarafından özümsemiyle karar verilebileceği	2
	Etik değerlerin kurumlarda modellenmesi gerektiği	1
	Etik değerlere uyuşmayan müdahalede bulunma durumunun ortaya çıkması	1
Etik Karar Vermede Karşılaşılan Güçlükler	Politika ve temel değerler arasında uyum olmaması	3
	Siyasi ideoloji ve insan haklarının çelişmesi	2
	Müracaatçıları kaynaklarla buluşturma güçlüğü	1
	Kurum kural, politika ve amirlerine uyma zorunluluğunun olması	2
	Etik karar vermenin teoride kalması	1
	Sosyal devlet olmanın gereklerinden uzaklaşma	1

Tablo 4. Rol ve Değerler Açısından Etik Karar Verme Süreci (devamı)

Kategori	Kod	N
	Uzmanın yeterli bilgiye, yetkiye ve özgürlüğe sahip olmaması	4
	Verilen kararın müracaatçıyı tekrardan mağdur edebilmesi	1
	Herhangi bir güçlük bulunmaması	1
	Mesleğin tam anlamıyla tanınmaması	1
	Yetersiz ve hatalı mevzuatın bulunması	3
	Toplam	53

Katılımcılara etik ikilem ve karar vermeye ilişkin tutumlarına yönelik sorular sorulmuştur. Bu doğrultuda katılımcıların etik karar verirken en çok savunuculuk (n:7), vaka yöneticiliği (n:5) ve eğitici (n:4) rollerinin kullanılmasının gerekli olduğunu düşündüğü saptanmıştır. Etik değerlerin karar vermede etkisi açısından ise pratikte eksikliklerin bulunduğu (n:3), üstün yararının düşünülerek değerlerin uygulanması gerektiği (n:2) ve uzmanlar tarafından özümsemesi gerektiği (n:2) düşüncelerinde toplandığı görülmektedir. Uzmanların karar verirken karşılaştığı güçlükler ise uzmanın yeterli yetki ve özgürlüğe sahip olmaması (n:4), politika ve temel değerlerin örtüşmemesi (n:3) ve yetersiz, hatalı mevzuatın bulunması (n:3) şeklinde düşündükleri sonucuna ulaşmıştır. Katılımcıların sosyal hizmet uzmanı rollerine ilişkin görüşlerinin bazıları aşağıda yer almaktadır:

“Mesleğinin gerektirdiği etik sorumluluklar çerçevesinde tutum sergilemelidir. Savunuculuk, profesyonellik ve değişim ajanı rollerini kullanmalıdır.” K1

“Edindiği mesleki bilgileri sahaya yansıtan, yaptığı müdahaleleri yasalara ve kurallara uygun gerçekleştiren, insan haklarını temel alan bir tutum içinde olmalıdır. Burada uzmanın bilgilendirici, yönlendirici, vaka yöneticiliği, savunucu, danışmanlık, kaynak geliştirici, sorun çözücü ve ara bulucu rolleriyle destek sunması gerekir.” K3

“Sosyal hizmet uzmanları etik ikilem durumlarında kendi sorumluluklarını da düşünmek kaydıyla bireyin yüksek yararını da gözeterak karar vermelidir. Sosyal hizmet uzmanı etik karar verme durumunda bireyin karşılaşacağı durumları açık bir şekilde ifade ederek yaşayacağı olası güçlükler karşısında nasıl bir yol izleyeceğini anlatarak “eğitcilik” rolünü üstlenmelidir. Sosyal hizmet uzmanı, etik ikilem yaşayan diğer meslek elemanlarıyla bilgi ve tecrübelerini paylaşarak süpervizyon rolünü de üstlenmelidir.” K9

Sosyal hizmet uzmanlarının görüşlerine bakıldığında sosyal hizmet literatüründe var olan ve bir sosyal hizmet uzmanında var olması gereken sosyal hizmet rollerinin çoğundan bahsedilmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının alanın gerektirdiği rollerin farkında olduğu ve sosyal hizmet uygulamalarında bu rollerin aktif bir biçimde kullanılması gerektiğini belirttiği görülmektedir.

Katılımcılara etik değerlerin karar verme üzerindeki etkisi hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Bazı katılımcıların görüşleri aşağıda yer almaktadır:

“Meslek eğitimimizin, etik karar verme yolunda önemli bir rehber olduğunu düşünüyorum. Zaman zaman okuyup kendimize hatırlatmamız gereklidir. Mesleki etik sorumluluklarımızın yol gösterici olduğuna inanmakla birlikte mutlaka güncellenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir.” K9

Sosyal hizmet uzmanlarının meslek etiği konusundaki sorumlulukların yol gösterici olması konusunda olumlu düşündüğü görülmektedir. Sosyal hizmet etiğinde var olan sorumluluklar ve etik değerler mesleğin gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Var olan sorunların giderilmesinde etik ilkelerin güncellenmesi sosyal hizmet mesleğinin yapısını da şekillendirecektir.

“Sosyal hizmet uzmanlarına ilişkin etik değerlerin etik karar vermeye etkisi olumludur. Çünkü mesleğin doğasında kişinin iyilik haline destek vermek, kişinin sorunları ile baş etmesini sağlamak vardır. Sosyal hizmet uzmanları süreç içerisinde etik karar verme durumlarında mutlaka süpervizyon almalıdır. Çünkü yeterlilik bilgi ve deneyimi beslemekle mümkündür.” K10

Katılımcıların sosyal hizmet alanındaki görüşleri etik değerlerin etik karar vermeyi olumlu yönde etkilediği yönündedir. Sosyal hizmet uzmanlarının etik karar verme süreçlerinde süpervizyon desteğiyle beraber etik değerleri kullanması sosyal hizmet uzmanlarının yeterliliğine olumlu yönde katkıda bulunacaktır. Bu sorunun ardından katılımcılara etik karar vermede karşılaştıkları güçlükler açısından soru sorulmuştur. Katılımcıların bu konudaki fikirleri aşağıda yer almaktadır:

“Tek başına karar veremeyeceği üstüne bağlı karar vermek zorunda olacağı durumlar. Benim de yaşadığım sıkıntılar bunlardan kaynaklı, alanında yetersiz hatta alanıyla alakası olmayan personeller ve üstlerle çalışmak zorunda bırakıldığımız için çoğu kararı kendim veremiyorum” K11.

Etik karar vermede yaşanan güçlüklerin sebepleri birden fazladır. Yönetimde sosyal hizmet uzmanlarının bulunmaması sosyal hizmet uzmanlarının etik ikilem yaşamalarına ve etik karar vermede zorluk yaşamalarına sebep olmaktadır. Yöneticilerin sosyal hizmet bakış açısıyla vakaları değerlendirememesi sosyal hizmet uzmanlarının karar verme süreçlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

“Sosyal hizmet uzmanının etik karar verirken karşılaştığı güçlüklerden biri hizmet alan dezavantaj sahibi bireyin, verilecek karar karşısında tekrar bir mağduriyet yaşamasına sebep olabileceğidir. Bu güçlükler karşısında uzman, hizmet alan kişiye olası güçlükler karşısında nasıl bir yol izleyeceğini, olası sonuçlarını açık bir şekilde anlatmalı ve bireyi güçlendirmelidir.” K8

Etik karar verme alanında yaşanan temel güçlüklerden biri sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçının yararı için çalışmasıdır. Müracaatçının yararı için sosyal hizmet müdahalesi planlarken sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçının mağduriyet yaşamaması için çabalaması gerekmektedir. Bazı durumlarda sosyal hizmet uzmanları açısından iki olası durumdan hangisinin iyi olduğuna dair yorumlanması gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının etik karar vermeye ilişkin rolleri, etik değerlerin etkisi ve karşılaşılan güçlükler etik karar verme süreçlerini büyük oranda etkilemektedir. Katılımcılar etik karar vermede yaşadıkları güçlükler üzerine odaklanmışlardır.

Sosyal Politika Açısından Etik Karar Verme

Katılımcılara son olarak etik karar verme ile sosyal politika arasında bağ kuracak sorular sorulmuştur. Sorulara verilen cevaplar Tablo 5'te sunulmuştur:

Tablo 5. Sosyal Politika Açısından Etik İnkilem ve Karar Vermeye İlişkin Tutumlar

Kategori	Kod	N
Eğitim Politikası	Etik karar vermeye ilişkin eğitimler bulunmalı	13
	Eğitimlerin yetersiz olduğu ve uygulamaya aktarma konusunda yetersiz kaldığı	5
	Kurumsal engellerden dolayı eğitimlerin yapılamaması	1
	Hizmet İçi Eğitimlerin bulunmasına gerek olmadığı	2
	Eğitimlerin süpervizörlere yapıp sahadaki uzmanları eğitmesi	1
	Eğitim için uzmanların çalıştığı şartların da dikkate alınması	1
Sosyal Politikaların Etik Karar Vermeye Etkisi	Siyasi kaygıların karar vermeyi etkilediği düşüncesi	2
	Politikaların uzmanların kararlarını etkilediği	7
	Politikaların sadece nicelik üzerinden değerlendirilmesi	1
	Etik konusunun yüzeysel ele alınması	1
	Yönetmelik ve genelgelerin etik inkilem yaşanmasına sebep olması	2
	Farklı sosyo-ekonomik yapıların sosyal politikalar üzerinden etkisiz kalması	1
Sosyal Hizmet Uzmanlarına Yönelik Etik Karar Verme Politikası Önerisi	Mesleğin kurumsallaştırılması	2
	Derneğin güçlendirilmesi	2
	Hukuki sorunlara çözüm bulunması	1
	Denetleyici kurul olması	5
	Sosyal hizmet eğitiminde müfredatın yeniden belirlenmesi	4
	Cezasızlık kavramı üzerinde çalışılması	1
	Akademik araştırmaların artması	1
	Sosyal hizmet uzmanlarının aktif rol oynaması	2
	Sosyal hizmet uzmanlarının gerçekliğe yakın olması	1
	Kişinin özelinden değerlendirilecek kaynaklı uygulamaların olması	1
	Toplumun bilinç düzeyinin artırılması	1
	Süpervizyonun artırılması	4
Toplam	62	

Katılımcılara etik karar vermeye ilişkin eğitimler olup olmaması ve sosyal politikaların etik karar verme süreçlerine etkisi üzerine sorular sorulmuştur. Katılımcıların neredeyse tamamı (n:13) etik karar verme durumlarına ilişkin eğitimlerin olması gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcıların ikisi ise bu konudaki eğitimlere gerek olmadığını belirtmiştir. Katılımcılara sosyal politikaların etik karar vermeye etkisi sorulduğunda politikaların sosyal hizmet uzmanlarının kararlarını etkilediği (n:7), siyasi kaygıların karar verme süreçlerini etkilediği (n:2) ve yönetmelik, genelgelerin etik inkilem

yaşanmasına sebep olduğu (n:2) cevapları alınmıştır. Son olarak katılımcılara bu alanda politika önerileri sorulduğunda ise çoğunun denetleyici bir kurul olması (n:5), süpervizyonun artırılması (n:4) ve sosyal hizmet eğitiminde yer alan müfredatların revize edilmesi (n:4) şeklinde bir cevap verdiği görülmektedir. Bazı katılımcıların sosyal politikaların etik karar vermeye etkisine ilişkin verdiği cevaplar aşağıda yer almaktadır:

“Sosyal hizmet en etkin sosyal politika araçlarından biri olmakla birlikte hem bakanlıklarda hem de yerel yönetimlerde, hizmetin içeriğini ve hizmet verilecek grupları belirleyen unsurların siyasi kaygılar taşıması meslek elemanlarının etik kararlarını etkileyen bir unsur olma riski taşımaktadır.” K1

Sosyal hizmet uygulamaları, sosyal politika anlamında bir araç olarak değerlendirilmiştir. Sosyal hizmet uygulamalarında sosyal hizmet uzmanları mesleki etik değerler ve ilkeler çerçevesinde hareket etmektedir. Ancak sosyal hizmet uzmanlarının kişisel ve mesleki değerleriyle örtüşmeyen bazı durumlar ortaya çıkmaktadır. Siyasi kaygılar, bu sorunlardan biridir. Yapılan görüşmede sosyal hizmet uzmanlarının siyasi kaygı içeren uygulamalar ile hareket etmesinin etik karar vermeyi olumsuz yönde etkileyen bir risk olarak değerlendirildiği görülmektedir.

“Uygulanan sosyal politikalar nitelik yönünden değil nicelik yönünden ele alınmaktadır. Hizmetin gerçekte fayda sağlayıp sağlamadığı yahut uzun vadede olumlu sonuçlar doğurup doğurmayacağı göz ardı edilmektedir. Bu nedenle etik karar vermeyi zorlaştırmaktadır.” K5

Sosyal hizmet uzmanlarının etik karar verme ile sosyal politika ilişkisini değerlendirdiği görüşmede sosyal hizmet uygulamalarının nicelik bazlı değerlendirilmesinin olumsuz bir etkisinin olduğu belirtilmiştir. Sosyal hizmet uygulamalarında nicelik kadar niteliğe önem verilmesi sosyal hizmet uygulamalarının kalitesini arttıracak bir unsur olarak görülmektedir.

“Türkiye’nin sosyo-kültürel yapısı göz önüne alındığında bölgeler arası pek çok farklılık söz konusudur. Sosyal politikalar bu farklılıklar gözetilmeden oluşturulduğu için farklı iki bölgede aynı sonucu veremeyebilir. Bu gibi durumlarda sosyal hizmet uzmanının etik karar verirken farklı yollar izleyebileceği kanaatindeyim.” K8

Sosyal politikadaki bölgeler arası farklılıkların ayırt edilememesi bir diğer problem olarak değerlendirilmiştir. Katılımcı 8’in sosyal politikaların bölgeler arası farklılıklarda tam olarak etkin olamaması yönündeki görüşü bu durumu desteklemektedir. Bu durumun ileri vadede sosyal hizmet uzmanlarının etik karar vermelerini de etkileyeceği düşünülmektedir.

Ayrıca katılımcılara etik ikilem ve karar vermeye ilişkin Türkiye’de uygulanabilecek önerileri sorulmuştur. Katılımcıların direkt bir politika önermekten ziyade farklı görüşlerinin olduğu saptanmıştır. Bazı katılımcıların görüşleri aşağıda yer almaktadır:

“Politika üzerinde değil ama birkaç madde ile önerilerim mevcut. Bunları politika ile geliştirebilirsek çok daha iyi olacaktır. Çok önemli bir süpervizyon kaynağı olmalı. Şu an yok ama bugün sosyal hizmet uzmanı olanlar geleceğin süpervizyon kaynağı olacaktır. Sosyal hizmet uzmanını iyi eğitmek gerekecektir. Vakaları tanımayan kişilerle süpervizyon yapılamayacağından sahadaki sosyal hizmet

uzmanları önemlidir. Sosyal hizmet uzmanlarının gerçekliğe yakın olması gerekmektedir. Son olarak etik alanında bir kontrol mekanizmasının da olması yararlı olacaktır.” K4

Katılımcı 4'ün cevabı değerlendirildiğinde sosyal hizmet uygulamalarındaki politika önerilerinin başında sosyal hizmet süpervizyonu gelmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının aldıkları eğitimin süpervizyon ile desteklenmesi sosyal hizmet uygulamalarının kalitesini arttıracak bir unsur olarak görülmektedir.

“Müracaatçıların “bağımlı” edilmediği ve oy potansiyeli olarak görülmediği, her müracaatçının kendi ayakları üzerinde durabilmesi için “klişe olmayan”, esnek ve tamamlayıcı uygulama modelleri ile yola çıkılmalıdır. Basit bir örnek; annenin ve babanın asgari ücretle çalıştığı, ailedeki tek çocuğun da “ağır engelli” (Mental Retardasyon tanısına sahip) olduğu bir ailede çocuğun özel eğitim ihtiyacının ve diğer masrafları ağır geldiği için aile sosyal hizmetlere evde bakım aylığı için başvurmuş olsun. Mevzuata göre ailede kişi başına düşen gelirin net asgari ücretin 2/3'ünü geçmesi durumunda engelli evde bakım aylığı bağlanmamaktadır. Basit bir hesap yapalım 2.324 lira olan asgari ücrete sahip olan ve sigortalı olarak çalışan iki ebeveynin toplam geliri 4.648 liradır. Bunu üçe böldüğümüzde kişi başı gelir $4.648/3 = 1.549$ lira yapar. Asgari ücreti 2/3'üne tekabül eder ve bu aile engelli evde bakım aylığını alamaz. Ancak engellinin masraflarını karşılamak konusunda da yetersiz kalır ve özel engelli bakım merkezine de yerleştirecek maddi durumu olmaz. Bu durumda aile üyelerinden biri ya işten çıkar çocuğun engelli maaşını alarak çocuğun bakımını üstlenir ya da sigortasız olarak çalışır. Yani ya bağımlı kişilik olur ya da devleti kandırma yoluna gider. Bunun nedeni esnek olmayan ve kişinin özelinde değerlendirilmemesinden kaynaklı uygulamadır. Şayet ailenin geliri oranında devlet tarafından yardım yapılırsa bu durum ortadan kalkar. Alanda bunun gibi bir çok örnek verilebilir.” K5

Sosyal hizmet uygulamalarındaki sosyal politika eksikliğinin bir diğer nedeni sosyal politika kapsamında geliştirilen sosyal hizmet uygulamalarının kişi özelinde değerlendirilmemesidir. Katılımcı 5'in de belirttiği örnekte olduğu gibi ailenin gelir durumunun geçimi karşılayamaması durumunda aile mağdur olabilmektedir. Bu gibi durumlarda geliştirilen uygulamalarda esnekliğin bulunması yararlı görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmada ulaşılan bulgular mesleki, çalışılan alan, tutumun etik karar verme üzerindeki etkisi ve sosyal politika olmak üzere dört farklı tema kapsamında değerlendirilmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar aşağıda aktarılmaktadır:

Araştırma kapsamında oluşturulan ilk temalar mesleki ve çalışılan alandır. Bahsi geçen temalarda ulaşılan sonuçlar sıraladığında katılımcıların etik ikileme karşılaştığı, etik ikilem durumunda süpervizyona başvurdukları, müracaatçının yararına hareket ettikleri, müracaatçıyı karar verme konusunda yönlendirdikleri, alanlarında etik ikilem yoğunluğunun fazla olduğu, süpervizyona ihtiyaç duydukları ve her alanda etik ikilem yoğunluğunun bulunduğu belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Mesleki ve çalışılan alan açısından değerlendirildiğinde, araştırmada elde edilen bulgulardan en dikkat çeken sosyal hizmet uzmanlarının etik ikilemleri yoğun bir şekilde yaşadıkları ve burada süpervizyona başvurarak müracaatçı yararını gözetmeye çalıştıklarıdır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda sosyal hizmet uzmanların çalıştığı alanların çoğunda etik ikilemle yüzleştikleri görülmektedir. İspanya’da yapılan bir çalışmada çocuk refahı, hastane gibi farklı ortamlarda etik ikilemle karşılaşıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Viscarret vd., 2020). Furman’ın yapmış olduğu bir başka çalışmada zihinsel sağlık alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının etik ikilem yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Furman, 2003). Landau’nun yapmış olduğu çalışmada hastanelerde sosyal hizmet uzmanlarının etik ikilemlerle karşılaştığı tespit edilmiştir (Landau, 2000). Wilkins’in yapmış olduğu çalışmada ise engelli gençlerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının etik ikilem yaşadıkları tespit edilmiştir (Wilkins, 2012). Sonuç olarak sosyal hizmet alanında etik ikilem mesleğin doğası gereği sürekli ve yoğun olarak yaşanan bir durumdur. Sosyal hizmet uzmanları etik ikilem durumlarını iyi bir şekilde tahlil edebilmeli ve gerekli tutumu sergilemelidir.

Katılımcıların rol ve değerler açısından durumlarının etik karar vermeye etkisine yönelik ulaşılan sonuçlar sıralandığında katılımcıların sosyal hizmet uzmanında bulunması gereken rollerde savunuculuk, değişim ajanı, vaka yöneticisi ve eğitici rollerine önem verdikleri, etik değerlerin karar vermeyi etkilediğini düşündüğü, politika ve sosyal hizmet değerleri arasında uyuşmanın bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tutumun etik karar verme üzerindeki etkisi açısından değerlendirildiğinde, sosyal hizmet uzmanlarının etik değerleri, rolleri ve yaşanan zorlukların etkili olduğu görülmektedir. Araştırma sonucunda sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk, eğitici rolü gibi rolleri önemsedikleri; etik değerleri eksik buldukları ve uzmanların yeterli bilgiye sahip olmamasının etik karar vermeyi etkilediği tespit edilmiştir. Literatüre bakıldığında sosyal hizmette yer alan etik değerlerin etik karar vermede farklı senaryolarda etkili olduğu (Doyle vd., 2009); etik ilkelerin etik değerler gibi etkisinin bulunduğu ve bunlar içinde hayatın korunmasının önem arz ettiği (Harrington ve Dolgoff, 2008); bireysel değerlerin de etik karar vermede etkisinin bulunduğu (Aldoğan, 2018) dile getirilmektedir. Gough ve Spencer ise sosyal hizmet uzmanlarının etik karar vermede etik kural ve uygulama standartlarının rolü ve işlevini düşünmeleri gerektiğini önermektedir (Gough ve Spencer, 2014). Sonuç olarak sosyal hizmet uzmanı olarak etik karar verirken birden fazla faktör etkili olmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları etik kararları gerçekleştirirken hem mesleki etik değer ve ilkelere hem de bireysel değerlerine göre karar vermelidir. Etik ilke, değer ve bireysel değerlere göre verilen kararlar vakalar için isabetli kararların verilmesinde yararlı olacaktır.

Sosyal hizmet uzmanlarının etik karar verme süreçlerinde etkili olan bir diğer faktör sosyal hizmet uzmanlarının rolleridir. Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki rolleri arasında bağlantı kurucu, savunucu, eğitici, danışman, vaka yöneticisi, personel geliştiricisi gibi rolleri bulunmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2003, s.55-67). Yapılan çalışmalarda da sosyal hizmet uzmanlarının bu rolleri kullandığı bilinmektedir (Zengin ve Çalış, 2017, s.57). Etik ikilem ve karar verme süreçlerinde de sosyal hizmet

uzmanının rolleri önemli etkiye sahiptir. Yapılan bir çalışmada rol netliği ile sosyal hizmet uygulamalarının netliği arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır (Joseph ve Conrad, 1989, s. 28). Bir başka çalışmada ise etik karar vermede multidisipliner ekip içinde sosyal hizmet uzmanının rollerinin etkili olduğu tespit edilmiştir (Landau, 2008, s.81). Sonuç olarak sosyal hizmet uzmanları için belirlenmiş etik değer ve ilkelerin yanında sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları da etik karar verme sürecinde büyük pay sahibidir. Roller sayesinde sosyal hizmet uzmanları uzmanlaştıkları sahalarda profesyonel kararlarını verebilecektir.

Katılımcıların sosyal politika açısından etik karar vermeyi değerlendirdiği bulgulardan etik karar vermede eğitim politikalarının bulunması gerektiği, politikaların uzmanların karar vermelerini olumsuz yönde etkilediği ve denetleme mekanizmasının bulunmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Sosyal politika açısından değerlendirildiğinde, literatürde yapılan saha çalışmalarında da sosyal hizmet uzmanlarının etik karar vermelerinde etken olarak kurumsal yapı ve bürokratik baskı, sosyal politikalar ve mevzuat düzenlemeleri, sosyo-ekonomik faktörlerin etik karar vermede etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Aldoğan, 2018; Acar vd., 2017; Reçber, 2020; Arıkan, 2017; Doyle vd., 2018). Aldoğan'ın yapmış olduğu çalışmada etik karar verme süreçlerinde sosyal hizmet uzmanlarının kurumsal yapı ve bürokratik unsurlara karşı direndiği sonucuna ulaşılmıştır. Ek olarak sosyal politika süreçlerinde hazırlanan yasa ve yönetmeliklerin, sosyal politikaların eksik olduğu da uzmanlar tarafından dile getirilmektedir (Aldoğan, 2018, s. 93-105). Acar vd. yapmış olduğu çalışmada ise müracaatçıların ve kurum yöneticilerin siyaseti hizmetlerin işleyişinde bir araç olarak kullandığı bilgisi edinilmiştir (Acar vd., 2017, s. 34). Sosyal politika açısından bakıldığında ise etik karar verme süreçlerinde ülkelerin gerçekleştirmeyi amaçladığı sosyal politikaların sosyal hizmetlerin işleyişine direkt etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Arıkan, 2017). Sonuçta ülkelerin planladığı sosyal politikalar sosyal hizmet uzmanlarının etik ikileme düşmesine sebep olabilmektedir. Bu da etik karar verme süreçlerini direkt olarak etkilemektedir. Tüm bu sonuçlar ışığında sosyal hizmet uzmanlarının etik karar verme süreçlerinin iyileştirilmesi ve etik karar vermenin sosyal hizmet kurumlarında daha sağlıklı olması adına aşağıdaki önerilerin uygulamacı ve araştırmacılar için yararlı olabileceği düşünülmektedir.

ÖNERİLER

Farklı alanlarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının etik ikileme ve etik karar vermeye ilişkin görüşlerinin ölçüldüğü bu araştırmada ulaşılan sonuçlar kapsamında aşağıdaki öneriler aktarılmıştır. Bahsi geçen öneriler sosyal hizmet müdahalesinin etkililiğini arttırmak ve sosyal hizmet uygulamalarının verimliliğini sağlamak açısından önem arz etmektedir.

Uygulayıcı Açısından;

1. Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlardan biri olan sosyal hizmet uzmanlarının etik ikileme ve etik karar verme konusunda eğitimlerin olması gerektiği düşüncesine istinaden etik ihlal ve etik karar verme konusunda sosyal hizmet uzmanlarına hizmet içi eğitimlerin artırılması ve eğitimlerin vaka

örnekleri üzerinden şekillenmesi gerekmektedir. Bu sayede sosyal hizmet uzmanlarının karşılaştıkları etik sorunlara karşı çözüm önerileri getirmesi de güçlenecektir.

2.Araştırma kapsamında ulaşılan bir diğer önemli sonuç sosyal hizmet uzmanlarının mevzuat ile etik değerler arasında kalma durumudur. Bazı durumlarda sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçının yararını korumak adına etik ikilemde kaldığı görülmektedir. Bundan dolayı bu durumun giderilmesi için mevzuat düzenlemelerinde etik ihlal durumlarının olası halleri de göz önüne alınarak politika ve mevzuatlar üretilmelidir.

3.Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlardan bir diğeri sosyal hizmet uzmanlarının etik değer ile uygulama arasında eksiklik görmesidir. Etik değerlerin uygulamalarda tam anlamıyla yer almadığının düşünülmesi sosyal hizmet uygulamaları açısından bir eksikliklerdir. Bu durumdan dolayı alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarına etik değerler konusunda akademisyenler tarafından teorik desteğin sunulması sosyal hizmet uygulamalarının yararlılığını arttıracaktır.

4.Araştırmanın önemli sayılabilecek bir diğer sonucu ise politikalar ile sosyal hizmet değerleri arasında var olan boşluktur. Sosyal politikaların sosyal hizmet etiğine uygun planlanması bu alandaki boşluğun giderilmesini sağlayacaktır. Bundan dolayı sosyal politika yapıcılarının bilinçlendirilmesi çalışmalarının alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları ve akademisyenler işbirliğinde projelerle gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

5.Araştırma kapsamında ulaşılan bir diğer önemli sonuç sosyal hizmet uygulamalarında etik değer ve ilkelere göre etik karar verilip verilmediğinin denetlenmiyor olmasıdır. Bu konuda sosyal hizmet uzmanlarını veya sosyal hizmet uygulamalarını gerçekleştiren bireyleri denetleyecek denetleyici kişilerin yetiştirilmesi ve kurulların oluşturulması sosyal hizmet uygulamalarının niteliğini arttıracaktır.

6.Sosyal hizmet alanında en önemli eksiklerden biri ise süpervizyon ihtiyacıdır. Katılımcıların genel olarak süpervizyon ihtiyaçlarını bulunduğunu belirtmesinin yanında süpervizyonun bir gereklilik olduğu gerçektir (Artan vd., 2018, s. 1107). Bundan dolayı sosyal hizmet mesleğinin bütün alanlarında sosyal hizmet uzmanlarına tecrübeli kişiler tarafından süpervizyon desteğini sağlayacak bir mekanizmanın geliştirilmesi gerekmektedir.

Araştırmacı Açısından;

Aşağıda yer alan öneriler direkt olarak araştırma kapsamında ulaşılmaya dahi sosyal hizmet etiği ve etik karar verme konusunda katkıda bulunacağı düşünülen önerileri içermektedir. Bundan dolayı aşağıda aktarılmıştır:

1.Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminde etik konusu müfredatlarda yer almaktadır. Bu müfredatlarda da sosyal hizmet etiği bir ders üzerinden işlenmektedir. Etiğin öneminin yüksek olmasından dolayı vaka analizleri üzerinden etik konusunun öğrencilere aktarılması gerekmektedir.

2.Sosyal hizmet alanında etik ikilem ve etik karar verme konusunda akademik çalışmaların az olduğu söylenebilir. Bu alanındaki akademisyenlerin akademik çalışmalarını artırması yararlı olacaktır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırma için etik onay 06.10.2020 tarihinde İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nda 2020-130 sayılı karar numarasıyla alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, H., Çoban, İ. A. ve Polat, G. (2017). *Sosyal hizmetlerde yanlış uygulamalar, etik ihlaller ve sorunlara ilişkin bir araştırma*. Ankara: TFK.
- Acar, H. (2018). Sosyal hizmet etiği ve değerlerine genel bir bakış. (Editör: Hakan Acar). içinde *Sosyal Hizmet Etiği ve Değerleri*. (s. 17-27). Ankara: Nika Yayınevi.
- Akay, Ş. E. (2019). İçerik analizi nedir?. (Editör: Asım Arı). içinde *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (s. 343-380). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Akbaba, A. ve Erenler, E. (2011). Etik karar verme ve cinsiyet farklılıkları üzerine bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi SBE Dergisi*, 31, 448-464.
- Aldoğan, N. S. (2018). *Sosyal hizmet uzmanlarının etik karar verme süreçlerini etkileyen faktörlerin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arıkan, Ç. (2017). Etik karar verme sürecinde etkili olan faktörler. *Sağlık ve Sosyal Politikalara Bakış Dergisi*, 1, 8-41.
- Artan, T., Özkan, O. A., Açıkgöz, N. ve Salduz, Ç. (2018). Göç alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının süpervizyon gereksinimine bakış açılarının değerlendirilmesi. *Atlas International Refereed Journal On Social Sciences*, 4,1099-1109.
- Banks, S. J. (2001). *Ethics and social work values*. United Kingdom: Palgrave Mc Millan.
- Berg, L. B. ve Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bergeson, L. R. ve Gray, B. (2003). Ethical dilemmas of reporting suspected elder abuse. *Social Work*. 48(1), 96-105.
- Borrmann, S. (2005). Ethical dilemmas in social work with right-wing youth groups. *Journal of Social Work Ethics & Values*, 2(1), 11-24.
- Cılga, İ. (2004). *Bilim ve meslek olarak türkiye'de sosyal hizmet*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları.
- Clifford, D. ve Burke, B. (2004). Moral and professional dilemmas in long-term assessment of children and families. *Journal of Social Work*, 4(3), 305-321.
- Comartin, B. E. ve Gonzales, A. A. (2011). Dissonance between personal and professional values:

- Resolution of an ethical dilemma. *Journal of Social Work Ethics & Values*, 8(2), 45-58.
- Çocuk Koruma Kanunu. (2005, 7, 3). Resmi Gazete. Sayı: 25876. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf>
- Doyle, Z. O., Miller, E. S. ve Mirza, Y. F. (2009). Ethical decision-making in social work: Exploring personal and professional values. *Journal of Social Work Ethics & Values*, 6(1), 14-48.
- Duyan, V. (2019). *Sosyal hizmet temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. Ankara: Nar Yayınevi.
- Furman, R. (2003). Frameworks for understanding value discrepancies and ethical dilemmas in managed mental health for social work in the United States. *International Social Work*, 46(1), 37-52.
- Giannou, D. (2009). *The meaning of ethics and ethical dilemmas in social work practice: a qualitative study of greek social workers* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Brunel University, School of Health Sciences and Social Care, Greece.
- Gough, J. ve Spencer, E. (2014). Ethics in action: An exploratory survey of social worker's ethical decision making and value conflicts. *Journal of Social Work Values and Ethics*, 11(2), 23-40.
- Guttman, D. (2006). *Ethics in social work: A context of caring*. New York: The Haworth Press.
- Harrington, D. ve Dolgoff, R. (2008). Hierarchies of ethical principles for ethical decision making in social work. *Ethics and Social Welfare*, 2(2), 183-196.
- International Federation of Social Workers. (t.y.). Ethics in Social Work, Erişim Adresi: <http://www.ifsw.org/en>.
- International Federation of Social Workers. (t.y.). Global Definition of Social Work. Erişim Adresi: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- Joseph, V. M. ve Conrad, P. (1989). Social work influence on interdisciplinary ethical decision making in health care settings. *Health and Social Work*, 22-30.
- Keeney, J. A. (2019). School social workers' perceptions of ethical dilemmas associated with electronic media use in school settings. *Children and Schools*, 41(4), 203-211.
- Kutchins, H. (1991). The fiduciary relationship: the legal basis for social workers' responsibilities to clients. *Social Work*, 36, 106-113.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- McAuliffe, D. (2005). I'm still standing: Impacts & consequences of ethical dilemmas for social workers in direct practice. *Journal of Social Ethics & Values*, 2(1), 43-62.
- Landau, R. (2000). Ethical dilemmas in general hospitals. *Social Work in Health Care*, 32(2), 75-92.
- Neuman, P. (2006). *Toplumsal araştırma yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özateş, S. Ö. (2010). Sosyal hizmet etiğinin felsefe temelleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 21(1), 85-97.
- Proctor, K. E., Howell, M. N. ve Lott, L. C. (1993). Classification and correlates of ethical dilemmas in hospital social work. *Social Work*, 38(2), 166-177.
- Reamer, F. G. (1982). *Ethical dilemmas in social service*. New York: Columbia University Press.

- Reamer, F. G. (1998). The evolution of social work ethics. *Social Work*, 43(6), 488-500.
- Reamer, F. G. (2006). *Ethical standards in social work: A review of the nasw code of ethics*. Washington DC: NASW Press.
- Reçber, B. (2020). Sosyal çalışmacıların sığınmacılarla yaptıkları çalışmalarda etik durum: Fransa örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 317-331.
- Rogers, M. J. (2018). Ethical dilemmas facing clinical supervisors in integrated health care settings. *Journal of Social Work Ethics & Values*, 15(2), 23-36.
- Sheafor, B. W. ve Horejsi, C. R. (2003). *Techniques and guidelines for social work*. ABD: Pearson Education Inc.
- Tınaz, P. (2009). *Çalışma yaşamından örnek olaylar*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Güncel Sözlük. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Ülgen, H. ve Mirze, K. (2004). *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Viscarret, J. J., Idareta, F., Ballesterro, A. ve Uriz, J. M. (2020). Ethical dilemmas and areas of social work intervention in Spain. *Journal of Social Service Research*, 1-17.
- Wilkins, D. (2012). Ethical dilemmas in social work practice with disabled people: young adults with autism. *Ethics and Social Welfare*, 6(1), 97-105.
- Yılmaz, E. S. (2015). Sosyal hizmet etiğine ilişkin bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Özel Sayı, 122-136.
- Zengin, O. ve Çalış, N. (2017). Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamaları ve çalışma koşulları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 47-67.

Ek-1

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

N=15	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Mezun Olduğu Üniversite	Tecrübe Yılı	Çalıştığı Bakanlık	Çalıştığı Kurum/Birim
K1	41	Kadın	Evli	YL.	Hacettepe Üni.	20	Adalet Bak.	Aile Mahkemesi
K2	41	Erkek	Evli	Lisans	Hacettepe Üni.	16	Adalet Bak.	Aile Mahkemesi
K3	28	Erkek	Evli	YL.	Yalova Üni.	4	Yeşilay	Sosyal Hiz. Birimi
K4	25	Erkek	Evli	YL.	Erzincan Üni.	2	Yeşilay	Sosyal Hiz. Birimi
K5	28	Erkek	Bekar	Lisans	Selçuk Üni.	6	ASHB	Çocuk E. Sit
K6	35	Erkek	Evli	YL.	Hacettepe Üni.	11	ASHB	Çocuk E. Sit.
K7	31	Kadın	Bekar	Doktora	Hacettepe Üni.	9	Belediye	Sosyal Destek Birimi
K8	25	Kadın	Bekar	Lisans	Sakarya Üni.	2	ASHB	ŞÖNİM
K9	34	Kadın	Evli	YL.	Hacettepe Üni.	10	Sağlık Bak.	Sosyal Hizmet Birimi
K10	27	Kadın	Bekar	Lisans	Adnan Men. Üni.	1	Sağlık Bak.	Sosyal Hizmet Birimi
K11	25	Kadın	Bekar	Lisans	Sakarya Üni.	3	Katar Hayır Kurumu	Sosyal Yardım Birimi
K12	25	Kadın	Evli	Lisans	Konya Kar. Üni.	1	Kızılay	Sosyal Hizmet Birimi
K13	39	Kadın	Evli	Lisans	Hacettepe Üni.	14	ASHB	Huzurevi
K14	24	Kadın	Bekar	Lisans	Sakarya Üni.	2	ASHB	Evde Bakım Birimi
K15	26	Kadın	Bekar	YL.	Hacettepe Ün.	3.5	Büyükşehir Bel.	Sosyal Hizmetler D.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Devlet Koruması Altında Büyüyen Bireylerin Kurum Yaşantılarından Önceki Olumsuz Çocukluk Çağı Deneyimlerinin İncelenmesi

Examining the Adverse Childhood Experiences of Individuals Who Grew up Under the Protection of the State Before Their Institutional Life

Melis HIDIR¹, Fatma Elif KILINÇ²

¹Öğretim Görevlisi, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, melis.hidir@kavram.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4809-6729

²Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, fekilinc@ybu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8372-5047

Başvuru: 04.04.2022
Kabul: 12.03.2023

Atf:
Hidir, M. ve Kılınç, F. E. (2023). Devlet koruması altında büyüyen bireylerin kurum yaşantılarından önceki olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(2), 335-359. DOI: 10.33417/tsh.1098146

ÖZ

Olumsuz çocukluk çağı deneyimleri; fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik sağlığın temel sosyal belirleyicilerinden biri olmakla birlikte, yaşamın ilerleyen yıllarında sağlık açısından tehlikeli davranışlarda bulunma risklerine temel oluşturmaktadır. Bu araştırmada, devlet koruması altında büyüyen bireylerin, kurum bakımı öncesi yaşantılarından olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, çocukluğunun bir dönemini devlet koruması altındaki kurumda büyüterek geçiren 10 yetişkin oluşturmaktadır. Bireylerin kurum bakımı öncesi yaşantılarına ilişkin hikâyeleri, yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılarak derinlemesine görüşmelerde ifade edilmiştir. Veriler, Maxqda Analytics Pro 2020 programı kullanılarak içerik analizi doğrultusunda; "hane içi işlev bozukluğu, ihmal ve istismar" temaları altında gruplandırılmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin kurum bakımındaki deneyimlerinin öncesinde, kendisine bakım verenlerle birlikte geçirdiği zamanlarda en az bir olumsuz çocukluk çağı deneyimine sahip olduğu bulunmuştur. Katılımcıların, olumsuz çocukluk çağı deneyimleri başta; sosyoekonomik problemler, duygusal ihmal ve duygusal istismar üzerine yoğunlaşsa da bireylerin, diğer hane içi işlev bozukluklarına, eğitimsel ve fiziksel ihmal ile cinsel ve fiziksel istismara da maruz kaldıkları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Olumsuz çocukluk çağı deneyimleri, korunma ihtiyacı olan çocuk, kurum bakımı öncesi yaşantılar

ABSTRACT

Adverse childhood experiences; although it is one of the main social determinants of physiological, sociological and psychological health, it forms the basis for the risks of engaging in health-hazardous behaviors in the later years of life. In this study, it was aimed to examine the adverse childhood experiences of individuals who grew up under the protection of the state in their pre-institutional care lives. The study group of the research consists of 10 adults who spent a period of their childhood growing up in a state-protected institution. The stories of the individuals about their pre-institutional care experiences were expressed in in-depth interviews using structured and semi-structured interview forms. The data is in line with content analysis using the Maxqda Analytics Pro 2020 program; grouped under the themes of "domestic dysfunction, neglect and abuse". It was found that the individuals participating in the study had at least one adverse childhood experience prior to their experience in institutional care, during the time they spent with their caregivers. Adverse childhood experiences of the participants, especially; Although it focuses on socioeconomic problems, emotional neglect and emotional abuse, it has been concluded that individuals are also exposed to other household dysfunctions, educational and physical neglect, and sexual and physical abuse.

Keywords: Adverse childhood experiences, child in need of protection, experiences before institutional care

GİRİŞ

Yetişkinlik döneminde fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik sağlığın temel sosyal belirleyicilerinden biri olan olumsuz çocukluk çağı deneyimlerine yönelik kurumsal ve akademik ilgi artmakta iken, bu deneyimlerin gerçekleşmesine neden olan etkenlerin belirlenmesi daha kritik bir öneme sahiptir. Harris (2018, s.15), olumsuz çocukluk çağı deneyimlerini; “çok şiddetli ve yaygın olarak görülen, kelimenin tam anlamıyla derimizin altına giren ve fizyolojiyi değiştiren tehdit edici unsurlar” olarak tanımlamaktadır. Bireylerin hayatlarında kısa ve uzun dönemde psikososyal ve fiziksel açılardan izler bırakan bu tehdit edici unsurlar, yaşam kalitesini ve doyumunu, sosyal işlevselliğini olumsuz yönde etkileyen ciddi bir sağlık ihlali problemine dönüşmektedir. Bu doğrultuda olumsuz çocukluk çağı deneyimleri; bireylerin yaşamlarının çocukluk döneminde meydana gelen; çocukluk çağı istismarı, ihmali ve hane içi işlev bozukluğuna maruz kalınmasını ifade etmektedir (Dube, Felitti, Dong, Giles ve Anda, 2003; Edwards, Holden, Felitti ve Anda, 2003, Suglia vd., 2018). İstismar ve ihmalin yanı sıra hane içi işlev bozukluğu; aile içi şiddete tanık olma, ebeveynlerden en az birinin madde bağımlılığının olması, ebeveynlerden en az birinin ruh veya zihin problemlerinin olması ve ebeveynlerden en az birinin suça karışması/hükümlü olması şeklinde tanımlanır (Felitti vd., 1998).

Bir bireyin sahip olduğu olumsuz çocukluk çağı deneyimleri, kişilerin deneyimlediği farklı olumsuz deneyimlerin (ihmal veya istismar türleri ve hane içi işlev bozukluğu etmenleri) sayısı toplanarak hesaplanmaktadır. Maruz kalınan her olumsuz deneyim türü, bir kez sayılmakla birlikte yapılan çalışmalarda da her bireyin olumsuz çocukluk çağı deneyimleri sayısının, “0” (hiç olumsuz çocukluk çağı deneyimi yaşanmadı) ile “10” (tüm olumsuz çocukluk çağı deneyimleri yaşandı) arasında değiştiği görülmektedir. Bu hesaplama gerçekleştirilirken olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin herhangi birine maruz kalmanın zamanlaması, sıklığı, sınırlaması veya yoğunluğu hesaba katılmamaktadır. Başka bir deyişle, bir birey birden çok kez cinsel istismar yaşamış olsa bile, bu deneyim türü yalnızca bir kez sayılır. Bu nedenle olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin, insan gelişimi üzerindeki birden fazla deneyim türünün kümülatif etkisini incelemek önemlidir (Craig, 2020). Bu doğrultuda Felitti ve arkadaşlarının (1998), olumsuz çocukluk çağı deneyimlerine yönelik gerçekleştirdikleri ilk orijinal çalışma, çocukluk çağı istismarının, ihmalinin ve hane içi işlev bozukluğunun, erken çocukluk döneminden yetişkinliğe kadar çok çeşitli sağlık davranışları ve sonuçları üzerindeki etkisini değerlendiren büyük ölçekli bir araştırmadır. Mevcut araştırmada, çalışmaya katılan 17.337 kişiden %64'ünün en az bir olumsuz çocukluk çağı deneyimine sahip olduğu ve %12.4'ünün dört veya daha fazla olumsuz çocukluk çağı deneyimi yaşadığı sonuçlarına ulaşılmaktadır. Bu olumsuz deneyimlerin, kişilerin yaşamındaki morbidite ve mortalitenin temel nedenleri olarak kabul edildiği görülmektedir (Felitti vd., 1998). Olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin, yetişkinlerin ciddi sağlık problemleri ile çocukluğunda yaşadıkları travmatik yaşam deneyimi arasında çok sayıda bağlantı bulunduğu saptanmıştır (Chapman vd., 2004; Danese ve McEwen, 2012; Dong vd., 2004). Mevcut araştırmalarda; olumsuz çocukluk çağı deneyimine sahip bireylerin yetişkinlik döneminde; sıklıkla depresyon, endişe, intihar düşüncesi, kendine zarar verme, madde kötüye kullanımı, uyku ve yeme bozuklukları, diyabet, kalp ve akciğer hastalıkları, bağlanma

problemleri, fiziksel, duygusal, sosyal, bilişsel, psikolojik sorunlar veya kişiler arası zorluklar yaşadıkları ifade edilmektedir (Gorman–Smith ve Tolan, 1998; Greenfield, Lee, Friedman ve Springer, 2011; Nurius, Green, Logan-Greene ve Borja, 2015; Wade ve diğ., 2016). Dahası olumsuz çocukluk çağı deneyimleri bulunan bireyler, yetişkinlik dönemlerinde herhangi bir olumsuz çocukluk çağı deneyimi bulunmayan bireylere göre daha fazla fiziksel ve zihinsel sağlık sorunu ile karşılaşmakta ve nihayetinde yaşamları daha erken ölümle son bulmaktadır (Anda vd., 2006; Bellis vd., 2015; McLaughlin, Conron, Koenen ve Gilman 2010).

Erken çocukluk döneminde sahip olunan olumsuz deneyimler ile bireylerin yetişkinlik döneminde yaşadıkları zorluklar arasındaki ilişkiye değinen çalışmalar, özellikle dezavantajlı gruplarda yer alan çocukların, olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin varlığına dikkati çekmektedir. Bu doğrultuda; korunma ihtiyacı olan çocukların, kurum bakımından önce bakım verenleri tarafından kendilerine sağlanması gereken şefkatli, sıcak ve güvenilir aile ilişkileri, eğitim, sağlık gibi alanlarda yeterli bakımı alamamaları sonucu en az bir olumsuz çocukluk çağı deneyimine sahip olması durumu, bu çocukların risk altında olduğunu açıkça göstermektedir (Altshuler ve Gleeson, 1999). Araştırmalar bu hususta erken çocukluk döneminde edinilen yaşam deneyimlerinin, bireylerin hayatları boyunca sağlıkları üzerindeki etkisinin büyük ölçüde görünür olduğunu belirtmesine rağmen (Courtney ve Dworsky, 2006; Herrenkohl, Klika, Herrenkohl, Russo ve Dee, 2012) devlet koruması altındaki çocukların kurum yaşantılarından önceki olumsuz çocukluk çağı deneyimlerine değinen çalışmaların ulusal ve uluslararası literatürde sınırlı sayıda olması dikkat çekicidir. Oysaki yakın aile ilişkilerinin olmadığı ve ebeveynlerin; şefkatinin, rahatlığının, desteğinin, sevgisinin yokluğu ile büyüyen çocuklarda çeşitli fiziksel ve psikolojik olarak incitici davranış ve etkilerin varlığı yadsınamaz bir gerçekliktir (Fowler, Toro ve Miles, 2009; Salazar, Keller, Gowen ve Courtney, 2013; Shonkoff vd., 2012). Devlet koruması altında büyüyen çocukların da; birincil bakım verenlerinden uzakta, sevgi, ilgi ve şefkatli bir bakımdan yoksun kalabileceği düşüncesinden hareketle, çocuklarda görülebilecek fiziksel ve psikolojik olarak incitici davranışların etkisinin, bireylerin sahip olduğu olumsuz çocukluk çağı deneyimleri ile açıklanabileceğini söylemek mümkündür. Bu problem doğrultusunda çalışmanın temel amacı; devlet koruması altında büyüyen bireylerin, kurum bakımı yaşantılarından önceki olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin ortaya konulmasıdır.

Çalışmanın, yaşam boyu gelişimsel bir bakış açısıyla; çocukların gelişim alanlarının desteklenmesi, erken müdahale ve önleme programlarının geliştirilmesi, yetişkinlik döneminde sağlıklı bir yaşam sürdüren bireyler olabilmeleri için, kurum bakımından önceki yaşantılarda karşılaşılan olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin önemini bilmesi yönünden alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada; devlet koruması altına alınan korunma ihtiyacı olan çocukların kurum bakımı öncesindeki yaşantılarının, olumsuz çocukluk çağı deneyimleri ile birlikte incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada nitel yaklaşım kullanılmasının büyük yararı, belirli bir fenomen hakkındaki zengin bilgilerin toplanmasını ve değerlendirilmesini kolaylaştırmasıdır (Saldana, 2011, s.7). Bu bağlamda çalışmanın doğası gereği, bir fenomenin özünde ne olduğunu, o fenomenin doğasının ve anlamının ne olduğunu ortaya koymayı amaçladığı için nitel araştırma desenlerinden olan fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Fenomenolojik çalışmalar, kişilerin bir fenomenle ilgili yaşadıkları deneyimlerin ortak anlamını tanımlamakta ve katılımcıların algı, fikir ve deneyimlerini derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde analiz etmektedir (Creswell, 2013, s.79). Bu hususta da fenomenolojik araştırma deseni ile çalışmanın amacına ve özüne uygun olarak; devlet koruması altında yetişen bireylerin kurum bakımı altına alınmadan önceki yaşantıları ile olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin nasıl algılandığı, gerçekleşen bu olayları nasıl anımsadıkları ve nasıl anlamlandırdıklarına odaklanılmaktadır. Kartopu örnekleme yönteminde öncelikle araştırmaya veri sağlayacak bir kişiye ulaşılmakta, sonra o kişi aracılığıyla başka bir kişiye, o kişinin yardımıyla da diğer bir kişiye ulaşılarak, verilerin doygunluğa erişildiğinden emin oluncaya kadar çalışma grubunun belirlenmesine devam edilmektedir (Moustakas, 1994). Araştırmada çalışma grubu belirlenirken de, konu hakkında zengin bilgiye veya deneyime sahip olduğu düşünölen durumların araştırılmasına olanak sağladığı için, kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan bireylerle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda katılımcılara, araştırmaya uygun nitelikte yeni bir görüşmeci önerip öneremeyecekleri sorulmuş, kartopu tekniğinden yararlanılarak öneriler çerçevesinde görüşmeyi kabul eden bireyler çalışma grubuna dâhil edilmiştir.

Çalışma Grubu

Bu çalışma kapsamında, fenomenolojik yaklaşımın kullanılması ortak deneyimlere ortak hikâyelere sahip bireylerin araştırmaya dâhil edilmesini, olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin özünün kavranmasını ve betimlenmesini olanaklı kılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın çalışma grubunu; olumsuz çocukluk çağı deneyimleri bağlamında yer alan sorulara cevap verebilecek yeterli donanıma sahip olabileceği düşünölen ve ortak deneyimlere sahip, devlet koruması altında büyüyen 10 yetişkin birey oluşturmaktadır. Her bir katılımcıya gizlilik ilkesine uygun olarak birer rumuz belirlenmiştir. Bu rumuzlar belirlenirken araştırmacı tarafından, her birinin çocukluk dönemindeki yaşantılarının özel ve biricik olması düşünöncesiyle çocukluk dönemlerinde yaşamlarında iz bırakan hatıralara yönelik kendilerinin belirlediği bir söz veya sözcük grubu ile ifade edilmesi istenmiştir. Araştırmanın çalışma grubuna ilişkin demografik ve tanımlayıcı bilgiler Tablo 1.'de katılımcıların rumuzlarının alfabetik sırasına göre yer almaktadır.

Tablo 1: Çalışma Grubunu Tanımlayıcı Demografik Bilgiler

	Cinsiyet	Yaş	Kurum bakımından önce birlikte yaşadığı kişiler	Kurum bakımına alınma yaşı	Kurum bakımına alınma nedeni
Barva	Erkek	27	Anne ve kardeş	7 yaş	Ailenin boşanma ile dağılması
Çikolatasever	Kadın	32	Anne, annenin birlikte olduğu kişi, kardeşler	12 yaş	Ailenin boşanma ile dağılması
Çorap	Erkek	35	Anne, baba, kardeşler	7 yaş	Kişinin bedensel yetersizliği durumu
Doktor	Kadın	30	Anne, üvey baba, kardeşler	14 yaş	Aile içi geçimsizlik ve şiddet
Eskici	Erkek	27	Babanne, dede ve kardeşler	4 yaş	Bakım verenlerin bakmak istememesi
Lala	Erkek	28	Üvey anne ve üvey baba	6 yaş	Ailenin boşanma ile dağılması
Meserret	Erkek	47	Halanın geniş ailesi	7 yaş	Annenin vefatı ve maddi problemler
Rull	Erkek	36	Baba	3,5 yaş	Ailenin boşanma ile dağılması ve maddi problemler
Scooby-Doo	Kadın	37	Anne ve kardeşler	8,5 yaş	Babanın vefatı ve maddi problemler
Zeytin	Erkek	34	Anne, baba ve kardeş	6 yaş	Annenin vefatı ve maddi problemler

Araştırmanın çalışma grubunu çocukluğunun büyük bir dönemini devlet koruması altında büyüyerek deneyimleyen ve araştırmaya gönüllü olarak katılan üçü kadın, yedisi erkek olan 10 yetişkin oluşturmaktadır. Kurum bakımına alınmadan önce öz ebeveynlerinden biri veya her ikisi ile yaşayan yedi kişi, öz anne ve öz babalarının olmadığı bir aile ortamında büyüyen üç kişi bulunmaktadır. Bireylerin kurum bakımına alınma yaşları incelendiğinde, yedisinin 0-8 yaş aralığında ve üçünün ise 9-18 yaş aralığında kurum bakımına alındıkları görülmektedir. Katılımcıların kurum bakımına alınma nedenleri çeşitlilik göstermekle birlikte öncelikli nedenlere bakıldığında; ebeveynlerin boşanması sonucu aile birliğinin dağılması, ebeveynlerden birinin vefatı sonucu çocuğun bakımını üstlenecek birinin olmaması, aile içi geçimsizliğin yaşanması, sosyoekonomik problemler ve ebeveynlerin özel gereksinimli olma halinden kaynaklanan bakım zorluğu nedenleriyle kurum bakımına yerleştirildikleri bildirilmektedir.

Veri Toplama Araçları

Nitel araştırmalarda görüşmeler önemli bir veri toplama yöntemi olmakla birlikte; bu görüşmelerin en büyük zenginliği; görüşülen kişilerin cevap verme şekillerinde, cevaplarının uzunluğunda ve konuştukları her konuda büyük bir esneklik tanınmasıdır. Böyle bir görüşmenin amacı, araştırmaya katılan kişileri "kendi sözleri" ile konuşmaya teşvik etmektir (Bogdan ve Biklen, 1997, s. 145). Bu doğrultuda, araştırmanın yöntemine uygun olarak katılımcılar ile derinlemesine görüşmeler

gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubundaki bireylerle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde, uzman görüşleri dikkate alınarak araştırmacılar tarafından hazırlanan yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak iki görüşme formu kullanılmıştır. Bu veri toplama araçları; rumuz, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek, medeni durum, yaşanılan şehir gibi sosyodemografik bilgilerin yer aldığı *yapılandırılmış katılımcı bilgi formu* ile bireylerin kurum bakımı öncesindeki yaşantılarına ilişkin açık uçlu soruların yer aldığı *yarı yapılandırılmış görüşme formundan* oluşmaktadır. Görüşme formlarında yer alan ifadelerde herhangi bir eksiklik olmaması, anlaşılmazlıkların giderilmesi adına iki yetişkinle pilot çalışma yapılmıştır. İki kişiyle gerçekleştirilen görüşmelerin sonrasında formlar tekrar düzenlenmiş olup; araştırmada yer alan açık uçlu sorular aşağıdaki haliyle şekillenmiştir:

- Devlet koruması altına girmeden önceki yaşamınızı hatırlıyor musunuz? Hatırladığınız kadarıyla bahseder misiniz?
- Devlet koruması altına girmeden önceki yaşamınızda size bakım veren kişilerin birbirileri ile olan ilişkileri nasıldı?
- Devlet koruması altına girmeden önceki yaşamınızda size bakım veren kişilerin ve sizin ilişkileriniz nasıldı?
- Devlet koruması altına girmeden önceki yaşamınızda fizyolojik gereksinimlerinizin karşılanmadığı durumlar yaşandı mı? Bunlar nasıl problemlerden oluşuyordu?
- Devlet koruması altına girmeden önceki yaşamınızda ihtiyacınız olduğu anda size yardım edilmediği, sizin kendinizi önemsiz ya da değersiz hissetmenize neden olacak bir olay yaşandı mı? Oldu ise bahseder misiniz?
- Devlet koruması altına girmeden önceki yaşamınızda korkmanıza neden olacak, size fiziksel olarak zarar veren kişi/kişiler olduysa bunu paylaşır mısınız, eğer olduysa bunlar nasıl davranışlardı?

Verilerin Toplanması ve Analizi

Katılımcılar görüşmelerden önce; araştırmanın amacı, süreci ve katılımcılardan edinilen bilgilerin nasıl kullanılacağı konularında bilgilendirilmiştir. Görüşme tarihleri, dünyanın Covid-19 olarak bilinen koronavirüs ile zorlu bir mücadele verdiği salgın dönemine denk gelmesi nedeniyle, araştırmacının ve katılımcıların sağlıklarını tehlikeye atmamak adına bu görüşmelerin dijital ortamda (Zoom uygulaması) gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür. Çalışma grubundaki bireylerle gerçekleştirilen görüşmeler her bir aday için yaklaşık olarak 90 dakika sürmüş ve Aralık 2020 - Şubat 2021 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelere ait ses kayıtları, görüşmenin yapıldığı günü izleyen birkaç gün içinde araştırmacılar tarafından, katılımcıların anlatımlarına sadık kalınarak bilgisayar ortamında yazılı hale getirilmiştir. Deşifre edilen verilerin çözümlenmesinde, araştırmacılara önemli olanaklar sunan Maxqda Analytics Pro 2020 nitel veri analizi bilgisayar programından yararlanılmış, araştırma verileri, yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yönelik olarak fenomenoloji desenine uygun olan içerik analizi ile çözümlenmiştir. Yazılı metinlerin anlamlarının kategorilere göre sistematik bir şekilde incelenmesi ve çıkarımlar yapılmasına dayanan

bir araştırma yöntemi olan içerik analizine göre (Gökçe, 2009, s. 36), bu çalışmada da metinler defalarca okunarak kodlar oluşturulmaya başlanmıştır. Oluşturulan kodların benzerlik ve farklılıkları incelenmiş ve buna göre birbiriyle anlam ilişkisi bulunan kodlar bir araya getirilerek temalar ortaya çıkarılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bunun ardından temalar ve kodlar arasındaki örüntüler belirtilerek elde edilen bulgular, temalar çerçevesinde sunularak doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Araştırmacı tarafından kodlama gerçekleştirildikten sonra alandan bir uzmanın tutarlılık incelemesine tabii tutulmuştur. Araştırmacı ve uzman tarafından ayrı ayrı gerçekleştirilen kodlamalarda görüş birliği ve görüş ayrılığı sayıları tespit edilerek araştırmanın güvenilirliği/tutarlılığı Miles ve Huberman'ın (1994) formülü (Güvenirlilik=görüş birliği/görüş ayrılığı+ görüş ayrılığı)X100) kullanılarak hesaplanmış ve %86 oranında bir tutarlılık olduğu saptanmıştır.

Araştırmanın İnanırcılığı, Aktarılabirliği, Tutarlılığı ve Onaylanabilirliği

Birçok nitel araştırmacı, içsel ve öz-düşünümsel olarak kendilerine “Doğru mu anladık?” diye sormaktadır (Stake, 1995, s.107). Böylesine soruların kesin cevapları pek mümkün olmasa da, nitel araştırmacıların araştırmalarının geçerli ve güvenilir olması durumu, geçerlilik ve güvenilirlik ölçütlerini dikkatli bir şekilde kullanarak değerlendirmeleri gerektiğini göstermektedir (Thomas, 1993, s.39). Gerçekleştirilen bu araştırmanın geçerli ve güvenilir olması durumu da; araştırmanın inanırcılığı, aktarılabirliği, tutarlılığı ve onaylanabilirliği aşamalarının izlenmesi ile sağlanmıştır (Rose ve Johnson, 2020). Bu doğrultuda; katılımcılarla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde, katılımcıların çalışma ile ilgili fikirleri, eleştirileri, tavsiyeleri dinlenmiş; kullanılan doğru iletişim dili ile güven ortamı sağlanmış ve katılımcılara yöneltilen soruların cevaplarının samimiyetine inanılmıştır. Araştırmada elde edilen tüm verilerin (ses kayıtları, yazışmalar vb.) birçok ortamda yedekleri bulunmaktadır. Bunun dışında, yararlanılan tüm veri ve yöntemler bilimsel araştırma etikleri bağlamında doğrudan çalışmaya aktarılmıştır. Çalışmanın başlangıcından bitişine kadar geçen süreç içerisinde araştırmaya dışarıdan bir gözle yansız ve tarafsız bakabilen, araştırmacıların tutarlılığını değerlendirebilen iki uzman ile görüş birliği yapılmıştır. Ayrıca verilerden elde edilen temalar ve kodlar, konu ile ilgili gerçekleştirilen çalışmaların sonuçlarına dayandırılmıştır. Son olarak çalışma devam ettiği sürece, araştırmanın inanırcılığını arttırmaya ilişkin temalar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar sürekli incelenmiştir. Böylesine bir incelemede izlenen yol, yazıya dökülmüş metinleri doğrudan alıntılar yaparak göstermek olmuştur. Veri analizi sonucunda elde edilen verilerle, ortaya çıkan bulgular ise açık ve net bir biçimde birbirleriyle ilişkilendirilmiştir.

BULGULAR

Bireylerin hikâyelerinin dinlenmesi ve yaşadıkları deneyimlerin anlaşılmasının, onların korunma ve topluma sağlıklı bir yetişkin olarak katılma hakkının gerçekleştirilmesindeki yol gösterici anahtar olduğu söylenebilir. Bireylerin çocukluk dönemindeki deneyimlerinin doğrudan araştırılması ve tanımlanması çocuklarla ilgili konularda daha zengin, daha derin ve daha doğru bir anlayış geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu doğrultuda, devlet koruması altında kurum bakımı

deneyimi olan bireylerin kurum yaşantılarından önceki olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin incelendiği bu araştırmada, elde edilen bulgular bu bölümde sunulmuştur. Araştırmada gerçekleştirilen içerik analizi doğrultusunda “Devlet Koruması Altında Büyümüş Yetişkinlerin Kurum Öncesindeki Olumsuz Çocukluk Çağı Deneyimleri” kategorisi kapsamında; “hane içi işlev bozukluğu, ihmal ve istismar” olmak üzere üç tema ortaya çıkmıştır ve bulgular, bu temalar için alt başlıklar halinde sunulmuştur.

Şekil 1: Katılımcıların Olumsuz Çocukluk Çağı Deneyimlerine İlişkin Bulgular

Şekil 1 incelendiğinde katılımcıların devlet koruması altındaki kurum deneyimlerinden bağımsız olarak çocukluk dönemlerinde bakım verenleri ile birlikte sürdürdükleri yaşam içerisinde en az bir olumsuz çocukluk çağı deneyiminin mevcut olduğu; katılımcıların olumsuz çocukluk çağı deneyimlerine; hane içi işlev bozukluğu, ihmal ve istismar başlıkları altında maruz kaldıkları görülmektedir. Bireylerin olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin, bakım verenlerine yönelik yaşantıları, sosyoekonomik problemler ve duygusal ihmal ve duygusal istismar çatısı altında yoğunlaştığı çalışmanın önemli bulgularından biridir. Bireylerin çocukluk dönemlerindeki yaşantılarına ilişkin ifadelerinde ise çoğunlukla; ebeveyn vefatı, ebeveynler arasındaki geçimsizlik ve aile içi şiddete tanık olma, sosyoekonomik problemler dolayısıyla maddi yoksunluk gibi

durumlardan etkilendikleri; kendilerini değersiz hissettikleri ve sevgisiz bir ortamda büyüdüklerine ilişkin ifadeleri vurguladıkları görülmektedir.

Hane içi işlev bozukluğu, ihmal ve istismar temalarına ilişkin bulguların öncesinde katılımcıların kendilerine bakım veren kişilere karşı hislerinin de önemine değinmek için Şekil 2'deki kelime bulutuna yer verilmiştir. Katılımcıların kurum bakımına yerleştirilme sürecine kadar kendilerine bakım veren kişilere karşı olan duygularının ikircikli olduğu, bakım verenlerine ilişkin en sık kullandıkları sözler, kendi hisleriyle aktarıldığı kelime bulutu Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2: Katılımcıların Bakım Verenlerine Karşı Düşüncelerini İçeren Kelime Bulutu

Şekil 2 incelendiğinde bireylerin, yaşamlarında çoğunlukla zorluklarla mücadele ettikleri dile getirilmiş olup; özellikle ebeveynleri boşanan ya da ebeveyn kaybı yaşayan katılımcıların söylemlerinin daha fazla yer aldığı bu ifadelerde bireylerin bakımlarından sorumlu kişilere karşı kırgınlık, kızgınlık, öfke, sitem, hasret gibi duyguları yoğun olarak yaşadıkları görülmektedir. Katılımcıların şu anki yetişkinlik dönemlerinde karşılaştıkları olumsuz durumları dahi, çocukluk dönemlerinde sahip oldukları olumsuz çocukluk çağı deneyimleri ile ilişkilendirmeleri dikkat çekicidir. Bu bulgular ışığında katılımcıların bazılarının düşünceleri şu şekildedir:

“Ben çok zorlanıyorum, hala zorlanıyorum. Yaşadığım bütün olayları babama bağlarım, ama şu anda babam gelsin, kollarımı açarım ‘gel’ diye, isterim gelmesini.”
(Eskici, E, 27)

“Zor zamanları yaşayıp anlatmanın zorluğunu yaşadım şu an. Tevfik Fikret’in oğluna söylediği bir söz vardır; ‘Meserret; çocukların, yalnız çocukların payıdır.’ diye. Şimdi bakınca biz o dönemde bile bundan mahrum kalmışız, meserret denen duyguyu hiç yaşamamışız.” (Meserret, E, 47)

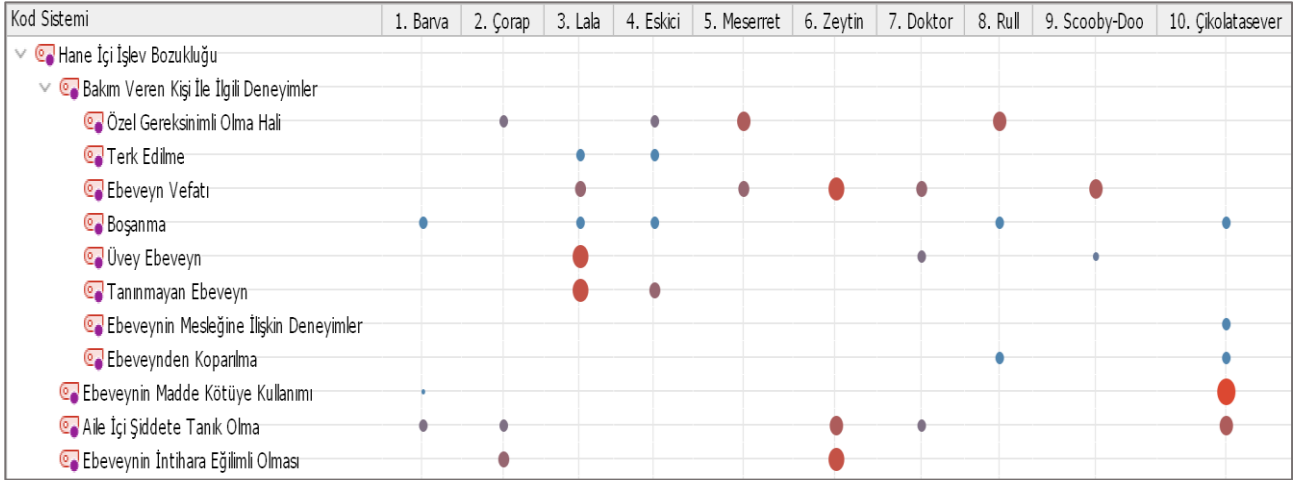
“Bizim bu yaşlarımızda yaptığımız hata; gerçek sevgiyi çocukken görmediğimiz için, en küçük bir şeyi ‘sevgi’ zannedip atlamamız.” (Scooby-Doo, K, 37)

“Bizim anneye hasret, babayla kopuk bir durumumuz vardı. Bir tarafımda babama hep çok acıyordum, bu durumuna sessiz sessiz ağlıyordum ama ona çok kızgın ve

çok öfkeliydim. İyi bir eş olamayabilirsin ama iyi bir baba olmak zorundasın. Sevgin biter, saygın biter ama tam dört kız çocuğuyduk biz. Yani bizden kopamazsın, böyle bir şey olamaz.” (Çikolatasever, K, 32)

Hane İçi İşlev Bozukluğu Temasına İlişkin Bulgular

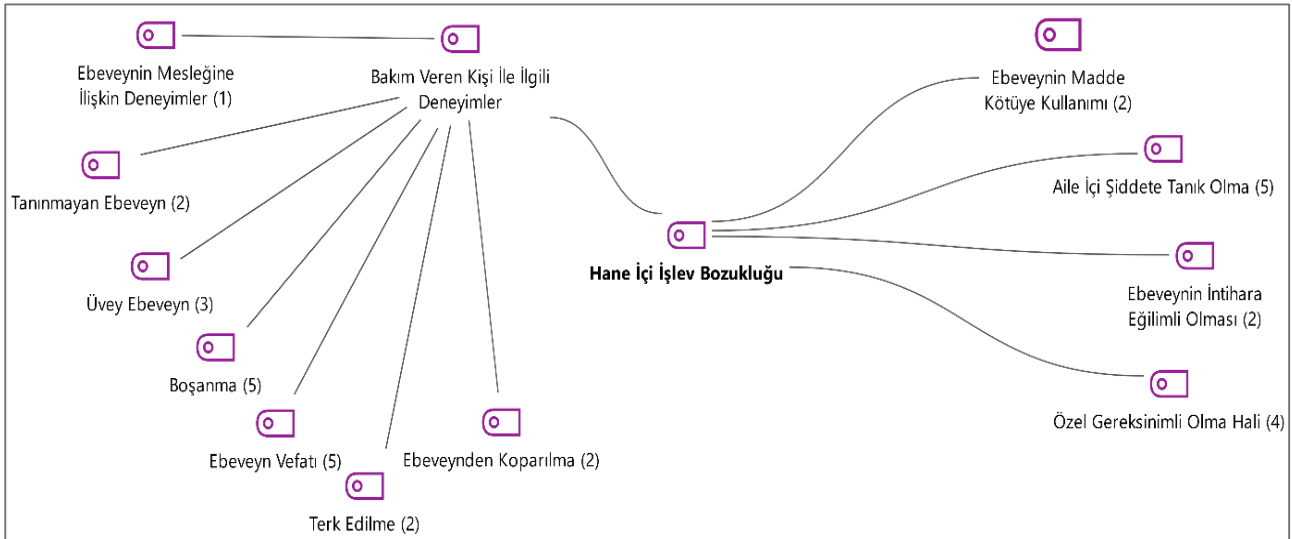
Şekil 3’te katılımcıların devlet koruması altına yerleştirilmeden önce birlikte yaşam sürdürdükleri bakım verenleri ile ilişkileri incelenmiş olup olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin “hane içi işlev bozuklukları” temasına ilişkin görüşlerini içeren bulgular sunulmuştur.

Şekil 3: Katılımcıların Hane İçi İşlev Bozukluğu Temasına İlişkin Olumsuz Çocukluk Çağı Deneyimleri

Şekil 3 incelendiğinde katılımcıların bakım verenleri ile birlikte yaşamlarını sürdürdükleri dönemlerde maruz kaldıkları hane içi bozukluğuna ilişkin görüşlerinin dört başlıkta toplandığı görülebilir. Bu başlıklar; bakım veren kişi ile ilgili deneyimler, ebeveynin madde kötüye kullanımı, aile içi şiddete tanık olma ve ebeveynin intihara eğilimli olması şeklindedir.

Katılımcılar hane içi işlev bozukluğunu oluşturan faktörlerden, çocukluk dönemlerinde ebeveynlerinden birinin kaybını, ebeveynlerinin boşanması sonucu aile birliğinin yitirildiği veya aile içi şiddete tanık oldukları durumları yaşamışlardır. Bunun devamında ebeveynlerin özel gereksinimli olup kendilerine bakamayacak durumda olması, ebeveynlerin ruhsal problemlerinin ve intihara eğilimli olması durumu ve ebeveynlerin madde kötüye kullanmasına şahit olmaları bireylerin hane içi işlev bozukluğuna maruz kaldıklarının açık bir göstergesidir. Bu doğrultuda Şekil 3, tüm katılımcıların en az bir tane hane içi işlev bozukluğunu deneyimlediklerini ifade etmektedir.

Şekil 4: Katılımcıların Hane İçi İşlev Bozukluğu Temasına İlişkin Kod-Teori Modeli

Şekil 4'te de görüleceği gibi katılımcıların bazılarının, kurum bakımı öncesindeki yaşantılarında hane içi işlev bozukluğuna yönelik karşılaşılan zorluklar aşağıda kendi düşünceleri ile ifade edilmiştir.

Hane içi işlev bozukluğuna ilişkin görüşlerden oluşturulan başlıkta, bakım verenlere ilişkin görüşlerin yer aldığı belirtilmiştir. Bu başlıkta katılımcıların bakım verenleri ile ilgili yaşantılarının hane içi işlev bozukluğuna neden olması yoğun olarak ebeveyn vefatı, boşanma ile aile birliğinin dağılması, üvey ebeveyn gibi faktörlere dayandırılmıştır. Katılımcıların çocukluk dönemlerinin çok erken yaşlarında öz ebeveynlerini kaybetmesi, ebeveynlerinin boşanması, üvey ebeveynlerin varlığı nedenleri ile olumsuz çocukluk çağı deneyimleri yaşamaları dikkati çekmektedir. Bazı katılımcıların üvey ebeveynlere sahip olmanın, ebeveyn kaybı yaşamının ve boşanma sonrası aile bütünlüğünün dağılmasına ilişkin ifadeleri şu şekildedir:

“Evde yalnızca annem ve üvey babamlaydık. O dönem üvey babamdan çok sıkıntı yaşadık.” (Doktor, K, 30)

“Benim ‘anne’ bildiğim üvey annem babamı aldatıyor. Bunlar çok büyük olaylar benim yaşadığım yerde, bu aldatma işini de aile içinden biriyle yapıyor üvey anne. Sonrasında baba boşanma davası açıyor, daha sonrasında velayetim babaya kalıyor.” (Lala, E, 28)

“Normalde biz sekiz kardeşтик, annemle babam boşandıktan sonra bizi ayırdılar ve biz üç kardeş babamla beraber yaşıyorduk.” (Rull, E, 36)

Ebeveynlerin birbirlerine uyguladıkları şiddetin her türüsüne tanık olmanın, madde kötüye kullanan ebeveynlere sahip olmanın hane içi işlev bozukluklarının bir risk faktörü olduğu görülmektedir. Katılımcılardan Barva ve Çikolataşever, ebeveynlerinin kendi aralarındaki tartışmalarına ve anlaşmazlıklarına ek olarak ebeveynlerinin madde kötüye kullanmalarına vurgu yaparak konuya ilişkin düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir;

“Bizim peder çok alkol kullanırdı, kullandığı için de haliyle aramızda olmuşluğu da yoktu. İhtikçe kapıya gelmeler falan oluyordu, o yüzden onunla çok fazla bir iletişimimiz yoktu.” (Barva, E, 27)

“Annemle babam evlilik süresi içerisinde birbirlerini hiç anlamıyorlardı ve çok büyük iletişim sorunları vardı. Benim babam alkolikti, annemi zaten küçük yaşta kaçırmış ve köy hayatında evliliklerini sürdürmeye başlamışlar. Dolayısıyla şehir kızının köy hayatına uyum sağlayamaması, babamın alkolik olması, babamın sorumluluk sahibi olmaması... Hani hatırladığım annem ve babamla ilgili; sürekli kavga ediyorlardı, sürekli evde birbirlerini dövmeye çalışıyorlardı. Babam bizi hiç dövmeydi, hiç tokat bile atmamıştır, onlar hep kendi aralarında; annem babamı aldatır, babam annemi aldatır. Böyle bir hayattı.” (Çikolatasever, K, 32)

Katılımcılardan Eskici ve Meserret, ebeveynlerinin özel gereksinimli olması nedeniyle kendilerine bakım verememesini şu sözleri ile ifade etmişlerdir;

“Annem ben iki yaşındayken vefat etti, babam bedensel engelli ama nerede olduğu belli değil. Bu nedenle halamın ve ailesinin olduğu geniş bir aile kalıyorduk.” (Meserret, E, 47)

“Babamı hatırlıyorum, sol gözü kördü, yani bize bakamazdı.” (Eskici, E, 27)

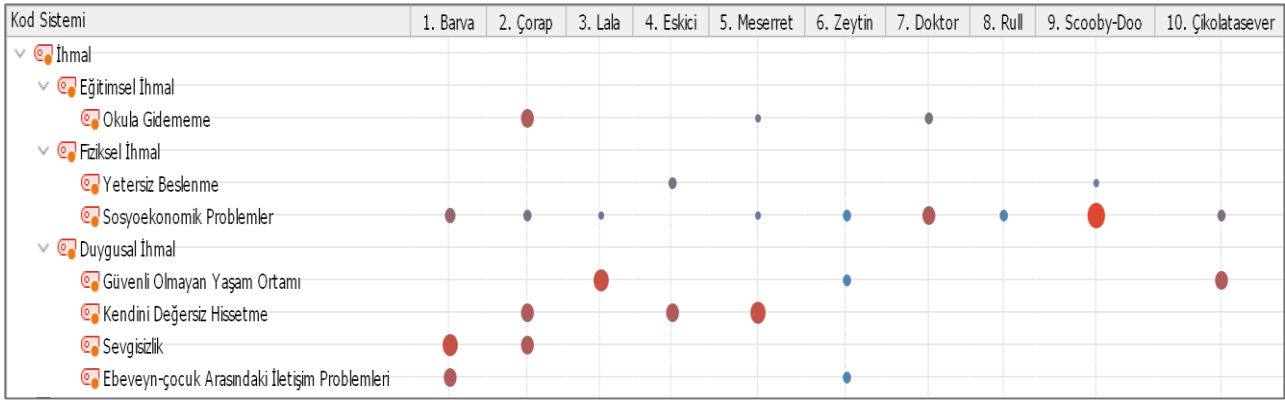
Hane içi işlev bozukluğuna neden olan bir diğer risk faktörlerinden olan ebeveynlerin depresif ve intihara eğilimli olması durumunu birebir yaşadıklarını belirten Zeytin ve Çorap ise, annelerinin intihar eylemine teşebbüs etmesine ve eylemi gerçekleştirmesine şahit olduklarını şu sözleriyle ifade etmişlerdir;

“Annemle babam arasında sürekli annemin kendi ailesinin baskıları ve tahrikleri sonucu, babamla ayırmaya çalışmalarından tartışmalar olurdu. Kardeşimle ben bir gün sokakta oynarken annemin ailesi kardeşimi kaçırdı, yanımızdan bir minibüsle geçip götürdüler. Babamla kardeşimi almaya gittiğimizde, annem bütün bu olanlara dayanamayıp kendi ailesinin yüzünden bu durumlara düştüğünü söyleyip kendisini bir odaya kilitledi ve annesinin haplarını alarak intihar etti.” (Zeytin, E, 34)

“Babam beni çocuk esirgeme kurumuna vermek için araştırmalar yaptı. Devlet korumasına verilmem için engelli olduğumu, durumumuz olmadığı için bana bakamayacağını söylüyordu. 1992 yılında ailemle Ankara'ya geldik. Annem bir köşkün önünde, 'Evladımı alın.' diyerek kendini yakmaya kalkınca, tabii olay basına yansıdı.” (Çorap, E, 35)

İhmal Temasına İlişkin Bulgular

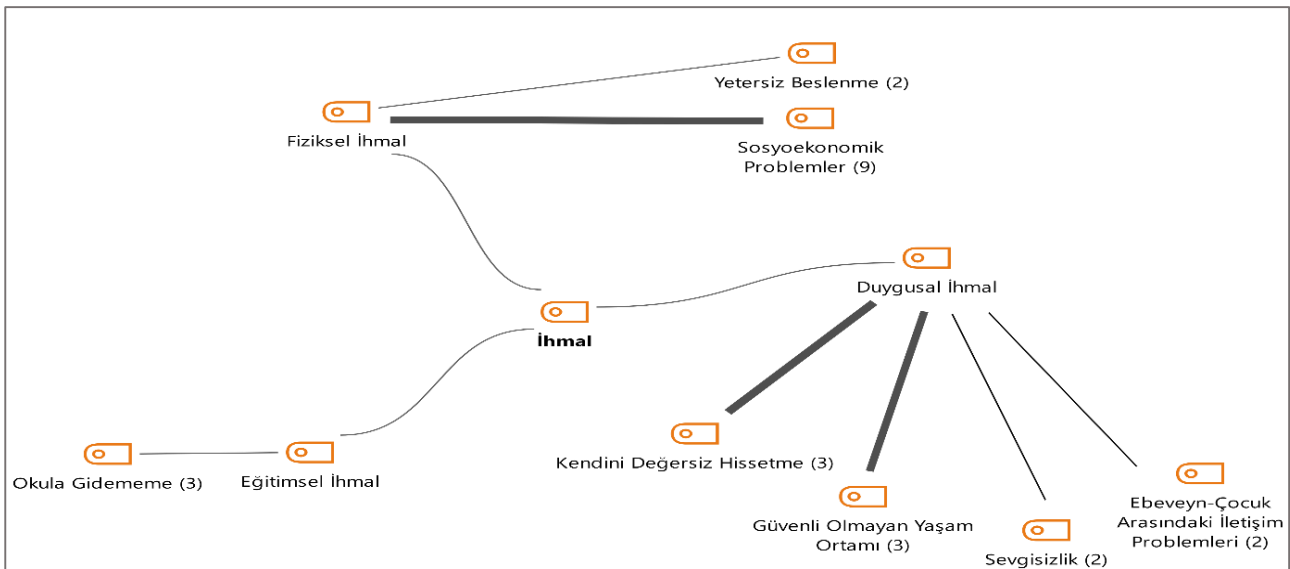
Şekil 5'te katılımcıların devlet koruması altına yerleştirilmeden önceki olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin “ihmal” temasına ilişkin görüşlerini içeren bulgular sunulmuştur.

Şekil 5: Katılımcıların İhmal Temasına İlişkin Olumsuz Çocukluk Çağı Deneyimleri

Şekil 5 incelendiğinde katılımcıların bakım verenleri ile birlikte yaşamlarını sürdürdükleri dönemlerde maruz kaldıkları ihmal türlerine ilişkin görüşlerinin üç başlıkta toplandığı görülmektedir. Bu başlıklar; ihmalin eğitimsel, fiziksel ve duygusal boyutu şeklindedir.

Şekil 5'te de görüleceği üzere katılımcıların hepsi ihmal türlerinden birine en az bir kez maruz kalmışlardır. İhmalin alt boyutlarından eğitimsel ihmal ile ilgili üç katılımcı, duygusal ihmal ile ilgili yedi katılımcı, fiziksel ihmal ile ilgili ise hemen hemen tüm katılımcıların görüşleri mevcuttur. Bireylerin özellikle duygusal ihmal boyutunda, ailesi veya kendisine bakım veren yetişkinlerle büyüdüğü ortamı, "kendilerini değersiz, sığıntı ve yük gibi hissettiren" bir bakım ortamı olarak betimledikleri, fiziksel ihmal boyutunda ise sosyoekonomik problemlerin bireylerin çocukluk dönemini fazlasıyla etkilediği göze çarpmaktadır.

Şekil 6: Katılımcıların İhmal Temasına İlişkin Kod-Teori Modeli

Şekil 6'da daha detaylı görüleceği gibi, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun bakım verenleri ile birlikte yaşadıkları dönemleri belirten düşüncelerinde sosyoekonomik problemlere değinmesi dikkat çekicidir. Bireylerin çocukluk dönemlerinin çok erken yaşlarında; ebeveynlerinden birinin vefat etmesi, evde sağlık sigortası bulunmayan, çalışamayan ebeveynlerin olması, kardeş sayısının fazla

olması nedeniyle aile nüfusunun kalabalık olmasından kaynaklı maddi güçlükler yaşadıkları belirtilmektedir. Bu duruma ilişkin bazı katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Annem okuma yazması olmayan, çalışmayan bir insan. Zaten babam yaşarken de maddi durumumuz yokmuş. Maaş kalmamış, geçindirebilecek bir şey kalmamış.”
(Doktor, K, 30)

“Çok fakir bir mahalledeydik kendi evimizdi ama sıkıntı evin kendine ait olması değil tabii; bunun faturası, yemesi, içmesi var. Ciddi anlamda maddi zorluk yaşıyorduk çünkü babamın bir geliri yoktu ve bir gün kalp krizinden öldü gitti. Hiç unutmam mesela pirinç pilavı için ağladığımı bilirim. ‘Neden bizim evimizde pirinç pilavı olmuyor?’ diye. Pirinç pahalıydı ve annem alamayacağını söylüyordu.” (Scooby-Doo, K, 37)

“Doğduğum şehrin gecekondulu mahallelerinde bir şekilde büyüdüm, yanında ‘anne’, ‘baba’ diye gözlerini açtığım insanlar... Onların sosyoekonomik durumu gerçekten iyi değildi.” (Lala, E, 28)

“Hani şimdi yemek yiyorsun, ‘Yetimin gözü doymaz.’ diye bir sohbet geçiyor orada. Ya da bir şey yesen, bir şey içsen işte onun fazla olduğu belli oluyor. Tabii o zaman o insanların ekonomik durumu da çok kötü, çok da fazla bir şey diyemezsin.”
(Meserret, E, 47)

“Babamın bize bakacak gücü çok yoktu maddi olarak yani.” (Rull, E, 36)

Katılımcıların kurum bakımı deneyimlerinin öncesinde kendilerine bakım sağlayan bireylerle sürdürdükleri yaşantılarında tüm ihmal türleri içerisinde duygusal ihmale fazlasıyla maruz kaldığı saptanmıştır. Bu doğrultuda öncelikli olarak çocukluk dönemlerinde kendilerine güvenli yaşam ortamının sağlanamaması sonucu, bireylerin duygusal ihmale ilişkin yaşantılarında travmatik olaylara tanık olduklarına ilişkin görüşleri şu şekildedir:

“Ekonomik olarak babam bize bakamayacak durumdaydı, bunu sürdüremedi. İşlemler şimdiki kadar hızlı olmadığı için altı-yedi ay bekledik devlet korumasına girmek için, bir yandan okullar başlayacak. Sonunda babam kardeşimle beni alıp valiliğin önüne gidip dedi ki; ‘Ya bu çocukları devlet korumasına alın ya da bu çocuklarla birlikte kendimi aşağıda yakacağım.’ Babam tabii ki böyle bir şey yapmayacaktı ama o gün bayağı korkmuştuk.” (Zeytin, E, 34)

“Anneme, babamdan sonra şimdiki birlikte olduğu insan çok çektirdi; ayağından vurdu, dağa kaldırdı, dayak attı, o zaman da gece hayatında çalışmaya devam etti, polis baskınları... Bunlar bizim üstümüzde çok kötü travmalar bıraktı.”
(Çikolatasever, K, 32)

Katılımcıların çocukluk döneminde birlikte yaşamlarını sürdürdükleri kişiler tarafından kabul edilmedikleri, sevilmedikleri, ilgisiz ve kendilerini değersiz hissettiklerine ilişkin görüşlerinin olduğu

bildirilmiştir. Kuşkusuz ki, bireylerin temel gereksinimleri arasında yer alan barınma, giyinme, beslenme gibi etkenlerin katılımcılar için sevilme, değer görme, ilgilenilme gibi hislerle eşit oranda yer alması gerektiğine yönelik ifadelerine araştırma sorularına verdikleri yanıtlarda sıkça rastlanmaktadır. Bu doğrultuda, bazı katılımcıların konuya ilişkin ifadeleri şu şekildedir:

“Annem o zaman daha küçük olduğu için gençliğini yaşamak istedi, gitti yaşadı. Güzel de oldu en azından onun açısından. Ama çok da bir iletişimimiz var mıydı yok, hani çok aksi, ketum, sevgisini gösterebilen bir tip değildi.” (Barva, E, 27)

“Bir gün büyük babamların on-on beş hanelik tapusunun olduğu yaylada köylülerin bir mevsim için topladığı arpayı, buğdayı bir kibritle yok ettim, sırf merak. İşte bu tarz hikâyeler vardır benim daha çok hayatımda, bu tarz hikâyeler sebebiyle de çok sevilmiyordum, benimsenmeyen biriydim.” (Çorap, E, 35)

Bazı katılımcıların okula gidememe, gönderilmeme durumlarını yaşamaları, bireylerin çocukluk döneminde eğitimsel ihtiyaçlarının, gelişimlerinin kritik döneminde karşılanmadığını göstermektedir. Katılımcıların kurum bakımı öncesindeki yaşantılarında olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin eğitimsel ihmal boyutu ile ilgili sosyoekonomik problemler, üvey ebeveynlerin baskılarına maruz kalması ve dış faktörler gibi sebepler dolayısı ile okula gönderilmedikleri veya eğitim hayatlarına gecikmeli olarak başladıklarını belirten ifadeleri şu şekildedir:

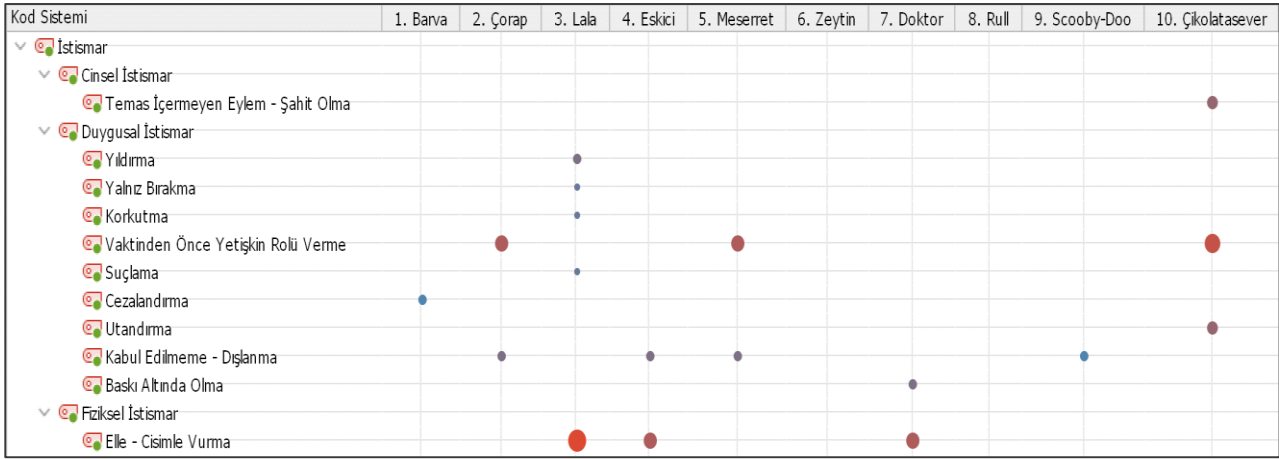
“Mesela ben kendi yaşitlarımla okula başlamadım, halamın evinde de kendi yaşıtım var, onlar okula başladılar, ben çobanlık yapmaya devam ettim. Çünkü ben de okula başlarsam koyunları güdecek birisi yok. Ben koyunları, inekleri okulun arka tarafında gütmeye başladım. Hayvanları biraz saldıktan sonra okulun bahçesinde sınıfları gözlüyordum.” (Meserret, E, 47)

“Yurtta olan ablam vardı ona söyledim; ‘Ben artık durmak istemiyorum, bu evde yaşamak istemiyorum.’ diye. Belki hayatım daha farklı olurdu, belki okurdum, okulu bıraktım çünkü.” (Doktor, K, 30)

“Okula beş yaşında başladığımdan köy okulunun sınıfın en küçük öğrencisiyim. Bu süreç biraz hareketliydi, siyasi sebeplerden dolayı okulumuz yakıldı, bir süre devam edemedim okula.” (Çorap, E, 35)

İstismar Temasına İlişkin Bulgular

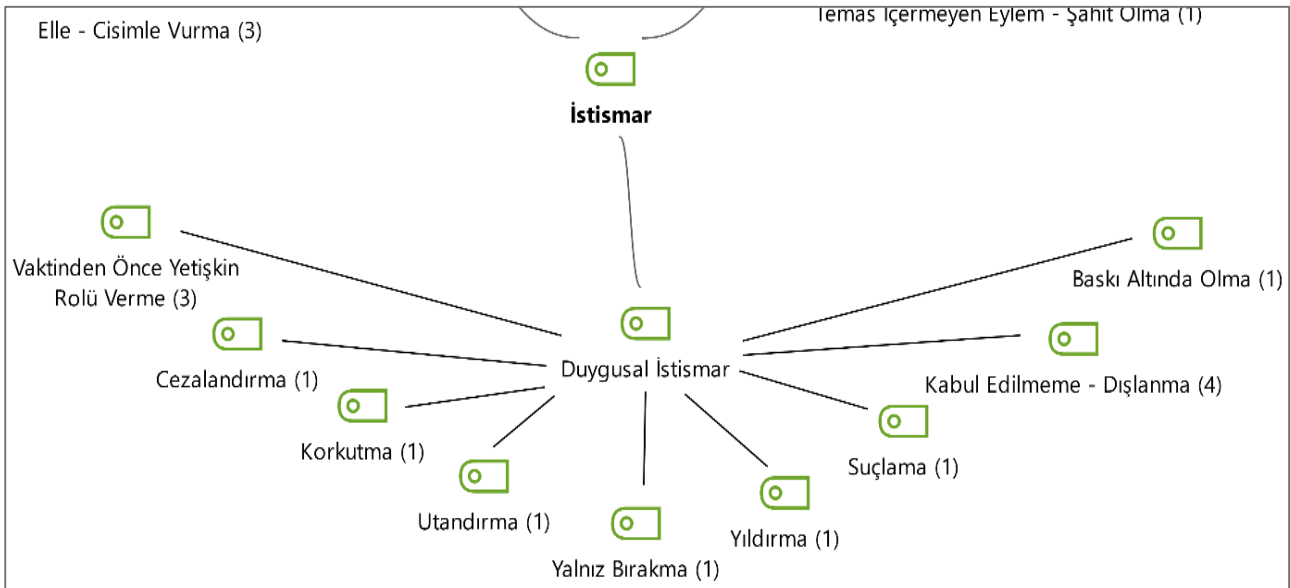
Şekil 7’de katılımcıların devlet koruması altına yerleştirilmeden önceki olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin “istismar” temasına ilişkin görüşlerini içeren bulgular sunulmuştur.

Şekil 7: Katılımcıların İstismar Temasına İlişkin Olumsuz Çocukluk Çağı Deneyimleri

Şekil 7 incelendiğinde katılımcıların bakım verenleri ile birlikte yaşamlarını sürdürdükleri dönemlerde maruz kaldıkları istismar türlerine ilişkin görüşlerinin üç başlıkta toplandığı görülebilir. Bu başlıklar; istismarın cinsel, duygusal ve fiziksel boyutu şeklindedir.

Şekil 7’de de görüleceği üzere katılımcıların çoğunun en az bir istismar türüne maruz kaldıkları açıkça ifade edilmiştir. Katılımcılardan bir kişi temas içermeyen eyleme şahit olarak cinsel istismara, yedi kişi farklı duygusal istismar türlerine ve üç kişi de kendisine bakım verenlerin cezalandırma yöntemi olarak fiziksel istismara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Şekil 8: Katılımcıların İstismar Temasına İlişkin Kod-Teori Modeli

Şekil 8’de daha detaylı görüleceği gibi bireylerin tüm istismar türleri arasında kabul edilmeme ve vaktinden önce yetişkin rolü verilmesi ile en fazla duygusal istismara, sonrasında fiziksel istismara maruz kaldıkları bulunmuştur. Katılımcıların bakım verenleri ile sürdürdükleri yaşamlarında öz ebeveynlerinin yanı sıra üvey ebeveynin varlığı ya da akrabaları ile birlikte yaşamlarının o aileye kabul edilmedikleri ve “dışlanmış” hissini yaşamlarına neden olmuştur. Katılımcıların bazıları, maruz kaldıkları duygusal istismar ile ilgili olarak düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Artık biz pencere, dolap indirmeye başlayınca son bir dönem annem işe giderken kapıyı kilitliyordu üstümüze hani bir şey yapmayalım diye, ocağı falan kapatıyordu.”
(Barva, E, 27)

“Sığıntı olduğunu hissediyorsun. Eve gelin geliyor, o gelin seni sahiplenemiyor ya da kabul edemiyor. Onlar geçinemiyorken sen orada bir fazlalık gibi görünüyorsun.”
(Meserret, E, 47)

Bir katılımcı ise annesinin gece hayatında çalıştığı dönemlerde öz annesi ve öz babasının kendisinde bıraktığı duygu durumunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Babam içmeye sabah ezanında başlıyordu. Ve günün yirmi dört saati sarhoştı, ayık değildi. Çocukken hatırladığım arkadaşlarımın yanındayken en rencide olduğun an neydi dersiniz; İlkokul üçe giderken, okuldan dönüyoruz arkadaşlarımla, köşeyi dönünce arabesk müziğin son ses olduğu ve alkolik bir babanın balkondan bağıriş sesi... Mesela çok utanırdım bundan, hiç eve gelmek istemezdim. Bir yandan ben okuldan geldikten yaklaşık 2-3 saat sonra annem işe gitmek için hazırlanıyor, annenin hazırlandığını görüyorsun. Bu çok acı verici bir şeydi benim için. Mesela annem işe gittikten sonra gece 22:30-23:00 gibi annemin abonesi gelirdi onu almaya, alırdı annemi ve ben sabaha kadar uyuyamazdım. Çünkü babam sızıp kalırdı, annem eve sarhoş gelecek mi -gelirse eğer- kapıyı ona biri açmak zorunda kalırdı düşüncesiyle.” (Çikolatasever, K, 32)

Katılımcılara bakım verenleri tarafından uygulanan şiddetin yalnızca fiziksel boyutla sınırlı kalmadığı, fiziksel şiddete duygusal şiddetle birlikte maruz kalındığına vurgu yapılmaktadır. Eskici ve Lala, bu doğrultuda sebepsiz durumlarda dahi maruz kaldıkları, olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin fiziksel istismar boyutu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“İki kız kardeşimi götürdüler, bir tane kızı dedemler kendilerine hizmetçi olarak bıraktılar, kalan üç erkek kardeşi yani bizi kuruma yerleştirdiler. Dedemlerle kaldığımız dönemdeki ilişkimize gelecek olursak hep dayak yedik. Hani hepimizin değneği farklıydı.” (Eskici, E, 27)

“Kadın (üvey anne) sürekli bana psikolojik ve fiziksel şiddet uyguluyor. Bunu babam işe gittiği zaman yapıyor, baba geldiği zaman da babaya karşı beni dolduruyor, ‘Bak, bugün bu çocuk bunu bunu yaptı, sürekli yaramazlık yapıyor.’ diye. Bu sefer ekstra babadan fiziksel şiddet görüyorsun. Sabah anneden yiyorsun, akşam babadan. Sabah anneden dayak yeme sebebin ile akşam babadan dayak yeme sebebi ise farklı.” (Lala, E, 28)

Olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin cinsel istismar boyutuna ilişkin görüş yalnızca bir katılımcıya aittir. Katılımcılardan Çikolatasever, ebeveynlerinin birbirini sürekli olarak aldattığını, ebeveynlerinin eylemlerinde uygun olmayan görüntülere şahit olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Annem hem telekızlık, hem dansözlük hem de konsomatrislik yapıyordu. Babamın buna göz yumması, babamın annemin en yakın arkadaşlarıyla annemi aldatması... Hiç unutmuyorum, bir gün annem işe gittiğinde babamı, annemin en yakın arkadaşıyla çırılçıplak gördüm.” (Çikolatasever, K, 32)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çocukluğunun bir dönemini kurum bakımında büyüyerek geçiren devlet koruması altındaki yetişkinlerin, kurum bakımından önceki yaşantılarında karşılaştıkları olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmada; katılımcıların kurum bakımındaki deneyimlerinden önce birlikte yaşadığı yetişkinler ya da çevresel faktörlerden dolayı en az bir olumsuz çocukluk çağı deneyimine sahip olmaları retrospektif olarak değerlendirilmiştir. Mevcut bulgular, bireylerin olumsuz çocukluk çağı deneyimlerine sahip olmalarını; ebeveynlerin boşanması sonucu aile birliğinin yitirilmesi, ebeveyn kaybı, ebeveyn-çocuk arası iletişim ve sevgi eksikliği, üvey ebeveynlerin varlığı, yoksulluk gibi bir dizi risk faktörü ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Nitekim araştırma, bu risk faktörlerinin etkisi ile çalışmaya katılan bireylerin hemen hepsinin, devlet koruması altındaki kuruma yerleştirilmesine neden olan hane içi işlev bozukluğu, istismar ve/veya ihmal geçmişi olduğunu göstermektedir. Ulusal literatürde gerçekleştirilen çalışmaların olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin takımyıldızlarını oluşturan; hane içi işlev bozukluğu, istismar ve ihmalin, çocukların kurum bakımına yerleştirilme nedenleri olarak ele alındığı görülmektedir (Kesen, Karakuş, Deniz, 2012). Bu doğrultuda konuya ilişkin gerçekleştirilen diğer araştırmalarda da bireylerin devlet koruması altına alınma nedenleri olarak; ekonomik ve sosyal yoksunluğun, terk edilmenin, ebeveynleri kaybetmenin ve ebeveynlerin boşanmalarının etkili olduğunu belirtmesi çalışmanın bulgularını desteklemektedir (Elmacı, 2010; Karakuş, Kırlioğlu, Başer ve Burcu, 2013).

Ulusal literatürde devlet koruması altında büyüyen çocukların olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin incelenmesine yönelik gerçekleştirilen çalışmaların sınırlı olması, korunma ihtiyacı olan bireylerin olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin araştırılmasının daha da önemli olduğunu göstermektedir. Oysaki olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin bireyler üzerindeki etkileri ve özellikle toplumdaki yaygınlığına ilişkin çalışmaların uluslararası literatürde sıkça yer alması, çocukların çok erken yaşlarında maruz kaldıkları travmatik olaylara yönelik önleme ve müdahale merkezlerinin oluşturulmasına da zemin oluşturmaktadır. Bu doğrultuda yakın tarihli bir meta-analiz çalışması incelendiğinde; nüfusa ve ülkeye bağlı olarak olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin yaygınlık oranları ile ilgili önemli farklılıklar bulunmaktadır. Batı ülkelerinin genel popülasyonundaki katılımcıların %43-74'ünün en az bir ve katılımcıların %7-21'inin ise dört farklı olumsuz çocukluk çağı deneyimine sahip oldukları bildirilmiştir (Hughes vd., 2017). Bu da göstermektedir ki; tek bir olumsuz

çocukluk çağı deneyimine sahip bireylerin, aslında birden fazla istismar, ihmal türü de yaşadığı veya hane içi işlev bozukluğuna tanık olduğu söz konusu araştırmamızın bulgularını destekler niteliktedir.

Bireylerin doğdukları andan itibaren sağlıklı bir gelişim sürdürmeleri, toplumun bir parçası olmasında ailenin önemli bir rol üstlenmesi, ebeveynlik fonksiyonlarının yerine getirilmesi ve aile bağlarının sağlam bir temel üzerine inşa edilmesi önemlidir. Nitekim çalışma grubunda yer alan bireylerin çocukluk döneminde bakımlarından sorumlu kişilerin, erken çocukluk döneminden itibaren çocuklarına vermeleri gereken bakımın sürekliliğinin sağlanamaması durumu, çoğunlukla ebeveyn kaybı ya da ebeveynler arası ilişkilerin bozulmasıyla ilgilidir. Özellikle boşanma, ebeveyn kaybı ve terk edilmenin görüldüğü durumlarda aileler, çocuklarının gelişim alanlarını destekleyemeyecekleri, bakımlarını tam ve eksiksiz olarak sağlayamayacağı fikrinden hareketle çocukların devlet koruması altında daha sağlıklı bir yaşamlarının olacağını düşünebilmektedir (Clemens vd., 2020).

Çalışmanın önemli bir sonucu, katılımcıların çocukluk döneminde sosyal ve ekonomik açıdan dezavantajlı bir aile ortamında büyümelerinin, yaşamlarını olumsuz yönde etkileyen diğer bir olumsuz çocukluk çağı deneyimine sahip olması durumudur. Bu doğrultuda katılımcıların yarısından fazlası kendilerine bakım veren kişilerle birlikte sürdürdükleri yaşamlarında maddi güçlükler yaşadıklarını belirtmiş; bu durumun ebeveyn kaybı, ebeveynlerin işsizliği ya da doğdukları andan itibaren sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bir aile ortamında büyümelerinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Alt sosyoekonomik düzeye sahip bir ailede büyüyen çocuklar; yoksulluk ile birlikte aynı zamanda birçok olumsuz çocukluk çağı deneyiminden de etkilenmiş olmakta ve bu durum; çocukluk döneminde çocuklar için yıkıcı, yetişkinlikte de devam eden stres faktörlerini beraberinde getirmektedir (Slack, Berger ve Noyes, 2017). Maddi güçlüklerin, bireylerin yaşamlarını ve özellikle gelişimlerini sekteye uğratmasının yanı sıra ebeveynlerinden en az birinin veya çocuğun bakımından sorumlu kişilerin madde kötüye kullanımları, intihara meyilli olması ya da çocukların aile içi şiddete tanık olması, çocukların yaşamlarında unutamayacakları derin izler bırakabilmektedir. Funzotto ve Fusco gerçekleştirdikleri çalışmalarında, 6 yaşın altındaki çocukların aile içi şiddete tanık olma risklerinin daha yüksek olduğunu belirtmektedir (Fantuzzo ve Fusco, 2007). Bu çalışma grubundaki yetişkinlerin çoğunun aile içi şiddete 6 yaşın öncesinden tanık olmaları bu bulguyu destekler niteliktedir. Konuya ilişkin gerçekleştirilen araştırmalar, aile içi şiddete tanık olan çocukların, aile içi şiddetin olmadığı aile ortamında büyüyen çocuklara göre daha düşük düzeyde sosyal-duygusal ve bilişsel beceriler sergilediklerini göstermektedir (Margolin ve Gordis, 2000). Bunun yanı sıra birçok çalışma, aile içi şiddeti kapsayan hane içi işlev bozukluğunun bir risk faktörü olarak, ebeveynlerin maddeyi kötüye kullanımı ile olumsuz çocukluk çağı deneyimleri arasındaki ilişkiyi hedef almaktadır (Kunitz, Levy, McCloskey ve Gabriel 1998; Langeland ve Hartgers, 1998). Katılımcıların da çocukluk döneminde ebeveynlerinin özellikle alkol kullanımını bildirmeleri ve ebeveynlerinin bu davranışından dolayı birtakım olumsuz durumlara, birtakım istismara tanık oldukları görülmektedir.

Çalışmanın diğer bir önemli sonucu da, risk faktörleri olarak ele alınan hane içi işlev bozukluğu ve bakım veren kişilerle olan olumsuz ilişkiler arttıkça çocukların istismar ve ihmal türlerine maruz kalmalarının da çarpıcı biçimde artmasıdır. Bireyler bu istismarlara; hane içi işlev bozukluğu, kendilerine bakım veren kişilerle ilgili iletişimleri ya da ihmalle birlikte maruz kalmışlardır. Brown ve diğerlerinin (1998) çalışması da risk faktörleri arttıkça çocukların kötü muamelelere daha fazla uğradıklarını göstermektedir (Brown, Cohen, Johnson ve Salzinger, 1998). Katılımcıların bazılarının, ebeveynlerinden yalnızca biri hayatta olduğu veya üvey olan ebeveynlerle yaşamak zorunda kaldıkları için istismar ve/veya ihmal türlerinden en az birini deneyimledikleri görülmektedir. Bu doğrultuda, katılımcılar; temas içermeyen ancak babasının ve başka bir kadını çıplak bir şekilde yan yana gördüğünü belirten cinsel istismara; utanma, suçlanma, ceza alma, baskı altındaki hislerini belirten duygusal istismara; cezalandırma yöntemi olarak fiziksel şiddetin fiziksel istismara neden olduğu durumları yaşamışlardır. Katılımcıların istismar türlerine doğrudan ya da dolaylı olarak maruz kalmaları, bir yandan ihmale uğradıklarını da ifade etmektedir. Bireylerin çocukluk döneminde ihmal türleri içerisinde en çok sevgisizlik, değersizlik ve kendilerini birlikte kaldıkları yetişkinlerin yanında bir yük gibi hissetmeleri çalışmanın diğer önemli bir sonucudur.

Jamora ve diğerlerinin (2009) gerçekleştirdiği araştırmanın, çocukların devlet koruması altına yerleştirilmeden önce birlikte yaşamını sürdürdükleri ebeveynlerinin kaybı, terk etmesi, aile içi ve topluluk şiddeti, fiziksel istismar ve ihmale daha fazla maruz kaldıklarının sonucu, mevcut çalışmanın bulgularını desteklemektedir (Jamora vd., 2009). Erken çocukluk döneminde, çocukların olumsuz durumlara karşı davranışsal olarak savunmasız ve kötü muameleler ile başa çıkmak için gerekli bilişsel becerilere sahip olamamaları, yaşadıkları stres dolu olumsuz deneyimler, istismar ve ihmal ile çok erken yaşlarda tanışmaları gibi nedenler ile yaşamlarının en kritik döneminde tüm gelişim alanlarını etkilemektedir (Keiley, Howe, Dodge, Bates ve Pettit, 2001). Bu doğrultuda çocukların devlet koruması altına yerleştirilmeden önceki yaşantılarının sıklığının ve nedenlerinin sağlık sonuçlarıyla olan ilişkisini incelemek, bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirmek, kavramsal olarak anlamak ve etkili bir şekilde müdahale etmek esastır.

Olumsuz çocukluk çağı deneyimlerine yönelik ulaşılan çalışmaların literatürde daha çok nicel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Çocukluk döneminde bu tür olumsuz deneyimlere sahip olmanın yetişkinlik dönemindeki etkilerinin daha anlaşılır olması adına; çocukların devlet koruması altına yerleştirilmeden önceki yaşamlarına dair nitel ve karma yöntemli veri toplamanın gelecekteki çalışmalara dâhil edilmesi önerilmektedir. Bu doğrultuda çocukluk döneminde yaşanan olumsuz deneyimlere neden olan faktörleri ortadan kaldırmak için daha fazla araştırmanın gerekli olduğu söylenebilir. Böylece çocuklar hayatlarında gerçekten hangi deneyimlerin kendileri için yararlı ve zararlı olabileceğinin farkında olmaya, daha mutlu ve sağlıklı bir yaşam sürdürmeye odaklanabilirler. Gerçekleştirilen bu çalışma, olumsuz çocukluk çağı deneyimleri maruziyetinin çok çeşitli sağlık ve sosyal problemler, riskli davranışlar ve hastalıklar üzerindeki etkilerine genel bir bakış sağlayan araştırmalara olan ihtiyacı göstermektedir.

Olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin etiolojisinin tek bir nedene bağlı olmadığı; bu durum üzerinde aile bağları, çevre ve toplumsal düzeydeki faktörlerin de büyük bir etkisinin olduğu unutulmamalıdır. Erken çocukluk döneminde olumsuz çocukluk çağı deneyimlerine yönelik müdahale ve önleme programlarının bulunmaması bireylerin zihinsel, duygusal ve bedensel gelişimini sekteye uğratmakta; ergenlik ve yetişkinlik dönemine kadar süren bir dizi olumsuz durumlara neden olmaktadır. Bu olumsuz durumların yaşanmaması, ruh sağlığına ve yaşamı tehdit eden diğer sağlık sorunlarına karşı artacak bir duyarlılıkla mümkündür. Toplumda olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin risk faktörleri, kısa ve uzun vadeli etkileri tanınmadığı, önlenmediği ve müdahale edilmediği müddetçe, bu deneyimlerin gelecek nesiller boyunca etkilerini sürdüreceği öngörülebilmektedir. Bu hususta, çocuklarla çalışan meslek profesyonellerinin, dezavantajlı gruplarda yer alan çocukların olumsuz çocukluk çağı deneyimlerini belirlemede kolaylık sağlayacak gelişimsel tarama araçlarını geliştirmeye ve iyileştirmeye devam etmeleri oldukça önemlidir. Ayrıca, bireylerin olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin değerlendirilmesi ile ilgili çabalara, olumlu çocukluk çağı deneyimlerinin de dâhil edilerek araştırılmasının çok sayıda kısa ve uzun vadeli faydası olacağı düşünülmektedir (Merrick ve Narayan, 2020).

Çocukların tüm gelişim alanlarının desteklenmesinin, sağlıklı, sevgi, şefkat dolu ve ilgili bir bakım ortamında büyümelerinin, çocukların birincil bakım verenlerinin de tam bir sağlık ve iyilik haline öncelik verilmesi ile mümkün olacağı düşünülmektedir. Çocukların devlet koruması altına yerleştirilme nedenlerinin, olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin birer risk faktörü olduğu düşünülürse, aile ve çocuk refahına odaklanan erken müdahaleler, çocuk gelişimindeki önemini korumaktadır. Dezavantajlı gruplarda yer alabileceği öngörülen çocukların ev ve aile yaşamına yönelik gerçekleştirilecek sağlıklı ve başarılı sosyal incelemeler, ilgili birimler tarafından planlı ve sistematik bir müdahale süreci olarak ele alınmalıdır. Korunma ihtiyacı olan çocukların desteklenip güçlendirilmesi, mensubu olduğu ailenin de güçlenmesine katkı sağladığından gerçekleştirilecek sosyal hizmet uygulamalarının ulaşılabilir olması, ayrıca bu uygulamaların ulaşılabilirliği kadar etkili ve doğru müdahale planlamaları ile yapılması oldukça önemlidir. Bu doğrultuda da çocuklar ve ailelerine sağlanacak destekler; ihtiyaçlara uygun olarak tasarlanan, uygulanabilir hedeflerin belirlendiği, aile ve çocuk birliğini güçlendirecek, takip sisteminin düzenli aralıklarla seyrettiği “çocuk gelişimi ve sosyal hizmetler” çerçevesinde gerçekleştirilecek etkili önlem ve müdahaleler şeklinde olmalıdır.

Son olarak Hart (1992, s.9), çocuğun yüksek yararının düşünüldüğü her türlü duruma bir atıfta bulunarak; *“Toplumun en çok fotoğrafı çekilen ve en az dinlenen üyeleri çocuklardır.”* sözü ile olumsuz çocukluk çağı deneyimine sahip yetişkinlerin ve birçok çocuğun sesi olmuştur.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma uygulama aşaması öncesinde, araştırmada kullanılacak ilgili veri toplama araçları ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Etik Kurulu'na sunulmuştur. Etik kurul tarafından araştırmanın

gerçekleştirilmesinde herhangi bir sakınca görülmediği bildirilmiş, gerekli izinler alınmıştır. Görüşme öncesinde araştırma kapsamında katılımcıların verecekleri bilgilerdeki veri kaybının önüne geçmek amacıyla ses kayıt cihazının sadece bilgilerin yazılı dokümana dönüştürebilmek maksadıyla kullanılacağı konusunda katılımcılara bilgi verilmiş, güven ortamının sağlanmasına özen gösterilmiştir. Bu doğrultuda görüşmeler esnasında, önemli ayrıntıların kaçırılmaması adına, katılımcıların izni alınarak ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Katılımcılardan alınan sözlü onam doğrultusunda görüşmeler kayıt altına alınmış, araştırmada gizlilik esası gereği katılımcılar için birer rumuz belirlenmiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Altshuler, S. J., Gleeson, J. P. (1999). Completing the evaluation triangle for the next century: Measuring child "well-being" in family foster care. *Child Welfare*, 78(1), 125-147.
- Anda, R. F., Felitti, V. J., Bremner, J. D., Walker, J. D., Whitfield, C., Perry, B. D., Dube, S. R., Giles, W. H. (2006). The enduring effects of abuse and related adverse experiences in childhood: A convergence of evidence from neurobiology and epidemiology. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 256(3), 174–186. doi: 10.1007/s00406-005-0624-4.
- Bellis, M. A., Hughes, K., Leckenby, N., Hardcastle, K. A., Perkins, C., Lowey, H. (2015). Measuring mortality and the burden of adult disease associated with adverse childhood experiences in England: A national survey. *Journal of Public Health (United Kingdom)*, 37(3), 445–454. doi: 10.1093/pubmed/fd0065.
- Bogdan, R., Biklen, S. K. (1997). *Qualitative research for education*. Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Brown, J., Cohen, P., Johnson, J. G., Salzinger, S. (1998). A longitudinal analysis of risk factors for child maltreatment: Findings of a 17-year prospective study of officially recorded and self-reported child abuse and neglect. *Child Abuse and Neglect*, 22(11), 1065–1078. doi: 10.1016/S0145-2134(98)00087-8.
- Chapman, D. P., Whitfield, C. L., Felitti, V. J., Dube, S. R., Edwards, V. J., Anda, R. F. (2004). Adverse childhood experiences and the risk of depressive disorders in adulthood. *Journal of Affective Disorders*, 82(2), 217–225. doi: 10.1016/j.jad.2003.12.013.
- Clemens, V., Bürgin, D., Eckert, A., Kind, N., Dölitzsch, C., Fegert, J. M., Schmid, M. (2020). Hypothalamic-pituitary-adrenal axis activation in a high-risk sample of children, adolescents and young adults in residential youth care – Associations with adverse childhood experiences and mental health problems. *Psychiatry Research*, 284 (112778), 1-7. doi: 10.1016/j.psychres.2020.112778.

- Courtney, M. E., Dworsky, A. (2006). Early outcomes for young adults transitioning from out-of-home care in the USA. *Child & Family Social Work, 11*(3), 209-219.
- Craig, J. M. (2020). Do adverse childhood experiences influence the desistance process?, *Deviant Behavior, 41*(6), 683-704.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches*. Los Angeles, USA: Sage Publications.
- Danese, A., McEwen, B. S. (2012). Adverse childhood experiences, allostasis, allostatic load, and age-related disease. *Physiology and Behavior, 106*(1), 29–39. doi: 10.1016/j.physbeh.2011.08.019.
- Dong, M., Giles, W. H., Felitti, V. J., Dube, S. R., Williams, J. E., Chapman, D. P., Anda, R. F. (2004). Insights into causal pathways for ischemic heart disease: adverse childhood experiences study. *Circulation, 110*(13), 1761-1766.
- Dube, S. R., Felitti, V. J., Dong, M., Giles, W. H., Anda, R. F. (2003). The impact of adverse childhood experiences on health problems: evidence from four birth cohorts dating back to 1900. *Preventive Medicine, 37*(3), 268–277. doi: 10.1016/S0091-7435(03)00123-3.
- Edwards, V. J., Holden, G. W., Felitti, V. J., Anda, R. F. (2003). Relationship between multiple forms of childhood maltreatment and adult mental health in community respondents: results from the adverse childhood experiences study. *American Journal of Psychiatry, 160*(8), 1453-1460.
- Elmacı, D. (2010). Günümüzün yetim kalan kuruluşları: Yetiştirme yurtları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 8*(4), 949-970.
- Fantuzzo, J. W., Fusco, R. A. (2007). Children's direct exposure to types of domestic violence crime: A population-based investigation. *Journal of Family Violence, 22*(7), 543–552. doi: 10.1007/s10896-007-9105-z.
- Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., Koss, M. P., Marks, J. S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The adverse childhood experiences (ACE) study. *American Journal of Preventive Medicine, 14*(4), 245–258. doi: 10.1016/S0749-3797(98)00017-8.
- Fowler, P. J., Toro, P. A., Miles, B. W. (2009). Pathways to and from homelessness and associated psychosocial outcomes among adolescents leaving the foster care system. *American Journal of Public Health, 99*(8), 1453–1458.
- Gorman-Smith, D., Tolan, P. (1998). The role of exposure to community violence and developmental problems among inner-city youth. *Development and Psychopathology, 10*(1), 101-116.
- Gökçe, O. (2019). *Klasik ve nitel içerik analizi; felsefe, yöntem, uygulama*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Greenfield, E. A., Lee, C., Friedman, E. L., Springer, K. W. (2011). Childhood abuse as a risk factor for sleep problems in adulthood: Evidence from a U.S. National Study. *Annals of Behavioral*

- Medicine*, 42(2), 245–256. doi: 10.1007/s12160-011-9285-x.
- Harris, N. B. (2018). *The Deepest Well: Healing the Long-Term Effects of Childhood Adversity*. New York, NY: Houghton Mifflin Harcourt.
- Hart, R. A. (1992). *Children's participation: From tokenism to citizenship*. London: Earthscan–UNICEF.
- Herrenkohl, T. I., Klika, J. B., Herrenkohl, R. C., Russo, M. J., Dee, T. (2012). A prospective investigation of the relationship between child maltreatment and indicators of adult psychological well-being. *Violence and Victims*, 27(5), 764-776.
- Hughes, K., Bellis, M. A., Hardcastle, K. A., Sethi, D., Butchart, A., Mikton, C., Jones, L., Dunne, M. P. (2017). The effect of multiple adverse childhood experiences on health: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet Public Health*, 2(8), 356-366. doi: 10.1016/S2468-2667(17)30118-4.
- Jamora, M. S., Brylske, P. D., Martens, P., Braxton, D., Colantuoni, E., Belcher, H. M. (2009). Children in foster care: Adverse childhood experiences and psychiatric diagnoses. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 2(3), 198–208.
- Karakuş, Ö., Kırılıoğlu, M., Başer, D., Burcu, B. (2013). Yetiştirme yurdunda kalmakta olan ergenlerin anne-baba algıları: nitel bir çalışma. *Toplum Ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 24(2), 123-144.
- Keiley, M. K., Howe, T. R., Dodge, K. A., Bates, J. E., Pettit, G. S. (2001). The timing of child physical maltreatment: A cross-domain growth analysis of impact on adolescent externalizing and internalizing problems. *Development and Psychopathology*, 13(4), 891-912.
- Kesen, F., Karakuş, Ö., Deniz, E. (2012). Yetiştirme yurtlarında kalan çocukların kuruluşa geliş nedenlerinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 23(1), 139-150.
- Kunitz, S. J., Levy, J. E., McCloskey, J., Gabriel, K. R. (1998). Alcohol dependence and domestic violence as sequelae of abuse and conduct disorder in childhood. *Child Abuse and Neglect*, 22(11), 1079–1091. doi: 10.1016/S0145-2134(98)00089-1.
- Langeland, W., Hartgers, C. (1998). Child sexual and physical abuse and alcoholism : A review. *Journal on the Studies of Alcohol*, 59(3), 336-348.
- Margolin, G., Gordis, E. B. (2000). The effects of family and community violence on children. *Violence on Children*, 51, 445–479.
- McLaughlin, K. A., Conron, K. J., Koenen, K. C., Gilman, S. E. (2010). Childhood adversity, adult stressful life events, and risk of past-year psychiatric disorder: a test of the stress sensitization hypothesis in a population-based sample of adults. *Psychological Medicine*, 40(10), 1647-1658.
- Merrick, J. S., Narayan, A. J. (2020). Assessment and screening of positive childhood experiences along with childhood adversity in research, practice, and policy. *Journal of Children and Poverty*, 26(2), 269-281.
- Miles, M. B., Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. SAGE Publications.

- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. CA: Sage.
- Nurius, P. S., Green, S., Logan-Greene, P., Borja, S. (2015). Life course pathways of adverse childhood experiences toward adult psychological well-being: A stress process analysis. *Child Abuse and Neglect*, 45(2015), 143–153. doi: 10.1016/j.chiabu.2015.03.008.
- Rose, J., Johnson, C. W. (2020). Contextualizing reliability and validity in qualitative research: toward more rigorous and trustworthy qualitative social science in leisure research. *Journal of Leisure Research*, 51(4), 432–451. doi: 10.1080/00222216.2020.1722042.
- Salazar, A., Keller, T., Gowen, L., Courtney, M. (2013). Trauma exposure and PTSD among older adolescents in foster care. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 48(4), 545–551.
- Saldana, J. (2011). *Fundamentals of qualitative research*. New York: Oxford University Press.
- Shonkoff, J. P., Garner, A. S., Siegel, B. S., Dobbins, M. I., Earls, M. F., McGuinn, L., Pascoe, L., Wood, D., Committee on Early Childhood, Adoption, and Dependent Care. (2012). The lifelong effects of early childhood adversity and toxic stress. *Pediatrics*, 129(1), 232-246.
- Slack, K. S., Berger, L. M., Noyes, J. L. (2017). Introduction to the special issue on the economic causes and consequences of child maltreatment. *Children and Youth Services Review*, 72, 1–4.
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Suglia, S. F., Koenen, K. C., Boynton-Jarrett, R., Chan, P. S., Clark, C. J., Danese, A., Faith, S. M., Goldstein, I. B., Hayman, L., Isasi, C. R., Pratt, C. A., Slopen, N., Sumner, J. A., Turer, A., Turer, B. C., Zachariah, J. P. (2018). Childhood and adolescent adversity and cardiometabolic outcomes: a scientific statement from the American Heart Association. *Circulation*, 137(5), 15-28.
- Thomas, J. (1993). *Doing critical ethnography*. Newbury Park, CA: SAGE.
- Wade, R., Cronholm, P. F., Fein, J. A., Forke, C. M., Davis, M. B., Harkins-Schwarz, M., Pachter, L. M., Bair-Merritt, M. H. (2016). Household and community-level Adverse Childhood Experiences and adult health outcomes in a diverse urban population. *Child Abuse and Neglect*, 52(2016), 135–145. doi: 10.1016/j.chiabu.2015.11.021.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Lise Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi

Determination of The Attitudes of High School Students Towards Ageism

Fatümatü Zehra ERCAN¹, Merve ERCAN², Orhan KOÇAK³

¹Dr.Öğr.Üyesi., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,
f.zehraercan@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9978-1713

²Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Bölümü,
merverumeysaercan@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9293-0218

³Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü.,
orhan.kocak@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0281-8805

Başvuru: 07.05.2022
Kabul: 15.03.2023

Atıf:
Ercan, F. Z., Ercan, M. ve Koçak, O. (2023). Lise öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(2), 361-380. DOI: 10.33417/tsh.1113255

ÖZ

Bu araştırmanın amacı lise öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumlarını incelemektir. Betimleyici araştırma olan bu çalışmanın örneklemini 291 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Veri toplama araçları Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği (YATÖ) ve Öğrenci Bilgi Formudur. Veriler SPSS for Mac 21(Statistical Package for Social Sciences) programı ile analiz edilmiştir. Analizde, ortalama, standart sapma, minimum, maksimum değerler, ve yüzdelik sayılar hesaplanmış ve Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis, ANOVA testleri yapılmıştır. Araştırma sonuçları lise öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına yönelik genellikle olumlu tutum sergilediğini ve yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği puanları ile öğrencilerin cinsiyet, doğum yeri, en fazla yaşanan yer, anne ve babanın eğitim durumları, büyükanne/büyükbabanın yaşadığı yer değişkenleri arasında anlamlı farklılıkların olduğunu göstermiştir ($p<0.05$). Aile tipi, annenin mesleği, babanın mesleği, yaşlı ile yaşanan yıl sayısı, kardeş sayısı değişkenleri ile yaşlılara yönelik tutum puanları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir ($p>0.05$). Boylamsal bir olgu olarak yaşlıya dönük algının anlaşılmasında ergenlerin tutumları ve bu tutumları belirleyen etmenler önemlidir. Kentleşmeyi modern ve geleneksel unsurlarla birlikte deneyimleyen Malatya kentinde eğitim gören lise öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumlarının önemli bir temsil olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Yaşlı ayrımcılığı, olumlu ayrımcılık, olumsuz ayrımcılık, yaşlıların sosyal yaşamını sınırlandırma, lise öğrencileri

ABSTRACT

The purpose of this research is to investigate the attitudes of high school students towards ageism. The sample of this descriptive study consists of 291 high school students. The Ageism Attitude Scale (AAS) and the Student Information Form were used to collect data. Data were analyzed with SPSS for Mac 21 (Statistical Package for Social Sciences) program. In the analysis, mean, standard deviation, minimum and maximum values, and percentages were calculated, and Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis, and ANOVA tests were performed. The results showed that high school students generally have a positive attitude towards ageism, and there are significant differences between the Ageism Attitude Scale scores and the variables of students' gender, place of birth, place of residence, education level of parents, and place of residence of grandparents ($p<0.05$). It was found that there was no significant relationship between the variables of family type, mother's occupation, father's occupation, number of years lived with the elderly, number of siblings, and the Ageism Attitude Scale scores ($p>0.05$). Adolescents' attitudes and the factors that determine these attitudes are important in understanding the perception of aging as a longitudinal phenomenon. It is thought that the attitudes of high school students studying in the city of Malatya, which has experienced urbanization with modern and traditional elements, towards ageism are an important representation.

Keywords: ageism, positive discrimination, negative discrimination, restriction on the social life of the elderly, high school students

GİRİŞ

Günümüzde ortalama yaşam beklentisinin yükselmesi, yaşlı nüfusun hızla artmasına ve üç neslin bir arada yaşamasına yol açmıştır (Requena, et al., 2018). Bireylerin kapitalist sistemde üretim ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmesi, yaşlı nüfusu mikro, mezzo ve makro düzlemde üretim ilişkilerine dahil olmayan aynı zamanda kaynakları tüketen bireyler olarak görülebilmesine yol açmaktadır. Teknolojinin hızlı gelişimi kuşaklar arası kültürel farklılıkları, yaşam pratiklerini dramatik bir şekilde değiştirmektedir. Bu durum kuşaklar arası farklılıkları ve çatışmayı artırabilmektedir. Tüm bu faktörler yaşlılara yönelik olumsuz, kısıtlayıcı bir tutum olan yaş ayrımcılığına yol açmıştır. Niteliği ve niceliği kültürel kodlara göre farklılaşmakla birlikte Türkiye’de ve dünyada yaşlı ayrımcılığı tutumları yükselmektedir. Yaşlılar yönelik ayrımcılık Gordon Allport’un (1979) ayrımcılık piramidinde belirttiği (önyargı, sözlü kötöleme, uzak durma, ayrımcılık, şiddet, soykırım) aşamalarından geçmektedir. Yaşlılara yönelik önyargı, nesiller arası farkların dramatik bir şekilde yükselmesi ile ilişkili olarak artmaktadır. Yaşlıların geri kafalılığına, takıntılılarına, hijyenlerine, fiziksel kusurlarına (İşitme, yürüme, konuşma vb.) ilişkin sözlü aşağılama, sataşma, hakaret artmaktadır. Çağımızda aile sistemlerindeki değişim neticesinde çekirdek ailelerin yaygınlaşması, kök aile ile ilişkilerin zayıflaması, yaşlı bireylerin yalnız veya yaşlı bakım evlerinde aile ve toplum bağlamının dışında diğer yaşlılarla yaşamalarına neden olmaktadır. Nesiller arası ilişkinin zayıflaması, önyargının ve tahammülün de azalmasına yol açabilmektedir. Yaşlılara yönelik istismar vakaları giderek daha çok duyulmaktadır, itibarsızlaştırılan yaşlılık ve yaşlılara yönelik, onların çaresiz ve güçsüz olmasını tetikleyen istismar vakaları da artmaktadır (Snellman, 2018). En çok yaşlılar için risk oluşturan, yaşlıların ölümüne yol açan COVID-19 salgını ile yaşlı hayatının değeri üzerine tartışmalar başlamıştır. Bu süreçte iki söylem hâkim olmuştur; bir taraftan ölüm korkusundan dolayı yaşlılara yönelik karantina uygulamaları çerçevesinde yaşlı nüfusun çaresizliği, bir taraftan ise yaşlı nüfusun hükümetler ve sağlık sisteminde oluşturdukları yük tartışılmıştır. Sağlık sisteminde yetersizlikler yaşandığı durumlarda öncelikli sağlık hizmetlerinin gençlere verilmesi gerektiği de bu tartışmaların bir boyutudur (Cohn-Schwartz & Ayalon, 2021). Yaşlılara yönelik ayrımcılık insan hakları bağlamında üzerinde durulması gereken önemli bir sorun alanı olduğu görülmektedir (Larsson & Jönsen, 2018; Daşbaşı & Işıksan, 2018).

Yaşlı ayrımcılığı; yaşlı bireylere yönelik olarak geliştirilen tutum, ön yargı ve davranışları ifade etmektedir. Yaşlı ayrımcılığını; 1969 yılında, insanlığa yönelik, ırk ve cinsiyet ayrımcılığı gibi davranışa dönüşebilen bir ayrımcılık kategorisinde değerlendiren Amerika Ulusal Yaşlılık Enstitüsü başkanı Gerontolog Robert Butler’dır (Butler, 1969). Yaşlı haklarını içeren ulusal ya da uluslararası herhangi bir sözleşme yoktur. Yaşlı hakları İnsan Hakları Sözleşmesi bağlamında değerlendirilmektedir. Yaşlı hakları kapsamında yaşlı ayrımcılığıyla mücadele tüm Dünyada ve Türkiye’de nüfusun yaşlanması ile birlikte değişen ihtiyaçlar kapsamında yaygınlaşmaktadır (U. Yanardağ, 2019). Yaşlılık kaçınılması gereken istenmeyen bir durum olarak değerlendirilmektedir. İnsan hayatının diğer evrelerinde olduğu gibi yaşlılığın konumu da üretim ilişkileri ile belirlenmiştir. Küreselleşme ve neoliberal politikalarla birlikte yeniden şekillenen üretim ilişkileri insan yaşamının

son evresi olan yaşlılığı yeniden konumlandırmıştır (İpek, 2019). Yaşlı birey yeni yaşam pratiklerine (değişime uyum, rekabet, teknoloji kullanımı vb.) uyum sağlayamaması yaşlılığa yaklaşımı olumsuz etkilemiştir. Bu şekilde yaşlılık hastalık ve tüketim ile ilişkilendirilmiştir. Yaşlılık; gençliğin, güzelliğin, sağlığın ve üretimin tam karşıtı olarak konumlandırılmaktadır (Maurya at al. 2022; Schwartz & Ayalon, 2021)

Yaşlanma, doğumla başlayıp ölüme kadar süren olağan bir süreçtir. Bu süreç biyolojik, psikolojik ve sosyal olarak birçok değişimi içermektedir. Bu dönemde fiziksel ve mental yetilerde birçok gerileme görülmektedir. Sosyal olarak birçok rol değişimi ve statü kaybı olabilmekte ve bu durum yaşlı bireylerde yetersizlik, umutsuzluk ve çaresizlik hissi oluşturmaktadır (Ercan & Arıcı, 2020). Yaşlılardaki bu değişimler diğer bireylerin sistemini de değiştirmekte ve diğerleri için ciddi bir uyum sorununa neden olabilmektedir. Üretim ilişkilerinin, aile yapısının değişmesi ve teknolojik yenilikler yaşlılarla gençler arasındaki kuşak çatışmasını arttırmaktadır (Marques at al., 2020; Çamur Duyan, 2019; Korkut, 2019).

Kuşak çatışması tarihsel süreçlerde her daim var olmuştur. Yeni kuşağın gelmesi toplumsal karakterde bir değişme yaratır. Kuşak çatışmasından kasıt genç kuşak ile yaşlı kuşağın anlaşmazlığıdır. Bu durumdan en muzdarip olan yaşlı kuşaktır. Bu çatışma genellikle gençlerin ergenlik dönemlerine tekabül etmektedir (Burnes at al., 2019). Ergenlik döneminde gençler toplumun bütününe uyum sağlayacak tutumlar edinirler ve çatışma yerini uzlaşmaya bırakır (Canatan, 2008). Bu nedenle ergenlerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları toplumun bilinçaltını yansıtır. Toplumsal gelişimin ve değişimin çok hızlı olduğu günümüz toplumlarında kuşaklar arası anlaşmazlıklar daha şiddetli yaşanmaktadır. Bu anlaşmazlıklar yaşlılara yönelik ayrımcılığa kadar gitmektedir. Ayrımcılık, haksız veya haklı olarak kişilere ve gruplara farklı davranılması ya da bazı kişi ve gruplara diğerlerine göre daha olumsuz sonuçlar doğuracak şekilde muamele edilmesi olarak tanımlanabilmektedir (Maurya at al. 2022; İspir, 2016). Ayrımcılığın tarihi oldukça eskidir. Irk ayrımcılığı, cinsiyet ayrımcılığı vb olmak üzere ayrımcılığın birçok çeşidi bulunmaktadır. Bu ayrımcılıklar sosyal adalet ve eşitlik bağlamında tartışılmakta ve ciddi anlamda ses getirmektedir. Bununla birlikte yaşlı ayrımcılığı yeterince gündeme gelen bir olgu değildir. Algılanan yaş ayrımcılığı yaşlanmanın yanı sıra, cinsiyet, eğitim, yoksulluk, evlilik, çalışma durumu gibi faktörlerle ilişkili olduğu gibi aynı zamanda düşük kendilik algısı ve zihin sağlığının bozulması ile de ilişkilidir (Maurya at al. 2022)

Ayrımcılığın yönünü, şiddetini ve sebep olan etmenleri anlamaya çalışmak önemlidir. Konu ile ilgili literatürde birçok araştırma mevcuttur. Araştırma örneğinin lise öğrencilerinin olması araştırmayı özgün kılmaktadır. TÜİK (2021) raporuna göre Türkiye'de doğum hızı düşmekte ve yaşlı nüfusu artmaktadır. 21.yüzyılda genel nüfus içerisinde oransal olarak genç ve çocukların azaldığı buna karşılık yaşlı sayısının arttığı anlamında kullanılan demografik yaşlanma tüm toplumlarda görülmektedir (Kul Parlak, 2017). Bu durumda genç neslin yaşlılık ve yaşlılarla ilgili

tutumları önem arz etmektedir. Başka bir gruba yönelik geliştirilen tutumlar çoğu zaman doğrudan deneyimlerden ziyade dolaylı deneyimlere dayanmaktadır. Zihinsel şemaların aktarımı düşünüldüğü zaman yaşlı ayrımcılığın kronikleşme tehlikesi doğmaktadır. Bu bağlamda genç kuşağının yaşlı kuşağa yönelik tutumları önem arz etmektedir. Her kültürde bireylerin hangi yaşta nasıl davranmaları gerektiği hakkında beklentiler vardır. Bu beklentiler o kültürün yaş normlarını formüle etmektedir. Normlar ekseninde yaşlanmak, yeni sorumluluklar, yeni davranış kalıpları, yeni yaşam ve yeni haklar anlamına gelmektedir (Burnes at al. 2019; Danış ve Günay, 2019). Bu yeni döneme uyum sağlamak hem yaşlı birey için hem de gençler için oldukça zor olabilmektedir.

Türkiye’de son yıllarda artan yaşlı nüfusu, değişen toplum ve aile yapısı için büyük sorun teşkil etmektedir. Bu sorunlar; yeterli sağlık ve bakım hizmetleri sunulması yaşlı refahı için sosyal güvenlik sistemlerinin yeniden revize edilmesi başta olmak üzere yaşlılar için aile, yakın çevre ve toplum tarafından sağlanan sosyal desteğin yaşlının sosyal uyumu için yeterli olmamasıdır (Gordon, 2020; Güven, Ucakan Muz, & Efe Ertürk, 2012; Toraman at al., 2022). Yaşlı nüfusunun artmasıyla beraber, ekonomik, toplumsal, sosyal ve sağlık alanında bazı sıkıntılar meydana gelmiştir. Bu sıkıntıların artması yaşlı ayrımcılığını beraberinde getirmiştir (Tekin Kaya & Örsal, 2018). Bu ayrımcılık film, reklam ve eğlence programlarında yaşlı kimseleri küçümseme şeklinde kendini göstermektedir. Yaşa karşı düşmanca tavırlar kozmetik ve estetik sektöründe bir piyasa oluşturmuştur. Yaşlının temsil ettiği olumsuz temsillerden korunabilmek için yaşlanma karşıtı kremler ve estetik uygulamalar yaygın bir şekilde uygulanmaktadır (Levy, 2022). Yaşlı bireyler birçok alanda ayrımcılığa maruz kalabilmektedirler, maruz kaldıkları her bir ayrımcılık belli yoksunluğu ve diğer ayrımcılığı da beraberinde getirmektedir. Yaşlıların iş hayatında yaşadığı ayrımcılık, ekonomik ve sosyal yoksunluğu beraberinde getirmektedir, yaşlı bireylerin istihdam piyasasında sıklıkla karşılaştıkları sıkıntılar “gri tavan sendromu” olarak bilinmektedir (Maurya at al. 2022; Koç at al. 2021; Koçak, 2019).

YÖNTEM

Araştırma nicel desenli olup tanımlayıcı nitelikte bulgular ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçlarının bir durumu tanımlaması ancak durumla ilgili karşılaştırma yapmıyor olması tanımlayıcı çalışmaların en karakteristik özelliğini oluşturmaktadır (Büyüköztürk ve ark, 2013). Daha kolay ve ekonomik olduğu için zamansal olarak kesitsel araştırma tercih edilmiştir. Kesitsel araştırma zamanın bir noktasına odaklanmaktadır (Neuman, 2017). Kesitsel yaklaşımda “gelişim, çeşitli gelişmişlik evrelerinin temsil ettiği kabul edilen, birbirinden ayrı gruplar üzerinde ve bir anda (ansal olarak) yapılacak gözlemlerle belirlenmeye çalışılır” (Karasar, 2017:113).

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı lise öğrencilerinin demografik değişkenlere göre yaşlı ayrımcılığı tutumlarının incelenmesidir. Bu ana amaç kapsamında araştırma soruları;

1. Lise öğrencilerinin cinsiyet/yaş değişkenine göre yaşlı ayrımcılığı tutumları farklılaşmakta mıdır?
2. Lise öğrencilerinin aile yapısı ve yaşlıya ilişkin deneyim değişkenlerine (aile yapısı, yaşlı ile yaşama durumu, yaşanan yıl sayısı, yaşlının nerede yaşadığı ve hangi yaşlı ile yaşadığı) göre yaşlı ayrımcılığı tutumları değişmekte midir?
3. Lise öğrencilerinin yaşadığı yer (doğum yeri/ilkokul bitene kadar en fazla yaşadığı yer) değişkenine göre yaşlı ayrımcılığı tutumları farklılaşmakta mıdır?
4. Lise öğrencilerinin ebeveynlerinin eğitim/istihdam durumuna göre yaşlı ayrımcılığı tutumları farklılaşmakta mıdır?

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği (YATÖ) ve demografik bilgi formu kullanılmıştır. Ölçek öğrencilerin yaşlılara yönelik algı ve tutumlarını incelemek amacıyla Duygu Vefikuluçay-Yılmaz ve Terzioğlu (2011) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte yaş ayrımcılığına yönelik tutumları anlamaya dönük olumlu ve olumsuz tutum ifadeleri yer almaktadır. Ölçeğin “olumlu ayrımcılık”, “olumsuz ayrımcılık” ve “yaşlı bireyin sosyal yaşamını sınırlandırma” ya dönük tutumlar olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek toplam 23 maddededir. “Kesinlikle Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum”, “Tamamen Katılıyorum” şeklinde likert tipi bir ölçektir. Ölçekte olumlu ve olumsuz tutum ifadeleri vardır. Olumsuz tutum ifadeleri ters puanlanmaktadır. Ölçekte alınacak en yüksek puan 115 en düşük puan ise 23’dür. Ölçekten alınan yüksek puanlar olumlu tutumları, düşük puanlar ise olumsuz tutumları göstermektedir.

Tablo 1: Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği ve Alt Boyutlarının Cronbach Alfa Güvenirlilik Katsayıları

Alt Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach Alfa Güvenirlilik Katsayısı
1. Yaşlının Sosyal Yaşamının Sınırlandırma	9	0.698
2. Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık	8	0.758
3. Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık	6	0.70
Toplam Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği Puanı	23	0.70

Tablo 1’de “yaşlının sosyal yaşamını sınırlandırma” Cronbach Alfa Güvenirlilik Katsayısı 0.698, “Yaşlıya Yönelik olumlu ayrımcılık” 0.758, yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık 0.70, YATÖ toplam puan ise 0.70 olarak bulunmuştur. Bu veriler ölçeğin alt boyutlarının güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Ölçeğin geliştirildiği makalede ise YATÖ Cronbach Alfa Güvenirlilik Katsayısı 0.80, “yaşlının sosyal yaşamını sınırlandırma” 0.70 “yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık” 0.70, “yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık” 0.70 olarak hesaplanmıştır.

1.Yaşlının Sosyal Yaşamını Sınırlandırma: 9 maddeden oluşmaktadır. Toplumun yaşlıların sosyal hayatta görünürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin tutumdur. Bu boyutta en fazla 45, en az ise 9 puan alınmaktadır.

2.Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık: 8 maddeden oluşmaktadır. Bu boyutta en fazla 40 en az ise 8 puan alınmaktadır. Yaşlı bireylere yönelik olumlu algı ve tutumları ifade etmektedir.

3. Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık: 6 maddeden oluşmaktadır. Toplumun yaşlı insanlara karşı geliştirdiği olumsuz tutum ve algılardır. Yaşlı ayrımcılığı “ageism” olarak literatürde geçmektedir. Ageism cinsiyet, ırkçılıktan sonraki en güçlü ayrımcılıktır (Hasgül, 2020). Bu boyutta en fazla 30 en az ise 6 puan alınmaktadır (Yılmaz Vefikuluçay, 2011).

Evren ve Örneklem

Araştırma Malatya ilinin merkez ilçesinde kolayda örneklem yöntemi ile seçilen üç lisede (1,2,3, ve 4. Sınıf) eğitim gören 291 (213 kız, 78 erkek) öğrenci ile yapılmıştır. Örneklem gelişigüzel örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırma için Malatya merkez ilçesinin seçilme sebebi ise, Malatya'nın büyükşehir olmasına rağmen geleneksel toplum yapısını muhafaza etmesidir. Hızlı kentleşme ve geleneksel sosyal örüntüleri bir arada deneyimleyen şehir insanının yaşlı ayrımcılığı tutumlarını lise öğrencilerinin daha iyi ortaya koyacağı düşünülmüştür.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Cinsiyet	N	%	Aile Tipi	N	%	Doğum Yeri	N	%
Kız	213	73.2	Çekirdek Aile	244	83.8	İl	153	52.6
Erkek	78	26.8	Geniş Aile	47	16.2	İlçe	114	39.2
						Köy	23	7.8
Şimdiye Kadar Birlikte Yaşanılan Yaşlı	N	%	Annenin Mesleği	N	%	Babanın Mesleği	N	%
Büyükanne-Büyükbaba	83	28.5	Ev Hanımı	256	88.0	İşçi	99	34.0
Sadece Büyükanne	71	24.4	Memur	19	6.5	Memur	47	16.2
Sadece Büyükbaba	13	4.5	İşçi	16	5.5	Emekli	41	14.1
						Serbest Meslek	103	35.4
Annenin Eğitim Durumu	N	%	Babanın Eğitim Durumu	N	%	Kardeş Sayısı	N	%
Okur-Yazar	49	16.8	Okur-Yazar	18	6.2	1	64	22.0
İlkokul	111	38.1	İlkokul	77	26.5	2	99	34.0
Ortaokul	50	17.2	Ortaokul	64	22.0	3	71	24.4
Lise	44	15.1	Lise	77	26.5	4 +	57	19.6
Üniversite	37	12.7	Üniversite	54	18.6			
Yaşlı İle Yaşanılan Süre	N	%	Büyükanne-Büyükbabanın Yaşadığı Yer	N	%	İlkokul BiteneKadar Yaşadığınız Yerde Kaç Yıl Yaşadınız	N	%
0 yıl	132	45.4	Öğrencinin Evebeyniyle	61	21.0	1-5 yıl	15	5.2
1-9 yıl	86	29.6	Birinci Derece Yakınları İle Birlikte	66	22.7	6-10 yıl	52	17.9
10 yıl ve üstü	73	25.1	Kendi Evlerinde Tek Başına	133	45.7	11-15 yıl	99	34.0
						16 + yıl	125	43.0
İlkokul Bitene Kadar Yaşanılan Yer	N	%						
İl							113	38.8
İlçe							107	36.8
Köy							71	24.4

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin %73.2'si kızdır, % 83.8'i çekirdek ailenin üyesidir. % 52.6'sı il'de doğmuştur. %38.8'i ilkokul bitene kadar ilde yaşamıştır. % 45.4'ü herhangi bir yaşlı ile yaşama deneyimi olmamıştır.

Tablo 2'de herhangi bir yaşlı ile yaşayan öğrencilerin % 28.5'i büyükanne-büyükbaba ile birlikte yaşamışlardır. Öğrencilerin % 21'inin büyükanne-büyükbabası kendileri ile birlikte yaşamaktadır. Öğrencilerin % 88'inin annesi ev hanımıdır. Öğrencilerin % 34'ünün babası işçidir.

Öğrencilerin % 38.1'inin annesi ilkokul mezunudur. Öğrenciler %34'ünün babası ilkokul mezunudur. Öğrencilerin %43'ü ilkokulu bitirene kadar kaldıkları yerde 16+ yıl yaşamışlardır. Öğrencilerin %34'ü 2 kardeştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler Malatya merkez ilçesinde seçilen üç lisede eğitim gören lise öğrencilerinden 01.04.2021/01.05.2021 tarihlerinde lise öğretmenlerinin aracılığı ile online olarak toplanmıştır. Edinilen veriler SPSS for Mac 21(Statistical Package for Social Sciences) programı ile analiz edilmiştir. Ölçek için güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0.701 olarak tespit edilmiştir. Verilere yapılan normallik testi sonucunda, bağımsız iki kategorili değişkenlerin karşılaştırılmasında Nan-Parametrik olan Mann-Whitney U testi, ikiden fazla kategorili değişkenleri karşılaştırmak için Nan-Parametrik olan Kruskal-Wallis H Varyans Analizi yapılmıştır. Kruskal-Wallis H Varyans Analiz testi sonucunda çıkan anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için Nan-parametrik ikili karşılaştırmalı analizler yapılmıştır.

BULGULAR

Çalışmaya ilişkin bulgular Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği ve alt boyutları bakımından lise öğrencilerinin aldıkları puan ortalamalarının incelenmesi ve Öğrencilerin demografik özelliklerine göre farklılıkların incelenmesi olmak üzere iki kısımda sunulmuştur.

Tablo 3: Öğrencilerin YATÖ'den ve Alt Boyutlarından Aldıkları Puan Ortalamaları

Ölçeğin Alt Boyutları	N	Min-Max	X-SD
Yaşlılığın Yaşamını Sınırlandırma	291	15-34	22.32-(3.38)
Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık	291	6-29	18.55-(3.73)
Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık	291	8-40	30.48-(5.11)
YATÖ	291	29-97	71.72-(8.32)

Yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği ve alt boyutlarından hesaplanmış olan istatistiklerden minimum, maksimum değerler, ortalama ve standart sapma puanları Tablo 3'de gösterilmiştir. Buna göre "Yaşlılığın Yaşamını Sınırlandırma" alt boyutunun minimum puanı 15, maksimum puanı 34 ortalama puanı 22.32'dir. Ölçeğin "Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık" alt boyutunun minimum puanı 6 maksimum puanı 29 ortalama puanı 18'dir. "Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık" alt boyutunun minimum puanı 8 maksimum puanı 40 ortalama puanı 30.48'dir. Ölçeğin geliştirildiği makalede ise

YATÖ puan ortalaması 85, yaşının sosyal yaşamını sınırlandırma alt boyutu puan ortalaması 37, yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık puan ortalaması 18, yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık puan ortalaması 31'dir.

Tablo 4: Öğrencilerin Demografik Özelliklerine Göre Yaşlı Ayrımcılığı Tutumları Alt Boyutlarının İncelenmesi

Sosyo-demografik					
Özellikler	N(%)	YSYS (X+SS)	YY Olumlu A.(X+SS)	YY Olumsuz A.(X+SS)	
YATÖ Toplam Puan(X+SS)					
Aile Tipi					
Çekirdek	244	22.36±3.37	30.67±5.12	18.57±3.61	71.61±7.93
Geniş	47	22.12±3.48	31.74±5.04	18.44±4.36	72.31±10.20
		U=5314.000 p=.424	U=5004.000 p=.166	U=5590.000 p=784.	U=5567.000 p=.752
Anlamlı Fark (yok)					
Annenin Mesleği					
Ev Hanımı(A1)	256	150.30±3.36	146.37±5.19	147.17±3.82	148.30±8.53
Memur(A2)	19	99.82±4.05	139.61±4.78	119.34±3.18	114.34±5.68
İşçi(A3)	16	132.00±2.54	147.66±4.48	158.91±2.72	146.75±7.36
		KW=6.901 p:.032	KW=.122 p: .941	KW=2.352 p:.308	KW=2.88 p:.236
Anlamlı Fark(yok)					
Babanın Mesleği					
İşçi(A1)	99	151.47±3.56	161.60±5.320	154.36±3.58	162.93±8.85
Memur(A2)	47	134.49±2.66	137.74±5.14	138.18±3.34	126.90±6.69
Emekli(A3)	41	157.24±2.96	118.96±4.59	142.04±3.67	132.94±7.70
Serbest Meslek(A4)	103	140.11±3.66	144.13±5.10	141.70±4.08	142.23±8.67
		KW=2.567 p: .463	KW=8.229 p: .042	KW=1.760 p:.624	KW=7.683 p: .053
Anlamlı Fark (yok)					
Yaşlı ile Kaç Yıl Yaşadın					
0 yıl	132	142.77±3.06	137.08±5.48	143.04±3.65	138.20±8.03
1-9 yıl	86	149.34±3.61	155.39±4.12	139.66±3.73	148.13±7.77
10 ve üstü	73	147.90±3.67	151.06±5.42	158.82±3.86	157.60±9.34
		KW=.371 P:.831	KW=2.832 p:.243	KW: 2.363 P:.307	KW= 2.583 P:.275
Anlamlı Fark(yok)					
Kardeş Sayısı					
1(A1)	64	21.6875±2.83	31.4063±4.33	180.156	711.094
2(A2)	99	21.5455±2.98	3.054.556	183.131	704.040
3(A3)	71	23.2676±4.15	309.437	189.014	731.127
4 ve üstü(A4)	57	23.2105±3.12	306.316	191.579	730.000
		F=5.929 p=.001**	F=409 p=.747	F=1.286p=.28	F=2.072 p=.104
Anlamlı Fark					
		A1-A3-A4, A2-A3-A4		A2-A3	

*P<0.05(sig), **p<0.01(sig), ***p<0.001(sig)

YSYS: Yaşının Sosyal Yaşamını Sınırlandırma, **YY Olumlu Ayrımcılık:** Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık, **YY Olumsuz Ayrımcılık:** Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık

Tablo 4'de öğrencilerin demografik özelliklerine göre YATÖ ve onun alt boyutları incelenmiştir. Buna göre; aile tipi, herhangi bir yaşlı ile yaşama yılına göre YATÖ ve onun alt boyutları arasında bir ilişkinin olmadığı ($p>0.05$) görülmüştür.

Yapılan istatistik analizde, öğrencilerin babalarının eğitim durumuna göre yaşının yaşamını sınırlama ve olumsuz ayrımcılık tutum puan ortalamaları arasındaki fark önemli bulunmamıştır ($p>0.05$). Öğrencilerin babalarının eğitim durumuna göre yaşlıya dönük olumlu ayrımcılık tutum puan ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0.05$). Yapılan ileri analize göre bu farkın; babaları üniversite mezunu olan öğrenciler ile lise mezunu olanlar arasında olduğu görülmüştür. Öğrencilerin babalarının eğitim durumuna göre YATÖ toplam puan ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0.05$).

Yapılan istatistik değerlendirmede, öğrencilerinin babalarının mesleğine yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık tutumları ve YATÖ toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir ($p>0.05$). Öğrencilerin babalarının mesleklerine göre yaşının sosyal yaşamını sınırlandırma ve yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık tutumları arasında fark önemli bulunmuştur ($p<0.05$).

Yapılan istatistik değerlendirmede, öğrencilerinin annelerinin mesleğine göre yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık tutumu olumsuz ayrımcılık tutumu ve YATÖ toplam puan tutamları arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir ($p>0.05$). Öğrencilerin annelerinin mesleğine göre yaşının yaşamını sınırlandırma tutum puan ortalamaları arasındaki fark önemli bulunmuştur ($p<0.05$). Yapılan ileri analize göre bu farkın; anneleri memur olan öğrenciler ile ev hanımı olanlar arasında olduğu görülmüştür.

Yapılan istatistik değerlendirmede, öğrencilerinin kardeş sayısına göre yaşlıya dönük olumlu ayrımcılık, yaşlıya dönük olumsuz ayrımcılık ve YATÖ toplam puan arasındaki ilişki anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$). Öğrencilerin kardeş sayıları ile yaşının yaşamını sınırlandırma tutum puan ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0.05$). Yapılan ileri analize göre bu farkın; dört ve üstü sayıda kardeş olanların tek çocuk olanlar ile iki kardeş olanlar arasında olduğu görülmüştür.

Tablo 5: Öğrencilerin Demografik Özelliklerine Göre Yaşlı Ayrımcılığı Tutumları Alt Boyutlarının İncelenmesi

Sosyo-demografik Özellikler	N (%)	YSYS (X+SS)	YY.Olumlu A. (X+SS)	YY. Olumsuz A. (X+SS)	YATÖ Toplam Puan (X+SS)
Cinsiyet					
Kız (A1)	213	22.10±3.26	30.50±4.86	18.47±3.66	71.08±7.59
Erkek(A2)	78	22.91±3.66	31.78±5.68	18.78±3.92	73.47±9.91
		U=7283.500 p=.106	U=7870.500 p=.500	7879.500 p=.006*	U=6496.000 p=.004*
Anlamlı Fark: (var)					
Doğum Yeri					
İl (A1)	153	138.72±3.41	143.54±4.92	134.28±3.52	132.68±7.60
İlçe (A2)	114	142.72±1.17	145.14±5.58	153.08±3.93	151.48±9.21
Köy (A3)	23	204.37±3.39	160.33±3.84	182.54±3.50	201.13±6.71
		KW=12.579 p:.002**	KW=.809 p:.667	KW=8.227 p:.016*	KW=14.304 P=.001**
Anlamlı Fark:		A1-A3, A2-A3		A1-A3	A1-A3, A2-A3

Tablo 5: Öğrencilerin Demografik Özelliklerine Göre Yaşlı Ayrımcılığı Tutumları Alt Boyutlarının İncelenmesi (devamı)

İlkokul Bitene Kadar Yaşanılan Yer					
İl (A1)	11 3	138.29±3.092	130.73±4.51	138.66±3.65	128.90±7.35
İlçe(A2)	10 7	140.63±2.904	146.74±5.73	139.65±3.56	142.15±7.97
Köy(A3)	71	166.36±4.280	166.36±4.87	167.25±3.99	179.01±9.57
		KW= 5.593 p:.061	KW=9.171 p:.010*	KW=6.044 p:.049*	KW= 15.845 p:.000***
Anlamlı Fark:			A1-A3		A1-A3, A2-A3
Annenin Eğitim Durumu					
Okur Yazar (A1)	49	156.04±3.79	161.52±5.24	153.29±4.38	167.12±10.08
İlkokul (A2)	11 1	158.25±3.53	154.14±5.40	149.85±3.79	159.27±8.78
Ortaokul (A3)	50	148.22±3.07	136.43±4.78	155.37±3.70	145.25±8.41
Lise (A4)	44	131.42±3.16	140.90±5.43	146.44±3.35	130.88±6.16
Üniversite (A5)	37	110.28±2.66	120.04±4.05	111.62±2.80	97.23±5.05
		KW=11.179 P: .025*	KW=7.072 p:.132	KW=7.458 p:.114	KW=19.741 p:.001**
Anlamlı Fark:		A2-A5		A3-A5	A1-A5, A2-A5
Babanın Eğitim Durumu					
Okur Yazar(A1)	18	158.50±3.69	141.56±4.48	150.39±4.61	158.33±10.8
İlkokul (A2)	77	169.54±3.52	152.38±6.02	145.44±3.66	159.77±9.37
Ortaokul (A3)	64	141.77±3.32	134.98±4.54	158.77±4.31	145.57±8.45
Lise (A4)	77	131.26±3.51	168.25±5.02	144.53±3.67	152.02±7.82
Üniversite A5)	54	131.62±2.70	117.04±4.32	129.61±2.77	111.49±6.06
		KW=10.689 p:.030*	KW=13.526 p:.009**	KW=3.644 p:.456	KW=12.024 p:.017*
Anlamlı Fark: (var)					
Hangi Yaşlı ile Yaşadın					
Büyükanne-Büyükbaba İle Birlikte(A1)	83	82.82±3.87	83.98±4.80	88.14±3.91	85.54±8.15
Sadece Büyükanne(A2)	71	81.26±3.13	80.81±5.18	74.25±3.36	76.15±8.53
Sadece Büyükbaba(A3)	13	106.50±3.63	101.58±1.87	110.81±3.70	117.04±7.31
		KW=3.117 p: .210	KW=2.041 p: .360	KW=7.553 p: .023*	KW=8.045 p: .018*
Anlamlı Fark:					A2-A3

p* <0.05 (sig), **p <0.01 (sig), ***p <0.001 (sig)

YSYS: Yaşlıların Sosyal Yaşamını Sınırlandırma, **YY Olumlu Ayrımcılık:** Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık, **YY Olumsuz Ayrımcılık:** Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık

Tablo 5'de yapılan istatistik analizde, cinsiyet ile yaşlıların sosyal yaşamını sınırlandırma tutumu ve yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık tutumu arasında bir ilişkinin olmadığı görülmüştür (p>0.05). Lise öğrencilerinin cinsiyetine göre yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık tutum puan ortalamaları arasındaki ilişki anlamlıdır (p<0.05). Kızların yaşlıya yönelik olumsuz tutum puanları, erkeklere göre daha düşük olduğu görülmüştür. Lise öğrencilerinin cinsiyetine göre YATÖ toplam puan ortalamaları arasındaki ilişki incelendiğinde; kızların erkeklere göre daha düşük olduğu görülmüştür.

Yapılan istatistik değerlendirmede, öğrencilerin doğum yerlerine göre yaşlıların yaşamını sınırlandırma tutum puan ortalamaları arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur (p<0.05). Yapılan İleri

analize göre bu farkın; köyde doğmuş olan öğrencilerin il ve ilçede doğmuş olan öğrenciler arasında olduğu görülmüştür. Lise öğrencilerinin doğum yerlerine göre yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık tutumları arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir ($p>0.05$). Öğrencilerin doğum yerlerine göre yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık tutum puan ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0.05$). Yapılan ileri analize göre bu farkın; ilde doğmuş olanlar ile köyde doğmuş olan öğrenciler arasında olduğu görülmüştür. Öğrencilerin doğum yerlerine göre YATÖ toplam puan ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0.05$). Yapılan ileri analize göre bu farkın; köyde doğmuş öğrenciler ile il ve ilçede doğmuş öğrenciler arasında olduğu görülmüştür.

Yapılan istatistik değerlendirmede, lise öğrencilerinin ilkokul bitene kadar yaşadıkları yere göre yaşının yaşamını sınırlandırma tutumları arasında bir ilişki ($p>0.05$) olmadığı görülmüştür. Öğrencilerin ilkokul bitene kadar yaşadıkları yerlere göre yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık tutum puan ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0.05$). Yapılan ileri analize göre bu farkın; ilde doğmuş olanlar ile köyde doğmuş olan öğrenciler arasında olduğu görülmüştür. Öğrencilerinin ilkokul bitene kadar yaşadıkları yere göre yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık tutumu arasında bir ilişki anlamlı değildir ($p>0.05$). Öğrencilerin ilkokul bitene kadar yaşadıkları yerlere göre YATÖ toplam puan ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0.05$). Yapılan ileri analize göre bu farkın; köyde yaşamış olanlar ile il ve ilçede yaşamış olan öğrenciler arasında olduğu görülmüştür.

Yapılan istatistik analizde, öğrencilerin annelerinin eğitim durumuna göre yaşının yaşamını sınırlama tutum puan ortalamaları arasındaki fark önemlidir ($p<0.05$). Yapılan ileri analize göre bu farkın; anneleri ilkokul mezunu olan ve üniversite mezunu olan öğrenciler arasında olduğu görülmüştür. Öğrencilerinin annelerinin eğitim durumuna göre yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık tutumu ve yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık tutumu arasında bir ilişki anlamlı değildir ($p>0.05$). Öğrencilerin annelerinin eğitim durumuna göre YATÖ toplam puan ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0.05$). Yapılan ileri analize göre bu farkın; anneleri üniversite mezunu olan öğrenciler ile anneleri, okur-yazar ve ilkokul mezunu olanlar arasında olduğu görülmüştür.

Lise öğrencilerinin hangi yaşlı ile yaşadığına göre yaşının yaşamını sınırlandırma tutumları, yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık arasında bir ilişki anlamlı değildir ($p>0.05$). Öğrencilerin yaşamış oldukları yaşlıya göre olumsuz ayrımcılık tutumları arasındaki fark önemlidir ($p<0.05$). Öğrencilerin yaşamış oldukları yaşlıya göre YAT toplam puan ortalamaları arasında fark anlamlıdır ($p<0.05$). Yapılan ileri analize göre bu farkın sadece büyükanne ile yaşayanlarla sadece büyük baba ile yaşayanlar arasında olduğu görülmüştür.

Yapılan istatistik değerlendirmede, öğrencilerin büyükanne ve büyükbabalarının yaşadıkları yere göre yaşının yaşamını sınırlandırma tutumları arasındaki fark önemli bulunmuştur ($p<0.05$). Yapılan ileri analize göre bu farkın büyükanne ve büyükbabalarının birinci derecede yakınlarının yanında kalanlar ile kendi evlerinde yalnız kalanlar arasında olduğu görülmüştür. Öğrencilerin büyükanne ve büyükbabalarının yaşadıkları yere göre yaşlıya yönelik olumlu tutum puan

ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0.05$). İleri Analiz sonuçlarına göre bu farkın büyükanne ve büyükbabaları kendileri ile birlikte kalanlar ve kendi evlerinde yalnız kalanlar arasında olduğu görülmüştür. Öğrencilerin büyükanne ve büyükbabalarının yaşadıkları yere göre yaşlıya yönelik olumsuz tutum puan ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0.05$). İleri analiz sonuçlarına göre bu farkın büyükanne ve büyükbabaları birinci derecede yakınları ile birlikte kalanlar ve kendi evlerinde yalnız kalanlar arasında olduğu görülmüştür. Öğrencilerin büyükanne ve büyükbabalarının yaşadıkları yere göre yaşlıya yönelik olumsuz tutum puan ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0.05$). İleri analiz sonuçlarına göre bu farkın ve kendi evlerinde yalnız kalanlar ile büyükanne ve büyükbabaları birinci derecede yakınları ile birlikte kalanlar ve kendileri ile kalanlar arasında olduğu görülmüştür

TARTIŞMA

Bu araştırmada YATÖ kullanılarak lise öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumları anlaşılmasına çalışılmıştır. Yapılan araştırmada, lise öğrencilerinin yaşlılara yönelik tutumlarının olumlu olduğu görülmüştür. Yaptığımız çalışmada, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ve YATÖ toplam puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bunun sebebi olarak kız çocukların toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında bakım veren rolünün etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca kızlarda evrimsel olarak annelik için gerekli duyarlılık ve empatinin gelişmiş olmasının etkili olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığı tutumlarını ölçmeye yönelik yapılan bazı çalışmalarda YATÖ ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür (Soyuer ve ark, 2010; Kaçan ve ark, 2018; Çilingir at. al, 2017; Daşbaşı ve Kesen, 2015). Bunun sebebi olarak üniversite yaşamının farklı deneyimleri içermesi bakımından bireyleri olgunlaştıran bir süreç olması düşünülmektedir. Kız çocukları toplumsal cinsiyet rolleri tutumlarına uygun olarak yetiştirilmekte ve kızların erkek çocuklarına göre ev içi sorumlulukları daha fazla olmaktadır. Bu yüzden kızlar daha olgun ve empatik olabilmektedirler. Fakat üniversite yaşamında kendi yaşam sorumluluklarını almaları dolayısıyla erkek öğrencilerin yaşlı bireylere kız öğrenciler gibi daha empatik ve olumlu yaklaşımları düşünülmektedir. Altay ve Aydın'ın (2015), Güven ve arkadaşlarının (2012) ve Kurtkapan'ın (2019) yapmış olduğu çalışmada kızların yaşlılara karşı erkeklere göre daha olumlu bir tutum benimsedikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Köse ve arkadaşlarının (2015) ise üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre yaşlıya yönelik olumsuz tutumlarının daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Altun ve Demirel'in (2020) yaptığı araştırmada erkek öğrencilerin yaşlılara yönelik olumlu tutumlarının ve erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre yaşlının yaşamını sınırlandırmaya dönük tutumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Yapılan araştırmada aile tipi ile YATÖ toplam puan ortalamaları arasında bir ilişki bulunamamıştır. Konu ile ilgili diğer araştırmalarda da aile yapısı ile YATÖ arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür (Kurtkapan, 2019; Köse at. al, 2015; Çilingir at. al, 2017). Soyer ve arkadaşlarının

(2011) yaptığı çalışmada ise aile tipi ile YATÖ alt boyutlarından yaşlının yaşamını sınırlandırma arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Doğum yerinin YATÖ toplam puan ortalamaları ve olumsuz ayrımcılık ve yaşlının yaşamını sınırlandırma tutumları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu bulgu çalışmanın özgün boyutlarından biridir. Köyde doğmuş olanların ilde doğmuş olanlara göre yaşlılara yönelik olumsuz ayrımcılık, yaşlının yaşamını sınırlandırma ve YATÖ toplam puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Köyde doğmuş olan öğrenciler şehirde yaşıyor olmalarına rağmen kök ailelerinin kırsalla ilişkisi büyük ölçüde sürmekte ve daha geleneksel tutum içerisinde olmaktadır. İlişkilerin çok kaynaşık olması ötekine karşı tahammülü azaltmakta ve kuşak çatışması daha yoğun yaşanabilmektedir.

Güzel'in (2021) 18-30 yaş aralığındaki gençlerle yapmış olduğu araştırmada ise ilde doğan öğrencilerin köy ve ilçede doğmuş olanlara göre yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık tutumlarının daha yüksek olduğu, köyde doğan öğrencilerin YATÖ tutumlarının il ve ilçede doğanlara göre daha düşük olduğu görülmüştür. Üniversite öğrencileri ile yapılan araştırmalarda ise doğum yeri ile YATÖ arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür (Kurtkapan, 2019; Çilingir at. al, 2017).

Araştırmada, ilkokul bitene kadar ilde yaşamış olan öğrencilerin köyde yaşamış olanlara göre yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık tutumlarının daha düşük olduğu görülmüştür. İlkokul bitene kadar köyde yaşayan öğrencilerinin il ve ilçede yaşayanlara göre YATÖ toplam puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Soyuer ve arkadaşlarının (2010), Tayaz ve Koç'un (2022) üniversite öğrencileri ile yapmış olduğu araştırmada yaşanan yer ile YATÖ arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamadığı yönündedir.

Anneleri üniversite mezunu olan öğrencilerin yaşlının sosyal yaşamını sınırlandırma ve YATÖ toplam puan ortalamalarının anneleri ilkokul mezunu olanlara göre daha düşük olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi yükseldikçe bireysel haklar ve sınırlar konusunda artan bilincin ayrımcılık tutumlarını etkileyebileceği düşünülmektedir. Ayrıca eğitim düzeyi yükseldikçe kadınların bireysel sınırları koruma, bakım etkinliklerinden uzaklaşıp profesyonel meslekle meşgul olmalarının sonuçları etkileyebileceği düşünülmektedir. Babaları üniversite mezunu olan öğrencilerin ilkokul mezunu olanlara göre yaşlının yaşamını sınırlandırma tutumlarının, olumlu ayrımcılık tutumlarının ve YATÖ azaldığı görülmüştür. Yılmaz ve Özkan'ın (2010) yapmış olduğu araştırmada öğrencilerin anne ve babalarının eğitim durumları arttıkça yaşlılara dönük olumlu ayrımcılık tutumlarında düşmenin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Vefikuluçay'ın (2008) yapmış olduğu araştırmada da ebeveynlerin eğitim durumu arttıkça yaşlı ayrımcılığı tutumlarının yükseldiği bulgusuna ulaşılmıştır. Eğitim durumunun artması çoğunlukla bireyselleşmeyi arttırmaktadır. Bireysel sınırların güçlenmesi, çekirdek aileye odaklanma, kök ailelerle bağların zayıflaması yaşlı bireylerin geleneksel aile tutumlarını sürdürme ve çekirdek aileye müdahale girişimleri yaşlılara karşı ayrımcı tutumların artma olasılığına yol açabilmektedir.

Yapılan araştırmada anneleri ev hanımı olan öğrencilerin yaşının yaşamını sınırlandırma tutumlarının anneleri memur olanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ev hanımı kadınların; doğrudan ya da dolaylı olarak yaşlı bakımına katılımı söz konusu olmaktadır. Ev hanımları özel alan olan evlerde zamanlarının büyük bir kısmını geçirmektedir. Ev içi alanda genellikle kadın, yaşlı ve çocuk bulunmaktadır, ev içi iktidar mücadeleleri çoğunlukla yaşlı birey ve kadınlar arasında gerçekleşmektedir. Bu nedenle anneleri ev hanımı olan öğrencilerin yaşının yaşamını sınırlandırma eğilimi puanlarının daha yüksek olduğu düşünülmektedir Soyuer ve arkadaşlarının (2010) yapmış olduğu çalışmada anne babanın mesleği ile üniversite öğrencilerinin YATÖ arasında bir ilişkinin olmadığı şeklindedir.

Araştırmada yaşlı ile yaşanan yıl sayısı ile YATÖ ve alt boyutları arasında bir ilişki görülmemiştir. Güven ve arkadaşlarının (2012) yapmış olduğu çalışmaya göre öğrencilerin yaşlı ile birlikte yaşam süresi arttıkça yaşlılara yönelik olumlu tutum benimsendiği görülmüştür.

Araştırmada öğrencilerin herhangi bir yaşlı ile yaşama durumuna göre sadece büyükbaba ile yaşayan öğrencilerin sadece büyükanne ile yaşayanlara göre yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık tutumlarının ve YATÖ yüksek olduğu görülmüştür. Büyükbabaların toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı sadece bakım alan olmaları, büyükannelelerin kadınların annelik ve empati becerilerinin gelişmiş olmasından dolayı çocuklara bakım verme, onlarla bağ kurmalarının daha fazla olabileceği düşünülmektedir. Köse Tosunöz ve Güngör'ün (2021) yaptığı çalışmada öğrencilerin birlikte yaşadıkları yaşlı bireyler ile YATÖ toplam ve yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık alt boyutu ile anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Buna göre büyükanneyle yaşayanların büyükbabasıyla yaşayanlara göre yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık tutumlarının yüksek olduğu görülmüştür. Araştırmada herhangi bir yaşlı ile yaşama durumuna göre YATÖ ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür.

Büyükanne ve büyükbabalarının birinci derecede yakınları ile yaşadığını belirtmiş öğrencilerin YATÖ toplam puan ortalaması, yaşının yaşamını sınırlandırma ve olumsuz ayrımcılık tutumlarının, büyükanne/büyükbabasının kendi evinde tek başına yaşadığını ifade eden öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bunun sebebi olarak yaşlı bakımını üstlenmiş olan ya da üstlenmek zorunda kalan bireylerin bu durumdan hoşnutsuzluğunu yansıtmaları olarak gösterilebilmektedir. Yaşlı bakımının aile bireyleri içerisinde büyük sorunlara sebebiyet vermesi öğrencilerde dolaylı bir olumsuz tutuma sebep olmaktadır. Büyükanne/büyükbabaları kendi ebeveynleri ile birlikte kalan öğrencilerde yaşlıya yönelik olumlu tutum ayrımcılığı büyükanne/büyükbabaları kendi evlerinde tek başlarına kalanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Tayaz ve Koç'un (2022) yapmış olduğu çalışmada yaşının yaşadığı yer ile olumsuz ayrımcılık arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Buna göre çocukları ile birlikte yaşayan yaşlılara yönelik olumsuz tutumların kendi evinde eşiyile birlikte yaşayan yaşlıya göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Kurtkapan'ın (2019) yaptığı araştırmada yaşlı ile yaşayan öğrencilerin yaşlıya dönük daha olumlu bir tutum benimsedikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Katılımcılarda kardeş sayısı arttıkça yaşının yaşamını sınırlandırma tutum puanlarının arttığı görülmüştür. Bu durumun, ailenin büyüyen yapısından kaynaklı olarak sınırlara fazla riayet edilmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalarda kardeş sayısı ile YATÖ arasında bir ilişki bulunamamıştır (Yılmaz ve Özkan 2010; Çilingir at. al, 2017; Keskin at.al, 2019).

SONUÇ

Bir olgu olarak yaşlılık, boylamsal düzlemde bütün insanlık tarafından deneyimlenmektedir. Fakat yaşlılıkla ilgili tutumlar sosyolojik düzlemde (üretim ilişkileri, aile yapısı, teknolojik gelişmeler vb.) belirlenmektedir. Yaşlılığın gerçeklik ile ilgili bir boyutu olmakla birlikte atfedilen, algısal bir yönü de mevcuttur. Toplumsal yapıdaki hızlı değişim yaşlılıkla ilgili tutumları ve bu tutumların şiddetini belirlemede güncel çalışmaları önemli kılmaktadır.

Değişen üretim ilişkileri ve aile yapısı ile gençlerin yaşlılara yönelik tutumları değişmektedir. Bu değişimin yönü cinsiyet, kök ailenin yapısı, kırsalla ilişkisi, ebeveynlerin eğitim durumları ve meslekleri, kardeş sayıları, yaşlı ile yaşama durumu, yaşadığı yaşlı bireyle akrabalık ilişkisi ile ilişkilidir.

Araştırmada edinilen bulgular; lise öğrencilerinin yaşlılara ilişkin genellikle olumlu tutum içerisinde olduğu ve yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği puanları ile öğrencilerin cinsiyet, doğum yeri, en fazla yaşanan yer, anne ve babanın eğitim durumları, büyükanne/büyükbabanın yaşadığı yer değişkenleri arasındaki farkın anlamlı olduğu yönündedir ($p<0.05$). Bulgular tartışma kısmında değinildiği üzere diğer araştırma gruplarından elde edilen verilerden farklıdır. İncelenen diğer araştırmalarda cinsiyet, doğum yeri, en fazla yaşanan yer, anne babanın eğitim durumları, büyükanne/büyükbabanın yaşadığı yer değişkenleri arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Lise dönemi yaş itibarıyla ergenliği yani çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemini temsil etmektedir. Hem kök ailenin değerlerini, tutumlarını ve davranışlarını sürdürdükleri hem de kendilerine özgü değer, tutum ve davranış geliştirdikleri bireyselleşme sürecinin en sancılı dönemidir. Bu bağlamda araştırma bulguları diğer gruplarla yapılan araştırma bulgularından kısmen farklıdır. Lise öğrencilerinin tutumları ailelerinin tutumlarını yansıtabilmektedir. Ayrıca bu dönem ötekinin müdahalesine toleransın en az olduğu dönemdir. Yaşlılığın da belli depresyon ve hassasiyetleri barındıran bir dönem olduğu düşünüldüğünde gençlerin yaşlılara karşı olumsuz tutum içerisinde olması anlaşılabilir. Öğrencilerin aile tipi, annenin mesleği, babanın mesleği, yaşlı ile yaşanan yıl sayısı, kardeş sayısına göre yaşlılara yönelik tutumlarda anlamlı farklılıkların olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Bu veriler diğer araştırmalarla benzerdir.

Ayrımcılık bireyin içinde bulunduğu sistemlerle ilişkilidir ve yaşlıların yaşadığı problemler yapısal sorunlardır. Bir ayrımcılık türü olan yaşlı ayrımcılığı da birçok sistemsel sorunla ilgilidir. Bu sorunlar yapısal ve katmanlıdır. Yaşlı ayrımcılığı temelde makro, mezzo ve mikro sorunları kapsamaktadır.

Bu sorunların nerede başladığı ve nasıl geliştiği oldukça karmaşıktır. Aile içerisinde bu boyutların hepsini görmek mümkündür.

Yaşlı ayrımcılığı temelde bir sosyal politika sorunudur. Kaynakların ve fırsatların eşit dağıtılmaması bu sorunun en büyük nedenidir. Sosyal güvenlik sisteminin dışında kalan yaşlıların bağımlılığı artmakta ve yaşlı yoksulluğunu çok şiddetli deneyimlemektedirler. Yaşlıların yoksul, muhtaç görünüşleri ise bireysel odaklı yaşamaya kodlanmış ergenleri rahatsız etmektedir. Yaşlı bakımı aile bireyleri arasında büyük karmaşaya neden olabilmektedir. Bu durum da hem aile ilişkilerini bozmakta hem de genç nesilde yaşlılara yönelik olumsuz tutumu arttırmaktadır. Yaşlılığın yeti kaybı ve bazı anatomik sorunlar gibi doğal sonuçları vardır. İtibar kaybı, yoksulluk, dışlanma ise toplumsal yapı tarafından üretilen yapısal sorunlardır. Bu sorunlar gençliğin ve güzelliğin kutsandığı günümüz toplumunda artmaktadır.

ÖNERİLER

Yaşlı ayrımcılığı makro, mezzo ve mikro boyutları olan çok boyutlu yapısal bir sorundur. Bu bağlamda yaşlı ayrımcılığını önlemeye dönük farklı kurum ve disiplinleri içeren çok boyutlu sosyal politikalar geliştirilmelidir (Tufan at. al., 2019). Yaşlı ve genç arasındaki görünüm belli temsillere karşılık gelmektedir. Yaşlı insanlar kaynakları tüketen, refahı sömüren bir kitle olarak görülebilmekte ve yaşlılara yönelik olumsuz bir tutum benimsenmektedir (Higgs & Gilleard, 2022). Bu bağlamda geliştirilecek politikalar;

- Yaşlı bireylerin üretim sistemi içerisinde kalabileceği istihdam alanları planlanmalıdır. Böylece yaşlı bireyler üretim sisteminin içerisinde kalarak kendilerine yönelik algıları değiştirebileceklerdir.

Günümüz toplumunda aile kurumunun işlevi büyük oranda değişmiştir. Bununla birlikte bazı ailelerde eski işlevin (yaşlı bakımı) dayatıldığı görülmektedir (Arpacı, 2009). Bu durumda yaşanan aile içi gerilimler, genç nesilde yaşlıya yönelik olumsuz tutumlara sebep olabilmektedir. Yaşlı bireylerin bağımsız yaşamaları, yaşlıya yönelik olumlu tutumu arttırmaktadır. Araştırmada Lise öğrencilerinin, eşleri ile kendi evlerinde yaşayan yaşlılara yönelik daha olumlu tutum içerisinde olduğu görülmüştür. Yaşlıların ötekine (aile bireylerine) olan ihtiyacını azaltacak çalışmalar yapılmalıdır. Bu bağlamda geliştirilecek politikalar;

- Yaşlı bakımına yönelik kamu kurumlarının hizmet kapsamını ve içeriğini genişletecek politikalar yapılmalı, yaşlı bakımında ailenin yükü azaltılmalıdır.
- Yalnız yaşlıların partner bulacakları ağlar geliştirilmeli ve birlikteliklerini destekleyecek hizmetler sunulmalıdır.
- Farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip yaşlı bireyler için sosyal içerme kapsamında aktiviteler hazırlanmalıdır.

Ayrımcılığa dayalı birçok tutum bireyin kendi deneyimlerinden ziyade dolaylı olarak aktarılmaktadır. Yaşlı bireylerle yaşam deneyimi olmayanlarda yaşlıya yönelik olumsuz tutum içerisinde

olabilmektedir. Yaşlı ayrımcılığı çoğu zaman nesnelere ve özneleri tarafından tam olarak tanımlanamamaktadır. Ayrımcılıkla mücadelenin en temel şartı onu tanımlayabilmektir. Bunun için yapılabilecekler;

- Okul müfredatlarında ve okul topluluklarında; genelde her türlü ayrımcılık özelde ise yaşlı ayrımcılığına yönelik içeriklere yer verilmelidir. Ayrımcılığı tanımlayabilmek onunla mücadelede önemlidir.
- Öğrencilerin empati geliştirmesini sağlayacak faaliyetlerde bulunulması (drama, tiyatro vb.) gerekmektedir.

Ebeveynlerin tutumları gençleri etkilemektedir. Yaşlı ayrımcılığına dönük ebeveynlere verilecek eğitimin çocuklar üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir. Yaşlılığa dönük yanlış ve olumsuz kabullerin düzeltilmesi uzun vadede yaşlılara dönük olumlu tutumu destekleyecektir. Bu doğrultuda yapılabilecekler;

- Yaşlılık ve yaşlı hakları konusunda ebeveynleri de içerecek çalıştaylar düzenlenmelidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu Komisyonu'nun 31.03.2021 tarihli toplantı ve 2021/602 sayılı karar ile etik açıdan onaylanmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar araştırmaya eşit oranda katkı vermiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu araştırmada çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Allport, G. W. (1979). *The nature of prejudice*. Cambridge, Perseus Books.
- Altay, B., & Aydın, T. (2015). Hemşirelik öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının değerlendirilmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 12(1), 11-18.
- Altun, A. & Demirel, B. (2020). Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığıyla ilgili tutumları: Keskin MYO örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 423-434. DOI: 10.33206/Mjss.679054
- Arapacı, F. (2009). Yaslıya bakan kadınların bakım yüklerinin incelenmesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2(1), 61-72.
- Burnes, D., Sheppard, C., Henderson Jr, C. R., Wassel, M., Cope, R., Barber, C., & Pillemer, K. (2019). Interventions to reduce ageism against older adults: A systematic review and meta-analysis. *American Journal of Public Health*, 109(8), 1-9.

- Butler, R. N. (1969). Age-ism: another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9(4_Part_1), 243-246.
- Büyüköztürk Ş., Kılıç Çakmak E., Akgün ÖE., Karadeniz Ş., Demirel F. (2013) *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Canatan, A. (2008). Toplumsal değerler ve yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(1), 62-71.
- Cohn-Schwartz, E., & Ayalon, L. (2021). Societal views of older adults as vulnerable and a burden to society during the COVID-19 outbreak: Results from an Israeli nationally representative sample. *The Journals of Gerontology: Series B*, 76(7), 313-317.
- Çamur Duyan, G. (2019). Yaşlı ailesi ile çalışmak. U. Yanardağ, & M. Zubaroglu Yanardağ (Ed.), *Yaşlılık ve Sosyal Hizmet* içinde (1. Baskı, s. 127-146). Ankara: Nika.
- Çilingir, D., Bulut, E., & Hintistan, S. (2017). Hemşirelik bölümü öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 10(3), 137-143.
- Danış, M. Z., Günay, G (2019). Yaşlılık döneminde karşılaşılan psikososyal sorunlar. U. Yanardağ, & M. Zubaroglu Yanardağ (Ed.), *Yaşlılık ve Sosyal Hizmet* içinde(1. Baskı, s. 43-66). Ankara: Nika.
- Daşbaşı, S., & Kesen, N. F. (2015). Attitudes of social work students towards the ageism. *Journal of International Social Research*, 8(38). 702-710.
- Daşbaşı, S., & Isikhan, V. (2018). Elder abuse in Turkey and associated risk factors. *Journal of social service research*.
- Ercan, M., & Arıcı, A. (2020). Covid-19 pandemi sürecinin yaşlılar üzerindeki biyo-psiko-sosyal etkileri üzerine bir değerlendirme. *Journal of Adem*, 1(3), 5-22.
- Gordon, S. (2020). Ageism and age discrimination in the family: Applying an intergenerational critical consciousness approach. *Clinical Social Work Journal*, 48(2), 169-178.
- Güven, Ş. D., Ucakan Muz, G., & Efe Ertürk, N. (2012). Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları ve bu tutumların bazı değişkenlerle ilişkisi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 15(2): 99-105.
- Güzel, B. (2021). Genç nüfusun yaşlı ayrımcılığı tutum düzeyinin sosyodemografik değişkenler açısından incelenmesi: Manisa örneği. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 9(25), 109-134.
- Hasgül, E. (2020). *Yaşlılarla çalışanlar için empatiyi geliştirme eğitimi*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Higgs, P., & Gillearn, C. (2022). Is ageism an oppression? *Journal of Aging Studies*, 62, 101051.
- İpek, M. (2019). Küreselleşme neoliberal politikalar ve değişen yaşlılık algısı. U. Yanardağ & M. Zubaroglu Yanardağ (Ed.), *Yaşlılık ve Sosyal Hizmet* içinde (1. Baskı, s. 189-210). Ankara: Nika.
- İspir, A. G. Z. (2016). Bir insan hakları sorunu olarak cinsiyete dayalı ekonomik ayrımcılık. *Ankara Barosu Dergisi*, (3), 165-197.

- Kaçan. H., Dibekli, E. & Akkan, K. (2018). Toplumda yaşayan bireylerin yaşlı ayrımcılığı tutum düzeylerinin incelenmesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 11(2), 8-15. Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/En/Pub/Issue/417889/368469>
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (32. Basım). Ankara:Nobel
- Keskin, T., Ergan, M., Başkurt, Z., & Başkurt, F. (2019). Araştırma/Research Geriatri Stajı Yapma Durumunun Son Sınıf Fizyoterapi Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları Üzerine Etkisinin Belirlenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 5(3), 1757-1766.
- Koç, A., Inkaya, B. V., & Bilgehan, T. (2021). Evaluation of the relation between age discrimination and intercultural sensitivities of university students in healthcare fields. *Ageing International*, 46(2), 129-141.
- Koçak, O. (2019). *Teori ve araştırma boyutlarıyla sosyal sorunlar*. Bursa: Ekin.
- Korkut, G. (2019). Yaşlılık ve yaşlılara yönelik sosyal politikalar. U. Yanardağ, & M. Zubaroglu Yanardağ (Ed.) *Yaşlılık ve Sosyal Hizmet* içinden (1. Baskı s. 147-170). Ankara: Nika.
- Köse, G., Ayhan, H., Taştan, S., İyigün, E., Hatipoğlu, S., & Açikel, C. H. (2015). Sağlık alanında farklı bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının belirlenmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 57(2), 145-151.
- Köse Tosunöz, İ. & Güngör, S. (2021). Yaşlı ayrımcılığı: hemşirelik ve yaşlı bakım teknikleri öğrencileri örneği. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 9 (1), 178-190. DOI: 10.33.715/Inonusaglik.813815.
- Kul Parlak, N. (2017). Emeklilik sistemlerinin reformu ve geleceği: Güney Avrupa ve Türkiye. *Journal of Social Policy Conferences*, (71), 65-98 .
- Kurtkapan, H. (2019). Gençlerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları: Nevşehir örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(1), 220-237.
- Larsson A.T. and H. Jönson (2018). Ageism and the rights of older people. L. Ayalon and C. Tesch Römer (Ed.) *contemporary perspectives on ageism* içinde (s: 369-382). Switzerland, Springer
- Levy, B. R. (2022). The role of structural ageism in age beliefs and health of older persons. *JAMA Network Open*, 5(2), e2147802-e2147802.
- Marques, S., Mariano, J., Mendonça, J., De Tavernier, W., Hess, M., Naegele, L., ... & Martins, D. (2020). Determinants of ageism against older adults: A systematic review. *International journal of environmental research and public health*, 17(7), 2560.
- Maurya, P., Sharma, P., & Muhammad, T. (2022). Prevalence and correlates of perceived age-related discrimination among older adults in India. *BMC Public Health*, 22(1), 1-10.
- Neuman, W. L., (2018). *Toplumsal araştırma yöntemleri 1-2*. (Çev. S. Özge), İstanbul: Yayın Odası

- Del Carmen Requena, M. C., et al. (2018). Educational methods using intergenerational interaction to fight ageism. Liat Ayalon and C. Tesch_Römer ((Ed.)), *Contemporary perspectives on ageism* içinde (s.383-402). Switzerland, Springer.
- Snellman, F. (2018). Normative, empiricist, and interpretive considerations in the ageism research process. L.Ayalon and C.Tesch Römer (Ed). *contemporary perspectives on ageism içinde* (409-424). Switzerland, Springer
- Soyuer, F., Ünal, D., Güleser, N., & Elmalı, F. (2010). Sağlık meslek yüksekokulu öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları ve bu tutumların bazı demografik değişkenlerle ilişkisi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(2).
- Tayaz, E. & Koç, A. Ayşegül (2022). Hemşirelik öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumları. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 38(2), 1-9.
- Tekin Kaya, N., & Örsal, Ö. (2018). Türkiye'de üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığı davranışlarını etkileyen faktörler: sistematik derleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 540-557.
- Toraman, H., Özkaya, F., Bulut, M., Ayşenur, Ünal, A., Kesen, N., & Daşbaşı, S. Yaşlı istismarı ve ihmalinin önlenmesine yönelik uygulamalar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(34), 642-658.
- Tufan, İ., Kılavuz, A., Özgür, Ö., Ayan, F. S., Gürdal, F. Y., & Engin, B. (2019). Türkiye'de gerontoloji atlası: Yaşlı yoksulluğu ve yalnızlık üzerine bulgular. *Geriatik Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-7.
- Vefikuluçay Yılmaz, D. & Terzioğlu, F. (2011). Development and psychometric evaluation of ageism attitude scale among the university students. *Turkish Journal of Geriatrics*, 14(3): 260-266.
- Yanardağ, U. (2019). Yaşlılarla hak temelli çalışma. U. Yanardağ, & M. Zubaroğlu Yanardağ (Ed.), *Yaşlılık ve Sosyal Hizmet içinde* (1. Baskı, s. 171-188). Ankara: Nika.
- Yılmaz, E., & Özkan, S. (2010). Hemşirelik öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim Ve Sanatı Dergisi*, 3(2), 35-52.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Cinsel İstismara Maruz Bırakılan Çocuklara Hizmet Sunan Çocuk İzlem Merkezleri Üzerine Bir Araştırma

A Study on Children Monitoring Centers Providing Services to Children Exposed to Sexual Abuse

Hilal KÖK¹, Ercüment ERBAY²

¹Dr., Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, ture.hilal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5184-0320

²Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, eerbay@hacettepe.edu.tr, ORCID:0000-0002-3760-0224

Başvuru: 22.03.2022
Kabul: 21.03.2023

Atıf:
Kök, H. ve Erbay, E. (2023). Cinsel istismara maruz bırakılan çocuklara hizmet sunan çocuk izlem merkezleri üzerine bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(2), 381-403. DOI: 10.33417/tsh.1091730

ÖZ

Cinsel istismar sonrasında karşılaşılan sürecin en az hasarla sonlandırabilecek şekilde tasarlanmış olması; çocuğun iyilik hali, çocuk hakları ve mağdur hakları bakımından çok önemlidir. Çocuk İzlem Merkezleri (ÇİM) de bu amaç doğrultusunda kurulan ve gelişime açık merkezler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada çocuğun istismar sonrası Çocuk İzlem Merkezinde yaşayacağı süreç, yapılan görüşmeler, psikiyatrik tedavi, ilgili profesyonellerin ekip çalışması, merkezin fiziksel koşulları, bunların çocuğa uygunluğu, uygulamalardaki olumlu ve olumsuz yanlar çocuk istismarı alanında farklı kurumlarda çalışan 52 profesyonelin bakış açısıyla nitel araştırma çerçevesinde değerlendirilerek multidisipliner bir yaklaşımla sunulmuştur. Tüm bu tartışmalar ışığında ÇİM'lerin güçlendirilmesine yönelik olarak çocuğun yararı ilkesi doğrultusunda neler yapılabileceği tartışılmış ve pek çok farklı öneri getirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çocuk izlem merkezi, çocuğun cinsel istismarı, multidisipliner çalışma

ABSTRACT

It is very important that the post-event process of children who are sexually abused should be designed such a way that the child can get through with minimal damage in terms of the well-being of the child, the rights of the child and the rights of the victims. The Children Monitoring Centers (CMC) were established for this purpose. At the same time, CMC needs to be developed. In the study, the process that the child will experience in the Children Monitoring Center after abuse, interviews, psychiatric treatment, the teamwork of the relevant professionals, the physical conditions of the CMC, the suitability of all these for the child, the positive and negative aspects of the practices were evaluated within the qualitative research from the perspective of 52 professionals working in different institutions in the field of child abuse and presented with a multidisciplinary approach. Considering all this, it was discussed what can be done in order to strengthen the CMC in the best interests of the child principle and many different suggestions were presented.

Keywords: The children monitoring centers, child sexual abuse, multidisciplinary study

*Bu çalışma "Türkiye'de Cinsel İstismara Uğrayan Çocuklara Yönelik Hizmet ve Uygulamaların Değerlendirilmesi: Bir Model Önerisi" başlıklı doktora tezinin bulgularına dayalı olarak üretilmiştir.

GİRİŞ

Cinsel istismara uğrayan çocuk süreç içerisinde adli, tıbbi, hukuki, sosyal hizmet vb. gibi daha önce karşılaşmadığı pek çok farklı sistem içerisine girebilmektedir. Sağlık kuruluşları, adli merciler, kolluk ve sosyal hizmet kuruluşları arasındaki iletişim ve koordinasyon yetersizliği çocuğun yaşadığı travmayı birbirinden farklı kişilere defalarca anlatmasına, dolayısıyla ikincil mağduriyetine neden olabilmektedir. Sokollu-Akıncı (2008; Akt: Yıldız, 2012 s.50) mağdur bilimi açısından ikincil mağduriyeti; hukuk sistemlerinin mağdura yeterince önem vermediğinde kişiyi yeniden mağdur ederek zarar vermesi olarak nitelendirmiştir. Adalet Bakanlığı tarafından yapılan bir araştırmada çocuğun cinsel istismarı sonrasında adli süreçte 17 kez istismar deneyimini açıklamak zorunda kaldığı ortaya konmuştur (Akço vd., 2013; Akt: Bilginer ve Çalışkan, 2018, s. 119).

Cinsel istismar çocukların fiziksel ve ruh sağlığına zarar verebilmekte, bu etkiler yetişkinlik dönemine de yansiyabilmektedir. Çocukluk döneminde maruz bırakılan cinsel istismar çocuğun fiziksel, duygusal, kişilerarası, davranışsal, bilişsel ve cinsel gelişimini etkileme potansiyeline sahiptir (Sanderson, 2006, s.53). Cinsel istismara maruz bırakılan her çocuk bir tanı almasa da yapılan araştırmalar cinsel istismar geçmişi olan bireylerin olmayanlarla kıyaslandığında yaşamları boyunca bir psikiyatrik tanı alma olasılıklarının anlamlı derecede yüksek olduğunu göstermiştir (Perez-Fuentes vd., 2013; Trickett, Noll ve Putnam, 2011; Ullman, 2002). Bu çocuklarda kısa süreli etkiler arasında düşük benlik saygısı, depresyon, öfke, utanç, suçluluk kendine zarar verme ve intihar girişimleri görülebilmektedir (Brent vd., 2004; Trickett vd., 2011). Cinsel istismarın kısa süreli etkilerinin yanı sıra yetişkinlik döneminde görülebilen depresyon, kaygı bozuklukları, travma sonrası stres bozukluğu, kendine zarar verme davranışları ve yeme bozuklukları gibi uzun dönem etkileri de söz konusu olabilmektedir (Hornor, 2010; Putnam, 2003).

Çocuğun pek çok açıdan kendisine zarar verebilen bu travmayı geride bırakabilmesi ve rehabilitasyonunun gerçekleştirilebilmesi için istismar sonrasındaki süreci nasıl yaşadığı son derece hayati öneme sahiptir. İstismara maruz bırakılan çocuğun sonraki süreçte insan hakları ve onuruna yaraşır bir hizmet alması için önemli basamaklardan biri olduğu düşünülen çocukla ilk görüşme konusunun uzman kişilerce profesyonel biçimde yapılması, ortam ve koşulların buna uygun hale getirilmesi gerekmektedir.

Çocukla yapılan ilk görüşme istismarın doğru bir şekilde aktarılmasında belirleyici olabilmektedir. Çocuklar cinsel istismar konusunda nadiren yalan söylemekle birlikte çocuğun istismarı aktarırken zorlanıp zorlanmadığı, sahici duygular gösterip göstermediği, ifadelerinin bir yetişkinin yönlendirmesinin etkisinde kalıp kalmadığı gibi pek çok konu profesyonel bir görüşmeyi gerekli kılmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2014, 529-530). Uygun koşullarda ve yetkin kişilerce yapılmayan ilk görüşme çocuğun istismar öyküsünün alınmasını engelleyebilmektedir. Çünkü çocuğun istismarı açığa vurmasını engelleyen bilişsel değerlendirmeler, korku, utanç, suçluluk gibi duygular çevreden alınacak tepkilerle doğrudan bağlantılıdır (Öztürk, 2009, s.96). Bunlara ek olarak çocuğun istismar öyküsünün ilk görüşmede alınmaması yeniden görüşme yapılmasına ve çocuğun istismarı

defalarca anlatmasına neden olabildiği için çocuk için ikincil mağduriyete zemin hazırlamaktadır. Açıkça görüleceği üzere cinsel istismar sonrası çocuk ile yapılacak ilk görüşmenin/adli görüşmenin uygun bir ortamda ve uzman kişilerce yapılması çok önemlidir.

Sağlık Bakanlığına bağlı hastaneler bünyesinde kurulan Çocuk İzlem Merkezleri; 2012/20 sayılı Başbakanlık Genelgesi'nden de anlaşılacağı üzere çocuğun içinde yer aldığı eğitim, sağlık, adalet, hukuk gibi sistemler arasında eşgüdüm ve işbirliğini sağlamak, oluşturulan aynalı odalar aracılığıyla çocuğun yaşadığı istismar olayını savcı, avukat, adli görüşmeciyeye tek seferde anlatarak travmanın defalarca yinelenmesinin önüne geçmek, çocuğun yanı sıra aileye de süreçte danışmanlık hizmeti sunmak gibi önemli amaçlarla kurulmuştur. Bu amaçların gerçekleştirilmesi, çocuğun istismar sonrasında içinde yer aldığı adli süreci daha olumlu deneyimlemesiyle sonuçlanabilecektir. Çocuk İzlem Merkezlerinin işlevlerini gerçekleştirmeleri noktasında yaşanan sorunların ortaya konarak çözüme kavuşturulması yönünde atılacak adımlar hizmetlerin etkililiğini artıracaktır.

Ülkemizde çocuk hakları perspektifinden bakıldığında önemli bir adım atılarak oluşturulan Çocuk İzlem Merkezlerinin geliştirilerek çocukların istismar sonrası karşılaştıkları adli süreçte hak ettikleri hizmeti alabilmeleri için bu alanda yapılacak araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çocuğun maruz kaldığı cinsel istismar ile ilgili güvenli bir ortamda yetkin kişilerle yapılacak görüşme hem öykünün doğru alınmasını hem de çocuğun ikincil mağduriyetini önleyebileceği için çocuğun üstün yararı ilkesinin gerçekleştirilmesi adına son derece önemlidir. Bu araştırma tam da bu noktada Çocuk İzlem Merkezlerine ilişkin; çocukla görüşme yapanların ve görüşmelerin niteliği, sunulan psikiyatrik tedavi, ekip çalışması, fiziksel koşullar, teknik donanım, bu uygulamanın güçlü ve güçsüz yanlarını analiz etmeyi, sonuç olarak Merkezlerin geliştirilmesi ve hizmet kalitesinin maksimum seviyeye ulaşması adına öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın önemli ve özgün yanlarından biri de konunun doğrudan Çocuk İzlem Merkezinde çalışanların deneyimlerinin yanı sıra çocuk hakları alanında çalışmalar yapan akademisyenler, hükümet dışı örgüt temsilcileri ve çocuk istismarı alanında farklı kurumlarda çalışan pek çok profesyonelin gözüyle multidisipliner yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmesidir.

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma üzerinde çalışılan konuya dair çok boyutlu analize imkan tanımaktadır. Araştırmada profesyonellerin görüşleri ortaya konularak hizmetlerin geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmuştur. Bununla birlikte araştırmacı kendi fikirlerini de ortaya koyabilmiştir. Özdemir'in (2010, s.323) de belirttiği gibi nitel analizin bir amacı da sosyal gerçeklik içerisinde var olan bilginin açığa çıkarılmasında araştırmacının da kendi görüşlerini sunabilmesidir. Dolayısıyla araştırılmak istenen konuya ve amaca en uygun yöntem tercih edilmiştir.

Araştırmanın Özneleri

Bu çalışmada Çocuk İzlem Merkezleri özelinde çocuk cinsel istismarı konusunun bütüncül bir yaklaşımla ele alınması, konunun multidisipliner bir yaklaşım ve ekip çalışmasını zorunlu kılması

nedeniyle çocuk istismarı konusunda çalışmalar yapan akademisyenler, hükümet dışı örgüt temsilcileri ve kamu temsilcileri (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ile Emniyet ve Jandarma personeli ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırmada örneklem büyüklüğü toplanacak verilerin derinliği ve genişliği ile orantılıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 143). Bu nedenle görüşmeler için net bir sayı belirlenmemiş olup, verilerin doyumu temel alınarak süreç ilerlemiştir. Araştırılmak istenen konu hakkında özelleşmiş bir gruptan bilgi almak istendiğinden amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Çocuk istismarı, çocuk hakları gibi konularda deneyimli ve bilgili olan, bu alanda en az beş yıl çalışma yapmış olan 52 özne ile görüşülmüştür. Bunlar arasında 8 katılımcı akademisyen, 5 katılımcı hükümet dışı örgüt temsilcisi ve 39 katılımcı ise Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ankara Çocuk İzlem Merkezi, Adalet Bakanlığı'nda görev yapan kişiler ile Jandarma ve Emniyet personelinden oluşmaktadır. Bu heterojen grup içerisinde; sosyal hizmet uzmanı, psikolog, psikolojik danışman, sosyolog, pedagoğ, çocuk gelişim uzmanı, öğretmen, idari yönetici, doktor, hakim, çocuk şube müdürü eski jandarma subayı ve emekli jandarma komutanı gibi birbirinden farklı meslek grupları yer almaktadır.

Veri Toplama Aracı ve Veri Toplama Süreci

Araştırmada katılımcıların konuya ilişkin görüşlerini rahatça ifade edebilmeleri adına, farklı alanlardan katılımcılarla yapılan üç ön görüşme sonucu onların da önerileri ışığında son hali verilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kümbetoğlu (2015, s.75) bu formu her katılımcı için değişebilme olanağı olan esnek bir rehber formu, bir kontrol aracı olarak nitelendirmiştir.

Verilerin toplanması sürecinin başında; Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğünden Etik Kurul izni alınmasının yanı sıra Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi Adalet Komisyonu Başkanlığı, Ankara Batı Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi Adalet Komisyonu Başkanlığı, Hâkimler ve Savcılar Kurulu Genel Sekreterliği, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yenimahalle Eğitim Araştırma Hastanesi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul Barosu Başkanlığı gibi farklı kurumlardan burada çalışanlar ile görüşme yapılabilmesi için izin alınmıştır.

Görüşme yapmak istenen katılımcılarla telefon veya e posta yoluyla iletişim kurularak araştırmacı kendisini tanıtmış ve araştırma hakkında bilgi vermiştir. Genellikle katılımcılar ile randevu planlanarak yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında 52 katılımcının 36'sı ile yüz yüze görüşülmüştür. Ancak şehir veya ülke dışında olup yüz yüze görüşülemeyen 10 katılımcı ile telefon görüşmesi yapılmış, bu görüşmeler katılımcının izni doğrultusunda ses kaydına alınmıştır. Katılımcıların 6'sı ile kendi istekleri doğrultusunda e posta ortamından iletişim sağlanmış ve ön bilgilendirmesi yapılan görüşme formunun ilgili kısımları katılımcılar tarafından değerlendirilerek araştırmacıya iletilmiştir.

Görüşmelerin büyük çoğunluğu katılımcıların çalışma alanlarında gerçekleştiği için araştırmacının cinsel istismar konusundaki farklı çalışma alanlarını gözlemlene fırsatı olmuştur. Bu gözlemin çocuk

dostu bir bakış açısıyla ifade alınması için özel olarak tasarlanan Çocuk İzlem Merkezleri ile kalabalık, gürültülü ve çocukların ifadelerinin alınması için uygun koşulların her yerde oluşturulamadığı adliye ortamının fiziki koşulları arasındaki farkın araştırmacı tarafından anlaşılmasında önemli katkısı olmuştur.

Görüşmeden önce katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilerek araştırmacı tarafından detaylı bir şekilde hazırlanan Bilgilendirilmiş Onam Formları imzalatılmıştır. Ayrıca bu formun birer nüshası katılımcıya verilmiştir. Araştırma gönüllülük esasına dayanarak gerçekleştirilmiş olup katılımcının dilediği an görüşmeyi bitirebileceği hakkında bilgi verilmiş ve Gönüllü Katılım Formu imzalatılmıştır.

Görüşmelerin akıcılığının bozulmaması, görüşmenin daha verimli geçmesi gibi nedenlerle ses kaydı alınmış, bu konuda katılımcıların rızasına başvurulmuştur. Ses kaydının alınmasına izin verilmeyen durumlarda araştırmacı görüşmeyi not alarak ilerlemiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesi sürecinde derinlemesine görüşmelerden elde edilen ses kayıtları bizzat araştırmacı tarafından bilgisayar ortamında Microsoft Word'e aktarılmıştır. 30 ile 120 dakika arasında süren ses kaydı deşifreleri birkaç sayfa ile 25 sayfa arasında değişmektedir.

52 katılımcı ile yapılan görüşmeler neticesinde yarı yapılandırılmış görüşme formundan yola çıkarak veri analizi için bir çerçeve oluşturulmuştur. Verilerin hangi temalar altında düzenleneceği ve sunulacağı bu çerçeve ışığında belirlenmiş, araştırmada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'in de ifade ettiği gibi (2013, s. 256); betimsel analiz olarak nitelendirilen bu analiz biçiminde çıktılar defalarca okunup önceden belirlenen temalardan faydalanılarak özetlenmiş, katılımcıların ifadelerinin çarpıcı biçimde sunulabilmesi için doğrudan alıntılara sık sık yer verilmiştir. Bulgular araştırmacı tarafından hazırlanan çerçeve doğrultusunda yorumlanmıştır.

Verilerin analizinde Microsoft Office Word programından faydalanılarak anahtar sözcükler ile taramalar yapılmış, analiz kısmı pek çok kez okunmuştur.

BULGULAR

Yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler neticesinde Çocuk İzlem Merkezi uygulamaları; görüşme/görüşmecilerin niteliği, psikiyatrik tedavi, ekip çalışması, fiziksel koşullar ve teknik donanım, Çocuk İzlem Merkezlerinin güçlü ve güçsüz yanları ile son olarak Çocuk İzlem Merkezlerinin daha iyi hizmet sunabilmesi için öneriler konu başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Görüşme/Görüşmecilerin Niteliği

Cinsel istismara maruz kalan çocukla yapılan görüşme; bu konuda eğitime ve donanıma sahip olmayan meslek elemanları tarafından yapıldığında çocuklarda derin ve tedavisi güç ruhsal yaralanmalara yol açılmaktadır. Bu meslek elemanlarının çocuğu tekrarlayan sorulara maruz bırakmaları, çocuğun defalarca açıklama yapmasına neden olmaktadır. Bu durumun yarattığı stres,

çocukta oluşan psikolojik etkileri artırarak ikincil duygusal istismara neden olmaktadır (Cross vd.,2007; Olafson, 2012; Akt: Bilginer ve Çalışkan, 2018, s.119). Cinsel istismara maruz kalan 54 çocuk ile yapılan bir araştırmaya göre çocukların cinsel istismarı anlatırken en çok hissettikleri duygular; utanma (%42,6), pişmanlık (%27,8), öfke (%18,5), kızgınlık (%18,5) ve korku (%18,5) olarak belirtilmiştir (Mavili ve Bilgin, 2017, s.114).

Çocukla yapılan görüşmede yönlendirici soruların sorulmaması, bilgilerin çocuğun kendi sözleriyle kaydedilmesi, çocukların kelime haznesinin kısıtlı olduğu düşünüldüğünde oyun gibi çeşitli yöntemlerden faydalanılması, çok küçük çocuklarla yapılan görüşmelerde çocuktan yeterli bilgi elde edilemediğinde çocuğun anne-babası, çevresi, polis memurları ve diğer çocuklardan da bilgi alınması gerekmektedir (Aksoy vd., 1999; Akt: Yıldız, 2012, s.27-28). İstismara maruz kalan çocukla yapılacak görüşmeden edilen verilerin yetersiz kalması, çocuğun yeniden ifadesine başvurulmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle görüşmeyi kimin nasıl yaptığı konusu son derece önem kazanmaktadır. Anlaşılacağı üzere görüşmelerin/görüşmecilerin niteliği görüşmecilerin adli görüşme konusundaki eğitim ve donanımlarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu çalışmada adli görüşmecilerin kendi aldıkları eğitimi değerlendirmelerinin yanı sıra diğer profesyonellerin bu konudaki değerlendirmelerine de yer verilmiştir.

“Genel olarak kendi aldığımız eğitimi yeterli buluyorum. Çünkü bir hafta teorik, daha sonrasında bir buçuk aylık pratik eğitim alıyoruz.” (K1, ÇİM, Sosyal Hizmet Uzmanı)

“Zaten herkes çok önemli bir eğitimden geçiyor, 14 saatlik uygulamalı bir eğitimden geçtikten sonra adli görüşmeci sertifikası alınabiliyor... Çocuğun yararına, onu en az incitecek, ikinci bir örselenmeye gerçekten izin vermeden, adli bilgileri de alabilir şekilde olduğunu düşünüyorum. Çok özel sorular da var, adli görüşme başlı başına bir teknik zaten. Gerçekten burada adli görüşmelerin çok iyi olduğunu söyleyebilirim.” (K2, ÇİM, Sosyal Hizmet Uzmanı)

“Çok sağlam bir eğitimleri var... Ayrıca eğitime alınırken de bir takım kriterlerle alınıyorlar. Yani çocukla ilgili öncesinde suç geçmişi olan ya da araştırma soruşturma geçirmiş olanlar falan eleniyorlar, bu alanda çalışmıyorlar ama eğitim yapıldıktan sonra da bir süre bir danışmanlık veya süpervizyonluk gibi bir şeyin yapılmasında fayda var. Birazcık o konunun eksik olduğunu düşünüyorum.” (K3, Akademisyen)

Yapılan görüşmelerde ÇİM eğitimlerinin genel olarak yeterli bulunması, eğitimin kalitesinin vurgulanması bunun doğrudan adli görüşmeciler tarafından da ifade edilmesi oldukça önemlidir.

“Şimdi cinsel suç mağduru çocuk diyelim ki cinsel bölgesini kutu olarak adlandırıyor kız çocuğu diyelim şimdi geldi sana dedi ki orada normal sorgulamayı yapan dışarıda yapsaydı bunu diyecek ki senin cinsel bölgene dokundu mu? Çocuk cinsel bölgenin ne olduğunu bile bilmeyecek. Ama senin kutuna dokundu mu dediğinde çok farklı cevaplar alabilirsiniz. Bunu da ancak orada insan bedenleri ile ilgili şemalar var şemalar üzerinden soruyorlar ve orada onu o şekilde hazırlıyorlar, orada

çocuğun verdiği ifade ile belki Savcı takipsizlik verecek, belki dava açacak, belki başkalarını da olaya katacak.” (K4, Çocuk Mahkemesi Hâkimi)

K4, Çocuk İzlem Merkezlerinde alınan ifadede eksik kalan hususlar ile ilgili sanığa savunma hakkı doğabileceği için çocuğun ifadesine yeniden başvurulmasının gerekebileceğine değinmiştir. Bu bilgi, görüşmelerin ihtiyaç duyulan tüm bilgileri kapsayacak şekilde yapılması gerektiğini vurgulaması bakımından önemlidir.

“Bazen savcılarla ilgili adli görüşmeye uygun olmayan soruları sordurdukları da olabiliyor. Diğer Çocuk İzlem Merkezlerinde duyduğumuz kadarıyla bu sıkıntıları yaşayabiliyorlar. Yani bunun da yaşanmasının sebebi, adli görüşme ile ilgili yeterli bir bilgilendirmenin yapılmamış olması olduğunu düşünüyorum.” (K1, ÇİM, Sosyal Hizmet Uzmanı)

Bunların yanı sıra savcıların zaman zaman uygun olmayan sorular sorabildiklerine değinen bazı görüşmeciler, savcıların konu ile ilgili bilgilendirilmeleri durumunda bu durumun ortadan kalkabileceğini ifade etmiştir.

Psikiyatrik Tedavi

Cinsel istismar sonrası en çok görülen ortak davranışlar arasında yüksek seviyede korku ve endişe, kâbuslar, belirli insanlar ve yerler hakkında fobiler gibi travma sonrası semptomlar, depresyon, saldırganlık, okul problemleri, madde bağımlılığı ve intihar davranışları yer almaktadır (Finkelhor, 1999, s.106). İstismarın aile içinde gerçekleşmesi durumunda yetişkinlik dönemlerinde sınır kişilik bozukluğu, dissosiyatif bozukluk, depresyon, anksiyete, alkolizm, yeme bozukluğu, somatizasyon, cinsel işlev bozukluğu gibi pek çok farklı psikiyatrik bozukluk ve davranış problemi gözlenebilmektedir (Figueora vd., 1997; Akt: Allen, 2008, s.148).

“ÇİM’lerde genelde çocuk doktoru ya da adli tıpçı bulunuyor ama çocuk psikiyatristlerinin sayısı az, keşke her ÇİM’de çocuk psikiyatristi bulunsa. Biz her ikisi ile de çalıştık, ilk zamanlarda çocuk doktoru ile çalıştık hem de çocuk psikiyatristi ile çalıştık. Aradaki farkı bu anlamda görebiliyorum, daha büyük avantaj sağlıyor hem de ilk görüşmeden sonra çocuğu görebiliyor ya da daha sonra randevu verebiliyor, bunun bilgilendirmesini yapıyor. Yani hemen anında müdahale oluşabiliyor.” (K5, ÇİM, Çocuk Gelişim Uzmanı)

“Ülkemizdeki çocuk psikiyatristi sayısı da çok az. Bir yetişkin psikiyatristi sayısından öte çocuk psikiyatristi sayısının makul bir şekilde atması gerekiyor ki biz Çocuk İzlem Merkezlerinde sağlıklı bir psikiyatri destekten bahsedebilelim. Böyle bir sıkıntı var.” (K6, Hükümet Dışı Örgüt Temsilcisi)

Çocuk cinsel istismarının krize müdahale gerektiren bir olgu olması gerekçesiyle akut müdahalenin gerçekleştirilebilmesi adına her ÇİM’de çocuk psikiyatristinin bulunması bazı katılımcılar tarafından çok önemsenmektedir. Ayrıca sorumlu hekimin çocuk psikiyatristi olmasının çocuk ile yapılan görüşmeleri değerlendirmede avantaj sağladığı ifade edilmiştir.

Katılımcılardan bazılarının da üzerinde durduğu gibi çocuk psikiyatristlerinin sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılarak merkezlerde hizmet standardizasyonunun sağlanması araştırmacı tarafından önemli görülmektedir.

“Çocuk İzlem Merkezlerinde psikiyatrik destek verilmesi de gerekmiyor. Çocuk İzlem Merkezinde görüşüldü, olay değerlendirildi, ama oradan sonra sağlık ya da danışmanlık tedbiri ile çocuk gönderilebilir. Hatta ikisiyle birden; hem sağlık hem danışmanlık.” (K7, Akademisyen)

“Yoksa çocuk zaten adli görüşme yapıldı, bütün olayları anlattı vs. o süreçte psikiyatrik olarak onu değerlendiren kişiyi bir daha görmek istemez. Aynı kapıdan girip o kişiyle tekrar tekrar karşılaşmak istemez. Başka bir kapıdan girdi ve ona anlatmak, bu konuda ondan yardım almak ister. O nedenle psikiyatrik desteğin başka bir yerde veriliyor olması lazım, bu o kurumun çatısı altında bir yer olabilir, başka bir yer olabilir.” (K3, Akademisyen)

K3 ve K7 psikiyatrik izlemin önemini vurgulamakla birlikte bunun Çocuk İzlem Merkezi bünyesinde olması konusunu tartışmışlardır. Hem bir çocuk psikiyatristi hem de ÇİM sorumlu hekimi olarak görev yapmış K8 ise polikliniğin ÇİM bünyesinde bulunmasını “hatalı bir uygulama” olarak değerlendirmiştir.

“...Ama çocukları polikliniğe çağırıcaksam buraya çağırıyorum. Çocuk beyanda bulunduğu yere tekrar psikiyatrik muayene için gelmiş oluyor. Hiçbir şekilde aklına gelmeyecek olsa bile sadece o kontrol günü buraya gelmekle birlikte olay yeniden aklına gelmiş oluyor. Polikliniğin buranın içerisinde oluyor olması hiç uygun bir yapı değil.” (K8, ÇİM, önceki sorumlu hekimi)

K8, Sağlık Bakanlığı bünyesinde “Sağlık Merkezi Takip Merkezi” şeklinde bir merkez önererek burada çocuğa ve ailelere yönelik rehabilitasyon hizmetlerinin sunulabileceğini, Baro ya da Sağlık Bakanlığının kendi hukuk bürosundan hukuk desteği alınabileceğini, ASPİM temsilcisi aracılığıyla danışmanlık tedbirinin takibinin kolayca yapılacağını, Milli Eğitim Bakanlığında bir temsilci sayesinde okul ile ilgili sorunların çözülebileceğini ifade etmiştir.

Ekip Çalışması

Çocuk İzlem Merkezi, cinsel istismar sonrası çocuğun uygun ortamda ifadesinin alınması için tasarlanmıştır. Burada savcı, ÇİM sorumlu hekimi, farklı lisans alanlarından oluşan adli görüşmeciler tarafından profesyonel görüşme teknikleri kullanılarak çocuğun mümkün olduğunca örselenmeden yaşadığı olayı anlatması amaçlanmaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesinde ekip üyelerinin işbirliği ve eşgüdüm halinde çalışmasının önemli olduğu söylenebilir. Bununla birlikte daha makro boyutta düşünülecek olursa adli, hukuki, tıbbi ve sosyal hizmet sistemlerinin birlikte işlediği istismar sonrasındaki bu süreçte sistemler arasındaki ilişkiler de hizmetin kalitesinde belirleyici olabilmektedir. Örneğin emniyet birimleri ile Çocuk İzlem Merkezleri arasında kurulacak iletişim ağı son derece önemli bir yerde konumlanmaktadır. Bu çalışmada sistemler arasındaki ilişki de ekip çalışması kapsamında ele alınmıştır. Böylece çok boyutlu bir müdahale gerektiren cinsel istismar konusunun sistemler arası iyi işleyen bir ekip ruhunu gerektirdiği vurgulanmıştır.

“Ekip çalışması Çocuk İzlem Merkezlerinde önemli çünkü farklı paydaş kurumlar ile birlikte çalışıyoruz. Burada mesele ASPİM temsilcilerimiz de var. Bazen Milli Eğitimde temsilcimiz var, onunla da görüşüyoruz. Sonuçta burada savcılık, Adalet Bakanlığı ile paydaş çalışıyoruz, emniyetle paydaş çalışıyoruz. Yani buradaki ekip çalışması bence yeterli...” (K1, ÇİM, Sosyal Hizmet Uzmanı)

“Yönetmelik olmadığı için işleyiş el yordamıyla... Ama bazı yerlerde personel sayısından bazı yerlerde mekan nedeniyle bazı yerlerde baş hekimin ÇİM olgusuna bakış açısı nedeniyle farklılıklar gösteriyor... Herkes kendine göre bir sistemi belirlemiş durumda o yüzden ekip çalışmasının iyi olduğunu düşünüyorum ama yönetmelik olsa daha iyi olur tabii ki.” (K3, Akademisyen)

“Ekip çalışmasının olduğu bir kaç tane Çocuk İzlem Merkezi var. Neyi kast ediyorum; her ÇİM’de de polis memuru yok, her ÇİM’de ASPİM temsilcisi yok, her ÇİM’de adli tıp uzmanı yok. Doğal olarak baktığınızda bazı ÇİM’ler sadece savcının gelip adli görüşmeyi yaptığı merkezler halinde işi yürütüyorlar. Bunun haricinde hiçbir işin yapılmadığı... Bana kalırsa ÇİM’de zaten bazı şeyler olmuyor. Muayene yapılmalı doğru, adli görüşmeden sonra doktor da oraya gelmeli çocuk da oradan hiçbir yere gitmeden muayenesi de aynı yerde bitmeli görüşmesi de aynı yerde yapılmalı muayenesi de aynı yerde yapılmalı, savcılık ve adli tıp birbiriyle işbirliği halinde olmalı... Oysaki adli tıp uzmanlarının sayısı da çok az.” (K8, ÇİM, önceki sorumlu hekimi)

Adli, tıbbi, hukuki, sosyal, psikolojik vb. boyutları olan ve çok boyutlu multidisipliner bir çalışmayı gerektiren istismar olgusunda ekip çalışması bir zorunluluk olmakla birlikte bu yaklaşımın tüm merkezlerde aynı standartta işlevsel hale getirilmesi önemlidir. Ayrıca katılımcıların sıklıkla vurguladığı üzere ÇİM Yönetmeliğinin çıkarılması ekip çalışmasını sistemli bir hale getirebilecektir.

“İkinci bir sosyal inceleme daha oluyor, bu da zaten bizim istemediğimiz bir şey. Buradaki inceleme istenilen duruma getirilirse ikinci bir incelemenin yapılması kesinlikle gereksiz. Personel kaybı, zaman kaybı tekrar ailelerin sorgulanması kaydında büyük bir haksızlık ve işleyiş açısından çok büyük bir açık... Mesleki olarak da bence hiç istenmeyen “mesleki değerlilik” anlamında benim onaylamadığım, bizim onaylamadığınız bir tutum.” (K2, ÇİM, Sosyal Hizmet Uzmanı)

Hem çocuk ve ailesi hem de sosyal incelemeyi yapan meslek elemanları açısından incelemenin yeniden yapılmasının olumsuz durumlara sebep olabileceğinin altı çizilmiştir.

“Elinde somut bir şey varsa Çocuk İzlem Merkezine yönlendiriyoruz, orada ifadeleri alınıyor. Çocuk İzlem Merkezi olmayan yerlerde bizim kurs personellerimiz oluyor. Yaklaşık bir hafta süreyle çocuğun cinsel istismarını soruşturma kursu veriyoruz personelimize. Burada hani küçük mağdurlarla nasıl konuşulur, nasıl davranılır, soruşturma nasıl yapılır, nelere dikkat edilmesi gerekir gibi bir haftalık eğitim veriliyor. (K9, Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı, Çocuk Şube Müdürü)

“Ama evet bence doğru olanı Çocuk İzlem Merkezinde alınmalı çocuğun örselenmemesi için her ne kadar çocuk dostu olsa da sonuçta burası bir emniyet birimi, polis merkezi. Çocuklar en başta

girerken tabelayı görüp etkilenebilirler, nereye geldiklerini görüp etkilenebilirler. Buradaki insanların polis olduğunu biliyor olabilirler. O yüzden bence burada alınması doğru değil.” (K10, Ankara Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı)

K9, taşrada istismara maruz kalan çocukların ifadesinin alınmasında sorun yaşayabildiklerini vurgularken Çocuk Şube Müdürlüğünde görev yapan sosyal hizmet uzmanı, çocuk ile ilk görüşmeyi yaptıktan sonra ancak cinsel istismar durumu söz konusuysa Çocuk İzlem Merkezine yönlendirdiklerini, dokunmanın olmadığı cinsel istismar vakalarında ÇİM'in yoğunluğu nedeniyle çocukların ifadelerinin Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü'nde alındığını emniyet birimi olarak sözel istismar gibi durumlarda personelin yeterliliği, araç gereç ve materyal konularında eksiklik yaşanabileceğini, en uygun ifade alma ortamının ÇİM olduğunu belirtmiştir.

“Bizim diğer yerlerden avantajımız, şu anda üç tane savcımız var, her hafta biri nöbetçi, burada görevli. Sabahtan akşama kadar vakalar bitene kadar bir savcımız burada kalıyor, bütün görüşmeleri izliyor, meslek elemanlarından bütün değerlendirmeleri alıyor...” (K2, ÇİM, Sosyal Hizmet Uzmanı)

“Bununla ilgili savcının tavrı bizim için önemli, çocuk için de önemli. Bu nedenle bu konuda Savcılar açısından da bir uzmanlık gerektiriyor bence. O nedenle bizim burada çalıştığımızla ilgili bir birim olması lazım her ilde. Nöbetçi savcı olduğu zaman bazen öbür savcıya aktarmamak için gece 00.00 da 01.00 da çocuğun ifadesinin alındığı durumlar olabiliyor. Bunlar da çocuklar için uygun olmayabiliyor, yorgun oluyor, uykusuz oluyor, yani bu sorunları yaşıyoruz.” (K1, ÇİM, Sosyal Hizmet Uzmanı)

Cinsel istismar konusu özel bilgi ve tecrübe gerektirdiği için sabit savcı ile çalışılmasının daha etkili olabileceği, sabit savcı uygulamasının Yönetmelik aracılığıyla hayata geçirilebileceği önerilmiştir.

Fiziksel Koşullar ve Teknik Donanım

“Ankara'da örnek olarak yapılanların hepsinin teknik donanımı iyi... Bazen işte bir ses düzeninde arıza çıkıyor onun yapılması gerekiyor. Kimisinde kayıt sisteminde bir arıza çıkıyor yani her zaman her yerde olabildiği gibi. Bunları oradaki arkadaşlar bir şekilde aksatmadan tamir ettirmeye çalışıyorlar. ÇİM'ler gerçekten çocuğun en az örseleneceği şekilde yapılmış.” (K3, Akademisyen)

“Benim ziyaret ettiğim merkezlerdeki koşullar gayet üst düzeyde kalitede idi.” (K11, Akademisyen)

“Bizim burasının fiziksel koşulları gayet iyi. İki tane, toplam 4 yataklı çocukların dinlenebilecekleri odaları var. Çocuk oyun odamız var, ergen oyun odamız var, iki tane görüşme odamız var, bir tane savcı odamız var, biz personel için de iki tane oda var ve doktor odası ile sekreter odası. Burası için gayet yeterli. Görüşme odası ile ilgili de ekipmanlar da gayet yeterli zaten ses kaydı, görüntü kaydı, kulaklık, şu an hepsi çalışır durumda.” (K1, ÇİM, Sosyal Hizmet Uzmanı)

“İç fiziki koşullar ile ilgili bir değerlendirmem olmayacak, yeterli ölçüde.” (K6, Hükümet Dışı Örgüt Temsilcisi)

Katılımcılar Çocuk İzlem Merkezlerinin fiziksel koşullarının çocuğun yararına olacak şekilde kurgulandığına işaret etmişlerdir. İntihar teşebbüsü olabileceği için fiziksel önlemlerin alınması da

önemli görülmüştür. Bunların yanı sıra ÇİM bünyesindeki dinlenme odası, görüşme odası, istirahat edilebilecek yerlerin koşullarının uygun olduğundan bahsedilmiştir.

Çocuk İzlem Merkezlerinin Güçlü Yanları

Araştırmada Çocuk İzlem Merkezlerindeki hizmet ve uygulamalar değerlendirilirken güçlendirilmeye ihtiyaç duyulan yanların yanı sıra güçlü yanlarını da ortaya koymanın resme bütün olarak bakmada yardımcı olabileceği düşünülmüştür.

“Çocuk İzlem Merkezinin en güçlü yanı savcının çocuğun ayağına gidip çocuğun hizmetine çalışıyor olması. Yani çocuğun savcıya değil de savcının çocuğa gidiyor olması. Bu bir. İkincisi, bunların hastanede yapılanması... Niye hastane önemli çünkü hastane dediğinizde siz, çocuk hastalandığı için gittiği gibi bir algıya sahip. Karakola gittiğinde çocuk polisi adı altında tamamen sivil bir yapılanma bile olsa adında polis var. Hele adliye... Dolayısıyla suçsuzken bile gidiyor olsa buralara, kendini suçlu hissettirebilir, ürkütebilir, korkutabilir.” (K3, Akademisyen)

Ekip çalışmasının başarılı olması, çocuk odaklı davranılıyor olması, çocuğun görüşlerinin bir defa alınmasına ve kayıt altına alınmasına olanak sağlaması açısından ve direkt müdahaleyi gerektirebilecek bir güce sahip olmasından dolayı çok önemli ve kıymetli buluyorum.” (K6, Hükümet Dışı Örgüt Temsilcisi)

“Ülke politikası açısından baktığımızda Avrupa'dan bir adım öndeyiz, bu tür bir yapı yok Avrupa'da. Bizim eğitimimiz kesinlikle teorik ve uygulamalı eğitim olarak devam etmesi açısından yetişen adli görüşmeler gerçekten nitelikli adli görüşmeciler olarak yetişiyorlar. Teknik anlamda pek çok güçlü yöne sahip olduğunu düşünüyorum. Özellikle Ankara ÇİM'in UYAP entegrasyonu olan ÇİM olarak adalet ile ilgili olan bağlantısının bu kadar hızlı çözülebilir olması, bilgi alışverişinin olması ve bir ekipte olması gereken bütün personele sahip olması sizi güçlü kılıyor. Zaten diyorum ya 24 saat nöbet tutan bir polisimiz var doğal olarak çocukların korunmasını sağlayabiliyoruz.” (K8, ÇİM, önceki sorumlu hekimi)

Çocuk İzlem Merkezleri ülkemiz adına çocuk dostu bir anlayış ve yapılanma içerisinde oluşturulan önemli bir gelişmedir. Katılımcıların görüşleri ve mağdur hakları birlikte değerlendirildiğinde çocuğun merkeze gelişinden itibaren başlayan süreçte ilk olarak konu hakkında eğitilmiş adli görüşmeci ile karşılaşması, çocuğun uygun ortamda uzman kişilerce ifadesinin alınması, merkezlerde ihtiyaç duyulduğunda temel fiziksel ihtiyaçların giderilmesi, ilgili profesyonellerin bir arada olduğu bir ekip çalışmasının yürütülüyor olması ve bu kapsamda çocuğun adliye veya hastaneye gitmek durumunda kalmadan adli tıp doktoru, psikiyatri uzmanı, savcı gibi profesyonellerin çocuğun bulunduğu yere gitmesi, karakol ve adliye yerine hastane ortamında bulunmanın çocuk açısından daha uygun olabilmesi, çocuğun yanı sıra ailesine yönelik sosyal hizmet çalışmalarının da yapılıyor olması gibi pek çok olumlu yan göz önüne çıkmaktadır.

Çocuk İzlem Merkezlerinin Daha İyi Hizmet Sunabilmesi İçin Öneriler

Çocuk İzlem Merkezlerinin yeni ve gelişmeye açık bir yapılanma olması nedeniyle katılımcıların değerlendirmelerinin merkezlerin daha iyi hizmet sunabilmesi için yapılacak güncellemelere ışık tutabileceği düşünülmektedir.

“Çocukların ÇİM ve AGO'larda alınan ifadeleri biraz daha insani olmakla birlikte örneğin bir istismara uğrayan çocuğun savcı ve hâkim görene kadar aynı kıyafetlerle kalması başlı başına bir travma yaratıyor. Aynı konuyu defalarca anlatması yine travmayı daha da ağırlaştırıyor. Belki bu noktalarda süreci hızlandırıp çocuğun süreçten en hızlı şekilde çıkmasını sağlamak çocuğun sonraki rehabilitasyon sürecinin de daha başarılı olmasını sağlayacaktır. Çalışmalar ne yazık ki yeterli değil. Çünkü merkez sayıları çok az, çalışan personel hem yeterli değil hem tam anlamıyla özel eğitimli değil. Kuruluşların fiziksel olanakları yine yetersiz... İllerden uzakta yaşayan çocukların bu hizmetlere erişimleri çok sıkıntılı...” (K12, Akademisyen)

“İç fiziki koşullar çocuğu koruyan kollayan özellikte ona hiç bir lafım yok ama merkezler çok uzak. Buraya ailelerin ulaşması çok zor mesela Ankara'daki Batıkent'te çok uzak bir yerde. Ailelerin oraya ulaşması gibi bir problem var o yüzden daha merkezi daha ulaşılabilir bir yerde olması gerekiyor.” (K6, Hükümet Dışı Örgüt Temsilcisi)

“Şimdi diyelim ki mağdur size geldi avukat olarak, dilekçe yazıp adliyeye gittiniz, o da abuk sabuk. Oradaki savcı sizi yaşadığınız mahallenin ilçe emniyetine gönderiyor. Siz mağdurla, dilekçenizle, havale yazısıyla ilçe emniyete gidiyorsunuz, ilçe emniyet havale ediyor, yaşadığınız mahalledeki karakola gidiyorsunuz havale ile sonra onlar ÇİM'i arıyor, randevu alıyor, bir gün, iki gün, üç gün sonra mı? Yani yine ÇİM'in kuruluş amacına ters. Sonra vatandaş, öğretmen direkt ÇİM'i arayıp ya da ÇİM'e direkt gidemiyor, bu da büyük eksiklik. Niye ben dolanıyorum şehri ya. ÇİM'in kuruluş amacı zaten çocuk örselenmesin, tüm hizmetleri çocuğun ayağına biz götürecektik.” (K13, Hükümet Dışı Örgüt Temsilcisi)

Katılımcıların ÇİM'lerin ulaşılabilirliği hakkındaki değerlendirmeleri illerin fiziki koşulları düşünüldüğünde çözülmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Merkezlerin amaçlarının tam olarak uygulamaya yansıtılabilmesi için ulaşılabilirliği sorgulayan katılımcı değerlendirmeleri, yeterli personel ve bütçe konusunda sıkıntı yaşanmamasının önemini de gözler önüne sermektedir.

“Yönetmeliğin çıkması lazım... Yani çünkü periferdeki ÇİM'lerin işleyişleri çok farklı, kimine Savcı gitmiyor, kiminde polis oluyor, orada çok zayıf kalıyor o zaman. O yüzden yönetmeliğinin çıkması gerekiyor, en azından ortak standartların oluşturulabilmesi için.” (K5, ÇİM, Çocuk Gelişim Uzmanı)

Katılımcıların büyük çoğunluğu pek çok defa Yönetmeliğin çıkmamasının sorunlara neden olabildiğini ele alarak hizmette standardizasyonun sağlanması için bunun şart olduğunu düşünmektedir.

“ÇİM sayısı artırıldığı zaman bütün istismar vakaları; dokunma olsun olmasın, sözel olabilir, pornografik görüntüye maruz kalma olabilir, hepsi hepsi bence Çocuk İzlem Merkezinde alınmalı.” (K10, Ankara Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı)

Cinsel istismarın her şeklinin çocukta travmaya sebebiyet verebileceği göz önüne alındığında hiçbir ayırım yapılmadan çocuk hakları çerçevesinde bir değerlendirme ile ifadelerinin ÇİM'lerden başka bir yerde alınmaması gerektiği düşünülmektedir.

“Bir de bizim kurumlar arasındaki teknik anlamdaki alt yapımızda birbirine uygun değil yani ben burada çocuğun sağlıkla ilgili takibini sağlıyorum ama bunu çocuk mahkemesine posta yoluyla iletiyorum vs. Ya da ne bileyim Aile ve Sosyal Politikalar sosyal incelemesini yapıyor ama ben o sosyal incelemesini göremiyorum bana fiziki olarak gelmediği sürece. Ya da bunun için ekstra bir çaba sarf etmem gerekiyor. Hani sistemlerin birbiriyle bir bağlantısı da yok.” (K8, ÇİM, önceki sorumlu hekimi)

ÇİM önceki sorumlu hekimi, kurumlar arası işbirliğinin önemine değinmiş, çocuğun kurum geçmişi olup olmadığı bilgisine sahip olunmasının gerekliliğini ele almıştır. Araştırmacı da bu noktada kurumlar arası iletişim ve işbirliğini sağlayacak ihtiyaç duyulan mekanizmaların yaratılmasını hizmetin etkin sunumu açısından önemli bulmaktadır.

“Yani bence şu anda eksik olan nokta; tedavi ve rehabilitasyon ayağıdır, Çocuk İzlem Merkezleri sonrası.” (K7, Akademisyen)

“İyi yaptığınız bir şeyin sonucunu görmek istiyorsunuz ikinci basamak mutlaka olmalı ki sizin harcadığınız çaba yerini bulsun ve rehabilitasyon çalışmaları gerçekleşsin. Bu çocuk buradan gittikten sonra bu yaşamış olduğu olayın etkisini en aza indirgeyerek önlemleri almamız gerekir. Bunun içinde ikinci basamaktaki takiplerin mutlaka olması gerekir.” (K2, ÇİM, Sosyal Hizmet Uzmanı)

Bilindiği gibi ÇİM'lerde hizmet alan çocuklar hakkında herhangi bir izleme çalışması yapılmamaktadır. Bu durum da bazı katılımcılar tarafından çocuğun rehabilitasyon sürecinin önemli bir noktasının eksik kalması olarak nitelendirilmektedir.

Katılımcıların üzerinde durdukları ve çocuğun mağduriyetine ortam hazırlayan önemli bir konu da ÇİM'de ifadesi alınan çocuğun adli süreç kapsamında Adli Görüşme Odalarında (AGO) yeniden ifadesinin alınmasıdır.

“Fakat dediğim gibi oradaki (ÇİM) ifadenin alınıp CD'ye kaydedildikten sonra çocuğun bir daha burada dinlenmemesi lazım. Adli süreçte çocukların yeniden çağrılmaması lazım... Ama bazen de sanığın, yani cinsel suç failinin haklarını korumak adına dinlemek gerekiyor, eksik kalan sorular varsa onu tamamlamak adına. İşte orada çocuğun sanıkla yüzleştirilmemesi, bir araya getirilmemesi lazım. Adli görüşme odasında orada alacağı psikolojik destek ile beraber soruyu da o profesyonel destekçinin çocuğa iletmesi ile ifadesinin alınması lazım. Fakat çok yaygın kullanabildiğimizi şu

anda çok söyleyemiyoruz ama bence ileride gelişecek ve asıl önemli olan boyutu o.” (K4, Çocuk Mahkemesi Hâkimi)

“Yani yasal süreç çocuk odaklı ya da çocuğun haklarını korumaya odaklı işlemiyor. Tamamen faili cezalandırmaya yönelik işliyor. ÇİM’de ifadesi alınmasına rağmen bazen hâkim tekrar ben de dinleyeceğim diyebiliyor, çünkü karşı tarafın da adli yargılama usulleri gereği tekrar mahkemede dinlenilmesi bunun hakkı olduğu için tekrar dinlenilebiliyor. Mesela buraya gelen çocuk bazen şey diyor; artık benim yakamı bırakın, ben hiçbir şey istemiyorum, çünkü bunu yapan insanlar serbest geziyorlar, ben bir mahkeme bir hastane bir adli tıp olarak dolaşıp duruyorum.” (K14, Hükümet Dışı Örgüt Temsilcisi)

Çocuk İzlem Merkezlerinin adli süreç içerisinde çocuğun mağduriyetine sebep olabilecek ve çocuk dostu olmayan bir yöntem ile ifadesinin alınmasına karşı bir önlem olarak kurgulandığı düşünüldüğünde çocuğun adliye ortamında yeniden ifadesine başvurulmasının ikincil mağduriyete zemin hazırladığı söylenebilir. Adli Görüşme Odaları da çocuk haklarını odak alan bir yaklaşımla benzer şekilde çocuğu örselemeden uzman kişilerce ifadesinin alınmasını amaçlarsa da çocuğa aynı soruların defalarca yöneltilmesinin psikolojik açıdan yıpratıcı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Cinsel istismara maruz kalan çocuğa sunulacak hizmetler ülkelerin benimsedikleri çocuk koruma sistemleri etrafında şekillenmiştir. İngiltere Ulusal Çocuk Savunuculuk Merkezi (The National Children’s Advocacy Center) tarafından cinsel istismar sonrası çocukla yapılacak görüşmenin bir polis memuru yerine bu konuda eğitimli uzmanlar tarafından yapılmasının önemi vurgulanmıştır. Böylece çocuğun yeniden travmaya uğramasının önüne geçilmeye çalışılmış olacaktır (Connel, 2009, s. 423). İngiltere’de çocukla adli görüşme yapılan bu merkezlerde adli görüşmecilerin adli görüşme teknikleri, çocuk gelişimi, soru tipolojileri, travmanın bilişsel ve duygusal etkileri konularında özel eğitim almış olmaları gerekmektedir. Adli görüşmeci görüşmeyi sürdürürken aynalı odanın diğer tarafında bulunan ilgili profesyoneller görüşme boyunca çocuğun hukuki destek, bakım, tedavi ve sosyal hizmet gibi ihtiyaçlarını değerlendirmektedir (Cross, Fine, Walsh ve Jones, 2012, s.97).

Araştırma kapsamında ÇİM’de görev yapan, çocukla görüşme konusunda teorik ve uygulamalı eğitim alan profesyonellerin bu eğitime ilişkin olumlu değerlendirmelerde bulunması oldukça önemlidir. ÇİM bünyesindeki görüşmelerin alınan eğitime bağlı olarak yüksek nitelikte olduğu, ancak bazı savcıların zaman zaman çocuk için uygun olmayan soruların sorulması konusundaki tavırlarının görüşmelerde karşılaşılan sorunlardan biri olduğu dile getirilmiştir. Bu konuda savcılarının bilgilendirilme ihtiyaçları olduğu göz önünde bulundurulmalı ve buna yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Katılımcıların bir kısmı çocuğun merkeze gelişinden itibaren başlayan süreçte ilk olarak konu hakkında eğitimli adli görüşmeci ile karşılaşmasını ÇİM’lerin güçlü yanları kapsamında değerlendirmiştir. Cinsel istismara maruz kalan bir çocuğa sorulacak yanlış bir sorunun

yaratabileceği hasar göz önünde bulundurulduğunda çocuğun karşılanmasından itibaren eğitilmiş personel ile sürecin devam ettirilmesi, çocuk dostu bir uygulamanın gereği olarak düşünülmektedir.

İsveç örneğinde de iyi eğitim almış adli görüşmeci özel olarak tasarlanan ifade alma odasında çocukla görüşme yaparken polis, savcılık temsilcileri, avukat, çocuk koruma birimlerinde görevli sosyal çalışma görevlisi gibi çocukla ilgili diğer profesyoneller tarafından kapalı devre televizyon yayını ile bu görüşme takip edilmektedir. Sonraki süreçte şüpheli aleyhine dava açıldığında çocuğun ifadesinin tekrar alınmadan ilk ifadeye göre hareket edilmektedir. Buna karşın çocuğun cinsel istismarından şüphelenilen bir durum varsa “keşif amaçlı” olarak çocukların ifadesine başvurulabilmektedir. İsveç hükümeti tarafından pilot bölgelerde uygulanan bu sistemden olumlu dönütler alındığı için 2005 yılından itibaren pek çok şehirde açılan merkezler ile İsveç bu uygulamayı sürdürmektedir (UNICEF, 2014, s.28).

Araştırmada katılımcıların pek çoğu tarafından ÇİM'lerin fiziksel koşullarının çocuğu en az örseleyecek şekilde tasarlandığı, aynalı görüşme odası ile ilgili ekipmanların yeterli olduğu, bu konuda herhangi bir sorun ile karşılaşmadığı, çocuğun istirahat edilebileceği şekilde dinlenme odasının ÇİM bünyesinde bulunmasının çocuğun önemli bir ihtiyacını giderebileceği, intihar girişimi riskine karşı gerekli önlemlerin alındığı dile getirilmiştir. Buna karşın ÇİM'lerin şehir merkezinden uzakta olmasının hizmete erişim anlamında sorun teşkil edebileceği konusu ifade edilmiştir. Ulaşılabilirlik konusunda herhangi bir sorunla karşılaşılması adına ÇİM'lerin daha merkezi yerlerde konumlanması önerilmektedir.

Ülkemizde çocukla adli görüşme konusunda önemli bir amaca hizmet ederek kurulan Çocuk İzlem Merkezlerinin işleyişi bu araştırma kapsamında katılımcılar tarafından ele alınmıştır. Yapılan görüşmelerde farklı alanlarda görev alan katılımcıların rahatsızlık duyduğu ortak konu çocuğun ÇİM'de ifadesinin alınmasının ve tüm bu görüşmenin CD'ye kaydedilmesinin ardından yeniden adli sistem içerisinde ifadesinin alınabilmesi olmuştur. Katılımcıların bir kısmının bu konudan duydukları rahatsızlığı belirtirken öfkelenedikleri gözlenmiştir. ÇİM'lerin daha iyi hizmet sunabilmesi için mağdur hakları alanında ülkemizde önemli adımların atılmakla birlikte çocuğun adliye ortamı içerisinde uzun saatler beklemesi, sanıkla yüzleşme durumunda kalabilmesi, eski uygulamaların devam ederek çocuğun ifadesinin ÇİM'den gelen CD'den izlenmesi yerine en başından yeniden alınabilmesi gibi uygulamaların çocuk haklarından uzak ve çocuğu örseleyebilen uygulamalar olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

İsveç, Danimarka ve Finlandiya'da 12 yaş üzeri cinsel istismara maruz kalan çocuklar için mahkemede yalnızca video kaydı kullanılırken 8-12 yaş aralığındaki çocuklar için video kaydını tamamlayıcı görüşme yapılması gerekebilmektedir. Ancak her durumda çocuğun fail ile karşılaşmamasına özen gösterilmektedir (Save the Children, 2002, s.21). Çocuğun fail ile karşılaşmasının önüne geçilecek her türlü uygulamanın hiçbir mazerete yer verilmeden hayata geçirilmesi son derecede önemlidir. Çocuğun ifade vermek için adliye ortamında bulunması, fail ile

karşılaşma riskini artırabileceğinden çocuğun ifadesinin Çocuk İzlem Merkezlerinde alınması ve bu görüntü kaydına göre işlem tesis edilmesi gerektiği ortadadır.

Çocuğun bir emniyet birimine götürülmesinin bile başlı başına onu psikolojik olarak olumsuz etkileyebileceği değerlendirildiğinde çocuktan böyle bir ortamda etkili bir ifade vermesi beklenmemelidir. Çocuk Şube Müdürlüklerinde çocuğun ifadesini alan personelin ÇİM personelinin aldığı teorik ve pratik eğitimi almadan yani bu konuda yeterli ve yetkin olamadan bu işi yapması sakıncalı olabilmektedir. Çocuğa yönelik cinsel istismarın her türünde dokunma olup olmadığına bakılmaksızın çocuğun uygun koşullarda uzman kişilerce ifadesinin ÇİM'lerde alınması, bunun için ÇİM'lerin kapasitelerinin ve kapsamlarının genişletilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Çocuk İzlem Merkezlerinin (ÇİM) ülke genelinde giderek yaygınlaşmasına karşın her ilde bulunmaması, buralarda çocukların ifadelerinin çocuk açısından ÇİM kadar uygun olmayan ortamlarda ve yine ÇİM personelinin aldıkları eğitime tabi tutulmayan polisler tarafından alınabilmesi, ÇİM'lerdeki çalışmaların yoğunluğu nedeniyle zaman zaman birkaç gün sonrasına randevu verilebilmesi, fiziksel temas içermeyen cinsel istismarların ÇİM kapsamında değil Çocuk Şube Müdürlüklerince değerlendirilebilmesi gibi durumların çocukların etkili hizmet almalarının önüne geçebileceği gerekçesiyle bu merkezlerin sayı ve kapasite artışına yönelik çalışmalara hız kazandırılması gerektiği düşünülmektedir.

Çocuğun uygun ortamda uzman kişilerce ifadesinin alınması, merkezlerde ihtiyaç duyulduğunda temel fiziksel ihtiyaçların giderilmesi, ilgili profesyonellerin bir arada olduğu bir ekip çalışmasının yürütülüyor olması ve bu kapsamda çocuğun adliye veya hastaneye gitmek durumunda kalmadan adli tıp doktoru, psikiyatri uzmanı, savcı gibi profesyonellerin çocuğun bulunduğu yere gitmesi, karakol ve adliye yerine hastane ortamında bulunmanın çocuk açısından daha uygun olabilmesi, çocuğun yanı sıra ailesine yönelik sosyal hizmet çalışmalarının da yapılıyor olması katılımcıların ÇİM'ler için ifade ettikleri güçlü yanlar arasında yer almaktadır. Adliye ve hastane arasında gidip gelerek çocuğun örselenmesine izin vermeyen bir hizmet sunulması ÇİM'lerin yaygınlaştırılması gerekliliğini bir kez daha ortaya koyması bakımından önemlidir.

Adli görüşme sürecinde önemli noktaların gözden kaçması çocukla yeniden görüşmeyi gerektirebilmekte, bu durum çocuk için yıpratıcı olmakla birlikte yapılan görüşmelerin tekrarına bağlı olarak çocuğun olay hafızasında istemsiz değişiklikler meydana gelebilmektedir. Bu da olayın gerçekliğinden uzaklaşılmasına neden olabilmektedir. Hem bu risklerin ortadan kalkması hem de uzmanlar için bir yol haritası olabilmesi için Ermağan Çağlar ve Türk Kurtça (2020, s.17) tarafından adli görüşmelerde tek bir protokolün kullanılmasının önemi vurgulanmıştır. Görüşmelerin kullanılacak bir protokol ile yapılması belirli bir standardizasyonu sağlamakla birlikte adli süreçte çocuğun yeniden ifadesinin alınmasını gerektirebilecek tüm bilgileri kapsayarak tek bir görüşme ile sürecin tamamlanmasına katkı sunabilecektir. Böylece bu araştırmada özellikle vurgulanan çocuğun ÇİM'de ifadesinin alınmasına karşın yeniden ifadesine ihtiyaç duyulması sorunu ortadan kalkabilecek ve çocuğun ikincil mağduriyetinin önüne geçilebilecektir.

Çocukla yapılacak adli görüşmenin doğru ve mümkün olduğunca ayrıntılı bilgi içerebilmesi için bir takım standartlar taşınması beklenmektedir. İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Hollanda gibi ülkelerde küçük yaştaki çocuklardan daha fazla ve doğru bilgi elde edilebilmesi amacıyla Ulusal Çocuk Sağlığı ve İnsan Gelişim Enstitüsü Protokolü (NICHD) kullanılmaktadır (Lamb, Herskowitz, Orbach ve Esplin, 2008, s.137). Cinsel taciz veya kötü muameleye maruz kalan çocuklarla yapılan saha çalışmalarında NICHD protokolüne göre yapılan görüşme sonuçlarının önceki uygulamalı tekniklerle karşılaştırıldığında daha iyi çıktılar verdiği ortaya konmuştur (Lamb vd., 2008; Akt:Brackmann, 2013, s.45). Protokol, çocuklara yöneltilen soruların yaş ve gelişim seviyesine uygun olmamasının risk teşkil edebileceği düşünülerek her yaşta çocuğa görüşme yapmak üzere tasarlanmıştır (Lamb vd., 2008, s.7). Sonuç olarak uygulamaya sağlayacağı katkılar düşünüldüğünde Ulusal Çocuk Sağlığı ve İnsan Gelişim Enstitüsü Protokolünün (NICHD) Türk hukuk sistemi gözden geçirilip ülkemiz için uyarlanarak adli görüşmelerde kullanılmasının görüşmelerin niteliğini artırabileceği düşünülmektedir.

ÇİM'lerin hem kendi iç işleyişlerinde hem de Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, emniyet birimleri gibi birlikte çalıştıkları kurum ve kuruluşlarla bir ekibin üyeleri olarak işbirliği halinde olmaları gerekmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu ÇİM'lerin paydaş kurumlarla birlikte çalışmaları nedeniyle yürütülen ekip çalışmasının oldukça önemli ve gerekli olduğuna değinmiştir. Katılımcılar genel olarak ÇİM'lerin kendi içindeki ekip çalışmasının yeterli düzeyde olduğunu değerlendirirken savcılar ile ilgili birtakım önerilerde bulunmuşlardır. Katılımcıların görüşlerinden de yola çıkarak çocuk cinsel istismarı konusunun özel bir uzmanlık alanı gerektirdiği düşünüldüğünde ÇİM'lerde nöbetçi savcı yerine sabit savcı ile çalışılmasının daha uygun olabileceği değerlendirilmektedir. Böyle bir değişiklik ile nöbetçi savcının vakayı diğer savcıya aktarırken geç saatlere kadar çalışma sonucunda verimin düşmesi ve çocuğun yaşayabileceği yorgunluk gibi olumsuzluklar da ortadan kalkmış olacaktır.

İstismar sonrası çocuğun ihtiyaç duyduğu destek sonucu danışmanlık, sağlık, eğitim tedbiri gibi çeşitli tedbir kararları alınabilmektedir. ÇİM'lerin bünyesinde görev yapan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı temsilcilerinin mağdur çocuk ve aile hakkında sosyal inceleme yaptıkları ancak danışmanlık tedbiri verilmesi durumunda aynı incelemenin yeniden yapılmasının hem çocuğu hem aileyi yıpratılabildiği göz önüne alındığında etkili bir işbirliği ve eşgüdümün sağlanarak yeniden inceleme yapılmasının önüne geçilmesi üzerinde çalışılmalıdır. Bu konu katılımcıların bir kısmı tarafından ekip çalışmasının eksik yanı olarak ifade edilmiştir. Kurumlar arası iyi işleyen bir sistemin devreye girmesi, durumunda iş gücü ve emek kaybı önlenilecek, yeniden inceleme yapılmasına gerek kalmayacaktır. Multidisipliner bir çalışmayı zorunlu kılan çocuk cinsel istismarı vakalarında çocuğun ve ailesinin ihtiyaç duyduğu destek mekanizmalarına erişimini kolaylaştıran, hizmetlerin etkin sunulmasına ve sistemler arasında bağlantı kurulmasına aracılık eden bir vaka yöneticisinin olması süreci kolaylaştırabilecektir. Vaka yöneticisi ile çocuğun istismara maruz kalmasının ardından

yaşadığı tüm sürecin koordinasyonu tek elden sağlanmış olacaktır. Yürürlüğe konacak ÇİM Yönetmeliğinde vaka yöneticisine de yer verilmesi önerilmektedir.

ÇİM'lerin işleyişine dair bir yönetmeliğin olmaması uygulamada birlik sağlanmasının önüne geçebilecek bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ek olarak katılımcıların ÇİM'lerin işleyişine dair ortaya koydukları pek çok sorunun bu alana dair bir yönetmeliğin olmamasıyla ilişkisi kurulabilmektedir. ÇİM'lerin farklı paydaşlarla ekip çalışması halinde etkili bir şekilde işlev görmesinin önündeki engellerden biri yönetmeliğin olmaması olarak ifade edilmiştir. Her ÇİM'de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığından bir temsilcinin olmaması, her ÇİM'de adli tıp uzmanı olmaması, her ÇİM'de aynı şekilde işleyen düzenli bir sistemin olmaması şeklinde ifade edilen sorunlar yönetmeliğin olmaması ile ilişkilendirilmiştir. Daha iyi işleyen ve ekip çalışmasının sorunsuz bir şekilde yürütüldüğü bir sistem için bahsi geçen yönetmeliğe ihtiyaç duyulmaktadır. İlgili yönetmelik ile ÇİM işlemlerinin yasal bir dayanağının oluşturulmasına hız verilmesi gerekmektedir.

Katılımcılardan bazıları ÇİM bünyesinde çocuğun ifadesinin alınmasından sonra, çocuğun bir daha orada bulunmak ve istismar vakasını anlattığı kişiyi bir daha görmek istemeyeceği, bunun çocuğu örseleyebileceği düşüncesiyle psikiyatrik desteğin ÇİM bünyesinde verilmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Buna ek olarak ÇİM önceki sorumlu hekimi çocuğun beyanda bulunduğu yere tekrar muayene için gelmesinin hiç aklına gelmeyecekse bile çocuğa yeniden istismar öyküsünü hatırlatabileceği için sakıncalı bulmuştur. ÇİM'lerin amacı doğrultusunda çocuğun yaşadığı olaydan sonra yeniden örselenmesini engelleyecek tüm tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu nedenle istismara maruz kalan çocuğun psikiyatrik tedavi ve takibi için ayrı bir yerden hizmet alınması gerektiği düşünülmektedir.

Bunun yanı sıra katılımcılar ÇİM'lerde çocuk psikiyatristi ile çalışılmasının çocuk ile yapılan görüşmeleri değerlendirme konusunda avantaj sağlayabildiğini vurgulamışlardır. ÇİM uygulamalarında çocuk psikiyatristlerine duyulan ihtiyaca karşın ülkemizdeki çocuk psikiyatristi sayısının görece yetersiz olması bir sorun alanını oluşturmaktadır. ÇİM'lerde bu yönde iyileşmelerin sağlanabilmesinin ülke genelindeki çocuk psikiyatristi sayısının artmasıyla ilişkili olduğu değerlendirilmektedir.

ÇİM'lerden hizmet alan çocukların psikiyatrik tedavi ve rehabilitasyon konusunda izlendiği bir mekanizmanın olmaması katılımcıların önemli bir bölümü tarafından ÇİM'lerdeki hizmetin devamı konusundaki önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir. ÇİM'ler çocuğun en az hasarla istismar sonrası süreci deneyimlemesini amaçlarken bu sürecin devamı niteliğindeki tedavi ve rehabilitasyonun tamamlanmaması ve bu konuda bir izleme mekanizmasının oluşturulmaması ne yazık ki ÇİM'lerin amacını gerçekleştirmesine de engel olabilecektir. Bütüncül bakış açısıyla değerlendirildiğinde çocuğun ÇİM'den aldığı hizmet sonrası tedavi ve rehabilitasyon sürecinin sonuçlarını izleme mekanizması son derece önemli bir basamaktır. Bu anlamda çocuğun içinde bulunduğu durumun veya hakkında verilen tedbir kararlarının izlemeyi sağlayabilecek bir sistemin bulunmaması araştırmacı tarafından çocuk açısından önemli bir dezavantaj olarak

değerlendirilmektedir. Çocuğun izleminin etkili bir şekilde yapılmasının yeniden mağdur olma riskine karşı da bir önlem olabileceği unutulmamalıdır.

Farklı ülke örneklerinde cinsel istismara maruz kalan çocuğun tedavi ve rehabilitasyonuna yönelik uygulamalar incelendiğinde pek çok ülkede bütüncül müdahaleye önem verildiği ve çocuğun ikincil travmaya uğramasına engel olmaya yönelik tedbirler alındığı görülmektedir. Hollanda'da bulunan Cinsel Saldırı Merkezleri 7/24 çalışma esasına dayalı, tıbbi, adli ve psikolojik hizmetlerin bütüncül bir biçimde sunulduğu merkezlerdir. Burada cinsel istismara maruz kalan çocuğa ek olarak ebeveynlere ve bakım verenlere de psikolojik destek sunulduğu görülmektedir (Bicanic, Snetselaar, Jongh ve Putte, 2013). İsveç'te de benzer biçimde cinsel istismara maruz kalan çocuğun yanı sıra ailesinin ve istismar failinin tedavisi konusunda çalışmalar yürütülmektedir (Swedish Council on Health Technology Assessment, 2011, s.18-19). İstismar sonrasında çocuğun uygun biçimde ve örselenmeden adli muayenesinin yapılarak psikiyatrik tedavisinin sürdürülmesi oldukça önemlidir. Ancak ailenin de bu süreçte psikolojik yardım alması konusu ihmal edilmeyecek kadar önemlidir. İngiltere'de ise Cinsel Saldırı Yönlendirme Merkezlerinde (Sexual Assault Referral Centres) istismar sonrası adli ve tıbbi muayene yapılmakta, krize müdahale ve danışmanlık hizmeti sunulmaktadır (Lovett, Regan, Kelly, 2004, s.2). Bununla birlikte, cinsel istismara dair akut vakalarda bir kriz çalışanının bulunması, mümkünse bir oyun terapistinin çocukla çalışması, çocuğa uygun oyuncakların bekleme odasında bulunması, intihar, kendine zarar verme girişimleri gibi risk değerlendirmelerinin yapılması, doktorların gerekli becerilere sahip olmaları ve her yıl belirli sayıda vaka görerek kendi yetkinliklerini korumaları, tüm sağlık çalışanlarının kendi bilgi ve becerilerini geliştirmeleri gibi bir takım kalite standartları geliştirilmiştir (Steele vd., 2015, s.8-9). İngiltere'deki bu merkezler yerel yönetimler, okullar, çocuk ve ergen ruh sağlığı merkezleri gibi kurum ve kuruluşlarla işbirliği halinde çalışmaktadırlar (NHS England, 2015, s.48-49). Ülkelerin çocuk koruma politikaları çerçevesinde şekillenen çocuk istismarına yönelik uygulama kapsamlı ve bütüncül bir değerlendirme, etkili bir tedavi ve rehabilitasyonu gerekli kılmaktadır.

Ülkemizde Üniversitelerde yapılandırılmış olan Hastane temelli Çocuk Koruma Merkezlerinde uzman ekip sayesinde çocuğun hem fizik muayenesi hem de ruhsal değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu merkezler çocuğun biyopsikososyal iyilik halinin sağlanması için kapsamlı bir değerlendirmeye imkân verebilmektedir (Kök, 2019, s.146). Çocuk İzlem Merkezlerinin çocuğun ifadesinin alınması sürecinde önemli bir rol üstlenirken izleme çalışmalarında yetersiz kalabileceği göz önüne alındığında istismar konusunda çok boyutlu ve bütüncül hizmet sunabilecek bir yapıya sahip Üniversitelerin Çocuk Koruma Merkezlerinin tüm ihmal ve istismar vakalarına hizmet sunabilen mekanizmalar olması alternatif bir model olarak önerilebilir. Tasarlanan bu modelde Çocuk Koruma Merkezlerinin ülke çapında hizmet sunulacak biçimde yaygınlaştırılması gerekmektedir. Özetle, önerilen değişiklikle birlikte mevcut ÇİM uygulamalarının yanı sıra izleme ve toplum temelli çalışmaları da kapsayan, daha bütüncül hizmet sunan tek bir yapılanma tartışmaya açılmaktadır (Kök, 2019, s.226).

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından 30.11.2017 tarih ve 4026 sayılı onay belgesi alınmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında yapılan görüşmeler ile ilgili olarak; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı, Ankara Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi Adalet Komisyonu Başkanlığı, Ankara Batı Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi Adalet Komisyonu Başkanlığı, Hakimler ve Savcılar Kurulu Genel Sekreterliği, İstanbul Baro Başkanlığı, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yenimahalle Eğitim Araştırma Hastanesinden gerekli izin belgeleri alınmıştır. Araştırmada gönüllü katılım esas alınmış, Bilgilendirilmiş Onam Formu ve Gönüllü Katılım Formları kullanılmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Allen, D.M. (2008). The neglect of contextual factors in studies of child sexual abuse:acommentary. M.J. Smith (Ed.), *Child Sexual Abuse: Issues And Challenges*. New York: Nova Science Publishers.
- Arslan, F., Zehra Zerrin, E. (2021). Türkiye’de çocuk izlem merkezleri ve üniversite çocuk koruma uygulama ve araştırma merkezleri. G. Cantürk (Ed.), *Çocuk İstismarı ve İhmali* (s.85-92). Ankara: Türkiye Klinikleri.
- Aydemir, İ., Yurtkulu, F. (2012). Çocuğa yönelik istismarla mücadele: çocuk izlem merkezi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2), 151-165.
- Bayün, S., Dinçer, N.C. (2013). Çocuk izlem merkezi. *Hukuk Gündemi*, 2, 92-95.
- Bicanic, I., Snetselaar, H., Jongh, A.D. & Putte, E. (2014). Victims’ use of professional services in a Dutch sexual assault centre. *Eur J Psychotraumatol*, 5. doi: 10.3402/ejpt.v5.23645.
- Bilginer, S.Ç., Çalışkan, D. (2018). Çocuğu istismardan korumada yeni bir yaklaşım: Çocuk izlem merkezleri. Y. Karaman Kepenekci ve P. Taşkın (Eds.), *Prof. Dr. Emine Akyüz’e armağan: Akademisyenlikte 50 yıl. Çocuk hakları, eğitim hukuku, vatandaşlık eğitimi* (s.119-127). Ankara: Pegem Akademi.
- Brackmann, N. (2013). Interviewing children with the national institute of child health and human development investigative interviewing (NICHD) protocol. E. R. af Hjelmsäter & S. Landström (Eds.), *Interviewing Child Witnesses Proceedings of the Erasmus Mundus Joint PhD in Legal Psychology Theoretical Course Interviewing Child Witnesses* (s. 45-52).

- Brent, D., Oquendo, M., Birmaher, B., Greenhill, L., Kolko, D., Stanley, B., Zelazny, J., Brodsky, B., Melhem, N., Ellis, S.P., Mann, J.J. (2004). Familial transmission of mood disorders: Convergence and divergence with transmission of suicidal behavior. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 43(10), 1259-1266. doi: 10.1097/01.chi.0000135619.38392.78
- Connel, M. (2009). The Child Advocacy Center Model. K. Kuehnle, M. Connell (Eds.). *The evaluation of child sexual abuse allegations: A comprehensive guide to assessment and testimony* (s.423-451). United States of America: John Wiley & Sons.
- Cross, T.P. Fine, J.E., Walsh, V.A. & Jones, L.M. (2012). Mental health professionals in children's advocacy centers: is there role conflict? *Journal of Child Sexual Abuse*, 21, 91-108. doi: 10.1080/10538712.2012.642466.
- Çocuk İzlem Merkezi Genelgesi (2012, Ekim). *Resmi Gazete* (Sayı: 28431). 10 Şubat 2022 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121004-5.htm> adresinden alındı.
- Çocuk İzlem Merkezi Yönetim ve Koordinasyon Kurulu (2012, 22 Ekim). 2012/1 Sayılı Toplantı Karar Tutanağı. 20 Kasım 2021 tarihinde <http://docplayer.biz.tr/376371-Cocuk-izlem-merkezi-yonetim-ve-koordinasyon-kurulu-toplanti-karar-tutanagi.html> adresinden alındı.
- Dağlı, E.T., İnancı, M.A. (Yayına Hazırlayanlar) (2011). *Hastane Temelli Çocuk Koruma Merkezleri İçin Başvuru Kitabı: İhmal ve İstismara Uğrayan Çocuğa Bütüncül Yaklaşım*. Ankara: Unicef. 15 Şubat 2022 tarihinde <https://humanistburo.org/dosyalar/humdosya/Hastane%20Temelli%20Cocuk%20Koruma%20Merkezleri%20Icin%20Basvuru%20Kitabi.pdf> adresinden alındı.
- Ermağan Çağlar, E., Türk, T. (2020). Çocuklarla yapılan adli görüşmeler için ulusal çocuk sağlığı ve insan gelişim enstitüsü protokolü (NICHD) önerisi: Türkçe versiyonu. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (1) , 13-32. doi: 10.18026/cbayarsos.478463
- Faculty of Forensic and Legal Medicine (2012). Guidelines on paediatric forensic examinations in relation to possible child sexual abuse. 24 Ocak 2022 tarihinde <https://www.flm.ac.uk/wpcontent/uploads/documentstore/135280201.pdf> adresinden alındı.
- Finkelhor, D. (1999). Sexual Abuse. E. Ullman, W. Hilweg (Eds.), *Childhood and trauma: separation, abuse, war* (s.87-157). Göttingen: Ashgate Publishing Company.
- Hornor, G. (2010). Child sexual abuse: Consequences and implications. *Journal of Pediatric Health Care*, 24(6), 358-364.
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Ankara: Bağlam.
- Kök, H. (2019). *Türkiye'de cinsel istismara uğrayan çocuklara yönelik hizmet ve uygulamaların değerlendirilmesi: Bir model önerisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Lamb, M. E., Hershkowitz, Orbach, Y., & Esplin, P. W. (2008). *Tell me what happened: structured investigative interviews of child victims and witnesses*. England: Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- Lovett, J., Regan, L. & Kelly, L. (2004). *Sexual assault referral centres: developing good practice and maximising potentials*. London: Home Office Research Study 285.
- Mavili, A., Bilgin, Ö. (2017). Kurum bakımındaki cinsel istismar mağduru çocuklara ilişkin bir araştırma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 105-128.
- Mott, A. (2003). Child sexual abuse. M.J. Bannon, Y. H. Carter (Eds.), *Protecting Children from Abuse and Neglect in Primary Care* (s. 99-111). New York: Oxford University Press.
- NHS England (2015). *Sexual assault services provider service specification and commissioning framework for paediatric sexual assault referral centre (SARC) services*. London. 9 Aralık 2022 tarihinde <https://www.england.nhs.uk/commissioning/wpcontent/uploads/sites/12/2013/05/SARCs-service-spec-contract-template-and-paed-framework.pdf> adresinden alındı.
- Orbach, Y. & Lamb, M.E. (2007). Young children's references to temporal attributes of allegedly experienced events in the course of forensic interviews. *Child Development*, 78(4), 1100-1120.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Öztürk, A. (2009). Çocuğun cinsel istismarı ve aileyle çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (2), 89-98.
- Perez-Fuentes, G., Olfson, M., Villegas, L., Morcillo, C., Wang, S. ve Blanco, C. (2013). Prevalence and correlates of child sexual abuse: A national study. *Comprehensive Psychiatry*, 54(1), 16-27. doi: 10.1016/j.comppsy.2012.05.010.
- Putnam, F. W. (2003). Ten-year research update review: Child sexual abuse. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 42(3), 269-278.
- Sanderson, C. (2006). *Counselling adult survivors of child sexual abuse* (3. baskı). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Save the Children (2002). *Child abuse and adult justice: A comparative study of different european criminal justice systems handling of cases concerning child sexual abuse*. Sweden: International Save the Children Alliance.
- Sheafor, W. ve Horejsi, J. (2014). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler*. D.B. Çiftçi (Çev. Ed.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Steele, A., Hodes, D., Mok, J., Mott, A., Teebay, L., Wawrzkowicz, E. & Livingstone, A. (2015). *Service specification for the clinical evaluation of children and young people who may have been sexually abused*. U.K: Royal College of Paediatrics and Child Health.

- Trickett, P., Noll, J. & Putnam, F. (2011). The impact of sexual abuse on female development: Lessons from a multigenerational, longitudinal research study. *Development and Psychopathology*, 23, 453-476. doi:10.1017/S0954579411000174.
- Trabzon Barosu Çocuk hakları komisyonu çocuk izlem merkezleri Türkiye raporu, 2015. 15 Eylül 2021 tarihinde cocukhaklari@trabzonbarosu.org.tr adresinden alındı.
- Ullman, S. E. (2002). Social reactions to child sexual abuse disclosures: A critical review. *Journal of Child Sexual Abuse*, 12, 89-121.
- UNICEF (2014). *Çocuklarla adli görüşme odaları: İhtiyaçlar, iyi uygulama örnekleri ve çocuklarla adli görüşme standartları* (Özet Rapor). Ankara: Unicef.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, Y. (2012). *Çocukların cinsel istismarı suçu ve ikincil mağduriyet sorunu*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Çocuk Evlerinde Çalışan Bakım Personellerinin Tükenmişlik ve Yaşam Doyumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

Investigation of Burnout and Life Satisfaction of Care Personnel Working in Children's Homes in Terms of Various Variables

Gizem GÜLMEN¹, Mustafa KALE², Ayşe AVCI³

¹Uzm. Çocuk Gelişimci, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Adana Çocuk Evleri Sitesi Müdürlüğü, gzemtat17@gmail.com, ORCID:0000-0002-8153-9440

²Doç. Dr., Çag Üniversitesi, MYO, Çocuk Gelişimi, mustafakale@gmail.com, ORCID:0000-0002-1764-2224

³Prof. Dr., Çag Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, ayseavci@cağ.edu.tr, ORCID:0000-0001-5450-4659

ÖZ

Mevcut araştırmada çocuk evlerinde çalışan bakım personellerinin tükenmişlik ve yaşam doyumu düzeylerinin çeşitli değişkenler yönünden incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırma sosyal hizmet alanında görev yapan bakım personellerinin var olan durumlarını ortaya koymayı ve betimlemeyi amaçlayan betimsel modelde nicel bir araştırma olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 144 bakım personeli dâhil edilmiştir. Veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Tükenmişlik Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın analizinde SPSS 24.0 paket programı kullanılmıştır. Analizler sonucunda bakım personellerin tükenmişlik ve yaşam doyumunun medeni duruma, çocuk durumuna, eğitim düzeyine ve deneyim süresine göre farklılık göstermediği, kuruluş türüne ve yaşa göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Çocuk evleri, tükenmişlik, yaşam doyumu, bakım personeli

ABSTRACT

In the present study, it is aimed to examine the burnout and life satisfaction levels of care personnel working in children's homes in terms of various variables. For this purpose, the research was carried out as a quantitative research in a descriptive model aimed at revealing and defining the current situations of nursing staff working in the field of social work. 144 care personnel were included in the study. Personal Information Form, Burnout Scale and Life Satisfaction Scale were used as data collection tools. In the analysis of the research, SPSS 24.0 package program was used. As a result of the analyzes, it was determined that burnout and life satisfaction of nursing staff do not differ depending on marital status, child status, education level and length of experience, and they differ significantly depending on the type of organization and age.

Keywords: Children's homes, burnout, life satisfaction, care staff

Başvuru: 07.12.2021

Kabul: 22.03.2023

Atıf:
Gülmen, G., Kale, M. ve Avcı, A. (2023). Çocuk evlerinde çalışan bakım personellerinin tükenmişlik ve yaşam doyumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(2), 405-426. DOI: 10.33417/tsh.1033606

GİRİŞ

İnsan yaşamının önemli bir bölümünü çalışma yaşamı oluşturmaktadır. Çalışma yaşamında kurumsal talepler ve bu taleplerin karşılanması aşamasında kişinin yaşadığı stres, iş yükü sorumluluğu ile birleşince tükenmişliğe yol açabilmekte, bu durum yaşam doyumunu etkileyecek düzeyde olabilmektedir. Birçok meslek grubunda yaşanan bu durum, özellikle psikoloji, sosyal hizmet, eğitim gibi doğrudan insanlarla çalışan meslek gruplarında ayrıca önem taşımaktadır (Bulut, 2019; Gündüz, 2005; Kutlu ve Sinat, 2007; Oğuzberk ve Aydın, 2008). Bu meslek gruplarından biri de koruma altında kalan çocuklarla çalışan bakım personelleridir. Bakım personelleri, olumsuz durumlarla sık sık temas halinde olmaları ve ağır iş yükleri nedeniyle tükenmişlik yönünden riskli gruplar arasında yer almaktadır (Savicki ve Cooley, 1994). Bu nedenle çocuk koruma sisteminde görev yapanlar hassas bir alanda çalışmalarına bağlı olarak yüksek düzeyde stres ve tükenmişlik yaşamaktadır (Anderson, 2000). Tükenmişlik ve yaşam doyumu, çocuk evlerinde çalışan personellerin daha verimli ve çocukların menfaati doğrultusunda hizmet vermesi yönünden oldukça önemli kavramlardır. Tükenmiş insanların zamanla hizmet kalitesi azalabilmekte, çocukla veya çalışma arkadaşlarıyla kurulan ilişkilerde işlevsizlikler ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda tükenmişlik ve yaşam doyumu, üzerinde önemle durulması gereken konular haline gelmektedir (Aslan, 2016). Özellikle dezavantajlı gruplara hizmet veren personellerde, travma yaşamış kişi ya da gruplarla çalışmalarının etkisiyle tükenmişlik ve yaşam doyumsuzluğu görülmektedir. Bu açıdan ele alındığında, çocuk evlerinde çalışan bakım personelleri sürekli olarak dezavantajlı aileler ve çocuklarla çalışmaktadır. Bakım hizmetleri; yardımseverlik, duyarlılık, sevecenlik ve fedakârlık gibi özellikleri kullanmayı gerektirir. (Hendekçi ve Gök-Uğur 2020; Aslan, 2016). Çocuk evlerinde görev yapan bakım personelleri korunma ihtiyacı olan çocuklarla yüz yüze ilişki kurmak, bedensel temasta bulunmak zorundadır. Personeller bu çocuklarla yoğun duygusal ilişkiler geliştirmekte, bir nevi çocukların ailesi gibi olmakta ve duygusal emek harcamaktadır (Koçak ve Gürsoy, 2018) Tükenmişlik, duygusal emek verilen çalışma alanlarında karşılaşılan bir sorun haline gelebilmektedir. Maslach, tükenmişliği daha çok insanlarla bire bir çalışmak zorunda olan kişilerde fiziksel bitkinlik ve yorgunluğa yol açan çaresizlik ve umutsuzluk duygularına sebebiyet veren ve iş dışında diğer unsurlara yansıyan bir olgu olarak tanımlamıştır (Bolat, 2011). Tükenmişliğin yoğun insan ilişkileri geliştiren çalışanlarda daha fazla olmasının sebebi, mesleğin zorunlu bir parçası olarak çalışanların hizmet alanlarla yakından ve sık ilişkiye geçmesi, talepleri karşılamakta zorlanmalarıdır (Eroğlu, 2014). Çalışma koşullarına bağlı çeşitli sorumluluklar sonucunda düşük iş doyumu meydana gelebilmektedir. Düşük iş doyumu sonucunda ortaya çıkan önemli bir kavram ise tükenmişlik sendromudur (Aslan, 2016). Çocuk refahı çalışanlarında sıklıkla görülen tükenmişlik sendromu, iş stresi sonucu oluşan olumsuz bir tepkidir (Kaynak ve Gökler, 2018). Bu durum insanların işle bütünleşmelerine engel oluşturmakta kişisel ve sosyal uyumlarını zedelemektedir (Gündüz, Çapri ve Gökçakan, 2013). Bu durumda insanların yaşam doyumları olumsuz etkilenebilmektedir. Sosyal hizmetler başta olmak üzere insan hizmetleri mesleklerinde çalışan bireyler, tükenmişliğin etkilerine karşı özellikle savunmasızdır (Bridgeman & Bridgeman ve Barone, 2018). Pek çok araştırma, ihmal

ve istismara uğramış çocuklarla temas düzeyleri göz önüne alındığında, çocuk refahı alanında çalışanların özellikle tükenmişlik düzeyi açısından risk altında olduğunu ve psikolojik sıkıntılardan daha fazla etkilenebileceklerini belirtmektedir (Kozlowski ve Bell, 2003; Meyers ve Cornille, 2002; Horowitz, 1998). Tükenmişliğin çocuk refahı alanında çalışanlarda daha yüksek oranda görülmesi ve yaşam doyumlarının bu personellerde düşük seyretmesi olumsuz deneyimlere katkıda bulunan faktörlerin incelenmesini gerektirir. Ayrıca bu faktörlerin tespit edilmesi erken müdahale için önemlidir. Çocuk Evleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmeliği 15. Maddesi gereğince bakım evlerinde çalışan personelin, sorumluları belirtilmiştir. Bu yönetmeliğe göre, bakım personelleri, çocuklar için güvenilir bir ortam sağlama, olumlu rol model olma, krize müdahalede etkin yaklaşımlar geliştirme ve çocukların yaşam becerilerini destekleme gibi görevlerinin yanı sıra tüm süreçte resmi yazışmaları yürütme ve raporlama gibi yoğun bir sorumluluk üstlenmesi gerekmektedir. Bunlara ek olarak, formal bakım verilen kurumsal yerlerde bakım hizmeti yalnızca fiziksel ihtiyaçların değil sosyal ve duygusal ihtiyaçların da karşılanmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda bakım personelleri uygun aile ortamına en yakın ortamı sağlayarak çocukların fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Tüm bu sorumluluklar için yine aynı yönetmelik gereği sadece üç personel görevlendirilmesi yetersizliklere neden olmaktadır (Semerci, Tural, Samancı & Acar, 2020). Çocuk evlerinde dönüşümlü olarak haftanın 7 günü aralıksız çalışan ortalama 3 bakım personeli, 6 ile 10 çocukla çalışmak durumunda kalmaktadır. Çocuk sayıları ve iş yükü özellikle deprem, sel vb. doğal afetler, savaş vb. durumlarda artış göstermektedir. Her biri özel ilgiye muhtaç olan çocukların öz bakımları, yaşam ünitesinin düzeni ve temizliği, çocuğa özgü yaklaşım geliştirme gibi yoğun iş yükü personelin tükenmişliğine yol açabilmekte, yaşam doyumları da olumsuz etkilenmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü yaşam doyumu kavramını, kişilerin içinde bulunduğu toplumun değerler sisteminde ve kültüründe kendi yaşamını algılayış biçimi olarak tanımlamaktadır (Öztürk, 2018). Diğer bir deyişle yaşam doyumu; kişilerarası ilişkileri, aile ve iş çevresine yönelik duyulan memnuniyet düzeyini, hedefleri ve hayattan beklentileri içermektedir. Kişilerin yaşamlarında mutlu ve huzurlu olmaları, beklentilerini büyük oranda karşılamaları, yaşama belli bir anlam yükleyebilmeleri yaşamdan tatmin olmaları ile ilişkilendirilir (Jan & Masood, 2007). Yaşam doyumu aile, sağlık, çalışma ortamı gibi unsurlarla hem duygusal hem bilişsel olarak çok yönlü değerlendirilmesi gereken bir kavramdır (Diener vd., 1999). Yaşamda stresli durumlarla karşılaşıldığında bireylerin heves ve coşku hislerinde azalma meydana gelebilir. Bu durumda kişinin yaşama dair değerlendirmeleri olumsuz olabilir. Bu olumsuz değerlendirme kişilerin çalışma yaşamını etkileyebilir. Çocuklarla çalışan bakım personelinin, sevecen ve hoşgörülü bir yaklaşım sergileyerek çocuklarla duygusal bağ kurması gerekmektedir. Ancak yaşama dair olumsuz değerlendirmeye sahip bakım personeli, çocuklarla etkileşime girerken duygularını yeterince gösteremeyebilir. Çalışma ortamından olumlu duygularla ayrılmak yaşama dair algıları pozitif yönde etkileyebilir. Diğer yandan çalışma ortamına olumsuz duygular besleyen kişilerin yaşama dair algıları

da olumsuz olabilir. Çocuk refahı alanında çalışan bakım personelleri aralıksız olarak hizmet verdiklerinden kendi aile ve sosyal yaşantılarına zaman ayıramamakta, kurumun temizliği ve düzenini sağlarken kendi yaşam alanında düzenini sağlaması oldukça güç olabilir.

Çeşitli nedenlerle aile ortamında bakım ve sorumluluğu sağlanamayan, güvenli ve sevgi dolu bir ortamda yaşama hakkından yoksun kalan çocuklar korunma ihtiyacı içerisinde olabilmektedir. Bu çocukların içinde bulunduğu ortam, gelişimi için olumsuzluk teşkil ediyorsa korunma ve bakımlarında devlet kuruluşları yer almaktadır (Derya, 2020). Korunma ihtiyacı içerisinde olduğu tespit edilen çocukların hizmet süreci Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde sağlanmaktadır. Korunma ihtiyacı içerisinde olan çocuğun tespiti sağlandıktan sonra hakkında korunma kararı alınarak yaş ve durumuna uygun kuruluşa yerleştirmek, sosyal hizmet kuruluşlarının görevidir. Bu kapsamda sosyal hizmet kuruluşlarında çocuk alanında çalışan bakım personelleri dezavantajlı kesimden gelen ailelerin korunma ve sevgi ihtiyacı içerisinde olan çocuklarının bakımını karşılamakta, yaşam becerilerini desteklemekte ve görev alanı olan yaşam ünitelerinde düzeni sağlamaktadır. Çocukların yüksek yararı ve refahı doğrultusunda ülkemizde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına (ASHB) bağlı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezlerine bağlı olarak çocuk evleri bulunmaktadır. Çocuk evleri, korunaklı bir alanda villa tipi evlerden oluşan yaş ve gelişim alanlarına göre ayrılan yaşam ünitelerinde aile ortamına benzer yaşam alanları sunma görevi ile açılmış bir kuruluş modelidir (Demirbaş-Özaydın, 2019). Kuruluş, çocukların birincil ihtiyaçların giderilmesi, uygun aile koşullarında çocukların büyüüp gelişmelerine olanak tanıyan yaklaşımlar geliştirilmesi gibi durumları içerebilmektedir. Bu durumlar çocuk alanında çalışan bakım personellerine çeşitli sorumluluklar yüklemektedir. Bakım personelleri, görev tanımları itibarıyla bu sorumlulukların getirdiği farklı stres faktörleriyle başa çıkmak durumunda kalmaktadır (Özkök, 2020). Ayrıca bakım hizmeti veren ve olumsuz yaşam deneyimi olan çocukların sorunlarına iyileştirici yaklaşım sergileyen bu bireylerin aşırı stresten dolayı tükenmişlik, yaşam doyumunda azalma gibi durumlarla karşılaşabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle bakım hizmeti veren personellerin tükenmişlik ve yaşam doyumu düzeylerini etkileyen değişkenlerin belirlenmesi araştırmanın gerekçesini oluşturmaktadır.

Bu araştırmanın amacı çocuk evlerinde çalışan bakım personellerinin tükenmişlik ve yaşam doyumu düzeylerini çeşitli değişkenler yönünden incelemektir. Bu araştırmanın amacına yönelik ele alınan alt amaçlar:

- Medeni duruma göre bakım personellerinin tükenmişlik düzeyleri ve yaşam doyumları anlamlı farklılık var mıdır?
- Çocuk sahibi olma durumuna göre bakım personellerinin tükenmişlik düzeyleri ve yaşam doyumları anlamlı farklılık var mıdır?
- Eğitim durumuna göre bakım personellerinin tükenmişlik düzeyi ve yaşam doyumları anlamlı farklılık var mıdır?

- Çalışma süresine göre bakım personellerinin tükenmişlik düzeyleri ve yaşam doyumları anlamlı farklılık var mıdır?
- Çalışılan kuruluş türüne göre bakım personellerinin tükenmişlik düzeyleri ve yaşam doyumları anlamlı farklılık var mıdır?
- Yaşa göre bakım personellerinin tükenmişlik ve yaşam doyumları düzeyleri anlamlı farklılık var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Çalışma sosyal hizmet alanında görev yapan bakım personellerinin var olan durumlarını ortaya koymayı amaçlayan betimsel modelde nicel bir araştırmadır (Karasar, 2016).

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Adana Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne bağlı çocuk evleri ve çocuk evleri koordinasyon merkezinde görev yapan bakım personelleri oluşturmaktadır. Çocuk evi kuruluş modelinde çalışan personellerin sayısını tespit edebilmek amacıyla Adana Çocuk Evleri Sitesi ve Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezi Müdürlükleri ile iletişim sağlanmıştır. Kuruluş müdürleri ile yapılan bireysel görüşmelerde her iki kuruluşta toplam 170 personelin görev yaptığı bilgisi edinilmiştir. 26 bakım personeliyle yapılan bireysel görüşmelerde araştırmaya katılım göstermek istemediklerini belirtmelerinden dolayı araştırmaya dâhil edilmemiştir. Araştırmaya gönüllü katılım sağlamak isteyen personeller belirlenmiş, evrenin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmaya 100'ü çocuk evlerinden, 44'ü Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezlerinden toplam 144 personel dâhil edilmiştir. Çalışma grubunun belirlenmesinde araştırmacının kurum çalışanı olması ve çalıştığı ilin diğer çocuk evlerine yakınlığı bakımından zaman, emek ve ekonomik açıdan ulaşılabilmesi kolay olması bakımından kolay örnekleme yönteminden faydalanılmıştır (Erkuş, 2013).

Tablo 1. Araştırmaya katılan bakım personellerine ait demografik bilgiler (n=144).

Değişken	Düzye	f	%
Medeni Durum	Evli	108	75,00
	Diğer	36	25,00
Yaş Düzeyi	25-34 Yaş	51	35,42
	35-44 Yaş	57	39,58
	45 ve Üstü Yaş	36	25,00
Eğitim Düzeyi	Lise	64	44,44
	Önlisans	38	26,39
	Lisans	42	29,17

Tablo 1. Araştırmaya katılan bakım personellerine ait demografik bilgiler (n=144). (devamı)

Çocuk Sahip Olma Durumu	Evet	112	77,78
	Hayır	32	22,22
Deneyim Süresi	0-4 Yıl	26	18,06
	5 ve Üstü Yıl	118	81,94
Çalışılan Kurum	Çocuk Evleri	100	69,44
	Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezi	44	30,56

Tablo 1 incelendiğinde 144 katılımcıdan 108'inin evli (%75) olduğu görülmekte, 36'sının ise bekâr (%25) olduğu görülmektedir. Katılımcılardan 112'sinin çocuk sahibi (%77,78) olduğu 32'sinin ise çocuk sahibi olmadığı (%22,22) görülmektedir. 25-34 yaş grubunda olan 51 katılımcı (35,42), 35- 44 yaş grubunda olan 57 katılımcı (39,58) ve 45 yaş ve üstü 36 katılımcı (%55) bulunmaktadır. Katılımcılardan 118'inin 5 yıl ve üstü yıl (%81,94), 26'sının ise 0-4 yıl deneyime sahip (18,06) olduğu görülmektedir. Katılımcılardan 100'ünün çocuk evlerinde (69,44), 44'ünün ise çocuk evleri koordinasyon merkezinde çalıştığı (30,56) görülmektedir.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanma Süreci

Araştırmada katılımcılara ait bilgileri içeren kişisel bilgi formu, Tükenmişlik Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Katılımcılara ait bilgiler ve ölçek maddeleri dijital ortamda anket şeklinde Google Formlar aracılığıyla düzenlenerek anket formu oluşturulmuştur. Düzenlenen formdan elde edilen link internet temelli uygulamalar aracılığı ile katılımcılara ulaştırılmıştır. Katılımcılara araştırmanın içeriği ve amacına yönelik taahhütname aracılığı ile bilgilendirme yapılmış, araştırmada kullanılan form ve ölçeklerdeki özel bilgilerin gizli tutulacağı, gerektiğinde araştırmadan çekilebilecekleri bilgileri aktarılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu, araştırmanın amaçları doğrultusunda araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Bilgi Formu altı maddeden oluşmakta olup formda yer alan sorular; yaş, çalışma süresi, medeni durum, çocuk sahibi olma durumu, eğitim durumu gibi kişisel bilgileri içermektedir.

Tükenmişlik Ölçeği

Çapri (2006) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılarak Türkçeye uyarlanan ölçek 21 maddeden oluşmaktadır. Yetişkinlere yönelik geliştirilmiştir. Tüm meslek gruplarına uygulanabilmektedir. Ölçek, 7'li likert tipi bir ölçek olup öz bildirim türündedir. Pines ve Aronson (1988) ölçeğin orijinalini Maslach Tükenmişlik Envanterinden faydalanarak geliştirmiştir. (Çapri, 2006). Ölçekte yer alan maddeler "1 hiçbir zaman" ve "7 her zaman" biçiminde puanlanmaktadır (Çapri, 2006). Ölçekten alınabilecek puan 1 ile 7 arasındadır. Ölçekten en fazla 7 en az 1 puan alınabilir. Puan hesaplaması yapılırken, 3, 6, 19 ve 20 maddeleri ters puanlanır. Ölçek tek boyutludur, alt boyutları bulunmamaktadır. Ölçekten alınan puana göre tükenmişlik düzeyi

değişmektedir. Ölçekten “3 ve altı” puan alan kişiler herhangi bir tükenmişlik yaşamamakta; “3-4” arasında puan alanların tükenmişlik yönünden risk altında olmakta; “4-5” arasında puan alanlar tükenmişlik yaşamakta; “5 ve üzerinde” puan alanlar destek gerektiren bir tükenmişlik hali içindedir (Çapri, 2006). Tükenmişlik Ölçeği'nin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı $\alpha=0,93$ olarak bulunmuştur (Çapri, 2006). Bakım veren personeller içinde tükenmişlik ölçeğinin cronbach alfa iç tutarlılık katsayısına bakıldığında ölçümün oldukça yüksek bir iç tutarlılık katsayısına sahip olduğu söylenebilmektedir ($\alpha = ,968$).

Yaşam Doyumu Ölçeği

Yaşam Doyumu Ölçeği Diener vd. (1985) tarafından öğretmenlere yönelik geliştirilmiştir. Yaşam Doyumu Ölçeği beş madde ve likert tipinde 7'li derecelendirmeden oluşan kendini değerlendirme ölçeğidir (Dağlı ve Baysal, 2016). Ölçekten alınabilecek en az puan 5 en fazla ise 25'tir. 5'li likert tipindeki ölçek “Hiç katılmıyorum (1), Çok az katılıyorum (2), Orta düzeyde katılıyorum (3), Büyük oranda katılıyorum (4) ve Tamamen katılıyorum (5)”, şeklindedir. Ölçek, Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçeye uyarlanmış olup, beş maddeden oluşmaktadır. Yetişkinlere yönelik tüm meslek gruplarında uygulanabilmektedir (Dağlı ve Baysal, 2016). Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,88 olarak hesaplanmış olup bu değer, uzmanlara göre mükemmel olarak yorumlanmaktadır (Dağlı ve Baysal, 2016). Bakım veren personeller içinde tükenmişlik ölçeğinin cronbach alfa iç tutarlılık katsayısına bakıldığında ölçümün oldukça yüksek bir iç tutarlılık katsayısına sahip olduğu söylenebilmektedir ($\alpha = ,881$).

Araştırma Verilerinin Değerlendirilmesi

Öncelikli olarak çalışmada dağılımın normal dağılıma uygunluğu incelenmiş ve dağılımın incelenmesinde merkezi eğilim ve yayılım ölçüleri ile normallik testleri hesaplanmıştır (Büyüköztürk, 2016, s.21). Bakım veren personelin tükenmişlik ve yaşam doyumu puanlarının medeni duruma, çocuklarının olup olmasına, deneyim sürelerine ve çalıştıkları kuruluşa göre farklılaşp farklılaşmadığının incelenmesinde iki değişken grup arasındaki farklılığı tespit etmek için kullanılan t testinden faydalanılmıştır. Alpar (2014)'a göre t testi hesaplanmadan önce söz konusu testin varsayımlarından normallik ve homojenlik kontrol edilir. Dağılımın normal dağılıma uygunluğuna ilişkin hesaplanan merkezi eğilim ve yayılım ölçüleri ile birlikte normallik testinden elde edilen sonuçlara göre dağılımın normal olduğu görülmüştür. Bakım veren personelin tükenmişlik ve yaşam doyumu puanlarının yaş düzeylerine ve eğitim düzeylerine göre farklılaşp farklılaşmadığının incelenmesinde üç ve daha fazla değişken arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizinden faydalanılmış olup söz konusu testin normallik ve varyansların homojenliği sayılıları göz önünde bulundurulmuştur (Alpar, 2014). Tek yönlü varyans analizinden elde edilen sonuçlarda anlamlı bir farklılık olması durumunda farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu hesaplamak amacıyla çoklu karşılaştırma testlerinden olan ve en çok önerilen Tukey testinden faydalanılmıştır (Karasar, 2016). Tukey testi gruplardaki gözlem sayılarının eşit olması sayılısını

barındırmakla birlikte gözlem sayısının eşit olmadığı durumlarda kullanılabilen Tukey-Kramer hesaplamasından faydalanılmıştır (Lee ve Lee, 2018).

Tablo 2. Katılımcıların tükenmişlik ve yaşam doyumu ölçeklerinden almış oldukları puanlara ilişkin merkezi eğilim ve yayılım istatistikleri

	Tükenmişlik	Yaşam Doyumu
Ortalama	3,5261	14,5000
Ortanca	3,4286	14,5000
Mod	3,76	14
Standart Sapma	1,31445	4,55886
Varyans	1,728	20,783
Çarpıklık	,373	,029
Çarpıklığın Std. Hatası	,202	,202
Basıklık	-,278	-0,260
Basıklığın Std. Hatası	0,401	,401
Değişim Aralığı	5,86	20,00
En Düşük Puan	1,00	5,00
En Yüksek Puan	6,86	25,00
K-S	,061	,079
p	,200	,027
Cronbach α	,968	,881

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların Tükenmişlik ölçeğinden almış oldukları puanların 1 ile 6,86 arasında değişim gösterdiği görülmektedir. Tükenmişlik ölçeğinden alınan puanların ortalaması 3,52 olup dağılımın ortalamasının $\pm 1,31$ puan etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Tükenmişlik ölçeğinden alınan puanların dağılımında ortanca ve tepe değerinin, ortalamaya oldukça yakın olduğu görülmektedir bu durumda dağılımın simetrik bir dağılıma işaret ettiği söylenebilmektedir. Tükenmişlik ölçeğinin cronbach alfa iç tutarlılık katsayısına bakıldığında ölçümün oldukça yüksek bir iç tutarlılık katsayısına sahip olduğu söylenebilmektedir ($\alpha = ,968$). Tükenmişlik ölçeğinden alınan puanların dağılımının normal dağılıma uygunluğu incelendiğinde hem Kolmogorov- Smirnov normallik testinden elde edilen bulgular ($K-S = ,061$, $P > ,05$) dağılımın normal dağılımdan farklı olmadığını göstermekte hem de basıklık ve çarpıklık katsayılarının standart hatalarına oranının ± 2 aralığında olması dağılımın normal dağılıma uygun olduğunu göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2012).

Katılımcıların Yaşam Doyumu ölçeğinden almış oldukları puanların 5 ile 25 arasında değişim gösterdiği görülmektedir. Yaşam Doyumu ölçeğinden alınan puanların ortalaması 14,50 olup dağılımın ortalamasının $\pm 4,55$ puan etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Yaşam Doyumu ölçeğinden alınan puanların dağılımında ortanca ve tepe değerinin ortalamaya oldukça yakın olduğu görülmekte olup dağılımın simetrik bir dağılıma işaret ettiği söylenebilmektedir. Yaşam Doyumu ölçeği ile yapılan ölçümün yüksek bir iç tutarlılık katsayısına sahip olduğu söylenebilmektedir ($\alpha = ,881$). Yaşam

Doyumu ölçeğinden alınan puanların dağılımının normal dağılıma uygunluğu incelendiğinde her ne kadar Kolmogorov - Smirnov normallik testinden elde edilen bulgular ($K-S = ,027$, $P < ,05$) dağılımın normal dağılımdan farklı olduğu sonucunu ifade etse de basıklık ve çarpıklık katsayılarının standart hatalarına oranının ± 2 aralığında olması dağılımın normal dağılıma uygun olduğunu göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

BULGULAR

Tablo 3. Bakım veren personelin medeni durumuna göre tükenmişlik ve yaşam doyumu puanlarının dağılımlarına ilişkin istatistikler

Bağımlı Değişken	Medeni Durum	N	\bar{x}	ss	t	Sd	p
Tükenmişlik	Evli	108	3,538	1,264	0,193	142	0,847
	Diğer	36	3,489	1,475			
Yaşam Doyumu	Evli	108	14,481	4,697	-0,084	142	0,933
	Diğer	36	14,556	4,178			

Tablo 3 incelendiğinde bakım veren personelin tükenmişlik ($t=0,193$, $p>,05$) ve yaşam doyumu ($t=-,084$, $p>,05$) puan ortalamalarının medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir.

Tablo 4. Tükenmişlik ve yaşam doyumu puanlarının çocuk sahibi olma durumuna göre farklılığına ilişkin t testi bulguları

Bağımlı Değişken	Çocuk Durumu	N	\bar{x}	ss	t	Sd	p
Tükenmişlik	Evet	112	3,435	1,289	-1,558	142	0,122
	Hayır	32	3,844	1,372			
Yaşam Doyumu	Evet	112	14,705	4,643	1,011	142	0,314
	Hayır	32	13,781	4,241			

Tablo 4 incelendiğinde bakım veren personelin tükenmişlik ($t=-1,558$, $p>,05$) ve yaşam doyumu ($t=1,011$, $p>,05$) puan ortalamalarının çocuklarının olup olmamasına göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir.

Tablo 5. Tükenmişlik ve yaşam doyumu puanlarının eğitim düzeyine göre farklılığına ilişkin Anova bulguları

Bağımlı Değişken	Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Tükenmişlik	Grup İçi	5,227	2	2,614	1,524	,221
	Gruplar Arası	241,845	141	1,715		
	Toplam	247,072	143			
Yaşam Doyumu	Grup İçi	74,769	2	37,384	1,819	,156
	Gruplar Arası	2897,231	141	20,548		
	Toplam	2972,000	143			

Tablo 5 incelendiğinde bakım veren personelin tükenmişlik ($F=1,524$, $p>,05$) ve yaşam doyumu ($F=1,819$, $p>,05$) puan ortalamalarının eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir.

Tablo 6. Tükenmişlik ve Yaşam doyumu puanlarının deneyime göre farklılığına ilişkin t testi bulguları

Bağımlı Değişken	Deneyim	N	\bar{x}	ss	t	Sd	p
Tükenmişlik	0-4 Yıl	26	3,654	1,222	0,546	142	0,586
	5 ve Üstü	118	3,498	1,337			
Yaşam Doyumu	0-4 Yıl	26	13,846	4,125	-0,807	142	0,421
	5 ve Üstü	118	14,644	4,653			

Tablo 6 incelendiğinde bakım veren personelin tükenmişlik ($t=,546$, $p>,05$) ve yaşam doyumu ($t=-,807$, $p>,05$) puan ortalamalarının deneyim sürelerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir.

Tablo 7. Tükenmişlik ve yaşam doyumu puanlarının çalışılan kuruluşa göre farklılığına ilişkin t testi bulguları

Bağımlı Değişken	Çalışılan Kuruluş	N	\bar{x}	ss	t	Sd	p
Tükenmişlik	Çocuk Evleri	100	3,791	1,331	3,821	142	0,00
	Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezi	44	2,923	1,065			
Yaşam Doyumu	Çocuk Evleri	100	14,060	4,677	-1,759	142	0,081
	Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezi	44	15,500	4,157			

Tablo 7 incelendiğinde bakım veren personellerin tükenmişlik puan ortalamalarının çalışılan kuruluşa göre anlamlı farklılaştığı görülmektedir ($t=3,821$, $p<,05$). Katılımcıların puan ortalamalarına bakıldığında çocuk evlerinde çalışan bakım personelinin tükenmişlik puanlarının çocuk evleri koordinasyon merkezinde çalışan bakım personelinden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bakım veren personelin yaşam doyumu ($t=-1,759$, $p>,05$) puan ortalamalarının çalışılan kuruluşa göre anlamlı farklılaşmadığı görülmektedir.

Tablo 8. Tükenmişlik ve Yaşam Doyumu Puanlarının Yaş Düzeylerine Göre Farklılığına İlişkin Anova Bulguları

Bağımlı Değişken	Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P	Manidar Fark
Tükenmişlik	Grup İçi	17,958	2	8,979	5,526	,005	45 Üstü < 25-34 45 Üstü < 35-44
	Gruplar Arası	229,114	141	1,625			
	Toplam	247,072	143				
Yaşam Doyumu	Grup İçi	147,920	2	73,960	3,693	,027	45 Üstü > 25-34
	Gruplar Arası	2824,080	141	20,029			
	Toplam	2972,000	143				

Tükenmişlik Levene $F= 4,076$ $p<0,05$
Yaşam Doyumu Levene $F= ,416$ $p>0,05$

Tablo 8 incelendiğinde bakım veren personelin tükenmişlik ($F=5,526$, $p<,05$) ve yaşam doyumu ($F=3,693$, $p<,05$) puan ortalamalarının yaş düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılığın hangi yaş düzeyleri arasında olduğunu belirlemek amacıyla tükenmişlik varyanslarının homojen olmamasından dolayı Tamhane'nin T2 Testi'nden, yaşam doyumunda ise Tukey HSD Testinden faydalanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre 45 üstü yaşta olan bakım veren personelin tükenmişlik puan ortalamalarının 25-34 ve 35-44 yaş arasında olan personelden anlamlı düzeyde daha düşük olduğu görülmekte olup yine 45 ve üstü yaşta olan personelin yaşam doyumu puan ortalamasının 25-34 yaş arasında olan personelden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA

Bu araştırma çocuk evlerinde görev yapan bakım personellerinin tükenmişlik ve yaşam doyumu düzeylerini çeşitli değişkenler yönünden incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada yer alan altı hipotez sırayla tartışılmıştır.

Mevcut araştırmanın ilk hipotezi doğrultusunda bakım personellerinin medeni durumuna göre tükenmişlik ve yaşam doyumunun farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Araştırma bulgularına göre bakım personellerinin tükenmişlik düzeyleri ve yaşam doyumlarının medeni durumlarına göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Tükenmişlik ve yaşam doyumunu etkileyen birçok etmen olsa da medeni durumun bu etmenlerden biri olmadığı belirtilmektedir (Taşdemir, 2020). Benzer şekilde akademisyenler üzerinde yapılan çalışmalarda evli akademisyenler ile dul veya boşanmış akademisyenlerin tükenmişlikleri ve yaşam doyumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirtilmiştir (Taş, 2011; Polatçı, 2007; Ergin, 1995). Okul yöneticileri örneğinde ise medeni duruma göre tükenmişlik ve yaşam doyumu düzeyinde anlamlı bir farklılık görülmemektedir (Başol ve Altay, 2009). Bu çalışmaların bulguları, araştırmanın bulgusuyla örtüşmektedir. Vara (1999), hemşireleri örnekleme dâhil ettiği çalışmada evli hemşirelerin yaşam doyumu ile bekâr hemşirelerin yaşam doyumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ruh sağlığı alanında çalışan profesyonellerin medeni durumlarına göre tükenmişlik düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bir diğer çalışmada da medeni durum ve tükenmişlik arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılaşma bulunmamıştır (Oğuzberk ve Aydın, 2009). Sünter vd. (2006) ise pratisyen hekimlerde tükenmişlik ve yaşam doyumu üzerinde medeni durumun etkisi olup olmadığını araştırmış ve sonuçlara göre medeni durum ile yaşam doyumu ve tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit etmiştir. Literatür incelendiğinde araştırma bulgusuyla benzerlik gösteren pek çok çalışmaya (Karaaslan, 2020; Mumcu, 2014; Budak ve Sürgevil, 2005) rastlanmaktadır. Bulgulardan farklı olarak literatürde medeni durumun tükenmişliği etkilediği çalışmalara da rastlanmaktadır (Izgar, 2001; Ergin, 1995; Lee ve Ashforth, 1993; Maslach ve Jackson, 1981). Maslach (1978), hekimler üzerine yapmış olduğu çalışmasında bekâr veya boşanmış çalışanların evli bireylerden daha fazla tükenmiş hissettiklerini bulmuştur. Evli yaşamın olası avantajlarından faydalandıkları için evlilerin zihinsel sağlıklarının daha iyi olabileceği

ve tükenmişliğin olumsuz etkilerinden daha az etkilenebilecekleri belirtilmiştir (Veenhoven, 1996). Maslach (2003) medeni durum açısından, bekârların evli olanlara göre tükenme risklerinin daha fazla olduğunu, boşanan bireylerin tükenme risklerinin ise bekârlara oranla daha fazla olduğunu belirtmiştir. Ancak evli kalınan süre uzadıkça evlilikte birtakım sıkıntıların ve üstesinden gelinemeyecek zorlukların yaşanmasına bağlı olarak, bireylerin yaşam doyumları düşebilir (Kıraç-Çiftçi, 2021).

Araştırmanın ikinci hipotezine bakıldığında bakım veren personelin tükenmişlik ve yaşam doyumu puan ortalamaları çocuklarının olup olmamasına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Arslan ve Acar (2013), akademisyenler üzerinde demografik değişkenlerin yaşam doyumu ve tükenmişlik kavramları ile ilişkisini incelediği çalışmasında çocuk durumunun anlamlı bir farklılık yaratmadığını bulgulamıştır. Solak (2021), sağlık çalışanları üzerinde yapmış olduğu çalışmada tükenmişlik ve yaşam doyumu ile çocuk durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını belirlemiştir. Araştırmamızın bulgularıyla benzer olarak Fidan (2014) öğretmen örnekleminde yaşam doyumu ve tükenmişliğini etkileyen değişkenleri incelediği çalışmada tükenmişlik ve yaşam doyumunun çocuk sayısına göre farklılaşmadığını bulmuştur. Yakut vd. (2013), 314 sağlık çalışanında çocuk sahibi olma durumu ile tükenmişlik ve yaşam doyumu ilişkisini incelemiş, aralarında anlamlı bir farklılık bulunmadığını belirtmiştir. Literatürde araştırma bulguları ile paralellik gösteren pek çok çalışmaya rastlanmaktadır (Sıvakçı, 2019; Katja vd., 2002; Wade, Cooley ve Savicki, 1986). Bu bulgulardan farklı olarak Koç (2019), sağlık çalışanlarında tükenmişliği incelemiş ve çocuk sahibi olmayanların tükenmişlik ölçeği toplam puanının çocuk sahibi olanlara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğunu tespit etmiştir. Çocuk sahibi olma durumu ile tükenmişlik ve yaşam doyumu arasındaki anlamlı farklılığın ilişkilerde deneyim ve aile yaşamında problem durumunda başa çıkma stratejileri geliştirebilmeden kaynaklı olabileceği belirtilmiştir (Maslach, 1978). Hampton ve Marshall (2000), Amerikalılar ve Çinliler arasında tükenmişlik ve yaşam doyumunu incelediği çalışmada demografik değişkenleri incelemiştir. Araştırmada bulgularımızla bağlantılı olarak çocuk durumunun tükenmişlik ve yaşam doyumu üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı bulunmuştur. Literatürde çocuk sahibi olma durumunun tükenmişlik ve yaşam doyumunu etkilemediğine ilişkin bulguların çoğunlukta olduğu görülmüş, bunun yanı sıra çocuk durumu ile tükenmişlik ve yaşam doyumu arasında anlamlı ilişki bulan çalışmalar da sınırlı sayıda bulunmaktadır (Caringi, 2008; Nelson-Gardell ve Harris, 2003).

Üçüncü hipotezde bakım veren personelin tükenmişlik ve yaşam doyumu puan ortalamalarının eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Literatür incelendiğinde araştırma sonuçları ile benzerlik gösteren çalışmalara rastlanmaktadır (Malach-Pines, 2005; Maslach ve Jackson, 1981). Tekir vd. (2016), sağlık çalışanlarında tükenmişlik ve yaşam doyumunu incelediği çalışmada eğitim durumu ile tükenmişlik ve yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki olmadığını tespit etmiştir. Benzer şekilde Erbay ve Aslan (2017), Ankara ilinde çocuk evlerinde çalışan bakım personelleri ile ev sorumluları arasındaki tükenmişlik düzeyini incelediği çalışmada eğitim durumu ile tükenmişlik arasında anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmiştir. Araştırmada katılımcıların

büyük çoğunluğu ön lisans mezunudur. Bakım personellerinin belli bir eğitim düzeyinde olma koşulu göz önünde bulundurulduğunda eğitim düzeyinin anlamlı bir farklılık oluşturmamış olabileceği belirtilmiştir. Benzer şekilde Ünal (2015), ilkokul ve ortaokul öğretmenleri üzerinde yapmış olduğu çalışmada tükenmişlik ve yaşam doyumunun eğitim düzeyine göre anlamlı farklılaşmadığını tespit etmiştir. Araştırmamızda eğitim durumu açısından tükenmişlik ve yaşam doyumunda fark görülmemesi araştırma grubunun eğitim düzeylerinin birbirine yakın olmasına bağlı olabilir. Bazı araştırmalar, daha yüksek eğitim düzeyine sahip olanların, daha az eğitilmiş çalışanlara göre daha yüksek düzeyde tükenmişlik bildirdiğini bulmuştur (Diener, Lucas ve Oishi, 2006; Vara, 1999; Glisson ve Hemmelgarn, 1998). Eğitimin meslek ve statü gibi diğer değişkenlerle karıştırıldığı göz önüne alındığında, bu bulgunun nasıl olduğu açık değildir. Yüksek eğitilmiş kişilerin daha fazla sorumluluk ve daha yüksek stresli işlere sahip olmaları da mümkündür. Ya da daha yüksek eğitilmiş insanların işleri için daha yüksek beklentileri olabilir ve bu beklentiler gerçekleşmezse daha fazla sıkıntı yaşayabilirler. Eğitim seviyesinin bireylere üretkenlik sağlaması, daha sağlıklı ilişkiler kurması, daha iyi sağlık koşullarına ulaşması açısından imkânlar sunması, yaşam doyumunu üzerinde dolaylı yoldan etkili olduğu görüşü de araştırma bulgularımızdan farklı olarak savunulmaktadır (Dockery, 2010).

Araştırmanın dördüncü hipotezinde bakım veren personelin tükenmişlik ve yaşam doyumunu puan ortalamalarının deneyim süresine göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmamıştır. Bu bulgu mevcut literatürle desteklenmektedir. Örneğin, Ay ve Avşaroğlu (2010), muhasebe çalışanlarında tükenmişlik ve yaşam doyumunu incelemiş ve araştırma sonucunda hizmet süresi ile tükenmişlik ve yaşam doyumunu arasında anlamlı bir farklılık olmadığını tespit edilmiştir. Benzer şekilde verilen hizmet süresinin, mesleki tükenmişliği ve yaşam doyumunu istatistiksel düzeyde etkilemediğini belirten pek çok çalışmaya rastlanmaktadır (Kırılmaz, Çelen ve Sarp, 2003; Kalıncara ve Kalaycı, 2017). Leiter ve Harvie (1996) ruh sağlığı çalışanları için yılların deneyiminin tükenmişlikle hiçbir ilişkisi olmadığı sonucuna varmıştır. Literatürde birçok çalışma araştırma bulgularımızı desteklemektedir (Maslach ve Jackson, 1981; Ergin, 1995; Lee ve Ashforth, 1993). Çalışma süresi ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar çelişkili sonuçlar vermiştir. Tekir vd. (2016), çalışma süresi ile tükenmişlik ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında çalışma süresi fazla olanların tükenmişlik ortalamasının yüksek, yaşam doyumunu ortalamalarının ise düşük olduğunu tespit etmiştir. Bu durum çalışma süresi fazla olanların daha çok iş yükü ve sorumluluğu olması ile ilişkilendirilmiştir. Avcı (2013), farklı meslek gruplarından kadın çalışanların demografik özelliklerinin yaşam doyumunu ve tükenmişlik ile ilişkisini incelediği çalışmasında çalışma süresinin tükenmişlik ile arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki olduğunu, yaşam doyumunu ile arasında ise ters yönde anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Bu sonuç mesleğin başlarında, çalışanların deneyimlerinin az olması nedeniyle duyarsız davranabildikleri, ilerleyen yıllarda kazanılan deneyimle birlikte duyarsızlaşmayla baş edebildikleri şeklinde yorumlanabilir (Aydemir vd., 2014). Kebapçı ve Akyolcu (2011), İstanbul ilinde acil servisinde çalışan 132 hemşireyi çalışmasına dâhil etmiş ve çalışma süresi ile tükenmişlik ve yaşam doyumunu düzeyini incelemiştir. Çalışma sonucunda çalışma

yaşamı haricinde sosyal etkinliklere zaman ayıramayan, çalışma süresi fazla olan ve ek mesaiye kalan hemşirelerin tükenmişlik düzeyini yüksek, yaşam doyumunu ise düşük bulmuştur. Bu durum yoğun çalışma saatlerine uzun süreli maruz kalma ve ani ölümlerle sık karşılaşma ile ilişkilendirilmiştir. Fazla iş yükü olan ve kaynakları azalan personellerin günlük yaşam aktivitelerine zaman ayıramamasından kaynaklı olarak tükenmişlik zamanla artabilmekte, yaşam doyumunu azalabilmektedir (Avşaroğlu vd., 2005).

Beşinci hipotezde bakım veren personellerin yaşam doyumunu puan ortalamasındaki değişikliğin çalışılan kuruluş modeline göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Bununla birlikte bakım veren personelin tükenmişlik puan ortalamalarındaki değişikliğin çalışılan kuruluş modeline göre anlamlı farklılaştığı görülmektedir. Katılımcıların puan ortalamalarına bakıldığında çocuk evlerinde çalışan bakım personelinin tükenmişlik puanları çocuk evleri koordinasyon merkezinde çalışan bakım personelinden anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bu durum, çocuk evleri sitesinde görev yapan personellerin hem psikiyatrik tanısı olan hem de özel gereksinimi olan çocuklara bakım vermesi ile ilişkilendirilebilir. Çocuk evleri koordinasyon merkezi, yönetmelik gereği psikiyatrik tanısı bulunan, davranış bozukluğu olan veya özel gereksinimi bulunan çocuklara hizmet sağlamamaktadır. Ayrıca personel çocuk oranının da sonucu etkilemiş olabileceği düşünülmektedir. Nitekim çocuk evlerinde bir bakım personeli ortalama 9-10 çocuğa bakım hizmeti sağlarken çocuk evleri koordinasyon merkezinde bakım personeli en fazla 5-6 çocuğa bakım hizmeti sağlamaktadır. Çalışanlara yüklenen fazla sorumluluk ve iş yükü tükenmişlik düzeyini etkilemektedir (Erbay ve Aslan, 2016). Pandemi sürecinde çocuk evleri sitesinde çalışan bakım personellerinin vardiya saatlerinin 24-48 sistemine göre düzenlenmesinin, çalışanların 24 saat hizmet vermesinin de sonucu etkilemiş olabileceği düşünülmektedir. Çocuk evleri sitesinde çalışan personellerin ise mesai saatlerinde değişiklik olmamıştır. Çocuk evleri modelinde çalışan personelin tükenmişlik düzeyinin daha fazla olması sonucunun öngörülebilir bir sonuç olduğu ifade edilebilir.

Altıncı hipotez doğrultusunda 45 üstü yaşta olan bakım veren personelin tükenmişlik puan ortalamalarının 25-34 yaş ve 35-44 yaş arasında olan personelden anlamlı düzeyde daha düşük olduğu bulunmuştur. Ayrıca 45 ve üstü yaşta olan personelin yaşam doyumunu puan ortalamasının 25-34 yaş arasında olan personelden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Literatür incelendiğinde Armutçuk vd. (2011), yaş ve tükenmişlik arasında ters orantılı bir ilişki bulmuştur. Bu durum çalışmada deneyim ve karşılaşılan sorunlara çözüm üretme becerisi ile ilişkilendirilmiştir. Genç yaş grubundaki katılımcıların tükenmişlik düzeylerinin orta yaş arası katılımcılara göre daha yüksek olması, yaşı daha küçük olanların meslekleri gereği çeşitli riskleri içeren ortamlarda çalışma deneyimlerinin yetersiz olması ve gördükleri vaka sayısının az olmasından kaynaklanabilir (Çağlayaner, 2019). Benzer biçimde Ünal, Karlıdağ ve Yoloğlu (2001) doktorlarda tükenmişlik ve yaşam doyumunu incelediği çalışmada genç yaş grubunda yaşam doyumunun yüksek tükenmişliğin düşük olduğunu saptamıştır. Leiter ve Maslach (2015) 30 – 40 yaş arasında olan çalışanlara göre daha genç olanların tükenme düzeylerinin daha fazla olduğu, yaş arttıkça tükenmişliğin ve yaşam doyumunun azaldığını belirtmiştir. Bu durum muhtemelen yeni çalışanların kendilerini geliştirme

fırsatı bulamaması ve henüz başa çıkma yöntemleri geliştirmek için yeterli donanıma sahip olmaması ile açıklanabilir (Biter, 1990). Bu nedenle genç çalışanlar tükenmişliğe karşı daha savunmasız olacaktır. Diğer yandan genç çalışanlar arasında tükenmişlik düzeyinin 30-40 yaş üstü çalışanlara göre daha yüksek olduğunu bildiren çalışmalar da bulunmaktadır (Kim vd., 2017; Bakker, Demerouti ve Verbeke, 2004). Genç çalışanın hevesli olması, olumsuz durumlarla karşılaşma olasılığının düşük olması, dikkatini ve enerjisini işe odaklaması, performansı olumlu yönde etkileyerek tükenmişliği azaltmış olabilir (Bakker, Demerouti ve Verbeke, 2004). Friedman ve Greenhaus (2000), Stalker ve Harvey (2003) yapmış oldukları çalışmalarda yaş arttıkça yaşam doyumunun arttığını bulmuşlardır. Doyumun yaş ile beraber artması; orta yaşlarda benlik denetiminin artması ve sorunlar ile başa çıkmada doğru yöntemlerin geliştirilmesi ile açıklanabilir (Ünlü ve Yürür, 2011). Benzer şekilde Charles, Reynolds ve Gatz (2001), 1971'den 1994'e kadar uzanan boylamsal çalışmalarında tükenmişlik ve yaşam doyumunda yaş faktörünü incelemiştir. Çalışma sonucunda yaş arttıkça yaşam doyumunun arttığını ve tükenmişliğin azaldığını tespit etmiştir. Munn, Barber ve Fritz (1996), çocuk hizmetlerinde çalışan uzmanlarla yaptıkları bir çalışmada, yaş ile tükenmişlik ve yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Araştırmaya göre uzmanların yaşı arttıkça tükenmişlik düzeyleri azalmakta, yaşam doyumu azalmaktadır. Bu durum çocuk hizmetlerinde çalışan uzmanların deneyimleri ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca olumsuz durumlarla karşılaşma sıklığının genç çalışanlarda daha az olmasının yaşam doyumunu etkilemiş olabileceği düşünülmektedir. Recepoğlu (2013), öğretmenlerin yaşam doyumları ile yaşları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında yaşam doyumunun yaşa göre anlamlı şekilde farklılık göstermediğini bulmuştur. Yaşın artmasına bağlı olarak çok sayıda vaka gören ve krize müdahale etme becerisini geliştiren bakım personelleri bulgularda görüldüğü üzere tükenmişlikten nispeten daha az etkilenmiş olabilir. Sonuçlar özellikle çocuk alanında çalışan personellerinin tükenmişlik düzeylerinde ve yaşam doyumlarında yaş değişkeninin önemli bir faktör olduğunu gösteren diğer çalışmalarla uyumlu bulunmuştur (Caringi, 2008; Nelson-Gardell ve Harris, 2003). Tükenmişlik, kişinin kariyerinin ilk aşamalarında daha yaygın (Aslan, 2016) ve yaşam doyumu gelişime açık genç bireylerde daha azdır (Diener vd., 2002). Araştırmalara göre yaşamdan alınan doyum elli yaşından sonra azalmaktadır, yaşamından en fazla doyum alan bireyler genç yetişkinler olarak belirtilmektedir (Başaran, 2016).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk refahı alanında çalışan bakım personellerinin tükenmişlik ve yaşam doyumu düzeylerini etkileyen pek çok faktörün olabileceği söylenebilir. Bu çalışmada tükenmişlik ve yaşam doyumunu etkileyebilecek çeşitli değişkenler incelemeye alınmış olup çocuk evlerinde görev yapan bakım personellerinin tükenmişlik düzeyleri ve yaşam doyumu puanlarının medeni durum, çocuk sahibi olup olmama, çalışma süresi ve eğitim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı bulunmuştur. Bununla birlikte tükenmişlik ve yaşam doyumu puan ortalamaları yaşa göre anlamlı farklılaşmaktadır. Buna göre 45 yaş üstü bakım personelinin tükenmişlik puan ortalamaları 25-34 ve

35-44 yaş arasında olan personelden anlamlı düzeyde daha düşüktür. Bakım veren personelin tükenmişlik puan ortalamaları çalışılan kuruluşa göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Buna göre çocuk evlerinde çalışan bakım personelinin tükenmişlik puanları çocuk evleri koordinasyon merkezlerinde çalışan bakım personelinden anlamlı düzeyde daha yüksektir. Yaşam doyumu puan ortalamalarının ise çalışılan kuruluşa göre anlamlı farklılaşmadığı bulunmuştur. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda belirlenen öneriler:

- Çocuk evleri sitesinde çalışan bakım personellerine olumlu başa çıkma stilleri ve çocuğa uygun yaklaşım geliştirme konularında süpervizyon destekli sürekli eğitimler verilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.
- Çalışma saatlerinin bakım personellerinin sosyal yaşamını önemli ölçüde kısıtlamadan iş ve aile yaşamı taleplerinin çakışmaması için düzenlenmesi yaşam doyumunu yükseltebilecektir.
- Kurum yetkililerinin personel çocuk oranını azaltması önerilmektedir. Bu durum personelin her bir çocuğu gerçekten tanıması ve çocukla daha derin ve anlamlı ilişki geliştirmesine olanak tanıyabilir.
- Çocuk evlerinde çalışan bakım personellerinin tükenmişlik ve yaşam doyumlarını inceleyen nitel çalışmalar yapılabilir.
- Kurularda çalışan psikologlar, sosyal hizmet uzmanları ve çocuk gelişimcilerden oluşan bir komisyon oluşturularak uzman desteğiyle personelin tükenmişlik ve yaşam doyumlarının belli aralıklarla tespiti yapılabilir.
- Genç yaşta olan katılımcılara yönelik krize müdahale konusunda seminerler verilebilir. Deneyimli personellerin deneyimlerini aktarabilecekleri resmi ve gayri resmi toplantılar sağlanarak bilgi aktarımı gerçekleştirilebilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın uygulanabilmesi için Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden 30.06.2021 tarihinde Etik Kurul Onayı alınmıştır. Ayrıca Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığından 31.08.2021 tarih ve 16 sayılı resmi yazı yoluyla araştırma için gerekli izinler alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Çalışmaya birinci yazar %40, ikinci yazar %30, üçüncü yazar %30 oranında katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alpar, R. (2014). *Uygulamalı istatistik ve geçerlik-güvenilirlik*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Anderson, D.G. (2000). Coping strategies and burnout among veteran child protection workers. *Child Abuse & Neglect*. 24(6), 839-848.

- Anıl, M., Yurtseven, A., Yurtseven, İ., Ülgen, M., Anıl, A. B., Helvacı, M., & Aksu, N. (2017). Çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanlık öğrencilerinde tükenmişlik ve iş doyum düzeylerinin değerlendirilmesi. *Turkish Archives of Pediatrics*, 52(2), 98-112.
- Armutçuk, A. K., Sevinç, Ö., Bozkurt, A. İ., Bostancı, M., & Zencir, M. (2011). Denizli Devlet Hastanesi'nde çalışan hekim dışı sağlık personelinde tükenmişlik düzeyi ve ilişkili faktörler. *Pamukkale Tıp Dergisi*, (1), 15-20.
- Arslan, R., & Acar, B. N. (2013). A research on academics on life satisfaction, job satisfaction and professional burnout. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 18(3), 282-298.
- Aslan, E. (2016). *Ankara aile ve sosyal politikalar il müdürlüğüne bağlı çocuk evlerinde çalışan bakım elemanları ve çocuk evi sorumlularının iş doyum ve tükenmişlik düzeyleri*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Avcı, S. (2013). *Farklı mesleklerde çalışan kadınların yaşam doyum, iş doyum, tükenmişlik ve algılanan cinsiyet ayrımcılığı düzeylerinin depresyon ile ilişkisinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Avşaroğlu, S., Deniz, M., & Kahraman, A. (2005). Teknik öğretmenlerde yaşam doyum iş doyum ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 115-129.
- Ay, M., & Avşaroğlu, S. (2010). Muhasebe çalışanlarının mesleki tükenmişlik, iş doyum ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1170-1189.
- Bakker, A. B., Demerouti, E., & Verbeke, W. (2004). Using the job demands-resources model to predict burnout and performance. *Human Resource Management: Published in Cooperation with the School of Business Administration, The University of Michigan and in alliance with the Society of Human Resources Management*, 43(1), 83-104.
- Başaran, D. (2016). *Medeni durumun öğretmenlerin benlik saygısı ve yaşam doyum üzerindeki etkisinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Başol, G., & Altay, M. (2009). Eğitim yöneticisi ve öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 58(58), 191-216.
- Bridgeman, P. J., Bridgeman, M. B., & Barone, J. (2018). Burnout syndrome among healthcare professionals. *The Bulletin of the American Society of Hospital Pharmacists*, 75(3), 147-152.
- Bolat, O. İ. (2011). Öz yeterlilik ve tükenmişlik ilişkisi: lider-üye etkileşiminin aracılık etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 255-266.
- Budak, G., & Sürgevil, O. (2005). Tükenmişlik ve tükenmişliği etkileyen örgütsel faktörlerin analizine ilişkin akademik personel üzerinde bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 95-108.
- Bulut, K. (2019). *Aile çalışma ve sosyal hizmetler bakanlığına bağlı kuruluşlarda kalan çocukların*

- öfke ifade tarzları ile kuruluşlarda çalışanların tükenmişlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem.
- Caringi, J. C., Strolin-Goltzman, J., Lawson, H. A., McCarthy, M., Briar-Lawson, K., & Claiborne, N. (2008). Child welfare design teams: An intervention to improve workforce retention and facilitate organizational development. *Research on Social Work Practice*, 18(6), 565-574.
- Charles, S. T., Reynolds, C. A., & Gatz, M. (2001). Age-related differences and change in positive and negative affect over 23 years. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80(1), 136.
- Caringi, J. C. (2008). Secondary traumatic stress and child welfare. *International Journal of Child & Family Welfare*, 11(4), 172-184.
- Çapri, B. (2006). Tükenmişlik ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 62-77.
- Çağlayaner, S. (2019). *Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı çalışan meslek elemanlarının tükenmişlikleri ile psikolojik dayanıklılıkları ve umutları arasındaki ilişkinin incelenmesi.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Dağlı, A., & Baysal, N. (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçe 'ye uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59).
- Demirbaş-Özaydın, E. (2019). *Çocuk evleri sitesinde 6-12 yaş arası çocuklar ile çalışan bakım elemanlarının karşılaştıkları sorunlar üzerine nitel bir çalışma.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Derya, E.S. (2020). *Çocuk evlerinde kalmakta olan 12-18 yaş arası ergenlerde algılanan sosyal destek, sürekli öfke ve öfke ifade biçimleri ile duygusal davranışsal sorunların incelenmesi.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Diener, E. D., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302.
- Diener, E., Lucas, R. E., & Oishi, S. (2002). Subjective well-being: The science of happiness and life satisfaction. *Handbook of Positive Psychology*, 2, 63-73.
- Dockery, A. M. (2010). Culture and wellbeing: The case of Indigenous Australians. *Social Indicators Research*, 99(2), 315-332.
- Erbay, E., & Aslan, E. (2017). Ankara aile ve sosyal politikalar il müdürlüğüne bağlı çocuk evlerinde çalışan bakım elemanları ve çocuk evi sorumlularının iş doyumu ve tükenmişlik düzeyleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(2), 535-556.
- Ergin, C. (1995). Akademisyenlerde tükenmişlik ve çeşitli stres kaynaklarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1-2).
- Erkuş, A. (2013). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*. Ankara: Seçkin Akademi.
- Eroğlu-Gün, Ş. (2014). Örgütlerde duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisi üzerine bir araştırma.

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(1), 147-160

- Eroğlu, E. (2011). Örgütlerde iletişim kalitesini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 137-149.
- Fidan, H. (2014). *Ankara ilinde çalışan nakış öğretmenlerinin yaşam doyumu iş doyumu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Friedman, S. D., & Greenhaus, J. H. (2000). Work and family allies or enemies?: What happens when business professionals confront life choices. *Oxford University Press*, 17(2). 89-95.
- Gündüz, B. (2005). İlköğretim öğretmenlerinde tükenmişlik. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 152-166.
- Gündüz, B., Çapri, B., & Gökçakan, Z. (2013). Mesleki tükenmişlik, işle bütünleşme ve iş doyumu arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 29-49.
- Glisson, C., & Hemmelgarn, A. (1998). The effects of organizational climate and interorganizational coordination on the quality and outcomes of children's service systems. *Child Abuse & Neglect*, 22(5), 401-421.
- Hampton, N. Z., & Marshall, A. (2000). Culture, gender, self-efficacy, and life satisfaction: A comparison between Americans and Chinese people with spinal cord injuries. *Journal of Rehabilitation*, 66(3), 112-135.
- Hendekci, A. & Gök – Uğur, H. (2020). Bakım personellerinin yaşadığı sorunlar ve bakımdan etkilenme durumları. *Hemşirelik Akademik Araştırma Dergisi*, 6(3), 538-44.
- Horowitz, H. S. (1998). Research issues in early childhood caries. *Community Dentistry And Oral Epidemiology*, 26(1), 67-81.
- Izgar, H. (2001). Okul yöneticilerinin tükenmişlik düzeyleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 27(27), 335-346.
- Kalınkara, V., & Kalaycı, İ. (2017). Yaşlıya evde bakım hizmeti veren bireylerde yaşam doyumu, bakım yükü ve tükenmişlik. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), 19-39.
- Karaaslan, İ. (2020). *Beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik, iş doyumu ve yaşam doyumlarının incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gedik Üniversitesi, İstanbul.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel irade algı çerçevesinde bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Katja, R., Päivi, Å. K., Marja-Terttu, T., & Pekka, L. (2002). Relationships Among adolescent subjective well-being, health behavior, and school satisfaction. *Journal of School Health*, 72(6), 243-249.
- Kaynak, R. Ç., & Gökler, R. (2018). Çocuk refahı çalışanlarının tükenmişlik ve mesleki doyumları üzerine bir inceleme. *Akademik Hassasiyetler*, 5(9), 155-169.
- Kebapçı, A., & Akyolcu, N. (2011). Acil birimlerde çalışan hemşirelerde çalışma ortamının tükenmişlik düzeylerine etkisi. *Türkiye Acil Tıp Dergisi*, 11(2), 59-67.
- Kıraç-Çiftci, F. (2021). *Sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve sağlık algısının hasta aktivasyonu ve*

- yaşam doyumunu üzerine etkisi.* (Yayınlanmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kırılmaz, A. Y., Çelen, Ü., & Sarp, N. (2003). İlköğretimde Çalışan bir Öğretmen Grubunda "Tükenmişlik Durumu" Araştırması. *İlköğretim Online*, 2(1), 463-484.
- Kim, S. E., & Han, J. Y. (2017). Clinical nurses job stress, emotional labor, nursing performance, and burnout in comprehensive nursing care service wards and general wards. *Journal of Korean Academy of Nursing Administration*, 23(3), 336-345.
- Koçak, O., & Gürsoy, G.M. (2018). Korunan emek ve tükenmişlik ilişkileri. Hak İş Uluslararası *Emek ve Toplum Dergisi*, 7 (17), 161-181.
- Kozlowski, S.W.J. ve Bell, B.S. (2013). Work groups and teams in organizations. *Handbook of Psychology: Industrial and Organisation Psychology*. 11(2), 412–469.
- Kutlu, Y., & Sinat, Ö. (2007). Psikiyatri kliniklerinde çalışan hemşirelerde tükenmişlik. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 17(3), 174-183.
- Lee, R. T., & Ashforth, B. E. (1993). A longitudinal study of burnout among supervisors and managers. *Organizational Behavior And Human Decision Processes*, 54(3), 369-398.
- Lee, S., ve Lee, D. K. (2018). What is the proper way to apply the multiple comparison test?. *Korean Journal Of Anesthesiology*, 71(5), 353-360.
- Leiter, M. P., & Harvie, P. L. (1996). Burnout among mental health workers: A review and a research agenda. *International Journal of Social Psychiatry*, 42(2), 90-101.
- Leiter, M. P., Maslach, C., & Frame, K. (2015). Burnout. *The Encyclopedia of Clinical Psychology*, 1–7.
- Malach-Pines, A. (2005). The Burnout Measure, Short Version. *International Journal of Stress Management*, 12(1), 78–88. <https://doi.org/10.1037/1072-5245.12.1.78>
- Maslach, C. (1978). The client role in staff burn-out. *Journal of Social Issues*, 34(4), 111-124.
- Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Organizational Behavior*, 2(2), 99-113.
- Maslach, C. (2003). Job burnout: New directions in research and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 12(5), 189-192.
- Meyers, T.W. ve Cornille, T.A. (2002). The trauma of traumatized children working. *Treating Compassion Fatigue*. 17(5), 39-55.
- Mumcu, L. (2014). *Beden eğitimi öğretmenlerinin iş doyumunu ve tükenmişlik düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi.*(Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Munn, E. K., Berber, C. E., & Fritz, J. J. (1996). Factors affecting the professional well-being of child life specialists. *Children's Health Care*, 25(2), 71-91.
- Nelson-Gardell, D., & Harris, D. (2003). Childhood abuse history, secondary traumatic stress, and child welfare workers. *Child Welfare*, 82(1). 22-26.
- Oğuzberk, M., & Aydın, A. (2008). Ruh sağlığı çalışanlarında tükenmişlik. *Klinik Psikiyatri*, 11(4), 167-179.

- Özkök, G. (2020). *Sosyal hizmet kurumlarında çalışan bakım personellerinin psikolojik dayanıklılıkları ile ikincil travma düzeyleri ve kaygı durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Polatçı, S. (2007). *Tükenmişlik sendromu ve tükenmişlik sendromuna etki eden faktörler*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Savicki, V., & Cooley, E. J. (1994). Burnout in child protective service workers: A longitudinal study. *Journal of Organizational Behavior*, 15(7), 655-666.
- Semerci, M., Tural, K., Acar, B. & Yaman, Ö. M. (2020). Çocuk evlerinde çalışan çocuk bakım elemanlarının yaşadıkları sorunlara yönelik niteliksel bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (49), 171-188.
- Sıvackı, S. (2019). *Tükenmişlik sendromunun ve iş doyumunun yaşam doymu ile ilişkisi: Özel sektör çalışanları üzerinde bir araştırma*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Solak, 7. (2021). *Sağlık çalışanlarında tükenmişlik sendromu ve yaşam doymu arasındaki ilişkide presentizm etkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Sünter, A. T., Canbaz, S., Dabak, Ş., Öz, H., & Pekşen, Y. (2006). Pratisyen hekimlerde tükenmişlik, işe bağlı gerginlik ve iş doymu düzeyleri. *Genel Tıp Dergisi*, 16(1), 9-14.
- Stalker, C. & Harvey, C. (2003). Professional burnout in social service organizations: A review of theory, research, and prevention. *Waterloo, ON: Wilfrid Laurier University, Partnerships for Children and Families Project*. 15(2), 1-56.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2013). Using multivariate statistics (Sixth edition). *United States: Pearson Education*.
- Taş, İ. (2011). *Öğretmenlerde yaşamın anlamı, yaşam doymu, sosyal karşılaştırma ve iç-dış kontrol odağının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Taşdemir, O. (2020). *Öğretmenlerde prososyal davranışların iş doymu ve mesleki tükenmişlik ile ilişkisinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Tekir, Ö., Çevik, C., Arık, S. & Çetin, G. (2016). Sağlık çalışanlarının tükenmişlik, iş doymu düzeyleri ve yaşam doymununun incelenmesi. *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 18(2), 51-63.
- Ünal, S., Karlıdağ, R., & Yoloğlu, S. (2001). Hekimlerde tükenmişlik ve iş doymu düzeylerinin yaşam doymu düzeyleri ile ilişkisi. *Klinik Psikiyatri*, 4(2), 113-118.
- Ünal, A. (2015). *İş doymu, yaşam doymu ve yaşam anlamı değişkenlerinin ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin mesleki bağlılıkları üzerine etkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ondokuzmayıs Üniversitesi, Samsun.
- Ünlü, O. & Yürür, S. (2015). Duygusal emek, duygusal tükenme ve görev/ bağlamsal performans ilişkisi: Yalova'da hizmet sektörü çalışanları ile bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0 (37) , 183-207.
- Vara, Ş. (1999). *Yoğun bakım hemşirelerinde iş doymu ve genel yaşam doymu arasındaki ilişkinin*

incelenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.

Yakut, H. İ., Kapısız, S. G., Durutuna, S., & Evran, A. (2013). Sağlık alanında çalışma yaşamında tükenmişlik. *Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi*, 10(38), 1564-1571.

Veenhoven, R. (1996). The study of life satisfaction. *Journal of Clinical and Health Psychology*, 32(3), 1-58.

Wade, D. C., Cooley, E., & Savicki, V. (1986). A longitudinal study of burnout. *Children and Youth Services Review*, 8(2), 161-173.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Görülmeyen ve Duyulmayan Kesimi: Yaşlı İşçiler*

Invisible and Unheard of Seasonal Agricultural Work: Elderly Workers

Gizem ÖZKAN BOYRAZ¹ Türken ÇAĞLAR²

¹Arş. Gör. Hacettepe Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü,
gizemozkan19@gmail.com, ORCID:
0000-0002-6759-7345

²Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü,
turkancaglar@gmail.com, ORCID:
0000-0002-7849-0025

Başvuru: 27.10.2022
Kabul: 29.03.2023

Atıf:
Özkan Boyraz, G. ve Çağlar, T.
(2023). Mevsimlik tarım işinin
görülmemen ve duyulmayan kesimi:
yaşlı işçiler. *Toplum ve Sosyal
Hizmet*, 34(2), 427-451.
DOI:10.33417/tsh.1195328

ÖZ

Bu araştırmanın amacı mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşam ve çalışma deneyimlerini anlamak, yaşadıkları sorunlara dikkat çekmek ve sosyal hizmet gereksinimlerini değerlendirmektir. Nitel bir araştırma olan bu çalışmada fenomenolojik desen kullanılmıştır. Veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" ve "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" ile toplanmıştır. Araştırma öznelerine kartopu örnekleme ile ulaşılmıştır. Bu kapsamda Sivas iline mevsimlik tarım işinde çalışmak amacıyla gelen 60 yaş ve üzeri 11 kadın 19 erkek toplam 30 bireyle görüşme yapılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler betimsel analiz yaklaşımıyla analiz edilmiştir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sağlık, bakım ve barınma, çalışma koşulları, ekonomik, sosyal güvenlik, beslenme, ulaşım, sosyal dışlanma, sosyal hizmetler ve politika konularında pek çok sorun deneyimledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bunda mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları sorunları gidermeye ve bu bağlamda gereksinimlerini karşılamaya yönelik sosyal politika, hizmet ve uygulamaların yetersiz olmasının etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını gidermek ve yaşam koşullarını iyileştirmek için hak temelli, sistematik, bütüncül, kapsayıcı, yaşlı merkezli ve yaşlıların yüksek yararını önceleyen politikaların üretilmesi, hizmetlerin sunulması ve müdahalelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Mevsimlik tarım işçileri, sosyal hizmet, sosyal politika, yaşlı bireyler

ABSTRACT

The aim of this research is to understand the life and work experiences of seasonal agricultural workers, to draw attention to the problems they experienced and to evaluate their social service needs. The phenomenological design was used in the research conducted with the qualitative research method. The data were collected with the "Personal Information Form" and "Semi-Structured Interview Form" prepared by the researchers. Research subjects were reached by snowball sampling. In this context, a total of 30 individuals, 11 women and 19 men, aged 60 and over, who came to Sivas province to work in seasonal agriculture, were interviewed. The data obtained from the interviews were analyzed with the descriptive analysis approach. It has been concluded that elderly seasonal agricultural workers experience many problems in the fields of health, care and accommodation, working conditions, economic, social security, nutrition, transportation, education, social exclusion, social services and policy.

* Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

It is thought that the inadequacy of social policies, services and practices aimed at eliminating the problems experienced by seasonal agricultural workers and meeting their needs in this context has a great impact on this situation. In order to meet the needs of elderly seasonal agricultural workers and improve their living conditions, it is necessary to produce rights-based, systematic, holistic, inclusive, elderly-centered policies that prioritize the best interests of the elderly, to provide services and to carry out interventions.

Keywords: *Seasonal agricultural workers, social work, social policy, elderly individuals*

GİRİŞ

Tarımın ve tarımsal üretimin devam edebilmesi için mevsimlik tarım işçilerinin önemi ve katkısı oldukça fazladır. Öyle ki mevsimlik tarım işçiliği tüm dünyada yaygın şekilde görülmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin sayıları, dağılımları, yaş oranlarına yönelik güncel bir veri bulunmasa da tarımda istihdam edilenlerin yarısına yakınının mevsimlik tarım işçisi olduğu tahmin edilmektedir (Sert ve Nazlıoğlu, 2016, s. 10). 2007 yılında yürütülen bir araştırmaya göre mevsimlik tarım işçileri dünyadaki 1,1 milyar tarım işgücünün 450 milyonunu oluşturmaktadır (Hurst, Termine ve Karl, 2007, s. 32). Çeşitli araştırmalarda yaş dağılımları incelendiğinde; 2011 yılında yapılan bir araştırmaya göre nüfusun %10'u 5 yaşın altında, %40'ı 14 yaşın altında iken 65 yaş ve üzerinde olanların oranı %2,2'dir (Şimşek, 2012, s. 37). Diğer bir araştırmaya göre ise nüfusun %10,1'i 5 yaşın altında, %37,9'u 14 yaşın altında, %4,6'sı ise 65 yaş ve üzeridir ve tarımda çalışanların %40'ı mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaktadır (Harran Üniversitesi Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2014, s. 27-35). Türkiye'de işgücünün sektörlere göre dağılımında tarım sektörü %17,2 ile üçüncü sırada olduğuna göre (TÜİK, 2021) bu oranın yarısının mevsimlik tarım işçisi olduğunu söylemek olanaklıdır. "Tarımsal üretimin herhangi bir bölümünde, işin bulunduğu bölgeye farklı bir bölgeden göç ederek gelen, sözleşmeli veya sözleşme olmadan çalışan kişilere mevsimlik tarım işçisi denmektedir" (Görücü ve Akbıyık, 2010, s. 192). Başka bir tanıma göre ise "Mevsimlik tarım işçisi, tam ya da yarı zamanlı olarak tarımda çalışmak üzere ürün çeşidine, hasat dönemine ve işçi talebine göre çoğunlukla aileleriyle birlikte yer değiştiren iş gücü grubu olarak tanımlanmaktadır" (Ata, 2020, s. 18). Mevsimlik tarım işçisi, daha çok gelir elde etmek amacıyla aileleriyle göç eden, ürünün çeşidine göre çalışma süresi ve çalıştığı dönemi değişen, ikamet ettikleri ilden havaların ısınmasıyla ayrılan, genelde Nisan ile Kasım ayları arasında farklı şehirlere göç ederek tarımda çalışan kişilerdir.

Mevsimlik tarım işçileri, istihdam edildikleri sektördeki koşullar nedeniyle beslenme, barınma, ulaşım, sağlık, eğitim ve ekonomi gibi yaşamın birçok alanında sorun deneyimlemektedir (Atış, 2019, s. 1). Mevsimlik tarım işçileri halsizlik, yorgunluk, bel ağrısı gibi kas iskelet sistemi yakınmaları, ishal, solunum yolu enfeksiyonları, yara, çıban, egzama, uyuz, bit gibi cilt hastalıkları, güneş çarpması, baş ağrısı, tarım ilaçları ile zehirlenmeler, anksiyete, depresyon ve intihar girişimleri gibi birçok sağlık sorunu deneyimlemektedir (MİGA, 2012, s. 10). Mevsimlik tarım işçilerinin çadır gibi dayanıksız bir malzemede barınması, işçileri güneşe karşı kısmen korumakla birlikte sel, yağmur, su taşkını, rüzgâr gibi hava olaylarından koruyamamaktadır (Kaya ve Özgülner, 2015, s. 119-120). Mevsimlik tarım işçileri tarımsal üretimin yapıldığı süreçte çalışmakta, yılın geri kalan bölümünde ise ikamet ettikleri şehre dönerek kazandıkları parayla tüm yıl geçinmekte veya vasıfsız, geçici, az kazandıran işlerde çalışmaktadır (İpekçioğlu, Büyükhatoğlu, Monis, Özel ve Bayraktar, 2012, s.142-143). Tarım işçileri zor koşullarda çalışmalarına rağmen elde ettikleri gelir çok azdır. İşçilerin düşük gelire sahip olması onların yeterli ve dengeli beslenmelerini engellemekte, yiyecekleri uygun saklama koşullarına sahip olmamaları ise yiyecek çeşitliliğini sınırlandırmaktadır. İşçilerin çalışma ve mola süreleri net

olmadığından beslenmeleri de düzensizdir (Fereli, Aktaç ve Güneş, 2016, s.41-43). İşçiler yaralanma ve çeşitli sağlık sorunlarının deneyimlenmesine yatkın bir meslekte çalışmaktadır. Fakat sigortaları olmadığı için tedavi hizmetlerinden yeterince faydalanamamaktadır (Kalkınma Atölyesi, 2014, s. 159). İşçiler hastalık, meslek hastalığı, iş kazası, işsizlik, yaşlılık, engellilik gibi riskli durumlarla karşılaştıklarında onların gelir kaybını engelleyen herhangi bir sosyal hak ve güvenceleri bulunmamaktadır. İşçiler sağlık, eğitim, barınma, çalışma gibi birçok alanda sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır (Geçgin, 2009, s. 23-24). Bireyler çalışma alanında iş kazası, emek sömürsü, yetersiz ücret, yetersiz beslenme, kötü barınma koşulları gibi birçok sorunla karşılaşmaktadır. Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan yaşlı bireylerin ise bu sorunları daha yoğun bir biçimde deneyimledikleri düşünülmektedir. Nitekim tarımsal üretimin yaygın olduğu ülkelerde çeşitli nedenlerle yaralanma, hastalık ve erken ölümlerde kadın, çocuk, yaşlı ve mevsimlik tarım işçileri özel risk grubu olarak ele alınmaktadır (Şimşek, 2012, s. 15). Yaş almayla birlikte bireyde fiziksel, psikolojik, sosyal birçok değişim meydana gelmektedir. Bu dönemde yaşlı bireylerin ihtiyaçları diğer yaş gruplarına göre artmakta ve çeşitlenmektedir. Ersanlı ve Kalkan (2008, s.19-20) bu değişim ve ihtiyaçların hemen hemen her yaşlıda görüldüğünü, fakat yaşının yaşam tarzının ve çevresel özelliklerin bu değişimlerin farklı hızlarda görülmesine yol açtığını belirtmektedir. Nitekim mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin deneyimlediği sorunların, bu alanda çalışmayan yaşlı bireylere ve mevsimlik tarım işçisi olan diğer yaş gruplarındaki bireylere göre daha yoğun ve karmaşık olduğu düşünülmektedir. Fiziksel iş gerektiren işlerde çalışmak, ikamet edilen yerden gitmek ve alışılmış çevreden farklı bir ortamda göçebe koşullarında yaşamak, yaşlı bireyler için çok daha güçtür.

Uluslararası alanda çeşitli belgelerin kimi maddeleri mevsimlik tarım işçilerinin haklarını gözetmektedir. Fakat uluslararası mevzuatta doğrudan mevsimlik tarım işçilerini kapsayan bir düzenleme bulunmamaktadır. Türkiye’de mevzuatta bulunan pek çok kanun tüm çalışanların haklarını korumak üzere düzenlenmiştir. Mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaçlarına odaklanmak ve sorunlarını çözmek amacıyla hazırlanan 2010/6 sayılı “Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi” adlı genelge, 2017/6 sayılı “Mevsimlik Tarım İşçileri Başbakanlık Genelgesi” gibi genelgeler ise belirlenen alanlarda iyileştirmeleri gerçekleştirememiş, işçilerin ihtiyaçlarını gidermede yetersiz kalmış ve teoride kalarak uygulamaya aktarılamamıştır.

Bu alanda yaşlı tarım işçileri de çalışıyor olmalarına rağmen literatürde, mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyleri ele alan araştırmaya rastlanmamış olması nedeniyle hem teoride hem de uygulama düzeyinde mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylere, ihtiyaçlarına ve sorunlarına ilgisiz kalındığı ve sorunlarının göz ardı edildiği görülmüştür. Araştırmanın mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin deneyim, ihtiyaç ve sorunlarına dikkat çekeceği, literatürdeki boşluğu dolduracağı, yaşlı bireylere yönelik hizmet ve sosyal politikaların geliştirilmesi konusunda bir bilinç ve bakış geliştirileceği düşünülmektedir.

Bu kapsamda araştırmanın temel amacı Sivas iline mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak amacıyla gelen 60 yaş ve üzeri bireylerin yaşam deneyimlerini anlamak, yaşadıkları sorunlara dikkat çekmek

ve sosyal hizmet gereksinimlerini değerlendirmektir. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmanın alt amaçları aşağıdaki gibidir:

1. Yaşlı mevsimlik tarım işçileri ne tür sorunlar yaşamaktadır?
2. Yaşlı mevsimlik tarım işçileri, deneyimledikleri sorunlarla nasıl baş etmektedirler?
3. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sosyal hizmetler alanında ihtiyaç duyduğu destek sistemleri nelerdir?
4. Tarım sektöründe çalışan yaşlılarla ilgili sosyal politika ve sosyal hizmetler alanında eksiklikler var mıdır? Varsa, bunlar nelerdir?
5. Sözü edilen eksikliklerin giderilmesinde hangi politika ve hizmetler yapılandırılabilir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşam deneyimlerini anlamak, ihtiyaç ve sorunlarına dikkat çekmek ve sosyal hizmet gereksinimlerini değerlendirmek amacıyla yapılan çalışma nitel araştırma ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmayı, "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamak mümkündür" (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 41). Araştırmada kullanılan nitel araştırma yaklaşımı fenomenolojik (olgubilimsel) yaklaşımdır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, Sivas iline mevsimlik tarım işinde çalışmak amacıyla gelen 60 yaş ve üzeri kişilerden oluşmaktadır. Araştırmanın Sivas'ta yapılmasının nedeni Sivas mevsimlik tarım işçiliğinin yapılmasında en yoğun olarak tercih edilen şehirlerden biri olsa da (Şimşek, 2012, s. 49-50) bu şehirde mevsimlik tarım işçileriyle ilgili araştırmanın yapılmamış olmasıdır. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylere kartopu örnekleme ile ulaşılmıştır. Toplamda 30 yaşlı ile görüşülmüştür. Katılımcıların tanıtıcı özelliklerine bakıldığında 11'inin kadın, 19'unun erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş dağılımları 60 ile 76 arasındadır. Katılımcıların öğrenim düzeyi düşüktür ve okuma yazma bilmeyen katılımcılar yoğunluktadır. Katılımcılar geniş aile yapısına sahiptir. Genelde ailelerdeki her birey mevsimlik tarım işinde çalışmaktadır.

Mevsimlik tarım işinde pek çok farklı kökenden işçi çalışmaktadır. Kalkınma Atölyesi'nin yürüttüğü pek çok araştırmayla Suriye gibi farklı ülke vatandaşlarından göçmenlerin mevsimlik tarım işinde çalışmaya başladığı ortaya konmuş olsa da (Akbulut, Karabıyık, Akço ve Ayaeş, 2020, s. 26; Kalkınma Atölyesi, 2020) araştırmada işçilerin Kürt kökenli olduğu görülmüştür. İşçilerin Sivas'ta yıllardır aynı tarlalarda çalışması nedeniyle tarla sahipleri, aracılar ve işçiler arasında bir güven oluşmuş olması, tarla sahiplerinin farklı etnik kökene sahip işçilerle çalışmamalarında etkili olmuştur.

Veri Toplama Süreci

Görüşmeler 2021 yılında Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında yapılmıştır. Sivas'a nohut ve patates hasat etmek amacıyla gelen işçiler ile görüşülmüştür. Araştırmada görüşme ve gözlem teknikleri kullanılmıştır. Görüşmeler 30 ile 60 dakika arasında sürmüştür. Görüşmelerde katılımcılardan izin istenerek ses kaydı ve notlar alınmıştır. Katılımcıların cevapları alıntılanırken kadın olan görüşmeciler K, erkek olanlar E olarak kodlanmış; kadın ve erkeklere görüşme sıralarına göre numaralar verilmiş ve yaşları parantez içerisinde belirtilmiştir. Katılımcıların ifadelerinde alıntılar daha net verilebilmesi açısından katılımcıların ifadelerinin çıkarıldığı yerler (...) ile belirtilmiştir. Araştırma etik ilkeler dikkate alınarak yürütülmüş ve araştırmaya katılan bireylerden "aydınlatılmış olur" alınmıştır. Araştırmanın verileri doyuma ulaştığında veri toplamaya son verilmiştir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlılar arasında Türkçe bilmeyen 6 yaşlı olmuştur. Bu yaşlıların 4'ü kadın 2'si erkektir. Bu yaşlıların 4'ü ile Sivas'ta yaşayan ve Kürtçe bilen bir tarla sahibinin çeviri yapması ile görüşülmüştür. Bir yaşlı kadınla yapılan görüşmede çeviri yapanın erkek olması sebebiyle katılımcı yabancı erkeğin olduğu ortamda bulunmak istememiş, bu görüşmede katılımcının genç kızı görüşme boyunca çeviri yapmıştır. Lincoln ve Guba (1986, s. 73), araştırmanın niteliğini artırıcı ölçütleri, inandırıcılık, aktarılabilirlik, güvenilebilirlik ve onaylanabilirlik olarak sıralamaktadır. Bu ölçütlerin sağlanabilmesi için katılımcılarla köyün muhtarı, köylerde geniş toprağa sahip olan çiftçiler, araçlar gibi kanaat liderleri aracılığı ile iletişime geçilmiş, görüşme planlanmış ve görüşmeler yapılmıştır. Araştırmacının memleketinin Sivas olması ve toprak sahibi akrabalarının o ilde yaşam sürmesi katılımcılar ile iletişime geçilmesinde ve güven ilişkisinin kurulmasında etkili olmuştur. Tarlalarda ve çadırlarda katılımcılar ile vakit geçirilmiş ve sahaya çıkmadan önceki bahar döneminde de Sivas'a gidilerek tarla ve mevsimlik tarım işçilerinin barınma alanlarında gözlem yapılmıştır. Ayrıca mevsimlik tarım işçileriyle ilgili araştırmalar yapan bir dernek olan Kalkınma Atölyesinin ile bu konudaki bilgi ve deneyimlerinden faydalanmak amacıyla görüşmeler yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmadan elde edilen verilere, araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan "Kişisel Bilgi Formu" ve "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" veri toplama araçları ile ulaşılmıştır. Kişisel bilgi formu ile yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, çocuk sayısı, gelir durumu gibi sosyo-demografik bilgilere ve mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sağlık, ekonomik, ulaşım, çalışma gibi durumlarına yönelik sorulara yer verilmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunda mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yemek yapma, içme suyu, sıcak su, elektrik, tuvalet, banyo, gıda gibi ihtiyaçlarını nasıl karşıladığı, çalışırken ne gibi sorunlar deneyimledikleri, sorunlarla nasıl baş ettikleri konuları üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu süreçte ihtiyaçlarının devlet nezdindeki çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından karşılanıp karşılanmadığı ile ilgili sorular da sorulmuştur. Bu bağlamda tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşadıkları sorunların giderilmesinde ne tür politika ve hizmetlere ihtiyaç duydukları konuları anlaşılmasına çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Katılımcıların ses kayıtları her görüşme sonrasında deşifre edilmiş ve araştırmacının katılımcıya dair gözlemlerini içeren notlar da kayıtlara eklenmiştir. Veriler, betimsel analize tabi tutulmuş ve yorumlanmıştır. Betimsel analizde, “elde edilen veriler açıklanır, yorumlanır, neden sonuç ilişkileri irdelenir, birtakım sonuçlara ulaşılarak belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır” (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 239-240). Bu bağlamda araştırmanın amacı ve sorunu çerçevesinde temalar belirlenerek bulgular ve tartışma bölümü altında başlıklar oluşturulmuştur.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, ülkenin çeşitli illerinden Sivas’a mevsimlik tarım işinde çalışmak amacıyla gelen 60 yaş ve üzeri yaşlılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, betimsel analiz yaklaşımı ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda belirli temalar elde edilmiştir. Elde edilen temalar iç ve dış yorumlarla aktarılmıştır.

Sağlık Durumu

Yaşlılık dönemi, sağlık sorunlarının ve kronik hastalıkların görülme olasılığının arttığı bir dönemdir ve bu sağlık sorunları yaşlıların yaşam kalitesini önemli oranda azaltmaktadır (Özgür ve Sabbağ, 2014, s. 24). Bu durumun yanı sıra çalışma ve geçici barınma alanlarında mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sağlık durumlarını riske atacak birçok etmenin olduğu görülmüştür. Çadırların doğa olaylarına karşı dayanıksız olması, suya erişimin kısıtlı olması, tuvalet ve banyonun çadırların dışında olması ve hijyenik olmaması, ısınma ve elektriğin işçilerin kendi imkanları ile karşılanması, yeterli beslenememe, ağır ve kötü çalışma şartları yaşlıların sağlık durumunu kötü etkilemektedir. Nitekim sağlık durumunun çok iyi olduğunu düşünen katılımcı yokken yalnızca 5 kişinin iyi yanıtını verdiği görülmüştür.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) (2021, s. 36)’nün gerçekleştirdiği araştırma sonucuna göre uzun çalışma saatleri ölüm riskini artırmaktadır. Diğer bir araştırma göre ise haftada 39 saatten fazla çalışan kişilerin sağlıkları riskli durumdadır (Dinh, Strazdins ve Welsh, 2017, s.42). Mevsimlik tarım işçisi yaşlıların günde 12 saati aşan sürelerde, ağır ve kötü çalışma koşullarında, uzun yıllar mevsimlik tarım işinde çalıştıkları göz önüne alındığında, çeşitli hastalıklarının olması ve sağlık durumlarının kötü olmasının kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların en çok deneyimlediği sağlık sorunu soğuk algınlığıdır. Son 1 yıl içerisinde katılımcılar soğuk algınlığı, böcek sokması, zehirlenme, güneş çarpması, kaza, ishal, zatürre, tansiyon, şeker, kalp, astım, göz hastalığı, deri-cilt hastalığı, sırt, bel, boyun ağrısı gibi pek çok sağlık sorunu deneyimlemiştir. Katılımcıların 21’i tansiyon, kalp, şeker, kolesterol, solunum yolları-astım, kas-iskelet hastalıkları gibi bir veya birden fazla kronik hastalığa sahiptir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlıların en çok deneyimlediği sağlık sorunlarından biri kas-iskelet sistemi hastalıklarıdır.

Sağlık sorunları açısından yaşlılık dönemi bir risk dönemidir (Özgür ve Sabbağ, 2014, s. 31) ve mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler diğer mevsimlik tarım işçilerine göre daha fazla sağlık sorunu deneyimlemektedir. Nitekim Okyay (2014, s.68)'ın yürüttüğü araştırma sonuçlarına göre kişinin yaşı arttıkça hastalığı olması ya da hastalık geçirmesi olasılığının 1,04 katına çıktığı saptanmıştır. Kutlu (2011, s. 72-74)'nın yürüttüğü araştırmanın sonuçları ise bu bulguları destekler niteliktedir. Söz konusu araştırmada gezici mevsimlik tarım işçilerinde herhangi bir hastalık varlığı bedensel alan puanını 10,4 kat, ruhsal alan puanını 4,7 kat ve ulusal çevresel alan puanını 2,9 kat olumsuz etkilemektedir.

Yaşlıların gün geçtikçe görme, koku, duyma, dokunma, tat gibi duyularında işlev kayıpları olduğu dile getirilmiştir. Bu yeti kayıplarının yaşanması bireylerin yapabilirliklerini ve uyumlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bireylerin bu değişimlere uyum sağlayabilmesi için yeni ihtiyaçlarının karşılanması ve birtakım stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu değişimler yalnızca yaşlı bireyleri değil, ailelerini ve toplum yaşamını da etkilemektedir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlının görme ve işitme yetisinde kayıp yaşaması içerisinde buldukları zor koşullara uyumunu güçleştirmekte, günlük yaşamını olumsuz etkilemekte, yaşlının iletişim sorunları yaşamasına ve çevreyle etkileşiminin sınırlandırılmasına yol açmaktadır.

Yaşın ilerlemesi ile birlikte deride bozulmalar gerçekleşmektedir. Ağrı eşiğinde azalma ve dokunma duyusunda kayıp yaşanması tehlikeli durumlara yol açabilmektedir (Direk, 2019, s. 4). Engebeli arazide yaşayan yaşlıların zeminin nerede olduğunu anlayamaması nedeniyle düşme olayları yaşayabilmekte ve yaşlının hareketliliği sınırlandırılmaktadır.

Katılımcılar, sağlık sorunu deneyimlediklerinde ya daha az çalışabildiklerini ya da çalışamadıklarını belirtmiştir. Sağlık sorunları nedeniyle çalışamayan yaşlılar ya evlerine dönmekte ya da çadırda kalmaktadır. Diğer işçilere göre daha az çalışan yaşlılar ise yevmiyelerinde kesinti yaşamaktadır. Her iki durumda yaşlıların ekonomik durumlarını kötü etkilemektedir. Bu sorun şu şekilde ifade edilmiştir:

“Sağlık sorunu yaşıyoruz, o zaman da eve dönüyoruz geri. Güneşten baş dönmesi, mide bulanması böyle şeyler, tansiyon yükselmesi böyle şeyler yaşayınca eve dönüyoruz işi bırakıp. Yaşlılar günde 12 saat çalışacağına iki üç saat çalışıyorlar. İki saat dinleniyorlar. Ona göre biçiyorlar ona göre para alıyorlar. Onlar yaştan dolayı dayanamıyorlar.” (K6, 64)

“Yaşlılar daha çok zorlanıyorlar. Adam çalışmıyor ki. Hastadır. Mecbur geliyor. Gelmezse çoluk çocuk aç kalır. Mecbur çoluğuyla çocuğuyla tarlaya gidiyorlar. Tarlaya da gitti mi ister istemez zorluklarla karşılaşılıyor. Çalışmıyor. Hastadır adam. Bir kadın var mesela çalışmak için mecbur geliyor ne yapabilir. Onun da ne bir sağlık güvencesi var ne bir sosyal şeyi var, heç bir şeyi yok. Çalışmaya da mecburdur.” (E8, 61)

Katılımcılar herhangi bir hastalık deneyimlediklerinde paralarının olmaması, hastaneye araç olmadığı için ulaşamamaları, işlerinin yoğun olması nedeniyle vakit bulamamaları, randevu

alamamaları gibi nedenlerle hastaneye gidemediklerini ifade etmişlerdir. Bu durum mevsimlik tarım işçisi yaşlıların sağlık hakkını ihlal etmektedir denebilir.

Yaşlılık döneminde görülen değişimler benzer olsa da çevresel özellikler ve yaşam tarzı bu değişimleri etkilemektedir. Nitekim mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler tüm yaşamları boyunca mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmışlardır. Zor koşullarda uzun yıllardır çalışmış olmaları nedeniyle vücutları deforme olmuş ve sağlık sorunları kronik hale gelmiştir. Kronik hastalıklar yaşının doyumunu, rollerini, işlevselliğini ve günlük yaşam aktivitelerini olumsuz etkilemektedir. Bu durum yaşının yaşam standartlarını düşürmekte ve yaşının bakım sorununu gündeme getirmektedir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sağlık durumlarının kötü olması yalnızca sağlık durumlarını değil, ekonomik yaşam, topluma katılım, bakım ve barınma koşulları, beslenme gibi birçok alanı olumsuz etkileyerek yaşlıyı iyi olma halinden uzaklaştırmaktadır.

Bakım ve Barınma

Mevsimlik tarım işçisi yaşlıların çoğu çadırdaki yaşamaktadır. Çadırların içine girildiğinde çadırların eski olduğu, çadır içerisinde tek bir alan bulunduğu, bu bölmede yeme, uyuma gibi tüm ihtiyaçların karşılandığı, yemek ve temizlik malzemeleri, yastık, yorgan gibi araçların bir arada bulunduğu görülmüştür. Ayrıca yere ince bir halının serildiği, bazı alanların çıplak bırakılarak çamurlu olduğu, alanın soğuk olduğu ve çadırlarda elektriğin bulunmadığı bulgularına erişilmiştir. Katılımcıların geçici barınma yerlerindeki eşyaların insancıl koşullarda yaşama bakımından ihtiyaçlarını karşılama noktasından oldukça uzak olduğu görülmüştür. Alanda yapılmış farklı araştırma sonuçlarına göre de mevsimlik tarım işçilerinin barınma alanları yetersiz (Ata, 2020, s.48), ilkel, çeşitli hava olaylarına karşı dayanıksız ve işçilerin tuvalet, banyo gibi ihtiyaçlarını gidermede işlevsizdir (Geçgin, 2009, s. 110-111).

Katılımcılar barınma yerleri ile ilgili en çok yaşadıkları sorunlardan biri olarak Sivas'ın gündüzleri çok sıcak geceleri çok soğuk olan ikliminde çadırlarının onları korumada dayanıksız kaldığını ve hava olaylarının onları olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Yaşlı bireylerin yaş alma süreciyle birlikte derilerinde meydana gelen değişimler, uzun yıllardır zor koşullarda bu işi yapmaları, vücutlarının yıpranmış olması, sağlık sorunlarının olması ve yeterli sağlık hizmeti alamamaları gibi etkenler nedeniyle mevsimlik tarım işçisi yaşlıların vücutları çok sıcak ve çok soğuk havalara, yağmura, rüzgâra ve ani hava değişimlerine karşı daha dayanıksız ve hassas bir yapıdadır. Bu konudaki sorunlar şu şekilde ifade edilmiştir:

“Çadırdaki kalıyoz mesela o gün yağmur yağdı hep su kaçırdı. Çok fazla sorun yaşıyoruz. Su sorunu, odun sorunu. Çok fazla sorunumuz var valla. Yani mesela yağmur yağdığı zaman naylon, ya güneşte vurduğu zaman açılır, yağmur yağdığı zaman da içeri su kaçıtır. Geçen rüzgâr geldi çadırları etrafı hep toprak etti, yaş etti, aldı gitti. Elbiseler yaşardı.” (E1, 64)

“Biz de fakirlik biliyorsun biz de mülteci gibiyik. Yani altı ay dışarıdayız dört ay evdeyiz. Karda soğukta sıfır altında, on derecede, on beş derecede yaşıyoruz burada yani. Sağlık sorun olunca arkadaşların

arabaya biniyoruz getiriyoruz. Böyle yaşlı oldu mi hastalık olur soğuk alır. Çocukta alır herkes alır. Soğuktan herkes bu çalışma gündüz baya yoruluyorlar güneşten de gece gelince soğuk sıcak oturacak yatacak yeri yok. Isınmak için ya ateş yakıyor ya odun yakıyor. Biraz önce hepsi dışardan odun yakıyordu. Sabah erken kalkıyorsun zor soğukta her şey zor.” (E6, 66)

Katılımcılar; barınma yerleri çadır gibi dayanıksız bir yapıda olduğu için ısınma, aydınlanma, beslenme, yemek yapma, mahremiyet gibi birçok konuda sorun yaşadıklarını belirtmiştir. İşçiler rüzgâr olması veya yağmur yağması durumunda yemek yapmakta zorlanmaktadır. Buzdolapları olmadığı için çabuk bozulan yiyecekler tüketilememekte, daha çok karbonhidrat ve baklagil ağırlıklı beslenilmektedir. Katılımcılar banyo ve tuvaleti, kendi imkanları ile çadırların dışına kurmaktadır. Tuvalet ve banyo olarak kullanılan alanlarda tuvalet kağıdı, su, peçete ve temizlik malzemeleri bulunmamaktadır. Banyoda aydınlatmanın yetersiz olduğu ve banyonun soğuk olduğu görülmüştür. Bu konular şu şekilde ifade edilmiştir:

“Yani 10 günde bir banyo valla inan hiç 9 gündür çalışıyoz banyo yoktur ki banyo yapasın...Sıcak su aha bak ateşle. Aha bak biz 9 kişi 6 kişi çalışıyoz ufak çocuklarlan. Biz sıra ile bir gün ben banyo yapıyom. Diğeri yarın akşam yapıyor. Diğeri öbür akşam yapıyor. Sıra bir haftada bir bize geliyor. Bak biz bu ailede iki aileyiz ufak bir çadırı banyo yapmışık. Orada banyo yapıyoduk ama orada artık soğuk oluyor yani. Ceyran yok. İnsan karanlıkta banyo yapabilir mi ki. Ama mecburen yapıyok.” (E9, 65)

Yaşlıların hasta olmasından dolayı çalışamayarak çadırda bırakılması veya aileleri ile birlikte göç edemeyerek memleketlerinde kalmaları, onların bakım sorununu ortaya çıkarmaktadır. Göçebe koşullarında yaşamak; yaşlı bireylerin fiziksel, ruhsal, sosyal durumlarını olumsuz etkilemekte ve yaşlıların bakım ve barınma sorununu daha da ağırlaştırmaktadır denebilir.

Çalışma Koşulları

Katılımcıların çoğunun 17 yıl ve daha uzun süredir mevsimlik tarım işinde çalıştığı tespit edilmiştir. Katılımcılar, kışın iş bulamadıklarını bu nedenle mevsimlik tarım işinde çalıştıkları sürede elde ettikleri geliri tüm bir yıl geçindiklerini belirtmiştir. Katılımcıların çoğu yaşamları boyunca mevsimlik tarım işinden başka bir işte çalışmamıştır.

4857 sayılı İş Kanunu'na göre günlük çalışma süresi 7,5 saat, haftalık çalışma süresi ise 45 saattir. Fakat mevsimlik tarım işçileri bu kanunun dışında tutulmaktadır. Borçlar Kanunu'na tabi olan mevsimlik tarım işçileri, bu kanunda çalışma saatlerini düzenleyen bir ibare olmaması nedeniyle uzun saatler çalışmaktadır. Katılımcıların günlük çalışma saatlerine bakıldığında 14 kişi 9-11 saat arası, 16 kişi 12 saat ve daha fazla çalıştığını belirtmiştir. Katılımcıların günlük ortalama 12 saat, haftalık ise 84 saate yakın çalıştığını görülmüştür. Uzun çalışma saatlerinin, özellikle yaşlı bireylerin yaşam kalitesini önemli ölçüde olumsuz etkilediği gözlenmiştir. Nitekim alanda yapılmış olan araştırmalar da bu bulguyu destekler niteliktedir. Örneğin, bir araştırmaya göre fındık işinde 75

yaşına kadar işçi çalışmaktadır. Günde 12 saat çalışmak yaşlı bireyleri zorlamakta ve belli yaşın üzerindeki bireyler buna bağlı birçok sağlık sorunu deneyimlemektedir (Kara, 2021, s.22).

Katılımcılardan 29 kişi, haftanın yedi günü aralıksız çalıştığını ifade etmiştir. Hafta tatili bir hak olmasına rağmen mevsimlik tarım işçileri bir hizmet sözleşmesine bağlı olmadığı için bu haktan faydalanamamaktadır. Katılımcılar mevsimlik tarım işinde çalışmak amacıyla bir ilde, genellikle 21-30 gün veya 31-45 gün arasında kalmaktadır. Katılımcıların çoğu bir yıl içerisinde 5 ila 7 ay arasında mevsimlik tarım işinde çalışmaktadır. Katılımcıların aylık kişisel gelir miktarına bakıldığında, 2'si 1000-1500 TL arasında, 12'si 1501-2000 TL arasında, 8'i 2001-2500 TL arasında, 4'ü 2501-3000 TL arasında ve 4'ünün ise 3001-3500 TL arasında gelir elde ettiği görülmüştür. Buna göre işçilerin aylık geliri daha çok 1501 ile 2500 TL arasındadır. Araştırmanın yapıldığı dönemde asgari ücret 2.825 TL idi. Buna göre yaşlının günlük 12 saati aşan sürelerde, aralıksız, zor koşullarda, güvencesiz, herhangi bir hak tanınmadan çalışarak elde ettiği gelirin, yaşamını sürdürmesi için gerekli olan asgari ücretin altında kaldığı görülmüştür. Katılımcılar; sık sık göç etmeleri, eğilerek çalışmaları, ağır yük taşımaları, uzun çalışma saatleri, yevmiyelerin azlığı, herhangi bir güvencelerinin olmaması gibi nedenlerle çalışma şartlarının kötü olduğunu belirtmişlerdir. Birçok sağlık sorunu olan, güç ve rol kayıpları yaşayan, çalışırken çok zorlanan, tam zamanlı çalışmadığı için yevmiyesinden kesilen veya çalışmayarak geride çadırda kalan yaşlıların çalışma şartlarına yönelik düşünceleri ise şu şekildedir:

“Ziraat tarım odaları fiyat üzerinden açıklama yapıyor ya yani kalkıp yaptıkları açıklama normal bir memurun maaşına göre açıklama yapıyor. Ama Malatya bölgesine gidip bakabilirsiniz, kayısı zamanı özellikle tarım işçisi var günden 12-13 saat çalıştırılıyor. Çalışma saatleri yok. Bir saat açıklıyor ama neye göre açıkladığını söylemiyor. Belediyeye göre memura göre fiyat biçiyor şey ediyor ama memurun çalıştığı saat 8, saat işçinin çalıştığı saat 12-13 saat, gece olana kadar, 11'e kadar çalıştığımızda oluyor yani. Saat gece ikiye kadar çalıştığımız da oluyor.” (E19, 67)

“Çok zorluklar yaşıyoruz. Çok sorunlarla uğraşıyoruz. Mesela patrona gidiyorsun iş yapılmadı mı mesela istiyor ki senin canını çıkarsın. İşte mesela oluru neyse biz yapıyoruz. Bazısı itiraz ediyor. Bazısı işte ne bileyim. Çok tatsızlıklar çıkıyor. Çok çok başımız ağrıyor.” (E8, 61)

Kadınlar çalışarak doğrudan gelir getirici bir faaliyette bulunmanın yanı sıra yemek yapmak, çamaşır ve bulaşık yıkamak, temizlik, çocuk bakımı gibi işleri zaten yapması gereken işler olarak ücret almadan yapmaktadır (Beydili Gürbüz ve Demiröz 2018, s. 147). Bu nedenle toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak mevsimlik tarım işçisi yaşlı kadınların çalışma şartları erkeklere göre daha zordur. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı kadınlar bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Yohhh yok çocuğum. Ben bu yaşta ateş yakıyorum. Adını sen getir yemek pişiriyom. Bulaşığı yıkıyorum. Çayı yapıyom. Tabakları tekrar topluyom. Yıkıyorum yuğuyom temizliyorum...Benim işim çalışanlarınkinden de zor. Ama bu yaşta mecburum 70 yaşında. Yaa kızım. Allah kimseyi çaresiz etmesin.” (K8, 70)

“Bulaşık yıkıyorum. Yemek hazırlıyorum. Ufaklıklar evde varsa bakıyorum. Çadırlada bazı ufak çocuklar evde kalıyo, yola falan gitmemesi için sağa sola kaçmaması için bu çocuklara mukayyet oluyom. Benim iş herkesten ağırdır.” (K9, 65)

Ekonomik Durum

Mevsimlik tarım işçileri yılın büyük bölümünde tarım işinde çalışmakta, bu dönemde elde ettikleri geliri ise yılın geri kalan bölümünde harcamaktadır. İşçilerin yıl boyunca, aralıksız, zor koşullarda elde ettikleri gelir ise geçinmelerine yetmemektedir. İşçiler mevsimlik tarım işinde çalışarak kazandıkları paranın büyük bölümünün artan fiyatlar nedeniyle temel gıdalar, mazot, ulaşım aracı, geride kalan aile üyeleri gibi giderlere gittiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra bu yıl Sivas'ta kuraklık etkili olmuş ve köylülerin mahsulleri yanmıştır. Ayrıca artan mazot, gübre ve temel gıda fiyatları nedeniyle köylüler daha az ekim yapmıştır. Bu nedenle Sivas'a mevsimlik tarım işinde çalışmak amacıyla gelen işçiler bu yıl daha az para biriktirebilmiştir. Bu durum şu şekilde dillendirilmiştir:

“Kazandığımız yetmiyor. Yani 7 ay boyunca çalıştığımızı biz kışın harcıyoz yani. Sadece yazın çalıştığımız için kışın da onu harcıyoz.” (K4, 68)

“Şu anlık kazandığımız yetiyor ama patates sezonu bittikten sonra kışın zorlanıyoruz yani.” (E13, 68)

Mevsimlik tarım işçilerinin yevmiyelerine yapılan artışlar sınırlıyken özellikle son zamanlarda temel gıdalara, benzine, yiyeceklere gelen artışlar ise yoğundur. Bu durumun, katılımcıların gelirlerini gün geçtikçe erittiği ifade edilmiştir:

“Yani kendi ülkemizde kendi yani biz çalışıyoz çalışıyoz vallahi yetmiyi. Bir beş kilo yağ 85 milyon olmuş. Aha bir yeğmiye. Akşama kadar çalışıyorum. Bak yaşım kaç oldu. Akşama kadar çalışıyom 5 kilo yağ alıyom. 85 milyon olmuş yav. Şimdi aldığımızda kesiliyor fire veriyor, yok çavuşadır, yok şunadır elime 85 milyon geçiyor geçmiyor. Ben onunla 5 kilo yağ alıyom. O da bir hafta gitmiyor.” (E10, 61)

“Mesele 10 sene önce bir mazotun litresi kaç paradır. Mesele bi dolmuş çağırırsam kaç para verecem. Ama en lafın kısası geçen sene ekmek 1 liraya alıyordum. Şu an da iki milyon. Bir tenekte yağ geçen sene yüz altmışa aldım işe giderken. Yani biz oradan 5 kilo, 10 kilo yükümüz çok olmasın haram olmasın diye alıyorduk. Aha şu anda eve geldim dört yüze aldım. Bir torba şeker yirmi beş kilo yüz yirmi beşe alıyordum. Şu an da üç yüzü de geçmiş ha. Yani devletten devlet adi devlettir ha. Bir vatandaş olarak devletten hiçbir fayda görmemişem güzel kardeşim.” (E16, 62)

Yaşlıların üretkenliği, deneyimleri, birikimi ve içerisinde bulunduğu toplumun gelişmişlik düzeyine göre değişiklik göstermekle birlikte yaşlılık dönemi ekonomik alanda gerilemelerin yaşandığı bir dönemdir (Özgür ve Sabbağ, 2014, s.32). Nitekim mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan yaşlı bireyler için bu gerilemelerin daha yoğun olduğu ve sert hissedildiği söylenebilir.

Sosyal Güvenlik

Sosyal güvenlik; hastalık, işsizlik, malullük, yaşlılık, kaza, analık gibi çeşitli nedenlerle ortaya çıkan ve gelir kaybına yol açan risklere karşı vatandaşları korumaktadır. Yaşlı kesiminin riskli durumları en çok deneyimleyen gruplardan biri olduğu ve mevsimlik tarım işçiliğinin tehlikeli işler sınıfında olduğu göz önüne alındığında, mevsimlik tarım işçisi yaşlıların sosyal güvenlik sistemlerine en ihtiyaç duyanlardan biri olacağı düşünülmektedir. Fakat araştırmada, katılımcıların 13'ünün herhangi bir sosyal güvenlik sistemine dahil olmadığı görülmüştür. Katılımcıların 14'ünün ise yeşil karta sahip olduğu görülmektedir. Yeşil kartın toplumda 'en muhtaç' durumda olanlara verildiği düşünüldüğünde 14 kişinin yeşil karta sahip olması katılımcıların ekonomik durumunun zayıf olduğunu bize göstermektedir. Katılımcılar sosyal güvenceleri olmadığından dolayı yaşlılık, engellilik, hastalık ve işsizlik gibi durumları deneyimlediklerinde çaresiz kaldıklarını aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir:

"Yani şu şekilde karşılanmış olsaydı ben burda bu şekilde olmazdım yani. Karşılamıyor ki. En azından işsiz insan başına yani birer milyar versin. Adamlar şimdi bizim patronlarımız bizi burada çalıştırıyor ya en azından devletimiz de bizim sigortamızı yapmış olsaydı daha mantıklı olmaz mıydı? Biz de buradan emekli olalım. Yani karşılamıyor hiçbir şey yapmıyor ki." (E13, 68)

"Mesela ablam biz burada çalışıyoruz imkân olmadığı için ne sigortadan ne tarım şeyinden imkânımız olmuyor. Sigorta yok bir şey yok. Diyelim ki yaşlandı gelecek bir şey yok. Çocuklar yarın bize bakmadı mı biz ne yapacağız? Şimdi annem Urfa'da biz buradayık o bizden de yaşlı olduğu için." (E15, 60)

"Sigortası yapılınsın. Efendime söyleyeyim yani aa bu şeyleri devlet olsaydı devlet yapardı yani. Herkesin sigortası olsaydı. Sigorta bir iş kazasından yani ölüyorsun. Aniden gidiyorsun annenden başka kimsenin haberi yok yani." (E18, 60)

Alandaki araştırmaların sonuçları da bu bulgularla benzer niteliktedir. Mevsimlik tarım işçilerinin deneyimledikleri en önemli sorunlardan biri kayıt dışı çalışmaları ve ekonomik durumlarının kötü olmasından dolayı dışarıdan sigortalarını yatıramamaları nedeniyle sigortasız çalışmalarıdır (Ata, 2020, s. 52-53). Bir araştırmaya göre de temel ve kısıtlı güvence sunan yeşil karta katılımcıların yarısının sahip olduğu görülmüştür (Aslan, 2020, s.54).

Görüşmelerden ortaya çıkan diğer önemli bir bulgu, katılımcıların hiçbirinin işe başlamadan önce tarla sahibi veya çavuşla yazılı bir anlaşma yapmamasıdır. İşçiler tarla sahipleri veya çavuşlar ile aralarında bir sorun yaşanmadığı müddetçe her yıl aynı tarlalara gelmektedir. İşçiler daha çok ya işi kendileri (aile reisleri) ya da çavuşlar aracılığıyla bulmaktadır. Katılımcılar çavuş veya tarla sahibiyle çeşitli sorunların çözümü, elektrik, su, ısınma gibi ihtiyaçların karşılanması gibi konularda sözel olarak anlaşmaktadır. Nitekim alanda yürütülen araştırma sonuçları da aracı ve işverenler arasında enformel bir çalışma ilişkisi bulunduğunu göstermektedir (Beydili Gürbüz ve Yılmaz, 2021, s. 944).

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sosyal güvenceden yoksun şekilde çalışması, sağlık hizmetlerinden faydalanmalarını engellemektedir. Yaşlılar iş kazası veya meslek hastalığı yaşamaları durumunda diğer vatandaşlara sağlanan haklardan faydalanamamaktadır. Nitekim yürütülen bir araştırmayla yaşlıların traktör ya da diğer araçlar, düşmeler, hayvanlar, boğulmalar, elektrik ve yaygın gibi çeşitli nedenlerle sık sık kaza deneyimledikleri ortaya konmuştur (Ertem, 2012, s.64). Hasta olmaları nedeniyle çalışmamaları veya kısıtlı çalışabilmeleri durumunda gelir kaybını telafi edici bir sisteme dahil olmadıkları için ekonomik yoksunluk yaşamaktadırlar. Yaşlılar yıllarca kayıt dışı çalıştıkları ve sigortalarını yatırmadıkları için emekli olamamaktadır. Bu durum onların yoksulluk riskini artırmakta ve onları her türlü riske karşı daha açık hale getirmektedir. Nitekim ILO mevsimlik tarım işçilerinin yaklaşık %60'ının yoksulluk sınırı altında yaşadığını belirtmektedir (Şimşek, 2011, s. 42).

Beslenme

Vücudun ihtiyacı olan vitamin ve minerallerin dengeli bir şekilde alınması ve yeterli su tüketimine dikkat edilmesi gereklidir. Sağlıklı beslenme, çocuk ve yaşlılar başta olmak üzere tüm bireyler için önemli bir konudur. Fakat Zastrow ve Kirst-Ashman (2015, s. 299) nüfusun en yetersiz beslenen kesiminin yaşlılar olduğunu ifade etmektedir. Yaşlı bireylerin organizmalarında yaşanan değişimler nedeniyle vücutlarının ihtiyaç duyduğu besin grupları değişiklik göstermektedir. Bu nedenle yaşlı bireylerin beslenmelerine ekstra özen göstermesi gerekmekte ve kimi zaman farklı beslenme programlarına ve perhizlere ihtiyaç duyulmaktadır. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler kötü ve zor koşullarda çalışmaları, ekonomik durumlarının kötü olması, bilinçsiz olmaları, dişlerinde, tat ve koku duyularında yaşanan kayıplar, buzdolaplarının olmaması, bu koşullarda yemek yapmanın zorluğu, odun bulamamak gibi nedenlerle beslenmelerine özen gösteremediklerini ifade etmektedir. Yaşlı bireylerin diğer bireylerden farklı bir beslenme programına uymaları mümkün olmamakla birlikte daha çok tek düze, düzensiz, karbonhidrat, bakliyat ve hamur işi ağırlıklı beslendikleri görülmüştür. Bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

“Buzdolabı yoktur. Yiyecekleri, haftada bir eşya alıyoruz. Burada şimdi biraz hava serindir ya. Alıyoruz. Bozulan bozuluyu. Bozulmayan da kalıyor biz yiyoruz. Bozulmuşsa yemiyoruz. Genel olarak bakıyoruz. Atıyoruz yani hep cebimizden zarar ediyoz yani. Mesela ben bugün haftalık domates biber patlıcan ne alsam dolabım olsa içini doldururum. Haftaya kadar bozulmaz. Ama ben alıyorum beş kilo, altı kilo domates iki günde yedim yedim yemedim bozulur gider.” (E9, 65)

“Çocuğum her şey yeri geliyor doğru düzgün kazanımızın kaynamadığı gün oluyor. Çalışmasak elimize para geçmiyor. Aç kalıyoz. Aha bizim şimdi vallahide billahi de sabah yedik öğle yemeği yemedik çocuğum...Çocuğum şimdi bak ben ne diyom bizim evimizde yağımız bile yok. Erzağımız bile yok. Biz 15 günü geçti. Allah biliyor ya 15 gündür domates ne biz onu yemedik. Domates afedersin zibil gibi değil mi? Ama paran olmazsa yiyemen çocuğum. Para lazım yemek yiyecek erzak lazım bize. Hepisi parayan.” (K8, 70)

Aslan (2020, s. 62) araştırmasında mevsimlik tarım işçiliğinin beden gücüne dayandığını ve işçilerin yüksek enerji gereksinimine ihtiyaç duyduğunu vurgulamıştır. Fakat işçiler tek düze ve yetersiz beslenerek gerekli enerjiyi alamamaktadır. Bu durum onların çeşitli sağlık sorunları yaşamasına yol açmaktadır. Başka bir araştırmaya göre, işçilerin buzdolabının olmaması onların beslenme alışkanlıklarını etkilemektedir. İşçiler neredeyse hiç et tüketememekte, gıdalar açık ortamda çabuk bozulduğu için işçiler makarna, bulgur, pirinç, fasulye ve nohut gibi gıdalar tüketmektedir (Sevinç, 2015, s.77). Mutfağın olmaması ve yemeklerin açık alanda pişirilmesi yemek pişirmeyi zorlaştırmakta, yemek çeşitliliğini sınırlandırmakta ve toprak içerisinde hijyenik olmayan koşullarda yemek yapılmasına yol açmaktadır (Baş, 2019, s.88). Özellikle yaşlı bireyler için yeterli su tüketimi, sağlık için oldukça önemlidir. Fakat içme suyuna ulaşımın zorluğu ve sınırlılığı yeterli su tüketimini etkilemektedir. Bunun yanı sıra bazı katılımcılar Sivas'ta her bölgenin suyunun içilmediğini, bazı suların acı veya zehirli olduğunu, bunu içmeleri durumunda zehirlendiklerini ifade etmiştir.

Ulaşım

Mevsimlik tarım işçileri, çalışacakları kente ve tarlaya giderken çeşitli sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir. Katılımcılar genelde (26 kişi) Sivas'a otobüs/minibüs ile gitmektedir. Fakat mevsimlik tarım işçileri hem minibüslere yolcu kapasitesinin üzerinde kişi bindirmekte hem de tüm eşyalarını bu araçlara yükleyerek sıkışık, kalabalık ve sağlıklı olmayan koşullarda yolculuk yapmaktadır. Alanda yapılmış farklı araştırmalara bakıldığında çalışılacak yere daha çok minibüsler ile gelindiği (Okuy, 2014, s.50) bulgusuna ulaşanların yanı sıra kamyonet kasalarında ulaşımın sağlandığı bulgusuna (Aslan, 2020, s. 71) ulaşan araştırmaların da bulunduğu görülmüştür. İki araştırmada da ulaşılan ortak sonuç ise, mevsimlik tarım işçilerinin insancıl olmayan koşullarda yolculuk ettiği ve ulaşımında pek çok sorun ile karşılaştıkları yönündedir. Katılımcılar çalışacakları ile ulaşımını kendi imkanları ile sağlamak ve her geçen gün artan mazot fiyatları onların gelir kaybı yaşamasına yol açmaktadır. Bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

“Çalışırken mesela araba olmadıydı olmuyor. Yol parası, Urfa'dan geliyoruz iki bin lira veriyoruz. Giderken iki bin lira veriyoruk. Başka yere çadır yine bir yere gitti mi bin lira, iki bin lira yine veriyoruk. Yani sıfır sıfır elde bir şey yok. Az para ya kalır ya kalmaz...Bir dolmuş tutuyoruk mesela beni Kayseri'den Sivas'a götür kardeşim diyorum. Mazot 9 milyon olmuş yav. Ee nasıl yapacak? Yani çalıştığımızı hep oraya veriyoruk.” (E14, 63)

Katılımcıların daha çok tarlalara traktörle gittiği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar yağmur yağması durumunda yolların çamur olduğunu, bu durumda traktörle tarlaya gidemedikleri için zaman zaman tarlaya yürüdüklerini ve havanın soğuk olması durumunda traktörle giderken üşüdüklerini, bu nedenle sık sık hastalandıklarını ifade etmiştir.

Araştırmada karşımıza çıkan diğer bir önemli bulgu ise mevsimlik tarım işinin yoğun yapıldığı dönemde yaşanan trafik kazaları ve ölümlerdir. Katılımcıların bu konudaki düşünceleri ve duyguları aşağıdaki gibidir:

“Mesela ağabeyimin kızı iş kazasında ay çiçeği yaparken kolunu kesti öldü işte yani... Ben eksik söylemişim fazla söylememişim yani iş kazasında ölenler olmuş. Kimisi yani çoğu mesela o abimin kızı ben o zaman yanında değildim yani ay çiçeği işi o zaman patos hala yokmuş demek ki. Traktör çalıştırıyorlarmış, elini kaptırmış vefat etti. Kimisi yolda eğer fark ederseniz mevsimlik işe gidip gelene kadar Urfa'da veyahut bütün bölgelere gidenlere senede belki yılda bin kişi trafik kazasında ölüyor.” (E18, 60)

“Yani bu böyle televizyonda bazen görüyom. Minübüsle gidiyor beş kişi ölüyor, on kişi ölüyor. Yani bizim sonumuz da öyle olacak. Tahminimce. Bu iş böyle devam etmez yani sonuna kadar. Senede mesela tarım işçileri en azından mesela on arabaları devriliyor takla atıyor. Yani sonumuz budur.” (E17, 61)

Yaşlıların bu koşullarda yolculuk ederken diğer bireylere göre çok daha fazla zorlandıkları görülmüştür. Özellikle solunum sistemi ve kalp damar ile ilgili sağlık problemleri olanlar kalabalık ve havasız şekilde yolculuk ederken daha fazla zorlanmaktadır. Yaşlılar genellikle kas iskelet sistemi ile ilgili problemleri nedeniyle başkalarının desteği olmadan traktör kasalarına binememektedir.

Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılık

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin diğer mevsimlik tarım işçileri, çalışmak için geline yerdeki yerel halk, özel veya kamu kurum ve kuruluşlar tarafından ve devletin yatırım, yardım ve destekleri bakımından sosyal dışlanmaya ve ayrımcı söylemlere maruz kaldığı görülmüştür. Bunda katılımcıların yaşlı olmaları, o bölgede yaşayanlarla farklı etnik yapıda olmaları, farklı giyim tarzları ve mevsimlik tarım işçisi olmaları etkilidir. Özgür ve Sabbağ (2014, s. 44) tarım toplumlarında hiyerarşik düzenin var olduğunu, yaşlılara saygı duyulduğunu, iktidar ve otoritenin yaşlının elinde olduğunu ve yaşlının bilgi ve birikimine değer verildiğini ifade etmiştir. Fakat mevsimlik tarım işçilerinin, geleneksel aile yapısına sahip ve temel geçinme kaynağı tarım olan ailelere mensup olsalar da ailede yaşlının statüsünün düşük olduğu ve rol kayıplarının yoğun olduğu gözlenmiştir. Nitekim yaşlılarla görüşmek için sahaya inildiğinde, araştırmacıların yaşlılarla görüşmesine olumsuz bakılmış, yaşlıların cahil olduğu, onların sorulara cevap veremeyeceği, kendileriyle görüşme yapmanın daha faydalı olacağı, yaşlıların yaşamını onların daha iyi bildiği yönünde söylemlerle karşılaşılmıştır. Yaşlıların tarlalarda diğer bireylere göre daha az çalışması veya çalışmaması, duyu ve organizmalarındaki gerilemeler, sağlık sorunlarının olması, bakım ve barınma ihtiyaçlarının ortaya çıkmasının mevsimlik tarım işçilerinin bu tutumunda etkili olduğu düşünülmektedir. Tüm bu tutumlara karşı ise yaşlı bireylerin kendilerini güçsüz, çaresiz, pasif, ağır bir yük, umutsuz, faydasız hissetmesi yakınlarının ayrımcı tutum ve söylemlerini içselleştirdiklerini göstermektedir.

Katılımcılar, yerel halkla genelde sorun yaşamadıklarını ifade etmiştir. Bu durumu ise yerel halk ile bir araya gelecek mekanların olmamasına ve iletişim kuramamalarına bağlamıştır. Katılımcıların yerel halk tarafından en çok dışlanmaya maruz kaldıkları durum olarak köylünün çadırlarını köylerin dışına kurmalarını istemeleri, kimsenin tarlasına çadırları kurmalarına izin vermemesi nedeniyle

barınma alanı oluşturmakta zorlanmaları, izin verilmemesi nedeniyle sık sık çadırları söküp başka yerlere gitmek zorunda kalmaları örnek olarak verilmiştir:

“Burada mesela mahalle içinde çadır kurduk, kabul etmedi mesela adam. Aha buraya getirdik. İki sefer biz yer değiştirdik. Köydekilerle bir sorun yaşamıyoruz, yani onlarla bir alakamız yok ki. Bizim iki çavuşumuz var burada. Ondan onlarla hiç muhabbetimiz olmuyor. Bir sorun olunca onlar şey ediyö. Ondan hiç alakamız yok. Biz çavuşla şey yapıyöz.” (E10, 61)

“Vallaha tarla sahibiyle de anlaşmazlık oluyor. Ben geçen de bu Kangal’dan geldim. Oradan merkeze kurdum. Adam geldi dedi ki yav çadırı buraya kurmayacan. Sanki bize yani komut gibi verdi. Buraya kuracam buraya kurmayacan. Yani adamla biz anlaşamadık. Çektik buraya geldik. Çadırları buraya yerleştirdik..Yav biz misafirik. Urfa’dan gelmişik, aha bu tarla boş. Ama yok ben tarlamı bırakmam. Ben burada tel örgüsü çekerim. Onu yaparım bunu yaparım adam bizi oradan kovaladı. Buraya geldik yani.” (E9, 65)

Alanda yapılan araştırma sonuçlarına göre de işçiler, yerel halk ve muhtarın isteği ile köylerden uzaklara yerleşmek durumunda kalmaktadır. Bu durum mekânsal dışlanmaya bir örnek niteliğindedir (İnal, 2021, s. 82-84). İşçiler ekonomik durumlarının kötü olması, eğitim durumlarının düşük olması, çeşitli sağlık sorunları yaşamaları, yaşam alanlarında temel barınma ihtiyaçlarının olmaması, yaşadıkları alanın hijyenik olmaması, işçilerin giyimleri gibi nedenlerle yerel toplumla kaynaşamamakta ve dışlanmaya maruz kalmaktadır (Çakmak, 2018, s.108-109). Alanda tarla sahipleri ile de görüşme imkânı olmuştur. Tarla sahiplerinin yaşlı mevsimlik tarım işçilerine karşı bakış açılarının olumsuz olduğu görülmüştür. Tarla sahipleri yaşlıları çalıştırmak istememekte, onların işi geciktireceğini ve fayda sağlamayacaklarını düşünmektedir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlılar sağlık personeli tarafından ayrımcı tutumlara ve dışlanmaya maruz kaldıklarını düşünmektedir. Yaşlılar, hastaneye gittiklerinde yeterli tetkik yapılmadan ağrı kesici ve kas gevşetici ilaçların yazıldığını ve doktorların kişinin hastalık belirtilerini yaşlı ve mevsimlik tarım işçisi olmalarına bağladıklarını vurgulamaktadır:

“İşçiler hastaneye gittiği zaman yani işçilere işçi gözüyle değil de bir insan gözüyle bakmalarını isterdim...Yeri geliyi it gibi muamele görüyisen. Adam üstüne başına bakıyı, diyi bu ırgattır. Afedersin it gibi davranıyı, kovar gibi, böyle kötü bakıyı.” (E13, 68)

Bunun yanı sıra yaşlılar mevsimlik tarım işçisi olmaları, yaşlı olmaları, giyimlerinin kötü olması gibi çeşitli nedenlerle sağlık ocağı, belediye, banka gibi mekanlardaki çalışanların ve yerel halkın kendilerine iyi davranmadıklarını ifade etmiştir. Bu nedenle yaşlılar bu mekanlara mümkün olduğunca gitmemekte, bu durum yaşlıların kamu alanlarından dışlanmalarına, toplumsal yaşama katılamamalarına ve mekânsal dışlanma deneyimlemelerine yol açmaktadır.

Katılımcılar devletin yatırımları, yardım ve hizmetleri bağlamında da ayrımcılığa maruz kaldıklarını düşünmektedir. Yaşlılar devletin ülkenin doğusuna yatırım yapmadığını ve memleketlerinde veya

çalışmak için geldikleri ilde, ihtiyaçlarının karşılanmadığını dile getirmiştir. Suriye vatandaşlarının ülkemize gelmesiyle birlikte bu düşünceler daha da yoğunlaşmıştır. Suriye vatandaşlarının kendilerinden daha iyi koşullarda yaşadığını ve onlara daha fazla yardımda bulunduğu, işçiler tarafından vurgulanmıştır.

Yasalar, Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetler

Mevsimlik tarım işçisi yaşlıların ekonomik durumları yetersizdir ve muhtaç durumdadır. Fakat yaşlılar devletten herhangi bir hizmet veya yardım almadıklarını vurgulamıştır. Yardım aldığını belirtenler yeşil kart, gıda yardımı, kömür yardımı, fatura indirimi, dul maaşı, pandemide verilen 1000 TL geri ödemeli yardım aldıklarını belirtmiştir. Herhangi bir yardım veya hizmet almadığını belirten yaşlılar çoğunluktadır. Oysaki Karataş (2003, s. 7-10)'ın belirttiği gibi yoksulluktan en çok etkilenen kesimlerden biri olarak yaşlıların yoksulluğunu azaltmada sosyal yardımların önemi büyüktür. Katılımcılar herhangi bir yardım almadıklarını şu ifadelerle dile getirmişlerdir:

“Hiç. Hiç görmedik öyle bir şey. Selam bile vermiyorlar. Tanımıyorlar bizi. Yok babam yok. Devlet ufukta kaderde yok görünmüyor.” (E1, 64)

“Ya ablam biz bu devletten biz Türkiyeliyiz, ona oy veriyoz babamdan dedemden beri Türkiyeliyiz. Ama devletin bize bakması lazım...Hiç bize bir faydası yok ki. Ben ölüyüm ha ölü ölmüşüm ha. Şeyim yok ki. Ben yaşım kaç oldu rahatlık görmedim. Vallahi hep çalışıyorum. Hep orada sıkıntı hep orada sıkıntı hep burada sıkıntı. Ne doğru düzgün gelir var ne de başka bişey.” (E10, 61)

Araştırmanın bulguları bu açıdan, alandaki araştırma sonuçlarıyla benzer niteliktedir. Mevsimlik tarım işçileri kendilerine herhangi bir hakkın verilmediğini ve yasal olarak korunmadıklarını ifade etmiştir (Ata, 2020, s.62-63). Yapılan bir araştırmada ailelerin %38,8'i devletten herhangi bir yardım almadığını bildirirken %57,1'i yakacak, %19,8'i eğitim, %17,5'i özürlü maaşı, %10,4'ü gıda yardımı aldığını belirtmiştir (Şimşek, 2012, s. 43). Bazı katılımcılar yardım almak için gerekli yerlere müracaat etseler de yardım alamayacaklarına inandıkları için başvuru yapmamıştır. Bazıları ise gerekli yerlere başvurduklarını fakat bir sonuç alamadıklarını ifade etmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler günümüz Türkiye'sinde görünmez konumdadır. Bu görünmezlik onların çeşitli politika ve hizmetlerden mahrum kalmasına da neden olabilmektedir. Bu açıdan bu insanların görünür kılınması son derece önemlidir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşam deneyimlerini anlamak, ihtiyaçlarını değerlendirmek ve sorunlarını ortaya koymak amacıyla yapılan araştırmanın sonucuna göre bu bireyler birçok alanda sorun yaşamaktadır. Diğer mevsimlik tarım işçileri ile birlikte insancıl olmayan, zor ve kötü şartlarda çalışmaktadır. Duyularında kayıplar ve vücut fonksiyonlarında gerilemeler yaşamakta, yaş almaları nedeniyle ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılanmamakta ve çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar. Bu bakımdan mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin, 'kesişimsel dezavantajlılık' deneyimlediklerini söylemek olanaklıdır. Mevsimlik tarım işçisi

aileler hastalıklar ve erken ölüm açısından yüksek risk altındadır (Şimşek, Okten, Yıldırımkaaya, Kara ve Erçetin, 2015, s. 51). Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler pek çok sağlık sorunu deneyimlemekte, yeterli sağlık hizmeti alamamakta, hastalanmaları durumunda çalışmamakta veya daha az çalışabilmekte, sağlık sorunları, onların gelir kaybı yaşamalarına yol açmaktadır. Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği'nde Toplum Sağlığı Merkezlerinin mevsimlik tarım işçilerine yönelik görevleri birinci basamak sağlık hizmetlerini planlamak, sunmak ve kontrol etmek, mevsimlik tarım işçilerine yönelik sağlık hizmetleri konusunda personel farkındalığı oluşturmak ve gerekli eğitimleri vermek, mevsimlik tarım işçilerine yönelik farkındalık eğitimleri düzenlemek, mevsimsel nüfus hareketlerini takip etmek ve gerekli tedbirleri almak olarak sıralanmaktadır (Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği, 2015). Fakat katılımcılardan ve muhtarlardan edinilen bilgilere göre Sivas'ta mevsimlik tarım işçilerine yukarıda belirtilen sağlık hizmetleri sunulmamıştır. Bu Yönetmelik uyarınca tanımlanan görevler yerine getirilmeli ve işçilerin tarlalarda çalışmak amacıyla gittikleri şehirlerde gezici sağlık ekipleri oluşturulmalıdır. Bu kapsamda yapılan olumlu çalışmaya Harran Üniversitesi, Şanlıurfa Belediyesi ve Şanlıurfa Valiliği iş birliği ile geliştirilen gezici sağlık hizmeti modeli verilebilir. Bu modelde hizmet sunum programı, işçiler için eğitim materyali, mevsimlik tarım işçisi izlem formu, işçilerin tarlalarda barınma yerlerini belirleme sistemi, mevsimlik tarım işçiliği yapılan bölgelere temel sağlık hizmeti (klima, tuvalet, tıbbi araç ve gereçler, sağlık aracı, muayene ortamı vb.) sunulmuştur (Şimşek ve Koruk, 2009).

Çadırların dayanıksız ve yaşamaya elverişsiz olması, uyuma, yemek yeme, dinlenme gibi temel ihtiyaçları tam olarak karşılayamaması, mahremiyeti koruyamaması ve yaşlıların sağlık sorunları nedeniyle çalışamamaları memleketlerinde veya çadırlarda kalmaları yaşlıların bakım ve barınma sorununu ortaya çıkarmaktadır. Çalışmak amacıyla geldikleri illerde kendi imkanları ile kurdukları geçici barınma alanları düzenlenmeli ve yaşam koşulları iyileştirilmelidir. Mevsimlik tarım işi döneminde memleketlerinde bakım verecek kimsenin kalmaması nedeniyle aileleri ile göç eden yaşlı mevsimlik tarım işçileri tespit edilmelidir. Bu yaşlılara aileleri göç ettiği süre boyunca veya tüm yıl evde bakım hizmeti veya kurumda bakım hizmeti fırsatı sunulmalıdır. Aileleri mevsimlik tarım işinde çalışmak amacıyla şehir değiştiren yaşlıların, ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla geçici bakılacağı kurumlar oluşturulabilir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin çalışma saat ve günleri uzun, çalışma koşulları zor, dinlenme ve mola süreleri az ve yevmiyeleri düşüktür. Bunda, mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarını düzenleyen bir mevzuatın olmamasının etkisi büyüktür. Bu nedenle mevsimlik tarım işçilerinin, "İş Kanunu" kapsamına alınması veya çalışma koşullarını içeren bir yasal düzenlemenin yapılması pek çok mağduriyeti önleyecektir. Mevsimlik tarım işinde aile üyeleri ile birlikte çalışmak isteyen yaşlıların çalışma saatleri, mola sıklıkları ve süreleri; yaşlının yaş, sağlık durumu, cinsiyet gibi özellikleri dikkate alınarak düzenlenmeli ve bu düzenleme neticesinde çalışan bireylerden herhangi bir ücret kesintisi yapılmamalıdır. Çünkü, aralıksız ve aylarca çalışmalarına rağmen mevsimlik tarım işçilerinin elde ettikleri gelir temel ihtiyaçların karşılanması noktasında bile oldukça yetersiz kalmakta ve işçiler

ekonomik sorunlar yaşamaktadır. Benzine, temel tüketim maddelerine ve diğer birçok şeye gelen zamlar neticesinde işçilerin kazandıkları para yalnızca hayatta kalmalarına yetmektedir. Nitekim mevsimlik tarım işçilerinin çoğu açlık ve yoksulluk sınırında yaşamaktadır. Mevsimlik tarım işçisi yaşlılar bu işi yapmak istememekte, sağlık sorunları ve vücutlarındaki kayıplar nedeniyle çalışırken çok zorlanmakta, çalışamamaları durumunda gelir kaybı ve yoksullukla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Yaşlı bireylere hak perspektifi ile sosyo-ekonomik destek, gıda, giyim ve yakacak gibi yardımlar yapılmalıdır.

Sosyal güvenceden yoksun çalışan mevsimlik tarım işçisi yaşlılar işsizlik, yaşlılık, engellilik, analık, hastalık gibi risklere karşı tamamen korunmasız durumdadır. Devletin vatandaşlarına sağladığı sosyal güvenlik korumasından faydalanamamaktadırlar. Yaşlıların bir emeklilik gelirin olmaması onların ekonomik, bakım, barınma, sağlık gibi pek çok alanda sorun deneyimlemesine yol açmaktadır. Öncelikle kayıt dışı çalışmanın önüne geçilerek, kayıtlı çalışma sağlanmalı ve böylece emekli olabilmek fırsatı yaratılmalıdır.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler düzensiz, tek düze, karbonhidrat ağırlıklı, yetersiz ve dengesiz beslenmektedir. Et tüketimi neredeyse hiç olmamakta, içme suyuna erişim sınırlı olduğu için sorunlar yaşanmaktadır. Bu durum yaşlı bireylerin bağışıklık sistemlerini olumsuz etkilemekte, sık sık hastalanmalarına ve daha geç iyileşmelerine sebep olmaktadır. Devlet mevsimlik tarım işçileri için oluşturacağı yaşam alanlarına buzdolabı sağlamalıdır. Bu yaşam alanlarına yiyecek yardımı yapmalı ve içme suyunu karşılamalıdır.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler çalışacakları yerlere insancıl olmayan koşullarda, sıkışık, havasız, tehlikeli şekilde seyahat etmektedir. Bu durum trafik kazalarının yaşanmasına ve ölümlere yol açabilmektedir. Ayrıca işçiler, çalışacakları tarlalara genelde traktörlerle, tehlikeli şekilde gitmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin göç ettikleri illerin güzergahlarında trafik denetimleri artırılmalıdır. Mevsimlik tarım işçilerinin seyahat edecekleri araçların plaka, seyahat edecekleri gün, saat ve rota bilgisi alınmalı ve takibi yapılmalıdır. Devlet mevsimlik tarım işçiliği yapanlara mazot indirimi uygulamalıdır.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yerel halkla, diğer mevsimlik tarım işçileriyle, aileleriyle, komşularıyla, kamu kurum ve kuruluşları ve devlet ile bağlarının güçlendirilmesi, ayrımcılık ve sosyal dışlanmanın önüne geçilmesi gerekmektedir. Yaşlı bireylerin özellikleri, ihtiyaçları, yaşadıkları değişimler ve sorunları konusunda topluma bilgi verilmesi ve bilinç düzeylerinin artırılması önemlidir. Mevsimlik tarım işçilerine yönelik, özellikle kamu çalışanlarınca yaşatılan ayrımcılık, dışlanma gibi konularda eğitimler verilmeli ve yaşlılara karşı ötekileştirici tutum ve davranışlarda bulunan kişilere cezai yaptırımlar uygulanmalıdır.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sorunlarla baş etme becerilerinin son derece zayıf olduğu görülmüştür. Yaşlı işçiler yukarıda deneyimledikleri tüm sorunlarla aile, akraba, çavuşlar ve din gibi geleneksel destek sistemleri ile baş etmeye çalışmaktadır. Ayrıca yaşlılar mizahı bir baş etme

yöntemi olarak kullanmaktadır. Ülkemizde yaşlının bakımında rol oynaması ve yaşlının desteklenmesinde hala ailenin rolü vurgulanmaktadır. Oysaki sosyal devlet ilkesini benimseyen bir Türkiye düşünülduğünde yaşlının gereksinimlerinin karşılanması, sorunlarının çözülmesi, desteklenmesinde devlet sorumluluğu başka bir aktöre yüklememelidir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını gidermeye ve sorunlarını çözmeye yönelik herhangi bir uygulama, düzenleme, hizmet, mevzuat veya politika bulunmamaktadır. Dolayısıyla mevsimlik tarım işçisi yaşlılar, sorunlarla etkili şekilde baş edememekte, sorunlarına daha çok günü birlik, geçici çözümler üretilmektedir. Sosyal devlet ilkesini benimseyen ülkemizin, mevsimlik tarım işçisi yaşlıların ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözümündeki rolü yadsınamaz. Bu nedenle yaşlı merkezli, kapsayıcı, bütüncül, sistematik, dinamik, esnek, farklılıklara duyarlı, pratik, yaşlının yüksek yararını, sosyal adalet, fırsat eşitliği ve insan haklarını gözeten, koruyucu ve önleyici politikaların ve mevzuatın oluşturulması gereklidir.

Sonuç olarak insan hakları, sosyal adalet, farklılıklara saygı ve ortak sorumluluk ilkelerini gözeten sosyal hizmet mesleğinin, mevsimlik tarım işçisi yaşlıların durumuna, deneyimlerine, ihtiyaç ve sorunlarına kayıtsız kalması mümkün değildir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin ihtiyaç ve sorunlarına yönelik araştırmaların yapılması, politikaların yapılandırılması, hizmetlerin sunulması sosyal hizmet mesleğinin görev ve sorumluluklarından biridir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın yapılabilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonuna Temmuz 2021 tarihinde başvurulmuştur. Araştırma 16.08.2021 tarih ve E-35853172-300-00001708792 sayılı yazı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Akbulut, B., Karabıyık, E., Akço, S. ve Ayaş, S. (2020). Göç yollarında görülmeyen hayatlar durum ve ihtiyaç analizi. Ankara: Altan Matbaası. Erişim Adresi: https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Baris_Kalkinma/gocyollarindagorulmeyenhayatlar_durumveihtiyacanalizi.pdf

Aslan, K. (2020). *Kayıp tarımında mevsimlik tarım işçiliği ve insana yakışır iş olanakları açısından durum analizi: Malatya ili araştırması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=_F5QEpayDXGqGZlp9XiFtl1r3BUGPuxBhvugjfiHxavUwTxWxp0AGQNY_f2dLD4

- Ata, R. (2020). *Gezici mevsimlik tarım işçileri ve sosyal hizmet ihtiyacı: Adıyaman il örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=4J_FzTwrMCH4qBROpXPHytgs9mUyvuR3CCeG02VeRIP6X_FtZqij3ZV7EDcjPKI
- Atış, M. (2019). *Mevsimlik işçilerde sosyal dışlanmışlık: Adıyaman ili örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=npGs9H39x7G6401x51yqpCGipWGgluTohnJqQPeaMNVmBkWXLeDz3vCWnloxiA>
- Baş, B. (2019). *Türkiye'de tarımsal dönüşüm ve mevsimlik tarım işçiliği: Adana örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=npGs9H39x7G6401x51yqpCDnAQm8uqT_S38TcjETSXJSh6jY8tDdOeOeC111PI78
- Beydili Gürbüz, E. B. ve Demiröz, F. (2018). Hizmet sağlayıcıların gözünden mevsimlik tarım işçisi anne olmak: Algılar ve hizmetlere ilişkin deneyimler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(2), 144-162.
- Beydili Gürbüz, E. ve Yılmaz, Ç. (2021). Mevsimlik tarım işçiliğinde çalışma sürecinin işçi, aracı ve işverenler açısından değerlendirilmesi üzerine nitel bir araştırma. *Journal of Society & Social Work*, 32(3). 939-966.
- Çakmak, G. (2018). *Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarının sosyal dışlanma bağlamında bir araştırması: Çanakkale ili örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=MzP7PYssFqdb3WljlroAkYN6MQ2gYutw_olUauv6ya_UYXt01Nc4_i-UndmeYjJr
- Dinh, H., Strazdins, L. ve Welsh, J. (2017). Hour-glass ceilings: Work-hour thresholds, gendered health inequities. *Social Science & Medicine*, 176, 42-51. doi: 10.1016/j.socscimed.2017.01.024
- Direk, A. D. (2019). *Huzurevinde kalan ve aile ortamında yaşayan yaşlıların yaşam doyumlarının incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=vjszP7PzV0HebcjFEvDfwLSQsaGOSTr1k_Z2rK2hmqwQEUZue14aM1tdOLIF0dhqj
- Ersanlı, K. ve Kalkan, M. (2008). *Psikolojik, sosyal ve bedensel açıdan yaşlılık*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Ertem, M. (2012). Tarım iş kolunda kazalar ve yaralanmalar ve korunma. I. Tarım Sağlığı ve Güvenliği Sempozyumu Çevresel ve Mesleki Riskler Sempozyumu, 6-7 Nisan 2012, Şanlıurfa Türkiye, Bildiriler içinde (s. 58-66). Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi.

- Fereli, S., Aktaç, Ş. ve Güneş, F. E. (2016). Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları, beslenme durumları ve görülen sorunlar. *Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 36-47.
- Geçgin, E. (2009). Ankara-Polatlı örneğinde sosyal dışlanma açısından mevsimlik tarım işçileri. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (1), 3-35.
- Görücü, İ. ve Akbıyık, N. (2010). Türkiye'de mevsimlik tarım işçiliği: Sorunları ve çözüm önerileri. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3 (5), 189-219.
- Harran Üniversitesi Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama ve Araştırma Merkezi. (2014). GAP tarımda çalışanların sağlığı araştırması. Yayın no: 4, Şanlıurfa: Sembol Ofset. Erişim Adresi: <http://yayin.gap.gov.tr/pdf-view/web/index.php?Dosya=8938c26878>
- Hurst P., Termine, P. ve Karl M. (2007). Agricultural workers and their contribution to sustainable agriculture and rural development. International Labour Organization, Food and Agriculture Organization, International Union of Food, Agricultural, Hotel, Restaurant, Catering, Tobacco and Allied Workers' Associations. Geneva: ILO. Erişim Adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@actrav/documents/publication/wcms_113732.pdf
- İnal, S. (2021). Görünmeyeni görünür kılmak: Mersin'in Tarsus ilçesinde çadırdaki yaşayan mevsimlik tarım işçisi hanelerin yaşam stratejileri ve toplumsal cinsiyet algıları (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=9MiDp3x86xrwjpi5-14wW4ShcCP-t52MNRPpx2IT0AwhsHWh4HiyElg1qP-ZPqA>
- İpekçioğlu, Ş., Büyükhatoğlu, Ş., Monis, T., Özel, R. ve Bayraktar, M. (2012). Mevsimlik tarım işçilerinin ekonomik-sosyal sorunları ve çözüm önerileri. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 138-144.
- İşgücü İstatistikleri, 2021. (2021, Ağustos). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 37491. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Agustos-2021-37490>
- Kalkınma Atölyesi. (2014). *Fındık hasadının oyuncuları: Batı Karadeniz illerinde fındık hasadında yer alan mevsimlik gezici tarım işçileri, çocuklar, tarım araçları ve bahçe sahipleri temel araştırması* (1. Basım). Erişim Adresi: <http://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Raporlar/TURKCE/09/FINDIK%20HASA%20DININ%20OYUNCULARI.pdf>
- Kalkınma Atölyesi. (2020). Adana, Gaziantep ve Şanlıurfa'da Yaşayan Suriyeli Göçebe ve Yarı Göçebe Toplulukların Mevcut Durumu. Ankara: Altan Matbaası. Erişim Adresi: <https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Cocuk-Haklari/Raporlar/ADANA-GAZIANTEP-SANLIURFADA-YASAYAN-SURIYELI-GOCEBE-VE-YARIGOCEBE-TOPLULUKLARIN-MEVCUT-DURUMU.pdf>

- Kara, N. (2021). *Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları ve sorunları üzerine bir araştırma: Sakarya ili Karasu ilçesi örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=8tbPippmWV_bIrrn9YEAqpc4rqRyC1u6_EDyXpYUp6RKbtCUgXjuN-tw2k0WjJ
- Karataş, K. (2003). Yoksullukla mücadelede bir sosyal politika aracı olarak sosyal yardımlar. Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2002 Bildirileri. Ankara: İHD/TİHV:130.
- Kaya, M. ve Özgülner, N. (2015). Mevsimlik (gezici/geçici) tarım işçilerinin iki yerleşim birimindeki yaşam koşulları ve sağlık durumlarına niteliksel bakış. *Turkish Journal Of Public Health*, 13(2), 115-126.
- Kutlu, S. (2011). *Erişkin göçebe mevsimlik tarım işçilerinin yaşama kalitesi düzeyi ve etkileyen faktörler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/ulusaltezmerkezi/tezgoster?key=zq1_zoqb18gc2rt9c2jglavgqir4aggvxlpz5iddaz0k8vmke-xyo-vvftvmy
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1986). But is it rigorous? Trustworthiness and authenticity in naturalistic evaluation. *New directions for evaluation*, (30), 73-84.
- MİGA. (2012). *Tarımda mevsimlik işçi göçü Türkiye durum özeti*. Erişim Adresi: [http://www.festuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/d%C3%BCnyadan_12%20\(1\).pdf](http://www.festuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/d%C3%BCnyadan_12%20(1).pdf)
- Okyay, R. A. (2014). *Adana ili tarım çalışanlarının sağlık sorunlarının ve sağlık hizmetinden yararlanma durumlarının saptanması ile sağlık sunum model(ler)inin önerilmesi araştırması* (Tıpta Uzmanlık Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=sY7m19PfcL6F1NUwcr80C63UPBtmP-WXPwFtkymUi4bLJQxxG3ejfwaGn2Hobeo>
- Özgür, Ö. ve Sabbağ, Ç. (2014). *Kırsal alanda yaşlılık Adıyaman Samsat örneği*. Ankara: Adıyaman Üniversitesi ve SABEV.
- Sert, Ö. ve Nazlıoğlu, A. (2016). Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Rehberi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Genel Yayını (Yayın No: 44). Erişim Adresi: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/medias/4604/rehber27.pdf>
- Sevinç, M. R. (2015). Adana ilinde mevsimlik tarım işçiliğinin sosyo-ekonomik yapısı ve geleceği (Doktora Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=WBc656i315e2eV6-EZV1ouCQumJ5MyIzqIHknUwVUGh8U1d3zC-RkfCeiiJT-T4q>
- Şimşek, Z. (2011). Mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarının belirlenmesi araştırması 2011. Ankara: Damla Matbaacılık. Erişim Adresi: <https://kutuphane.tarimorman.gov.tr/vufind/Record/17558>

- Şimşek, Z. ve Koruk, İ. (2008). Birleşmiş Milletler Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı/Sabancı Vakfı Hibe Programı. Mevsimlik Tarım İşçisi Kadınların ve Çocuklarının Gezici Sağlık Hizmeti Yoluyla Sağlık Hakkının Korunması Projesi Raporu, Şanlıurfa.
- Şimşek, Z., Ökten, Ş., Yıldırım, G., Kara, B. & Erçetin, G. (2015). A call to action: Overcoming health inequality; comparative health indicators and service needs of seasonal agricultural migratory families in Turkey. *The Turkish Journal of Occupational/Environmental Medicine and Safety*, 1(2), 35-55.
- Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği (2015, 5 Şubat). Resmî Gazete (Sayı: 29258 (Mükerrer)). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150205-5.htm>
- WHO ve ILO (2021). WHO/ILO Joint Estimates of the Work-related Burden of Disease and Injury, 2000–2016. Erişim Adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/publication/wcms_819788.pdf
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zastrow, C. ve Kirst-Ashman, K. (2015). *İnsan davranışı ve sosyal çevre II*. Ankara: Nika Yayınevi.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Research Article / Araştırma Makalesi

Attachment Dimensions and Problem Behaviors in Middle Childhood Children: A Comparative Study in terms of Maternal Mental Health

Orta Çocukluk Çağındaki Çocuklarda Bağlanma Boyutları ve Problem Davranışlar: Anne Ruh Sağlığı Açısından Karşılaştırmalı Bir Çalışma

Hacer TAŞKIRAN TEPE¹, Emine ÖZMETE²

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, taskiranhacer@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1500-6582

² Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, eozmete@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-9264-5660

Başvuru:02.08.2022
Kabul:31.03.20223

Atıf:
Taşkıran Tepe, H. ve Özmete, E. (2023). Attachment dimensions and problem behaviors in middle childhood children: a comparative study in terms of maternal mental health. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(2), 453-467. DOI: 10.33417/tsh.1152568

ÖZ

Bu çalışma, ruh sağlığı hizmeti alan ve almayan annelerin orta çocukluk çağındaki çocukları arasındaki bağlanma boyutları ve problem davranışlar açısından farklılıklarını ve orta çocukluk çağındaki çocukların problem davranışlarının bazı sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Nicel araştırma yöntemi kullanılan bu çalışmanın çalışma ve karşılaştırma grubu olmak üzere iki örneklem grubu bulunmaktadır. Bu çalışmada çalışma grubunda 62 anne ve 9-14 yaş grubundaki çocukları, karşılaştırma grubunda 65 anne ve 9-14 yaş grubundaki çocukları olmak üzere toplam 127 anne ve 127 çocuk yer almıştır. Veri toplama araçları Kişisel Bilgi Formu, Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri II – Orta Çocukluk Ölçeği ve Güçler ve Güçlükler Anketi'nden (AB 4-16) oluşmaktadır. Sonuçlar, çalışma grubu çocuklarının, karşılaştırma grubu çocuklarına göre daha fazla güvensiz bağlanma ve problem davranışlara sahip olma eğiliminde olduğunu göstermiştir. Annenin ruh sağlığı hizmetlerine olan ihtiyacının yanı sıra, annenin eğitim düzeyi, çocuğun plansız bir hamilelik sonrası doğumu ve bir veya iki ebeveyninden bir süre ayrı kalması da çocuklarda problem davranışları etkileyen önemli faktörler olarak görülmüştür. Bu çalışma, çocuklarda problem davranışlarının gelişiminde önlenabilir faktörleri ortaya koymuştur. Bu sonuçlar ruh sağlığı profesyonellerinin uygulamalarına ve koruyucu-önleyici hizmetlerin geliştirilmesinde çocuk refahı sistemlerinin rolüne katkıda bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bağlanma, çocuk refahı, orta çocukluk çağı, çocuklarda davranış problemleri, anne-çocuk sağlığı hizmetleri.

ABSTRACT

This study aimed to examine the differences between middle-childhood children of mothers receiving and not receiving mental health services in terms of attachment dimensions and problem behaviors, and the relationship of problem behaviors in middle-childhood children with some socio-demographic variables. Using quantitative research method, this study had two sample groups: the study and comparison groups. Additionally, it involved a total of 127 mothers and 127 children in the 9-14 age group, including 62 mothers and their children in the study group and 65 mothers and their children in the comparison group. The data collecting process consisted of the Personal Information Form, the Experiences in Close Relationships Scale II – Middle-Childhood, and the Strengths and Difficulties Questionnaire (AB 4-16). The results showed that the study group children tended to have insecure attachment and problematic behaviors more than the comparison group children. In addition to mother's need for mental health services, mother's educational level, child's birth after an unplanned pregnancy, and separation from one or both parents for a period were also considered as important factors affecting problem behaviors in children. This study revealed the preventable factors in the development of problem behaviors in children. These results contribute to the practices of mental health professionals and the role of child welfare systems in developing protective-preventive services.

Keywords: Attachment, child welfare, middle childhood children, child behavior disorders, maternal-child health services.

* Bu çalışma Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsünde 2018 yılında tamamlanan “Kuşaklar arası aktarımın bağlanma kuramı ve ruh sağlığı arasındaki ilişki kapsamında sosyal hizmet bakış açısı ile incelenmesi” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

INTRODUCTION

The mental health problems of parents are known to be a crucial risk factor for children's mental health (Oyserman et al., 2000). As globally estimated, 15-23% of children live with a parent with mental illness, and 50% of them are at risk of these illnesses (Leijdesdorff et al., 2017). The risk of psychopathology in children may increase by reasons of hereditary-genetic susceptibility and environmental factors. Studies have shown that people with psychiatric disorders experience different levels of parenting difficulties, depending on the characteristics of the disorder and the presence/absence of environmental support (Yamane et al., 2020; Erdim et al., 2015)

The vast majority of developmental scientists and clinicians agree that child-rearing, parenting, and more general family functions are naturally transferred from generation to generation. This process is especially important in understanding parenting behavior because daily interactions between parent and child are critical in forming the attachment in an early life period. Thus, the main agents of intergenerational transmission of attachment are rooted in "relationships based everyday life experiences between children and their caregivers" (Bowlby, 1988; Sette et al., 2015).

Mental health problems in one parent, especially in mothers, can generally affect family functions and children's development in various ways. Mental illness in mothers is a risk factor adversely affecting healthy mother-child interaction since early life experiences are now known to have an important role in mother-child relationship dynamics, leading to insecure attachment and psychopathology, e.g., in self-organization (Leijdesdorff et al., 2017).

The children who develop emotional and behavioral problems show more insecure attachment styles with their mothers (Brown & Wright, 2003; Brenning et al., 2012; Brook et al., 2012). While the sensitivity of caregiver is seen as the primary determinant of the secure attachment, from an ecological perspective, many variables such as the psychological characteristics of the mother, marital relationship, the mother's interaction with others, and the instrumental and emotional support are associated with the quality of mother-child attachment (Belsky & Fearon, 2008). Thus, instead of focusing only on the parenting variables (attachment representations and sensitive responsiveness), the role of the ecological space in which children develop and the individual differences of children should be taken into consideration, too (VanIjzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 1997).

Attachment Theory provides a valuable framework for the intergenerational transmission of mental health and the social context of intergenerational factors which may affect children's problem behaviors. Recently, the intergenerational transmission of attachment and socio-emotional functions has been studied extensively. But there is still a need to explain precisely how intergenerational transmission works, even after many studies conducted over 40 years (VanIjzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2018; Verhage et al., 2018).

There are three main gaps are particularly noticeable in the current literature on the connection between intergenerational transmission of attachment and mental health. The first one is the necessity to address variables, such as attachment representations and parental sensitivity, which can differ culturally, under cultural contexts since whether they are functional can only be understood within their own cultural dynamics. According to Sümer et al. (2016), Turkish culture still maintains its collectivistic and relational base; however, well-educated mothers who value both independence and interdependence in caregiving and parenting particularly ensure their children's autonomy as well as their emotional commitment. Thus, Turkish mothers represent an important sample group in the context of the study.

Another gap in the literature is that, as Verhage et al. (2018) stated, there is still a need to investigate some social and environmental factors regarding intergenerational transmission. In parallel, it is important to examine factors such as the child's social and environmental conditions, as well as the developmental characteristics. The studies show that parents still outweigh as attachment figures in middle childhood, unlike other developmental stages. However, children's areas of autonomy expand in parallel with their mental and emotional development in this period (Sümer & Anafarta-Şendağ, 2009; Parrigon et al., 2015). But, the fact that middle childhood is relatively neglected by researchers points to a serious gap in this field, although it is a critical transition period.

Based on previous research, we hypothesized that children of the mothers who received mental health services would have developed more insecure attachment and problem behaviors. Given previous research, we also considered the potential role of social and environmental factors (e.g., mother's educational level, social support level, family type, etc.) besides maternal mental health that may have been related to children's problem behaviors. So, we hypothesized that, children's attachment styles and some socio-demographic factors might be related to children's problem behaviors.

In this study, we aimed to reveal whether there is a difference between the children of mothers who are receiving mental health services and the children of mothers who do not need such services, in terms of children's attachment and problem behaviors. We also aimed to reveal some other socio-demographic factors that may affect children's display of problem behaviors.

We posed two major research questions:

- (1) Is there any difference between the children whose mothers receive mental health services and the children of mothers who do not need such services, in terms of children's attachment and problem behaviors?
- (2) Are the children's attachment styles and some socio-demographic factors related to children's problem behaviors?

METHODS

Participants and Procedure

This study has two sample groups: the study and comparison groups. It was aimed to include all women who applied to the psychiatry clinic (study group) and other clinics (comparison group) of a university hospital during the study (2017's first 6 months) and who met the inclusion criteria. The parent receiving mental health services was the main factor in determining them. Applying for these services and having not received these services in any period were the determinants between the groups. The mothers receiving such services refer to the outpatients who generally went to the clinic with diagnoses, e.g., mood, anxiety, and adjustment disorders or with sub-threshold symptoms and haven't lost their general functionality. The other inclusion criteria for both groups are being a woman; having a child in the 9-14 age group (middle-childhood); being at least a high school graduate; having voluntarily accepted to participate in the study.

Power analysis was performed for the appropriate sample number. Accordingly, non-parametric tests found participants' numbers for each group could decrease to 52 (104 in total), with $\alpha=0.05$ margin of error and 85% power. The study includes a total of 127 mothers and 127 children: 62 mothers and their children as the study group and 65 mothers and their children as the comparison group. Data were collected from the children and their parents at the same time and the questionnaires were administered in paper and pen. The study was initiated after the 13.01.2017 dated and 2017-17 numbered approval of the Ethics Committee of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Medicine.

Measures

It consists of three parts: in the first part "Personal Information Form" to determine the socio-demographic data of mothers and their children, in the second part "the Experiences in Close Relationships Scale II – Middle-Childhood" to measure children's attachment dimensions, and in the third part "the Strengths and Difficulties Questionnaire" (AB 4-16) to determine children's competencies and problem behaviors were included.

Personal Information Form

The participants' socio-demographic data were included in the Form prepared by the researchers. It has questions on the personal data, psycho-social issues, and physical health status of mothers and children, as well as the socio-economic status of family.

The Experiences in Close Relationships Scale II – Middle-Childhood

The Scale was developed in 2000 by Fraley et al., the validity and reliability studies were conducted by Selçuk et al. in Turkey (2005). This version was adapted for middle-childhood and early-adolescence, and has a total of 36 items with 7-point Likert-type. The Turkish adaptation was made by Kırimer et al. in 2014. The original scale's Cronbach's alpha is 0.83 for anxious attachment and

0.85 for avoidant attachment. The Turkish adaptation's Cronbach's alpha is 0.90 for anxious attachment and 0.78 for avoidant attachment (Kirimer et al., 2014:51). In this study, Cronbach's alpha of "the Scale" is 0.85 for anxious attachment and 0.92 for avoidant attachment.

The Strengths and Difficulties Questionnaire (AB 4-16)

It was developed by the British psychiatrist Robert Goodman in 1997 to evaluate children's competencies and problem behaviors and Turkish adaptation was conducted in 2008 by Güvenir et al. It consists of 25 questions, under five subheadings as conduct problems, inattention/hyperactivity, emotional symptoms, peer problems, and social behaviors; each containing five questions based on appropriate diagnostic criteria and factor analysis results. The original scale's Cronbach's alpha is 0.82, and the Turkish adaptation's Cronbach's alpha is 0.84 (Güvenir et al., 2008:68). In this study, Cronbach's alpha of "the Questionnaire" is 0.72.

Statistical Analysis

IBM SPSS Statistics 20 was used for the evaluations and $p < 0.05$ was accepted as the statistical significance threshold. Mean \pm Standard Deviation was given for the continuous data, and percentage values were given for the discrete data in descriptive statistics. Mann-Whitney U test was used to compare the mean scale scores of attachment dimensions between the study and comparison groups. To compare the socio-demographic data and mean scale scores of problem behaviors of children between the study and comparison groups (in crosstabs) Chi-Square and Fisher's Exact tests were applied.

Multivariate Logistic Regression analysis was used to determine the risk factors on children's problem behaviors. First, some independent variables that may affect children's problem behaviors and their attachment scores were analyzed with univariate analysis. Then, meaningful variables were included in the logistic regression model, and the final model was obtained by backward elimination method.

RESULTS

Comparison of Socio-Demographic Features between the Study and Comparison Groups

As shown in Table 1, no statistically significant difference between the groups found regarding age and gender distributions of children, number of siblings and birth order, children's caregiver when young, birth after a planned pregnancy, mothers' age distribution, educational levels, employment and marital status, social support levels, family types and monthly incomes ($p > 0.05$). But statistically significant differences were found between the groups' rates on separation from parents when young, mother's chronic health problems, and psychiatric disorder history in mother's family ($p < 0.05$, $p < 0.05$, $p < 0.001$). These rates were meaningfully higher for the study group children, than the comparison group. (Table 1)

Table 1: Comparison of Socio-Demographic Data between the Study and Comparison Groups, and Descriptive Statistics

Socio-Demographic Details	Study Group		Comparison Group		Total		Test Statistics	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>p</i> *	
Mother's age								
≤ 39	35	56.5	34	52.3	69	54.3	$\chi^2 = 0.220$	0.639
≥ 40	27	43.5	31	47.7	58	45.7		
Mother's educational level								
Secondary Education	32	51.6	39	60	71	55.9	$\chi^2 = 0.905$	0.341
Higher Education	30	48.4	26	40	56	44.1		
Mother's employment status								
Employed	33	53.2	37	56.9	70	55.1	$\chi^2 = 0.175$	0.675
Unemployed	29	46.8	28	43.1	57	44.9		
Mother's marital status								
Married	58	93,5	61	93,8	119	93,7	$\chi^2 = 0,005$	1,000
Not married	4	6,5	4	6,2	8	6,3		
Mother's chronic health problems								
Yes	13	21	2	3,1	15	11,8	$\chi^2 = 9,751$	0.002**
No	49	79	63	96,9	112	88,2		
Mother's social support level								
Low	7	11,3	5	7,7	12	9,4	$\chi^2 = 0,862$	0,650
Moderate	27	43,5	26	40	53	41,7		
High	28	45,2	34	52,3	62	48,8		
The presence of psychiatric illness in the mother's family								
Yes	23	37,1	3	4,6	26	20,5	$\chi^2 = 20,563$	0,000***
No	39	62,9	62	95,4	101	79,5		
Family type								
Nuclear family	53	85,5	57	87,7	110	86,6	$\chi^2 = 0,133$	0,715
Extended family	9	14,5	8	12,3	17	13,4		
Family's monthly income								
Low	11	17,7	5	7,7	16	12,6	$\chi^2 = 2,910$	0.088
Moderate and high	51	82,3	60	92,3	111	87,4		
Child's age								
≤11	31	50	25	38.5	56	44.1	$\chi^2 = 1.714$	0.190
≥ 12	31	50	40	61.5	71	55.9		
Gender								
Girl	34	54.8	28	43.1	62	48.8	$\chi^2 = 1.757$	0.185
Boy	28	45.2	37	56.9	65	51.2		
Number of siblings of the child								
1	15	24,2	16	24,6	31	24,4	$\chi^2 = 1,815$	0.404
2	39	62,9	35	53,8	74	58,3		
3 and above	8	12,9	14	21,5	22	17,3		
Birth order of the child								
First child	41	66,1	46	70,8	87	68,5	$\chi^2 = 0,317$	0,574
The second and above	21	33,9	19	29,2	40	31,5		
The person who took care of the child when s/he was young								
Mother	37	59,7	39	60	76	59,8	$\chi^2 = 0,001$	0,970
Other	25	40,3	26	40	51	40,2		
Planned Pregnancy								
Yes	48	77,4	58	89,2	106	83,5	$\chi^2 = 3,208$	0,073
No	14	22,6	7	10,8	21	16,5		
Child's separation from parents when s/he was young								
Yes	20	32,3	10	15,4	30	23,6	$\chi^2 = 5,008$	0.025*
No	42	67,7	55	84,6	97	76,4		

* Chi-square/Fisher's exact test **p < 0.05 ***p < 0.01 ****p < 0.001

Comparison of Children's Attachment and Problem Behaviors between the Study and Comparison Groups

As shown in Table 2, anxious ($p < 0.001$) and avoidant ($p < 0.001$) attachments of the study group children were statistically significantly higher than the attachments of the comparison group children. The study group children tend to insecure attachment more than the comparison group. (Table 2)

Table 2: Comparison of the Mean Scale Scores of Attachment Dimensions between the Study and Comparison Groups and Descriptive Statistics

Experiences in Close Relationships Scale-R	Study Group		Comparison Group		Test Statistics	p*
	M	SD	M	SD		
Anxious Attachment Dimension (Child)	2.75	1.11	2.09	0.59	U = 1283.000	<0.000***
Avoidant Attachment Dimension (Child)	2.69	1.23	1.92	0.99	U = 1092.000	<0.000***
* Mann-Whitney U test	*p<0.05	**p<0.01	***p<0.001			

Since the number of children with borderline and abnormal problem behavior was insufficient, comparisons were made by considering children with borderline and abnormal problem behavior together. As shown in Table 3, no difference was found among the normal and borderline/abnormal rates for social behaviors and peer problems sub-dimensions of the children in both groups ($p > 0.05$). But a statistically important difference was found among the normal and borderline/abnormal rates for emotional symptoms, conduct problems, inattention/hyperactivity sub-dimensions, and overall difficulty scores ($p < 0.01$, $p < 0.001$). The study group children's borderline/abnormal rates were meaningfully higher than the comparison group children's. Accordingly, the children of mothers receiving mental health services were determined to have more emotional symptoms, conduct, peer, social, and hyperactivity/inattention problems, than the other group. (Table 3)

Table 3: Comparison of the Mean Scale Scores of Children's Problem Behaviors between the Study and Comparison Groups, and Descriptive Statistics

SDQ	Study Group		Comparison Group		Test Statistics	p*
	n	(%)	n	(%)		
Social Behaviors						
Normal	56	90.3	62	95.4	$\chi^2 = 1.235$	0.266
Borderline/ Abnormal	6	9.7	3	4.6		
Emotional Symptoms						
Normal	42	67.7	59	90.8	$\chi^2 = 10.335$	0.001**
Borderline/ Abnormal	20	32.3	6	9.2		
Conduct Problems						
Normal	43	69.4	62	95.4	$\chi^2 = 15.012$	0.000***
Borderline/ Abnormal	19	30.6	3	4.6		
Hyperactivity/Inattention						
Normal	36	58.1	55	84.6	$\chi^2 = 11.013$	0.001**
Borderline/ Abnormal	26	41.9	10	15.4		
Peer Problems						
Normal	43	69.4	56	86.2	$\chi^2 = 5.211$	0.022
Borderline/ Abnormal	19	30.6	9	13.8		
Total Difficulties Score						
Normal	41	66.1	59	90.8	$\chi^2 = 11.509$	0.001***
Borderline/ Abnormal	21	33.9	6	9.2		
Abnormal	10	16.1	0	0		
* Chi-square/Fisher's Exact Test	*p<0.05	**p<0.01	***p<0.001			

The Predictors of Children's Problem Behaviors and Logistic Regression Model

In this section, no distinction was made between the study and comparison groups, and the mothers' status as receiving mental health service was considered a variable. First, some independent variables that may affect children's problem behaviors and attachment scores were analyzed with univariate analysis. Then, the meaningful variables were included in the logistic regression model, and the final model was obtained by backward elimination method.

Accordingly, as shown in Table 4, the children with high school graduate mothers were found to be at risk of problem behaviors 3,790 times more than the children of mothers having higher education. The children born after an unplanned pregnancy were at risk of problem behaviors 4,837 times more than those born after a planned pregnancy. Those separated from their parents were at risk of problem behaviors 3,530 times more than the other children. The children in the study group where the mothers received mental health services were at risk of problem behaviors 4,613 times more than the comparison group children. According to the final model, mother's educational level, birth after a planned pregnancy, separation from one parent, and mother's need for mental health services were found to be crucial risk factors on child's display of problem behaviors. (Table 4)

Table 4: Investigation of Factors Affecting Children's Problem Behaviors Using Multivariate Logistic Regression Analysis

Factors	β	SE	OR	% 95 CI	p
Mother's Low Level of Education	1,332	0,572	3,790	1,235 -11,626	0,020*
Child's Birth After an Unplanned Pregnancy	1,576	0,579	4,837	1,554 – 15,051	0,006**
Child's Separation from Mother and/or Father	1,261	0,545	3,530	1,212 – 10,279	0,021*
Mother's Need for Mental Health Services	1,529	0,553	4,613	1,562 – 13,626	0,006**

β : Regression Coefficient, SE: Standard error, OR: Odds Ratio, CI: Confidence interval *p<0,05**p<0,01***p<0,001

DISCUSSION

In this study, children of mothers needing mental health services are seen to exhibit more insecure attachment patterns and problem behaviors compared to the general population. The findings revealed results consistent with the other findings in the literature regarding the relationship between attachment and mental health and the fact that individuals with mental problems exhibit more insecure attachment patterns (Brown & Wright, 2003; Zachrisson, 2009; Sümer & Anafarta-Şendağ, 2009; Brenning et al., 2012; Brook et al., 2012). The studies suggest that children with mothers having mental health problems develop more insecure attachment patterns than the others (Hill, 2004; Walsh et al., 2009).

Generally, the previous studies stating that children with parents having psychiatric disorders have high risks of developing psychiatric diseases in the long term remark the relation between children's problem behaviors and mothers' mental health problems. The children of parents with psychiatric disorders are 2,5 times more likely to develop psychiatric disorders than other children (Leijdesdorff et al., 2017). Many studies on the consequences and related variables of insecure attachment

patterns suggest that the children with insecure attachment patterns are at much higher risk of emotional and behavioral problems than those with secure attachment patterns (Bowlby, 1973; Howe et al., 1999; Nakash-Eisikovits et al., 2000; Walsh et al., 2009; Sümer & Anafarta-Şendağ, 2009). Many findings indicate that the children with emotional and behavioral problems show more insecure attachment features in their relationships with their mothers (Brown & Wright, 2003; Brenning et al., 2012; Brook et al., 2012).

However, along with mother's mental health problems, the findings on some risk factors in the social context that may affect children's problem behaviors were obtained, too. It is a considerably meaningful finding that children born after an unplanned pregnancy have a higher probability of developing problem behaviors than the other children. Birth after an unplanned pregnancy, combined with social and psychological reasons of being unwanted, can be considered as a serious risk factor for children's best interests and problem behaviors in general. Many reasons, e.g., socio-economic conditions of mother and family, and mother not being physically and emotionally ready for motherhood, may hinder establishing a healthy bond with the baby and showing effective parenting behaviors.

Affecting attachment transmission similarly to other risk factors, lower educational levels of parents (i.e., less than high school education) are also related to other social and economic disadvantages affecting family stress levels (Conger et al., 2002; Verhage et al., 2018). It is frequently emphasized that one of the most important indicators of sensitivity in parents, especially in mothers, is the educational level (Biringen et al., 2000; Verhage et al., 2018). Numan Bayraktaroğlu (2010) states that in Turkish society, individuals with higher education value autonomy more and they are more independence-oriented, while individuals with lower levels of education esteem family values more than individual values and are dependent-oriented. Thus, educational level, especially mother's, has an important role in cultural change and parenting practices. Therefore, mother's low educational level emerges as a critical risk factor in Turkish culture for attachment orientations and associated with child behavioral outcomes. High school and above education are associated with more positive maternal internal representations about children, and a protective factor for them (Sümer et al., 2016). Among the participants of this study, there were no mothers with lower education than high school, but children of mothers with high school education were found to be significantly at higher risk of problem behaviors than children of mothers with higher education.

Most of the mothers in this study continue their marriage with their participant children's biological fathers. However, some families had experienced short and long-term separations due to business and economic reasons, especially until the child was three years old. These separations can constitute an important risk factor for problem behaviors in children due to the difficulties of single parenthood and the interruptions in the attachment relationship. Single-parenting is described as more challenging than co-parenting due to economic issues and time constraints weakening parents' capacity to adapt to cues and signals from children (Cyr et al., 2010). Also, the studies show that

spouse support, especially emotional support, reduces parents' stress during the first postpartum year and affects attachment with their children (Das Eiden et al., 1995; Sampson et al., 2015). Thus, single parents' high stress levels can jeopardize their sensitive caregiving (Verhage et al., 2018). Also, separation from one or both parents for a period interrupts the attachment relationship, causing related risk factors.

Limitations and Suggestions for Future Research

Although intriguing, findings from the present study are limited in several respects. The study aimed to reach a larger sample group; however, there were difficulties in reaching the participants. The relatively small sample size of the present study and the overall response rate limit the generalizability of findings. The present study used a cross-sectional research design and cannot address issues of causality among study variables. It relied upon exclusively on the self-report data of mothers and their children, and the information obtained from the participants was not corroborated by other sources. Besides, the study's other limitation is that the comparison group mothers weren't evaluated psychiatrically, although the study group mothers were previously evaluated psychiatrically by mental health professionals; therefore, the comparison group mothers were assumed to be psychiatrically healthy. Future research should be conducted to corroborate diagnostic and other types of information about participants from multiple sources and also address issues of causality among study variables.

These variables are wide-ranging from macro-level determinants such as cultural and social structure to micro-level determinants such as the child's birth after an unplanned pregnancy. Therefore, the results of this study are crucial in terms of drawing attention to intergenerational and ecological factors that may be associated especially with problem behaviors in children. However, it is thought that the results of this study, which was carried out as a first step and does not contain causality, will shed light on future studies.

CONCLUSIONS and IMPLICATIONS

According to the results in this study, children of mothers needing mental health services are seen to exhibit more insecure attachment patterns and problem behaviors compared to children of mothers not needing mental health services. When the children in the study and comparison groups are evaluated together, some factors such as; child's birth after an unplanned pregnancy, mother receiving mental health support, mother's low level of education, and child's separation from mother or father for a certain period of their childhood respectively have been found as risk factors on child's display of problem behaviors.

Empowering families and mothers within the family means consolidating and strengthening the foundations of bridges to the next generations. Based on the results of this study, the following suggestions have been developed from an ecological perspective, especially to raise healthy generations and preventive mental health practices:

Among issues, e.g., improving social functioning and activating social support systems in case of mental health problems in one parent, especially mother, it is important to restructure the interventions especially for the child's best interests and healthy development. Therefore, it is recommended to plan professional interventions to develop parenting skills, strengthen parent-child relationships, and establish supportive and trust-based relationships with other important attachment figures in the family and social environment. It is particularly important to ensure cooperation and coordination between mental health and child protection systems so that they can work together effectively. Especially, adult mental health services shouldn't only focus on traditional patient-oriented interventions for adults, and children and adolescent mental health services shouldn't only focus on child psychopathology with a patient-oriented approach; but both should adopt a more holistic approach for the needs of all family members. Mental health and child welfare workers have a significant role to play in adopting this holistic approach and making it settled in practice.

ACKNOWLEDGMENTS

This study received no financial support. The authors thank all of participants.

ETHICAL INFORMATION ON RESEARCH

All procedures performed in the study involving human participants were following the ethical standards of the Eskişehir Osmangazi University Faculty of Medicine Ethics Committee numbered 2017-17 with the decision dated 13.01.2017.

DECLARATION OF INTEREST STATEMENT

The authors declare that they have no conflict of interests.

CONTRIBUTION OF RESEARCHERS

The authors contributed equally to the study.

REFERENCES

- Belsky, J. & Fearon, R. M. P. (2008). Precursors of attachment security. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment theory and research* (2nd ed., pp.295-316). Guilford Press.
- Biringen, Z., Brown, D., Donaldson, L., Green, S., Krcmarik, S., & Lovas, G. (2000). Adult attachment interview: Linkages with dimensions of emotional availability for mothers and their pre-kindergarteners. *Attachment & Human Development*, 2, 188–202. <https://doi.org/10.1080/14616730050085554>.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger*. Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Basic Books.

- Brenning, K., Soenens, B., Braet, C. & Bal S. (2012). The role of parenting and mother-adolescent attachment in the intergenerational similarity of internalizing symptoms. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(6), 802–816. <https://doi:10.1007/s10964-011-9740-9>.
- Brook, J. S., Lee, J. Y., Finch, S. J. & Brown, E. N. (2012). The association of externalizing behavior and parent-child relationships: an intergenerational study. *Journal of Child and Family Studies*, 21(3), 418–427. <https://doi:10.1007/s10826-011-9493-9>.
- Brown, L. S., & Wright, J. (2003). The relationship between attachment strategies and psychopathology in adolescence. *Psychology and psychotherapy*, 76(4), 351–367. <https://doi.org/10.1348/147608303770584728>.
- Conger, R. D., Wallace, L. E., Sun, Y., Simons, R. L., McLoyd, V. C., & Brody, G. H. (2002). Economic pressure in African American families: A replication and extension of the family stress model. *Developmental Psychology*, 38, 179–193. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.38.2.179>.
- Cyr, C., Euser, E. M., Bakermans-Kranenburg, M. J., & van IJzendoorn, M. H. (2010). Attachment security and disorganization in maltreating and high-risk families: A series of meta-analyses. *Development and Psychopathology*, 22, 87–108. <https://doi.org/10.1017/s0954579409990289>.
- Das Eiden, R., Teti, D. M., & Corns, K. M. (1995). Maternal working models of attachment, marital adjustment, and the parent–child relationship. *Child Development*, 66, 1504–1518. <https://doi.org/10.2307/1131660>.
- Erdim, L., İnal, S., Bozkurt, G. (2015). Psikiyatrik hastalığı olan ebeveynle yaşamının çocuklar üzerine etkisi. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 2(2): 233-240. <https://doi:10.17681/hsp.53760>.
- Güvenir, T., Özbek, A., Baykara, B., Arkar, H., Şentürk, B. & İncekaş, S. (2008). Güçler ve güçlükler anketinin Türkçe uyarlamasının psikometrik özellikleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15(2), 65-74.
- Hill, J. (2004). Parental psychiatric disorder and attachment. In M. Göpfert, J. Webster & M. Seeman (Eds.), *Parental psychiatric disorder: distressed parents and their families* (2nd ed., pp. 50-61). Cambridge University Press. <https://doi:10.1017/CBO9780511543838.006>.
- Howe D, Brandon M, Hinings D, Schofield G (1999). *Attachment Theory, child maltreatment and family support: A practice and assessment model*. Macmillan Press UK and Lawrence Erlbaum Associates. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-14975-9>.
- Kırimer, F., Akça, E. & Sümer, N. (2014). Orta çocuklukta anneye kaygılı ve kaçınan bağlanma : Yakın ilişkilerde yaşantılar envanteri-II orta çocukluk dönemi ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(33), 45–57.

- Leijdesdorff, S., van Doesum, K., Popma, A., Klaassen, R., & van Amelsvoort, T. (2017). Prevalence of psychopathology in children of parents with mental illness and/or addiction. *Current Opinion in Psychiatry*, 30(4), 312–317. <https://doi:10.1097/yco.0000000000000341>.
- Nakash-Eisikovits, O., Dutra, L. & Westen, D. (2000). Relationship between attachment patterns and personality pathology in adolescents. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 41,1111-1123. <https://doi.org/10.1097/00004583-200209000-00012>.
- Numanbayraktaroglu, S. (2010). *Language, self and context: Socio-historical constitution and interactional actualization of the self through discourse genres; the case of Turkish heteroglossia* [unpublished doctoral dissertation] University of Chicago.
- Oyserman, D., Mowbray, C.T., Meares, P.A. & Firminger, K.B. (2000). Parenting among mothers with a serious mental illness. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70(3), 296-315. <https://doi.org/10.1037/h0087733>.
- Parrigon, K. S., Kerns, K. A., Abtahi, M. M., & Koehn, A. (2015). Attachment and emotion in middle childhood and adolescence. *Psihologijske Teme*, 24(1), 27–50.
- Sampson, M., Villarreal, Y. & Padilla, Y. (2015). Association between support and maternal stress at one year postpartum: Does type matter? *Social Work Research*, 39(1), 49–60. <https://doi.org/10.1093/swr/svu031>.
- Selçuk, E., Günaydın, G., Sümer, N. & Uysal, A. (2005). Yetişkin bağlanma boyutları için yeni bir ölçüm: Yakın ilişkilerde Yaşantılar Envanteri-II'nin Türk örnekleminde psikometrik açıdan değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(16), 1–11.
- Sette, G., Coppola, G. & Cassiba, R. (2015). The transmission of attachment across generations: The state of art and new theoretical perspectives. *Scandinavian Journal of Psychology*, 56(3), 315-326. <https://doi:10.1111/sjop.12212>.
- Sümer, N. & Anafarta-Şendağ, M. (2009). Orta çocukluk döneminde ebeveynlere bağlanma, benlik algısı ve kaygı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24, 86-101.
- Sümer, N., Sakman, E., Harma, M. & Savaş, Ö. (2016). Turkish mothers' attachment orientations and mental representations of their children. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 34(1), 49-63. <https://doi.org/10.1080/02646838.2015.1092020>.
- Van IJzendoorn, M. H. & Bakermans-Kranenburg, M. J. (1997). Intergenerational transmission of attachment: A move to the contextual level. In J. Atkinson, K. J. Zucker (Eds.), *Attachment and psychopathology* (pp. 135-170). Guilford Press.
- Van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2018). Bridges across the intergenerational transmission of attachment gap. *Current opinion in psychology*, 25, 31–36. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2018.02.014>.

- Verhage, M. L., Fearon, R. M. P., Schuengel, C., van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Madigan, S., Roisman, G. I., Oosterman, M., Behrens, K. Y., Wong, M. S., Mangelsdorf, S., Priddis, L. E., & Brisch, K.-H. (2018). Examining ecological constraints on the intergenerational transmission of attachment via individual participant data meta-analysis. *Child Development, 89*(6), 2023–2037. <https://doi.org/10.1111/cdev.13085>.
- Walsh, J., Schofield, G., Harris, G., Vostanis, P., Oyeboode, F. & Coulthard, H. (2009). Attachment and coping strategies in middle childhood children whose mothers have a mental health problem: Implications for social work practice. *The British Journal of Social Work, 39*(1), 81–98. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcm090>.
- Yamane K., Yamashita H., Katsuki D. & Yoshida K. (2020) Parents with Psychiatric Conditions. In: E. Taylor, F. Verhulst, J. Wong, K. Yoshida, A. Nikapota (eds) *Mental Health and Illness of Children and Adolescents. Mental Health and Illness Worldwide*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-10-0753-8_24-1.
- Zachrisson, H.D. (2009). *Attachment in middle and late childhood. Measurement validation and relation to mental health problems* (Publication No. 167). [Doctoral dissertation, University of Oslo]. Norwegian Institute of Public Health Division of Mental Health.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Çalışmacıların Bilirkişilik Uygulamalarının Hâkimlerin Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi

Evaluation Of Social Workers' Expertise Practices From Judges' Perspectives

Nur Feyzal KESEN¹, Özkan BİLGİN²

¹Doçent Doktor, Selçuk Üniversitesi,
nfkesen@selcuk.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-6455-0293

²Doktora Öğrencisi, Selçuk
Üniversitesi, Öğretim Görevlisi,
Gümüşhane Üniversitesi,
ozkanbilgine@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-3824-3177

Başvuru: 20.07.2022
Kabul:04.04.2023

Atıf:
Kesen, N. F. ve Bilgin, Ö. (2023).
Sosyal çalışmacıların bilirkişilik
uygulamalarının hâkimlerin bakış
açısıyla değerlendirilmesi. *Toplum ve
Sosyal Hizmet*, 34(2), 469-488. DOI:
10.33417/tsh.1145866

ÖZ

Adli sosyal çalışmacılar, yargı içerisinde soruşturma süreçlerinde ve mahkemelerde bilirkişi olarak görev yapmaktadır ve uzmanlık bilgisi ile yaptığı değerlendirmelerle yargı kararlarına etki etmektedir. Bu araştırmanın temel amacı adli sosyal çalışmacıların bilirkişilik görevlerini hâkimlerin bakış açısıyla incelemektir. Araştırmaya adli yargıda görev yapan 60 hâkim katılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacılar tarafından hazırlanan ve 13 sorudan oluşan anket formu yüz yüze yapılan görüşmelerle doldurularak yanıtlar aranmaya çalışılmıştır. Tarama modeli bir araştırma şeklinde tasarlanan araştırmada, elde edilen yanıtlar SPSS 21 paket programı kullanılarak analiz edilmiş ve veriler frekans dağılımları şeklinde analiz edilmiştir. Araştırma sonucuna göre; adli sosyal çalışmacıların mahkemelerde sözlü değerlendirme yaparak ve rapor düzenleyerek bilirkişilik yaptığı, bilirkişi olarak düzenledikleri raporların mahkeme kararlarına önemli düzeyde etki ettiği, korunmaya ihtiyacı olan çocuk, suçta sürüklenen çocuk, velayet düzenlemesi, kişisel ilişki kurulması, aile hukukundan doğan yükümlülüğün ihlali, evlat edinme ve vasi tayini konularında bilirkişi olarak görüş ve değerlendirmelerine başvurulduğu ve adli sosyal çalışmacıların bilirkişilik görevlerini yerine getirirken çeşitli hususlarda yetersiz kaldıkları bulunmuştur. Elde edilen bulgular doğrultusunda sorunun çözümüne yönelik bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Adli sosyal çalışma, yargılama süreci, bilirkişilik, bilirkişi raporları

ABSTRACT

Forensic social workers work as experts in the investigation processes and courts within the judiciary and influence the judicial decisions with their expert knowledge. The main purpose of this research is to examine the expertise of forensic social workers from the perspective of judges. 60 judges working in the judiciary participated in the research. In the collection of research data, a questionnaire consisting of 13 questions prepared by the researchers was filled in face-to-face interviews and answers were sought. In the research, which was designed as a survey model research, the answers obtained were analyzed using the SPSS 21 package program and the data were analyzed in the form of frequency distributions. According to the results of the research; juveniles in need of protection, juvenile delinquents, custody arrangement, establishment of personal relations, violation of obligations arising from family law, adoption and guardian It has been found that the opinions and evaluations of the forensic social workers are sought in the appointment of experts and that forensic social workers are inadequate in various aspects while fulfilling their expert duties.

Keywords: Forensic social work, trial process, expert witness, expert reports

GİRİŞ

Adli sosyal çalışma “sosyal çalışmanın hukuk ve hukuk sistemleriyle ilgili soru ve konulara uygulanması” şeklinde tanımlanmıştır (NOFSW, 2021). Adli sosyal çalışmacıların adli sistem içerisindeki en temel görevlerinden birisi “davada tanıklık etmektir” (Ashford, 2015:1119-1120; Barker ve Branson, 2013:15). Türkiye’deki hukuk sistemi içerisinde “bilirkişilik” kavramı ile ifade edilen bu görev, bilirkişinin statüsü açısından ülkelere göre bazı değişiklikler göstermektedir. Bilirkişinin kim tarafından tayin edileceği ülkedeki hukuk sistemine göre farklılık göstermekle birlikte, bu durumu bilirkişinin tarafsızlığı ve bilirkişinin görüşü de belirlemektedir. Uzman tanıklık ve taraf bilirkişiliği gibi isim, statü ve tayin edilme biçimi yönünden farklılık gösteren uygulamanın ülkemizdeki adı mahkeme bilirkişiliğidir. Bilirkişi kavramı ise mahkeme tarafından tayin edilen “mahkeme bilirkişisi”dir (Toroman, 2013:126).

Bilirkişilik ve bilirkişilik uygulamaları özel bir deneyim ve teknik bilgiye ihtiyaç duyulan bir alandır. Bu nedenle adli sosyal çalışmacıların bilirkişilik uygulamalarında özel bir eğitim alması gerektiği vurgulanmaktadır (Munson, 2015). Sosyal çalışmanın geniş bir uygulama alanı olmasına rağmen 1980’lerden önce sosyal çalışmacılar nadiren yasal süreçlerde bilirkişi/uzman olarak yer almıştır. Duruşmalardaki bu bilirkişilik/uzmanlık uygulaması ilk başlarda çocuğun velayeti ve çocuk koruma vakaları ile sınırlı olmuştur. 1980’lerin ortalarına gelindiğinde ise sosyal çalışma profesyonelleri birkaç farklı uygulama alanında bilirkişi olarak tanınmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda sosyal çalışmacılar duruşmalarda bilirkişi/uzman olarak nitelendirilmiştir. Böylece sosyal çalışmacıların profesyonel duruşu geliştirilerek, bilirkişi/uzman olarak nitelendirilen diğer profesyonellerle birlikte duruşmalarda kanısını/değerlendirmesini açıklayan, karar ve hükümleri etkileyen uzman olmuşlardır (Gothard, 1989). Özellikle çocuk istismarı vakalarında sosyal çalışmacılar, çocuk cinsel istismarının temelini açıklayan uzmanlar olarak diğer profesyonellere göre daha düzenli bir şekilde uzman tanık ve bilirkişi olarak mahkeme jürisine bilgilendirmede bulunmuşlardır. Bu durum, duruşmalarda sosyal çalışmacıları özellikle çocuk cinsel istismarı vakalarında artan bir talepte bilirkişi haline getirmiştir (Mason, 1992).

Ülkemizde bilirkişilik alanını düzenleyen hukuki belgeler incelendiğinde 2016 yılında yürürlüğe giren Bilirkişilik Kanunu ve 2018 yılında yayınlanan Bilirkişilik Yönetmeliği ile bilirkişilik uygulamasının yürütüldüğü görülmektedir. Bilirkişilik Kanunu’nun 2.maddesinde bilirkişi “Çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâllerde oy ve görüşünü sözlü veya yazılı olarak vermesi için başvurulan gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi” olarak tanımlanmıştır (Bilirkişilik Kanunu, 2016). Bu açıdan yargılama mercileri tarafından ihtiyaç duyulan konuda özel ve teknik bilgi sahibi olduğu değerlendirilen sosyal çalışmacıların bilirkişi olarak görüş ve değerlendirmesine başvurulmaktadır. Adli sistem içerisinde sosyal çalışmacılar bilirkişilik görevlerini “rapor düzenleyerek, sözlü değerlendirme yaparak veya mağdurun beyanına eşlik ederek” yerine getirmektedir (Bilgin ve Kılıç, 2018:153).

Ülkemizde bilirkişiliğe kabulde aranan bazı genel ve özel şartlar bulunmaktadır. Bu şartlar arasında en dikkat çekici olanı bilirkişinin “bilirkişilik yapacağı uzmanlık alanında en az beş yıl fiilen çalışmış olması ve bilirkişilik temel eğitimini almış olmasıdır” (Bilirkişilik Kanunu, 2016). Sosyal çalışmacıların bilirkişiliğe kabul edilmesi ve bilirkişilik görevini yerine getirmesi konusunda özel şartlar olarak da uzmanlık yapacağı alanda tanımlanan nitelik kodu belirtilmiştir. Bilirkişilik Daire Başkanlığı tarafından her yıl yayınlanan temel ve alt uzmanlık alanlarını tanımlayan nitelik kodları tablosunda, sosyal çalışmacıların bilirkişi olarak görev yapacağı nitelik kodu “sosyal hizmetler” alanı olarak tanımlanmıştır. Ancak bu kod ile tanımlanan uzmanlık alanına tıpkı 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nda yapılan “sosyal çalışma görevlisi” tanımında olduğu gibi farklı meslek mensuplarının eklendiği görülmektedir (Çocuk Koruma Kanunu, 2005). Bilirkişilik Daire Başkanlığı tarafından yayınlanan nitelik kodlarında belirtildiği üzere “sosyal hizmetler” alanında “üniversitelerin ön lisans ve lisans düzeyinde eğitim veren sosyal hizmet, psikolojik danışmanlık, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi veya aile ve tüketici bilimleri bölümlerinden mezun olan kişilerin” genel şartları sağlama durumunda bilirkişi olarak görev yapabileceği belirtilmiştir (Bilirkişilik Daire Başkanlığı, 2021a). Sosyal hizmetler nitelik kodunda yapılan bu tanımlama, sosyal hizmetler alanında özel ve teknik bilgisi olmayan kişilerin bilirkişi olarak görev yapabileceği anlamına gelmektedir.

Sosyal hizmetler alanında bilirkişi olarak görev yapan sosyal çalışmacı bilirkişilerin sayısı gün geçtikçe artış göstermektedir. 2018 yılında bilirkişilik siciline kayıtlı sosyal çalışmacı/sosyal hizmet uzmanı sayısı 111 iken (Bilirkişilik Daire Başkanlığı, 2018: aktaran Bilgin ve Kılıç, 2018) 2021 yılında bu sayının 286’ya yükseldiği görülmektedir (Bilirkişilik Daire Başkanlığı, 2021b). Ancak “sosyal hizmetler” alanına bilirkişi olarak kaydolan diğer meslek gruplarının sayısında sosyal çalışmacılardaki kadar olmasa da belirgin bir artış söz konusudur. 2018 yılında 111 sosyal çalışmacı/sosyal hizmet uzmanının yanı sıra beş farklı meslek grubundan kişinin “sosyal hizmetler” nitelik koduna bilirkişi olarak kaydolduğu görülürken, 2021 yılında 116 kişinin farklı meslek grubundan “sosyal hizmetler” nitelik koduna bilirkişi olarak kaydolduğu görülmektedir.

Bilirkişilerin görevlerini bilirkişi raporu düzenleyerek yerine getirmesi durumunda ilgili raporun genel olarak hangi genel başlıkları içereceği (görevlendirmeyi yapan merci, incelenmesi talep edilen konu, raporu düzenleyen bilirkişiye ait bilgiler vb.) bilirkişilik alanını düzenleyen hukuki belgelerde açıklanmıştır. Buna göre bilirkişi raporunda özellikle “görevlendirmeyi yapan merci, dosya numarası, yargılamanın taraflarına ait bilgiler, görevlendirme tarihi ve süresi, incelemenin konusu, bilirkişiden gözlemlenmesi ve incelenmesi istenen maddi unsurlar, inceleme yöntemi, bilimsel ve teknik dayanaklar, gerekçeli sonuç, raporun düzenlenme tarihi, bilirkişinin adı, soyadı, unvanı, sicil numarası ve imzası” şeklindeki bilgilerin yer alması gerekmektedir (Bilirkişilik Yönetmeliği, 2017). Sosyal çalışmacılar tarafından bilirkişilik görevi kapsamında düzenlenen sosyal inceleme raporunun “formel bilgiler” bölümünün “raporun yasal dayanağı, kimlik bilgileri, kullanılan kaynaklar ve bilgi toplama yollarından” oluşması beklenmektedir (Kırımsoy vd., 2013:288). Özel ve teknik bilgisine

başvurulan bilirkişi, mesleki değerlendirmesinin gerektirdiği şekilde farklı başlık ve bölümler ekleyerek raporunu hazırlayabilmektedir. Nihayetinde sosyal çalışmacılar tarafından düzenlenen bilirkişi raporlarının, görevlendirmeyi yapan merci tarafından yöneltilen soruları mesleki uzmanlık bilgisi ile cevaplaması gerekmektedir.

Mahkemede bilirkişi olarak sözlü görüş ve değerlendirmesine başvurulmuş sosyal çalışmacıların sahip olduğu özel ve teknik bilgisi doğrultusunda vaka hakkında değerlendirme yaparak adli makamları görüş ve önerileri ile bilgilendirmesi gerekmektedir. Mahkemelerde duruşmada görevlendirilerek bilirkişilik görevini yerine getirecek adli sosyal çalışmacıdan bu görevi kapsamında bir dizi mesleki faaliyeti gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Bunlar; “duruşma öncesi dava dosyasını inceleyerek vaka hakkında bilgi edinmek, müracaatçı ile duruşma öncesi ön görüşme yapmak, müracaatçının duruşma sürecinde olumsuz yönde etkileneceği durumların farkına varmak ve mahkeme başkanını/hâkimini bilgilendirmek, müracaatçının duruşmada dinlenilmesi için hazır hale getirmek, mahkeme tarafından sorulan sorulara aracılık ederek müracaatçının bilişsel kapasitesine uygun bir şekilde sorulmasını ve aktarımını sağlamak, müracaatçının kendini açık bir şekilde ifade etmesini sağlamaktır” (Kırımsoy vd., 2013:283). Duruşmada bilirkişiye başvurulması gereken konular dava dosyasına göre farklılık göstermektedir. Uygulamada ise çoğunlukla adli sosyal çalışmacılar mağdur çocukların duruşmadaki ifade sürecine bilirkişi olarak eşlik etmektedir. Bu uygulamanın dayanağı da 2004 yılında yürürlüğe giren Ceza Muhakemesi Kanunu’nda ve 2005 yılında yürürlüğe giren Çocuk Koruma Kanunu’nda belirtilmiştir. Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 236/3. maddesinde “Mağdur çocukların veya işlenen suçun etkisiyle psikolojisi bozulmuş olan diğer mağdurların tanık olarak dinlenmesi sırasında psikoloji, psikiyatri, tıp veya eğitim alanında uzman bir kişi bulundurulur” hükmü gereğince göre suç mağduru çocukların dinlenmesi veya ifadesinin alınması sırasında çocuğun yanında uzman bulundurulması gerektiği belirtilmiştir (Ceza Muhakemesi Kanunu, 2004). Çocuk Koruma Kanunu’nun 22/2. maddesinde ise “mahkeme hâkimi tarafından çocuğun sorgusu veya çocuk hakkında yürütülen işlemler sırasında çocuğun yanında sosyal çalışma görevlisinin bulundurulabileceği” belirtilmiştir (Çocuk Koruma Kanunu, 2005). Bu nedenle sosyal çalışmacılar, mağdur çocukların ifade süreçlerinde çocuğun refahı açısından aynı zamanda yasal bir zorunluluk olarak bulunmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Yukarıda belirtilen tüm bilgiler çerçevesinde bu araştırmanın amacı hâkimlerin bakış açısından sosyal çalışmacılar tarafından gerçekleştirilen bilirkişilik uygulamalarının değerlendirilmesidir. Böylece bu konuda görülen eksiklikler tespit edilerek konu hakkında çözüm önerileri sunmak amaçlanmıştır.

Araştırmanın alt amaçları doğrultusunda şu sorulara cevap aranmaktadır:

1. Araştırmaya katılan hâkimlerin görev yaptıkları mahkemeler hangileridir ve meslekte geçirdikleri süre ne kadardır?

2. Hâkimlere göre il düzeyinde bilirkişi olarak görevlendirilecek yeterli sayıda sosyal çalışmacı bulunmakta mıdır?
3. Hâkimler bilirkişi olarak sosyal çalışmacıların görüş ve değerlendirmesine ne sıklıkla başvurmaktadır?
4. Hâkimler bilirkişi olarak sosyal çalışmacıların görüş ve değerlendirmesini daha çok ne şekilde talep etmektedir?
5. Sosyal çalışmacılar tarafından düzenlenen bilirkişi raporlarında hâkimlerin gözlemlediği eksiklikler nelerdir?
6. Sosyal çalışmacıların duruşmada bulunarak yerine getirdikleri bilirkişilik görevlerinde hâkimlerin gözlemlediği eksiklikler nelerdir?
7. Hâkimler sosyal çalışmacıların düzenlediği bilirkişi raporlarını rapor düzeni açısından yeterli görmekte midir?
8. Hâkimler sosyal çalışmacıların düzenlediği bilirkişi raporlarını içerdiği mesleki değerlendirme açısından nasıl görmektedir?
9. Hâkimlere göre sosyal çalışmacılar tarafından düzenlenen bilirkişi raporları mahkeme kararlarına ne düzeyde etki etmektedir?
10. Hâkimler bilirkişi olarak sosyal çalışmacıların görüş ve değerlendirmelerine hangi konularda başvurmaktadır?
11. Hâkimler sosyal çalışmacıları sosyal hizmetler nitelik kodunda yer alan diğer mesleklerden ayırt edebilmekte midir?
12. Hâkimler sosyal hizmetler alanına giren vakalarda hangi meslek grubundan uzmanları bilirkişi olarak görevlendirmektedir veya görevlendirmeyi düşünmektedir?

YÖNTEM

Araştırma, nicel yöntemler arasında yer alan tarama modeline göre tasarlanmıştır (Karasar, 2020). Bu modelde bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanması amaçlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2020). Tekil tarama modeli çok sayıda bireyden oluşan evren hakkında genel bir kaniya varmak amacıyla evrenden belirli bir grup, örnek veya örneklem alınarak gerçekleştirilen tarama çalışmasıdır (Karasar, 2020). Tasarlanan araştırma, veri toplama sürecini tek seferde gerçekleştirerek evrene dair çıkarımlarda bulunmayı amaçladığından tekil tarama modelleri arasında yer alan kesitsel türde bir araştırma özelliği yansıtmaktadır.

Çalışma Grubu

Araştırmada olasılıksız (seçkisiz olmayan) örnekleme metodu kullanılarak katılımcılara kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Olasılıksız örnekleme yöntemi ile seçilen olay ya da olgular anlaşılmaya ve bunlar arasındaki ilişkiler keşfedilmeye çalışılmaktadır. Kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılan katılımcılar belli bir amaç doğrultusunda seçilmiş ve bilgi açısından zengin olan

anahtar kişiler aracılığıyla başka bir temas noktasına ulaşılmıştır (Büyüköztürk vd., 2020; Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2020).

Araştırmaya dâhil edilme kriterleri şu şekildedir: (1) adli yargıda hâkim olarak görev yapıyor olmak, (2) sosyal çalışmacıların bilirkişi olarak görev alabileceği mahkemelerde (Çocuk Mahkemesi, Aile Mahkemesi, Asliye Hukuk Mahkemesi, Sulh Hukuk Mahkemesi, Asliye Ceza Mahkemesi, Ağır Ceza Mahkemesi, Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi) görevli olmak ve (3) daha önce sosyal çalışmacıların bilirkişi olarak görüşüne başvurmuş olmaktır. Araştırmaya katılan mahkeme hâkimleri; suça sürüklenen çocuk, korunmaya ihtiyacı olan çocuk, velayet, çocukla kişisel ilişki düzenlenmesi, evlat edinme, aile hukukundan doğan yükümlülüğün ihlali ve vasi tayini şeklindeki dava konularına bakan mahkemelerde fiilen görev yapmaktadır

Adli yargı içerisinde ilk derece mahkemeler olarak değerlendirilen tüm mahkemelerde görev yapan toplam hâkim sayısı 2020 yılı için 9.121 olarak belirtilmektedir. Örneklem grubuna dahil edilen mahkeme sayılarına bakıldığında ise ülkemizde 2020 yılı sonu itibariyle faal olan 81 Çocuk Mahkemesi, 382 Aile Mahkemesi, 1.141 Asliye Hukuk Mahkemesi, 785 Sulh Hukuk Mahkemesi, 1.749 Asliye Ceza Mahkemesi, 502 Ağır Ceza Mahkemesi ve 12 Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi bulunmaktadır (Hâkimler ve Savcılar Kurulu, 2021). Bu mahkemelerde görevli olan toplam hâkim sayısı konusunda net bir bilgi elde edilememiştir. Araştırma kapsamında bu mahkemelerde görev yapan 60 (altmış) adli yargı hâkimi ile birebir/yüz yüze yapılmıştır. Örneklem sayısı bakımından araştırma sonuçlarının evrene genellenemeyeceği ancak evrene dair fikir vereceği düşünülmektedir. Bu nedenle sonuçlar daha çok katılımcıları kapsayan veriler sunmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Aracı

Araştırma verilerini toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen ve 13 sorudan oluşan anket formu kullanılmıştır. Sorulardan 11 tanesi çoktan seçmeli kapalı uçlu, 2 tanesi ise açık uçludur. Açık uçlu sorular araştırılan konuyla ilgili olarak yansız ve ayrıntılı cevapların toplanmasını amaçlayan yorumlama türünde ve listeleme türünde sorulardır (Büyüköztürk vd., 2020). Kapalı uçlu sorular ise sınıflama, sıralama ve dereceleme türünde sorulardan oluşmaktadır.

Anket oluşturma sürecinde hazırlanan sorular ile ilgili olarak “sosyal hizmetler” temel uzmanlık alanında bilirkişilik uygulamaları gerçekleştiren 4 sosyal çalışmacı ve adli yargıda görev yapan 3 hâkimin görüşü alınarak araştırma sorularına son hali verilmiştir. Son hali verilen anket soruları için ön uygulama 6 hâkimle gerçekleştirilmiştir.

Veriler 15.04.2021-29.06.2021 tarihleri arasında yüz yüze gerçekleştirilen görüşmelerle toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 21 paket programına aktararak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler (frekans, yüzde) kullanılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Adli sistem içerisinde sosyal çalışmacılar; ceza davaları için soruşturma ve kovuşturma evresinde, hukuk davalarında ise yargılama aşamasında bilirkişi olarak görev yapabilmektedir. Araştırmanın sınırlılıklarından ilki adli sosyal çalışmacıların bilirkişilik uygulamalarının yalnızca ceza ve hukuk davaları için mahkeme boyutunda araştırılması, ikincisi ise bu araştırmanın hukuk sistemi içerisinde yalnızca adli yargıda görev yapan hâkimlerle yapılmış olmasıdır. Ancak sosyal çalışmacılar, mahkeme aşamasının yanı sıra soruşturma aşamasında da bilirkişi olarak görev yapmaktadır. Araştırmanın diğer bir sınırlılığı ise örneklem sayısının az olmasıdır. Bu yönüyle bu araştırma sadece bu çalışmaya katılan hâkimlerin sübjektif görüşlerini yansıtmaktadır.

BULGULAR

Tablo 1: Hâkimlerin Görev Yaptığı Mahkeme ve Meslekte Geçirdikleri Süreye Dair Bilgiler

Değişken	N	%
Görev Yapılan Mahkeme		
Çocuk Mahkemesi	2	3,3
Aile Mahkemesi	8	13,3
Asliye Hukuk Mahkemesi	15	25
Sulh Hukuk Mahkemesi	2	3,3
Asliye Ceza Mahkemesi	18	30
Ağır Ceza Mahkemesi	15	25
Görev Süresi		
1-3 yıl arası	24	40
4-6 yıl arası	28	46,7
7-9 yıl arası	2	3,3
10 yıl veya üzeri	6	10
TOPLAM	60	100

Araştırmaya dâhil edilen mahkemeler arasında yalnızca Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi hâkimi ile görüşme gerçekleştirilememiştir. Bunun dışında araştırmaya katılan hâkimlerin görev yaptıkları mahkemelere bakıldığında %30'unun Asliye Ceza Mahkemesi, %25'inin Ağır Ceza Mahkemesi, yine %25'inin Asliye Hukuk Mahkemesi, %13'ünün Aile Mahkemesi, %3,3'ünün Sulh Hukuk Mahkemesi ve %3,3'ünün Çocuk Mahkemesi hâkimi olduğu görülmektedir. Ancak Çocuk Mahkemesi ve Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi gibi ihtisas mahkemelerinin bulunmadığı durumlarda, suça sürüklenen çocuklar hakkındaki dava dosyalarına, eylemin cezai karşılığına göre Asliye Ceza Mahkemeleri ve Ağır Ceza Mahkemeleri bakmaktadır. Araştırmaya katılan hâkimlerin meslekte geçirdikleri süreye bakıldığında %46,7'sinin 4-6 yıl arası bir süre, %40'ının 1-3 yıl arası %10'unun 10 yıl veya daha üzeri ve %3,3'ünün 7-9 yıl arası görev yaptıkları görülmektedir.

Tablo 2: Hâkimlere göre il düzeyinde bilirkişi olarak görevlendirilecek yeterli sayıda sosyal çalışmacı bulunması durumuna dair bilgiler

Değişken	N	%
Sosyal Çalışmacı Bulunma Durumu		
Yeterli	21	35
Kısmen yeterli	19	31,7
Yetersiz	16	26,7
Fikrim yok	4	6,7
TOPLAM	60	100

Araştırmaya katılan hâkimlere il düzeyinde bilirkişilik sicilinde kayıtlı yeterli sayıda bilirkişi sosyal çalışmacı bulunup bulunmadığı sorulduğunda yalnızca %35'i yeterli sayıda bilirkişi sosyal çalışmacı olduğunu belirtirken %31,7'si kısmen yeterli olduğunu, %26,7'si yetersiz olduğunu belirtmiştir.

Tablo 3: Hâkimlerin sosyal hizmet vakaları hakkında sosyal çalışmacıların bilirkişi olarak görüş ve değerlendirmesine başvurma sıklığına dair bilgiler

Değişken	N	%
Başvurma Sıklığı		
Sıklıkla	33	55
Zaman zaman	15	25
Nadiren	10	16,7
Hiçbir zaman	2	3,3
TOPLAM	60	100

Araştırmaya katılan hâkimlerin görev yaptığı mahkemelerde "korunmaya ihtiyacı olan çocuk, suça sürüklenen çocuk, velayet, vesayet, aile hukukundan doğan yükümlülüğün ihlali ve evlat edinme" şeklinde sosyal hizmet alanıyla ilgili dava dosyalarında sosyal çalışmacıların bilirkişi olarak görüş ve değerlendirmelerine ne sıklıkla başvurdukları sorulduğunda; %55'i sıklıkla, %25'i zaman zaman ve %16,7'si nadiren başvurduğunu, %3,3'ü ise hiçbir zaman başvurmadığını belirtmiştir.

Tablo 4: Hâkimlerin bilirkişi olarak sosyal çalışmacıların değerlendirmesini en sık talep etme şekline dair bilgiler

Değişken	N	%
Başvurma Şekli		
Rapor talep ederek	38	63,3
Sözlü değerlendirme/Görüş bildirme	22	36,7
TOPLAM	60	100

Araştırmaya katılan hâkimlere sosyal hizmet vakalarında sosyal çalışmacıların bilirkişi olarak görüş ve değerlendirmelerine sıklıkla ne şekilde başvurdukları sorulduğunda; %63,3'ü bilirkişi

raporu talep ederek, %36,7'si sözlü değerlendirme/görüş bildirme şeklinde başvurduğunu belirtmiştir.

Tablo 5: Sosyal Çalışmacılar Tarafından Düzenlenen Bilirkişi Raporlarında Hâkimlerin Gözlemediği Eksiklikler

Konu	İfade	N*	%
Raporun İçerik ve Biçimi	Şablon ifadeler kullanılması	16	26,6
	Yetersiz rapor hazırlanması	11	18,3
	Yalnızca taraf beyanlarını içermesi	3	5
	Tedbirleri açık şekilde önermemesi	5	8,3
	Neden-sonuç ilişkisi kurulmaması	5	8,3
	Gereksiz detaylara yer verilmesi	3	5
	Nesnel olmaması	5	8,3
	Mesleki değerlendirme yapılmaması	6	10
Bilirkişi raporlarının çelişmesi	1	1,6	
Hukuki Yönü	Hukuki bilginin yetersiz olması	5	8,3
	Hukuk dilinde aktarmada yetersizlik	1	1,6
	Hukukçularla yetersiz düzeyde iletişim	1	1,6
	Yargılamaya etkisinin bilinmemesi	6	10
Uzmanlık Bilgisi	Yeterli sayıda bilirkişi bulunmaması	7	11,6
	Uzmanlaşma eksikliği	5	8,3
	Mesleki yeterliliğin bulunmaması	6	10
	Bilirkişilik konusunda bilgi eksikliği	2	3,3
Görüşme	Görüşme sayısının artırılması gerektiği	6	10
	Görüşmelerin detaylı yapılması gerektiği	4	6,6
Gözlem	Yaşam alanının gözlenmesi gerektiği	2	3,3
	Gözlemin detaylı yapılması gerektiği	1	1,6
	Gözlem sayısının artırılması gerektiği	3	5
Sosyal İnceleme	Sosyal inceleme yapılmaması	6	10
Dosya İnceleme	Dava dosyasını yetersiz inceleme	6	10

*Çoklu yanıt içerdiği için N sayısı örneklem hacmini geçmektedir

Adli sosyal çalışmacıların bilirkişi raporu düzenleyerek yerine getirdikleri bilirkişilik görevleri konusunda görülen eksiklikleri belirlemek amacıyla sorulan açık uçlu soruya verilen cevaplar, belirtilme sıklığına göre alt konulara ayrılarak Tablo 5'te frekans dağılımları şeklinde verilmiştir. Tablodaki veriler incelendiğinde; hâkimler tarafından en sık belirtilen konunun raporun içerik ve

biçimi konusunda şablon ifadeler kullanılması (%26,26) ve yetersiz rapor hazırlanması (%18,3) olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Sosyal Çalışmacılar Tarafından Duruşmada Yerine Getirilen Bilirkişilik Görevlerinde Hâkimlerin Gözlemlediği Eksiklikler

Konu	İfade	N*	%
Duruşmada Bilirkişilik	Duruşma öncesi görüşme yapılmaması	4	6,6
	Duruşmada şablon değerlendirmeler	2	3,3
	Duruşmaya geç kalma	1	1,6

*Çoklu yanıt içerdiği için N sayısı örneklem hacmini geçmektedir

Adli sosyal çalışmacıların duruşmada sözlü değerlendirme şeklinde yerine getirdiği bilirkişilik görevlerinde hâkimler tarafından en sık belirtilen sorunun sosyal çalışmacıların duruşma öncesi müracaatçı ile ön görüşme yapmamış olmasıdır (%6,6).

Bilirkişi raporu düzenleyerek ve duruşmada sözlü değerlendirme yaparak yerine getirilen bilirkişilik görevlerine dair hâkimlerin yaptığı değerlendirmeler, adli sosyal çalışmacılar tarafından yerine getirilen bilirkişilik görevlerinin mesleki açıdan bilimsel ve etkili bir şekilde yapılması konusunda bir dizi önerinin getirilmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Tablo 7: Hâkimlere göre sosyal çalışmacıların düzenlediği bilirkişi raporlarının rapor düzeni açısından yeterli görülme durumuna dair bilgiler

Değişken	N	%
Rapor Düzeni Açısından		
Evet yeterli	30	50
Kısmen yeterli	30	50
Yetersiz	-	-
TOPLAM	60	100

Araştırmaya katılan hâkimlere sosyal çalışmacılar tarafından düzenlenen bilirkişi raporlarının raporun başlıkları, bölümleri, alt başlıkları, değerlendirme ve öneri bölümleri şeklinde raporun düzeni açısından yeterli olup olmadığı sorulduğunda; %50'si raporların düzen açısından yeterli olduğunu, %50'si ise raporların düzen açısından kısmen yeterli olduğunu belirtmiştir. Sosyal çalışmacıların düzenlediği bilirkişi raporlarının rapor düzeni açısından yetersiz olduğunu belirten hâkim bulunmamaktadır.

Tablo 8: Hâkimlere göre sosyal çalışmacıların düzenlediği bilirkişi raporlarının yeterli mesleki değerlendirme içermesi hakkında değerlendirmesine dair bilgiler

Değişken	N	%
Yeterli Mesleki Değerlendirme		
Evet içerir	23	38,3
Kısmen içerir	33	55
Hayır içermez	4	6,7
TOPLAM	60	100

Araştırmaya katılan hâkimlere sosyal çalışmacılar tarafından düzenlenen bilirkişi raporlarının özel ve teknik bilgisi doğrultusunda vakayı yorumlama, kuramsal dayanaklarla nedensel açıklamalarda bulunma, sorunun çözümüne dair bilimsel önerilerde bulunma şeklinde yeterli mesleki değerlendirme içerip içermediği sorulduğunda; %38,3'ü yeterli mesleki değerlendirme içerdiğini ve %55'i kısmen yeterli mesleki değerlendirme içerdiğini belirtirken, %6,7'si yeterli mesleki değerlendirme içermediğini belirtmiştir.

Tablo 9: Hâkimlere göre sosyal çalışmacıların düzenlediği bilirkişi raporlarının mahkeme kararlarına ne derece etki ettiğine dair bilgiler

Değişken	N	%
Karara Etki Düzeyi		
Önemli düzeyde etki etmekte	31	51,7
Kısmen etki etmekte	29	48,3
Etki etmemekte	-	-
TOPLAM	60	100

Araştırmaya katılan hâkimlere göre “korunmaya ihtiyacı olan çocuk, suça sürüklenen çocuk, velayet, vesayet, aile hukukundan doğan yükümlülüğün ihlali ve evlat edinme” şeklindeki sosyal hizmet vakalarında bilirkişi olarak görevlendirdikleri sosyal çalışmacıların hazırladığı bilirkişi raporlarının mahkeme kararına etkisi sorulduğunda; %51,7'si önemli düzeyde etki ettiğini, %48,3'ü ise kısmen etki ettiğini belirtmiştir. Sosyal çalışmacıların düzenlediği bilirkişi raporlarının mahkeme kararlarına etki etmediğini belirten hâkim bulunmamaktadır.

Tablo 10: Hâkimlerin sosyal çalışmacıların bilirkişi olarak mesleki görüş ve değerlendirmelerine başvurduğu konulara dair bilgiler

Değişken	N*	%
Başvurulan Dava Konusu		
Suçta sürüklenen çocuk	36	60
Velayet	26	43,3
Korunmaya ihtiyacı olan çocuk	47	78,3
Kişisel ilişki kurulması	25	41,6
Vasi tayini	11	18,3
Evlat edinme	12	20
Aile hukukundan doğan yükümlülüğün ihlali	16	26,6

*Çoklu yanıt içerdiği için N sayısı örneklem hacmini geçmektedir

Araştırmaya katılan hâkimlere görev yaptıkları mahkemelerde bilirkişi olarak sosyal çalışmacıların mesleki görüş ve değerlendirmelerine başvurduğu konular sorulduğunda; %78,3'ü korunmaya

ihtiyacı olan çocuk, %60'ı suça sürüklenen çocuk, %43,3'ü velayet, %41,6'sı kişisel ilişki kurulması, %26,6'sı aile hukukundan doğan yükümlülüğün ihlali, %20'si evlat edinme ve %18,3'ü vasi tayini konularında bilirkişi olarak sosyal çalışmacıların görüş ve değerlendirmelerine başvurduklarını belirtmiştir.

Tablo 11: Hâkimlerin sosyal çalışmacıları sosyal hizmetler nitelik kodunda yer alan diğer meslekler arasından ayırt etme bilgisi

Değişken	N	%
Ayırt Etme Durumu		
Ayırt edebilirim	32	53,3
Ayırt edemem	16	26,7
Fikrim yok	12	20
TOPLAM	60	100

Araştırmaya katılan hâkimlere sosyal çalışmacıların mesleki bilgisini “sosyal hizmetler” alanında bilirkişi olarak görev yapan diğer meslek uzmanlarından (rehberlik ve psikolojik danışmanlık, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, aile ve tüketici bilimleri mezunları) ne derece ayırt ettikleri sorulduğunda; %53,3'ü sosyal çalışmacıların bilgi ve uzmanlık alanını ayırt edebildiğini belirtirken %26,7'si ayırt edemediğini belirtmiştir. %20'si ise konu hakkında herhangi bir fikrinin olmadığını ifade etmiştir.

Tablo 12: Hâkimlerin sosyal hizmetler alanına giren vakalarda görevlendirdiği veya görevlendirmeyi düşündüğü mesleklere dair bilgiler

Değişken	N*	%
Meslekler		
Aile ve Tüketici Bilimleri	5	8,3
Çocuk Gelişimi Uzmanı	35	58,3
Psikolog	46	76,7
Psikolojik Danışman	32	53,3
Sosyal Çalışmacı/Sosyal Hizmet Uzmanı	52	86,7
Sosyolog	14	23,3

*Çoklu yanıt içerdiği için N sayısı örneklem hacmini geçmektedir

Araştırmaya katılan hâkimlere; Bilirkişilik Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan Bilirkişilik Temel ve Alt Uzmanlık Alanları tablosunda “sosyal hizmetler” temel uzmanlık alanda yer alan meslek gruplarının “Üniversitelerin lisans veya ön lisans eğitimi veren fakültelerinin sosyal hizmet, rehberlik ve psikolojik danışmanlık, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi veya aile ve tüketici bilimleri bölümünden mezun olmak” şeklinde sıralandığı; bu kapsamda mahkemelerinde görülen korunmaya ihtiyacı olan çocuk, suça sürüklenen çocuk, velayet, kişisel ilişki kurulması, evlat edinme, vasi tayini, aile hukukundan doğan yükümlülüğün ihlali şeklindeki dava konularında bu

meslek gruplarından hangilerini bilirkişi olarak görevlendirdikleri veya görevlendirmeyi düşündükleri sorulmuştur. Çoktan seçmeli sorulara verilen yanıtlar değerlendirildiğinde; %86,7'si sosyal çalışmacıları/sosyal hizmet uzmanlarını, %76,7'si psikologları, %58,3'ü çocuk gelişim uzmanlarını, %53,3'ü psikolojik danışmanları, %23,3'ü sosyologları, %8,3'ü aile ve tüketici bilimleri mezunlarını görevlendirdiklerini veya görevlendirmeyi düşündüklerini belirtmiştir.

TARTIŞMA

Adli sosyal çalışma alanında sosyal çalışmacılar tarafından yerine getirilen bilirkişilik uygulamalarının hâkimlerin bakış açısıyla değerlendirildiği bu araştırmada; hâkimlerin büyük bir kısmının Asliye Ceza Mahkemesi (%30), Ağır Ceza Mahkemesi (%25) ve Asliye Hukuk Mahkemelerinde (%25) görev yaptıkları, mesleki tecrübelerinin genel olarak 4-6 yıl arası (%46,7) ve 1-3 yıl arası (%40) olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan hâkimlerin yalnızca %35'i görev yaptığı ilde bilirkişi olarak görevlendirebileceği yeterli düzeyde sosyal çalışmacı bulunduğunu belirtmiştir. Mahkeme hâkimleri tarafından gerçekleştirilen bilirkişi görevlendirmeleri, Bilirkişilik Yönetmeliği'nin 50/3. Maddesi gereğince öncelikle Bölge Adliye Mahkemeleri'nin yargı çevreleri esas alınarak yapılmaktadır. İhtiyaç duyulan uzmanlık alanında il düzeyinde bilirkişi bulunmaması durumunda ilin bağlı bulunduğu Bölge Adliye Mahkemesi'ne bağlı olan illerdeki bilirkişiler arasından görevlendirme yapılmaktadır.

Araştırmaya katılan hâkimlerin %55'i sıklıkla sosyal hizmet vakalarında sosyal çalışmacıların bilirkişi olarak görüş ve değerlendirmesine başvurduğunu, bu başvuruların %63'ünün bilirkişi raporu talep ederek, %36,7'sinin sözlü değerlendirme/görüş bildirme şeklinde yapıldığını belirtmiştir.

Araştırmada sorulan "sosyal çalışmacıların mahkeme sürecinde rapor düzenleyerek yerine getirdikleri bilirkişilik görevlerinde ve duruşmada sözlü beyanda bulunarak/değerlendirme yaparak yerine getirdikleri bilirkişilik görevlerinde ne tür eksikler gözleendiği" soruları kapsamında elde edilen yanıtlara göre en sık belirtilen eksikliklerin bilirkişi raporunun içeriği ve biçimi konusu altında şablon ifadeler kullanılması (%26,6) ve yetersiz rapor hazırlanması (%18,3) olduğu bulunmuştur. Bu durum görevlendirmeyi yapan mercilerin eksik ve yetersiz gördükleri bilirkişi raporlarını iade ederek belirtilen hususlardaki eksikliklerin giderilmesini talep etmelerine veya farklı bir bilirkişi görevlendirmelerine neden olmaktadır. Yargılama süreçlerinin uzamasına neden olan bu durum müracaatçılar için bir mağduriyet yaratmaktadır. Her müracaatçının içinde bulunduğu durum ve sahip olduğu sorunun öyküsü diğer tüm müracaatçılardan farklılık göstermektedir. Bu nedenle dava dosyası kapsamında hazırlanan bilirkişi raporlarının her bir müracaatçı grubu için vakaya özgü görüşme, gözlem ve sosyal inceleme yapılarak bireyselleştirilmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Bireyselleştirme, her bireyin kendine özgü sorunlara ve koşullara sahip olduğu göz önünde bulundurularak değerlendirilmesidir. Müracaatçılar hakkında düzenlenen raporlar, bu bireyselliği odak noktasına alan ve vurgulayan bir mesleki etkinliktir (Uluğtekin, 2004). Bilirkişi raporlarında vakaya özgü değerlendirme içermeyen şablon şeklinde değerlendirmelerin yapılması

bilirkişinin vakayı önemsememesi, konu hakkında yeterli bilgisinin bulunmaması, vaka hakkında nasıl bir değerlendirme yapacağını bilmemesi, düzenleyeceği bilirkişi raporunun hukuki sonuçlarını ve dava sürecine etkisini tam olarak algılayamaması, iş yoğunluğu nedeniyle yeterli zaman ayıramaması ve bilirkişi olarak değerlendirmesinin dikkate alınmayacağını düşünmesi şeklindeki nedenlerden dolayı gerçekleşmiş olabilir. Ancak Bogg (2012)'un belirttiği üzere sosyal çalışmacılar tarafından düzenlenen raporlar “kanıta dayalı planlama, karar verme ve gelecekteki eylemler hakkında bilgi vermek için geçmişe dair bilgilerin gerçeğe dayalı bir şekilde açıklamasını içermelidir.” Bu açıdan raporlar; “(1) amaç ve hedefler, (2) okuyucu kitlesi, (3) yapı ve stil açısından bir modele dayanmalıdır” (akt. Rogers vd., 2019:147).

Araştırmadan elde edilen sonuçlarda görüldüğü üzere duruşmada sözlü değerlendirme şeklinde bilirkişilik görevi yerine getiren sosyal çalışmacıların %6,6'sının davaya konu olan müracaatçılarla ön görüşme yapmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu durumun yukarıda da bahsedildiği gibi şablon şeklinde değerlendirme yapılması ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Adli ortamlarda çalışmalar gerçekleştirecek sosyal çalışmacıların “mahkeme salonunun ötesinde” birtakım beceri ve etkinliği gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bunlar vaka hakkında kayıt tutma, dava dosyası kapsamında görüşmeler gerçekleştirme, mesleki değerlendirmeler yapma, tanık ifadelerini yazma, rapor düzenleme ve dava konusunda profesyonellere danışmadır (Rogers vd., 2019:183). Belirtilen bu eylemler sosyal çalışmacının duruşma öncesi gerçekleştireceği, onu duruşmaya hazır hale getirecek çalışmalardır.

Araştırmaya katılan hâkimlerin %50'si düzenlenen bilirkişi raporlarını kısmen yeterli bulduğunu, %55'i kısmen yeterli mesleki değerlendirme içerdiğini, %6,7'si yeterli mesleki değerlendirme içermediğini belirtmiştir. Hâkimlerin %51,7'si sosyal çalışmacılar tarafından düzenlenen bilirkişi raporlarının mahkeme kararlarına önemli düzeyde etki ettiğini belirtmiştir. Dolunay-Sarıca ve arkadaşları tarafından (2019) velayet davaları konusunda hâkim, avukat ve uzmanları kapsayan bir araştırmada velayet dosyaları konusunda adli yargı içerisinde üst mahkeme olan Yargıtay içtihatları kapsamında yapılan değerlendirmede, katılımcıların önemli bir kısmı velayet davalarında karar vermede uzman raporunun başvurulacak ölçüt olması gerektiğini belirtmiştir (Dolunay Sarıca vd., 2019:259).

Hâkimler tarafından sosyal çalışmacıların bilirkişi olarak mesleki görüş ve değerlendirmesine en sık başvuru konular %36,6 oranında suça sürüklenen çocuk, %25 oranında velayet değerlendirmesi ve %23,3 oranında korunmaya ihtiyacı olan çocuklardır. Bilgin ve Kılıç (2018: 163) tarafından yapılan araştırmada adli sosyal çalışmacıların bilirkişilik yaptığı konular “velayet belirlenmesi, suça sürüklenen çocuk, korunmaya ihtiyacı olan çocuk, evlat edinme, vasi tayini, aile hukukundan doğan yükümlülüğün ihlali ve çocukla kişisel ilişki düzenlenmesi” olarak belirtilmiştir. Gothard (1989: 66-67) tarafından derlenen çalışmada ise sosyal çalışmacıların “çocuk ihmal ve istismarı vakalarında velayet, ayrılma ve boşanmalarda çocuk velayeti, ebeveynlik haklarının sonlandırılması, çocuk cinsel istismarı, çocukların fiziksel istismarı, sarsılmış bebek sendromu, bilgilendirilmiş onam

vereabilen kişinin zihinsel engellilik durumunun belirlenmesi, çocuk suçluluğu ve evlat edinme” konularında bilirkişi olarak uzmanlık yaptığı belirtilmiştir.

Adalet Bakanlığı Bilirkişilik Daire Başkanlığı tarafından yayınlanan nitelik kodlarında belirtildiği üzere “sosyal hizmetler” alanında “sosyal hizmet, rehberlik ve psikolojik danışmanlık, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, aile ve tüketiciler bilimleri mezunları” bilirkişi olarak görev yapmaktadır. Bu nitelik kodunun yalnızca “sosyal hizmet” mezunlarını içerecek şekilde yeniden düzenlenmesinin sosyal hizmet vakaları için bilirkişi bulunmasını zorlaştıracakı öngörülmektedir. Ancak mevcut düzenlemenin yaratacakı sorunlar; (1) alanında uzman olmayan kişilerin görevlendirilmesinin dava dosyalarına ve mahkeme kararlarına yanlış değerlendirme ve önerilerle etki edebileceği, (2) bu durumun müracaatçılara zarar verebileceği, (3) yine alanında uzman olmayan kişilerin düzenleyeceği bilirkişi raporlarına davalı taraflar tarafından itiraz edilebileceği şeklinde değerlendirilmektedir. Dava konusu hakkında özel ve teknik bilgi sahibi olmayan kişilerin vaka hakkında değerlendirme yapması ve önerilerde bulunması, dava kapsamındaki bireyler hakkında yanlış kararlar alınabilmesine ve müracaatçının zarara uğramasına neden olabilecektir. Sosyal hizmetler nitelik kodunda tanımlanan meslekler arasında hâkimlerin bilirkişi seçebilme yetkisi bulursa da düzenlemenin meslek grupları arasından özel ve teknik bilgi sahibi uzmanların seçimi konusunda kargaşaya yol açabileceği düşünölmektedir. Yapılan araştırmada hâkimlerin %53,3’ü sosyal hizmetler nitelik kodunda yer alan meslekler arasında sosyal çalışmacıları/sosyal hizmet uzmanlarını ayırt edebileceğini belirtirken %26,7’si ayırt edemeyeceğini, %20’si ise bu konuda fikrinin olmadığını belirtmiştir. Ancak hâkimlerin dava dosyasında görevlendireceği bilirkişiyi seçebilme yetkisi bulunduğundan, mahkemelerinde görölen korunmaya ihtiyacı olan çocuk, suçta süröklenen çocuk, velayet, kişisel ilişki kurulması, evlat edinme, vasi tayini ve aile hukukundan doğan yükömlölüğün ihlali konularında sosyal hizmetler alanındaki bilirkişiler (sosyal hizmet, rehberlik ve psikolojik danışmanlık, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, aile ve tüketiciler bilimleri mezunları) arasından öncelikle sosyal hizmet lisans mezunlarını bilirkişi olarak görevlendirilmeyi düşünöüp düşünmedikleri sorulduğunda, Hâkimlerin yarısından fazlası (%63,3) her zaman sosyal hizmet lisans mezunlarını bilirkişi olarak görevlendirmeyi düşöndüğünü belirtmiştir. Yine araştırmadan elde edilen verilere göre araştırmaya katılan hâkimlerin sosyal hizmetler alanına giren vakalarda en fazla oranda (%86,7) sosyal çalışmacıları/sosyal hizmet uzmanlarını bilirkişi olarak görevlendirmeyi düşöndükleri veya görevlendirdikleri bulunmuştur.

Ölkemizde hâkimlerin görüşlerinden hareketle sosyal çalışmacıların bilirkişilik uygulamalarını araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte Altunay ve Acar (2015:61) tarafından adli muhasebecilerin bilirkişilik uygulamalarını hâkimlerin bakış açısıyla değerlendiren bir araştırmada bilirkişilerin sorunları; eğitim sorunu, kaliteli bilirkişi, kaliteli rapor, tatmin edici bilirkişi ücreti ve kurumsallaşma başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bu açıdan bilirkişilik alanında; bilirkişilerin eğitimi, niteliği ve bilirkişiler tarafından düzenlenen raporlar konusunda tespit edilen sorunların araştırma sonuçlarıyla kısmen benzerlik gösterdiği değerlendirilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal çalışmacılar tarafından adli sistem içerisinde çeşitli rol ve görevler yerine getirilmektedir. Bunlar; (1) soruşturma ve kovuşturma/mahkeme süreçlerinde sosyal çalışma/sosyal hizmet mesleğinin bilimsel bakış açısıyla sahip olduğu özel ve teknik bilgi doğrultusunda yargılama süreçlerine görüş sunmak, (2) cezanın infazı sürecinde hükümlüleri rehabilite edici ve topluma kazandırıcı çalışmalar gerçekleştirmek, (3) suçtan zarar gören bireylere psikososyal destek hizmeti vermek, (4) suça sürüklenen bireylerin bu eylemi terk etmesini sağlayarak kendi yaşamı ve toplum yaşamına katkı sağlayacak eylemler gerçekleştirmesini sağlamak ve (5) önleyici hizmetler olarak bireylerin suçlu davranışlara yönelmesini engelleyici çalışmalar gerçekleştirmektir. Araştırmanın kapsamı açısından adli sosyal çalışmacıların yalnızca bilirkişilik görevi araştırılmış, bu görevin kapsamı ise adli yargı içerisinde kovuşturma süreçleriyle sınırlı tutulmuştur.

Sosyal çalışmacılar tarafından hazırlanan bilirkişi raporlarının; soruşturma ve kovuşturma makamları, müracaatçılar, sosyal çalışmacılar ve sosyal çalışma bilimi açısından büyük bir önemi bulunmaktadır. Soruşturma ve kovuşturmayı gerçekleştiren makamlara sosyal çalışmacılar tarafından sunulan bilirkişi raporlarının vaka hakkında araştırma, sosyal inceleme ve görüşmeler gerçekleştirilerek değerlendirme ve öneriler sunması, karar süreçlerine etki edecek bilimsel bir dayanak sağlamaktadır. Bu bilimsel görüş ve değerlendirmeler yargılama süreçlerini kolaylaştırmakta, özel ve teknik bilgi açısından bir dayanak sağlayarak soruşturma ve kovuşturma makamlarının verdiği kararlara gerekçe oluşturmaktadır. Müracaatçılar olarak adlandırılacak dava tarafları veya soruşturmaya konu olan taraflar/kişiler hakkında sosyal çalışmacılar tarafından bilirkişi raporunun düzenlenmesi, yaşadıkları problemin veya içinde buldukları durumun soruşturma ve kovuşturma makamlarınca daha iyi anlaşılmasını, kendilerini daha ifade etmelerini ve kendileri için en iyi kararın verilmesini sağlayacaktır. Sosyal çalışmacılar açısından bilirkişi raporları, uygulama alanında sosyal çalışma bilgi ve uzmanlığını kullanarak mesleki değerlendirme ve önerilerini hukuk kanalıyla uygulatma imkânı sunmaktadır. Sosyal çalışma bilimi açısından değerlendirildiğinde ise bilirkişi raporları, sosyal çalışma biliminin uygulamada yeni bir alan bulmasını sağlamaktadır. Bu özel uygulama alanı adli sosyal çalışma alanında bilirkişilik görevleri konusunda uzmanlaşma ve yeni bilimsel gelişmeleri teşvik etmektedir.

Araştırma kapsamında sosyal çalışmacıların bilirkişilik görevlerini yerine getirirken hâkimler tarafından karşılaşılan ve gözlemlenen sorunlar genel olarak şu şekilde özetlenebilir:

1. Her dosyadaki olay özel olarak kabul edilmeyip basmakalıp ifadelerle şablon şeklinde raporlar hazırlanmaktadır.
2. Ayrıntılı sosyal inceleme yapılmamakta ve bireyin yaşam koşulları ayrıntılı bir şekilde raporlanmamaktadır.
3. Ayrıntılı ve nitelikli değerlendirme ve incelemelerin yapılamaması kısa ve özensiz raporlamaya neden olmakta, bu durum ise yargılama süreçlerinin uzamasına ve mağduriyetlere sebep olmaktadır.

4. Bilirkişi raporlarının hukuki anlamı ve yargılama süreçlerine etkisi bilirkişiler tarafından tam olarak anlaşılamamaktadır.
5. Bilirkişi raporları yargılama süreçlerine etkisi açısından hukuki bilgi ve önermelerle hazırlanamamaktadır.
6. Duruşmada alınan mağdur beyanlarına eşlik eden sosyal çalışmacılar mağdurla ayrıntılı bir ön görüşme yapmamaktadır ve yapılan değerlendirme şablon şeklinde genel ifadelerden oluşmaktadır.
7. Dava dosyası detaylı bir şekilde incelenmemektedir.
8. Tarafların etkisine maruz kalınarak bilirkişinin tarafsızlığı bazı durumlarda zedelenmektedir.
9. Sosyal çalışmacılar mesleki konularda kendilerini geliştirmemektedir.
10. Aynı konuda farklı bilirkişilerden rapor talep edilmesi durumunda uzmanların değerlendirmesi arasında farklılıklar bulunmakta ve çelişkiler ortaya çıkmaktadır.

Mahkeme tarafından yapılan bilirkişilik görevlendirmesi ile sosyal çalışmacılar tarafından hazırlanan bilirkişi raporlarının daha nitelikli hale gelmesi için bu konuda bazı ilkelerin dikkate alınmasının uygulamalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu ilkeler kısaca şu şekilde özetlenebilir:

1. Raporlar sübjektif görüşlerden ziyade bilimsel görüş ve değerlendirmeleri içermelidir. Bilirkişi raporları ve bilirkişi değerlendirmelerine insan onuruna aykırı kişisel ön yargı, değer ve inançlar yansıtılmamalıdır. Her vaka kendi kültürel ve sosyal dokusu içerisinde değerlendirilip müracaatçının sorunu ve içinde bulunduğu durum bireyselleştirilmelidir.
2. Adli sosyal çalışmacıların hukuki konularda bilgi sahibi olması, düzenlediği raporun hukuki sonuçlarını göz önünde bulundurarak yargılama süreçlerine nasıl ve ne şekilde etki edeceğini bilmesi gerekmektedir.
3. Adli sosyal çalışmacıların yaptığı değerlendirme ve önermeler, bilimsel zeminde nedensel ilişkiyi yansıtacak şekilde yapılmalıdır. Yani değerlendirme ve önermesinin bilimsel arka planı açık bir şekilde ortaya konulmalıdır.
4. Adli sosyal çalışmacılar, bilirkişi olarak görevlendirildiği vakalar hakkında şablon ifadeler kullanarak rapor düzenlememelidir. Şablon ifadeler; dava konusundaki özneliği ve biricikliği yansıtmayan, her durum için kullanılacak genel geçer ifadelerdir. Dava dosyası incelenmeli, sosyal inceleme gerçekleştirilmeli, gözlem yapılmalı, görüşmeler gerçekleştirilmeli ve bu görüşmeler bilimsel değerlendirmelerle bilirkişi raporuna yansıtılmalıdır.
5. Düzenlenen bilirkişi raporunda mahkeme tarafından yöneltilen sorular mesleki değerlendirme süzgecinden geçirilerek açık bir şekilde cevaplandırılmalıdır.

6. Düzenlenen raporun yalnızca dava konusunu çözmek ve dosyayı karara bağlamaya yardımcı olmak için değil, aynı zamanda mahkeme kararı sonrası uygulanacak tedbirlerle bireyin gelecek yaşamına yön vereceği de göz önünde bulundurulmalıdır.
7. Son olarak adli sosyal çalışmacının yapacağı bilimsel değerlendirmelerin hukuki önermeyi kapsayacak şekilde sunulması gerekmektedir.

Adli sistem içerisinde “sosyal hizmetler” alanı olarak değerlendirilen dava konularında birçok farklı meslek grubu görev alabilmektedir. Ancak sosyal hizmetler alanında velayet, vesayet, kişisel ilişki kurulması, aile hukukundan doğan yükümlülüğün ihlali, suça sürüklenen çocuk ve korunmaya muhtaç çocuk şeklindeki konularda sadece mesleki yetkinliği bulunan kişilerin bilirkişi olarak görev yapmasına yetki tanınmalıdır. “Sosyal hizmetler” nitelik kodu başta sosyal çalışmacılar/sosyal hizmet uzmanları olmak üzere psikolog, psikolojik danışman ve çocuk gelişim uzmanı ile sınırlı tutulmalı, vakaya özgü olarak belirlenen mahkeme talebi doğrultusunda bilirkişi görevlendirmesi yapılmalıdır. Çünkü yukarıda sayılan ve “sosyal hizmetler” alanına giren dava konuları bu mesleklerin uzmanlık alanı ile örtüşmemektedir.

Adli sosyal çalışma/sosyal hizmet alanında yerine getirilen bilirkişilik uygulamalarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi noktasında araştırma bulguları göz önüne alındığında konu ile ilgili önemli olduğu düşünülen diğer öneriler de şu şekilde sıralanabilir:

1. Sosyal hizmet eğitiminde adli sosyal çalışma/adli sosyal hizmet derslerinin teori ve uygulamayı içerecek şekilde yaygınlaştırılması.
2. Sosyal hizmet eğitimi alanında lisansüstü düzeyde adli sosyal çalışma/adli sosyal hizmet programlarının açılması.
3. Adli sosyal çalışma/adli sosyal hizmet alanına özgü etik ilke ve değerlerin oluşturulması.
4. Adli sosyal çalışma/adli sosyal hizmet alanındaki bilirkişilik uygulamaları konusunda meslek içi eğitimler düzenlenmesi.
5. Adli sosyal çalışma/adli sosyal hizmet alanındaki bilirkişilik uygulamaları konusunda kılavuz oluşturulması.
6. Bilirkişilik alanında daha fazla sosyal çalışmacı/sosyal hizmet uzmanının görev almasının sağlanması.
7. Bilirkişi olarak görev yapan adli sosyal çalışmacı/adli sosyal hizmet uzmanlarına tecrübe sahibi uzmanlar ve akademisyenler tarafından süpervizyon sağlanması.
8. Adli sosyal çalışma/adli sosyal hizmet alanında her bir müracaatçı grubuna özgü olarak düzenlenecek bilirkişi raporları konusunda meslek uzmanları tarafından rehber olabilecek bir standardizasyonun sağlanması, böylece bilirkişi raporlarının içerik ve biçim yönünden yeterlilik ölçütlerinin belirlenmesidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışma, 1964 Helsinki bildirisini ve ardından yapılan değişiklikler veya karşılaştırılabilir etik standartlar göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir. Çalışma için Gümüşhane Üniversitesi

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 14.04.2021 tarih ve 2021/03 No'lu kararı ile etik onay alınmıştır. Araştırmaya katılanlardan bilgilendirilmiş onam formu alınarak herhangi bir tanıtıcı kimlik bilgisine yer verilmemiştir.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Bu çalışmada yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- Altunay, M. A., Acar, D. (2015). Türkiye'deki adli muhasebeciliğin hâkimlerin bakış açıları bağlamında analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (4), 43-66. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sduibfd/issue/20857/223734>
- Ashford, J.B. (2015). *The changing face of forensic social work practice: an overview, part xiv-forensic social work* (p. 1115-1121), (Ed. Corcoran, K. and Roberts, A. R.) Social Worker's Desk References. 3rd Edition, Oxford University Press, USA.
- Barker, R.L., Branson, D.M. (2013). *Forensic social work legal aspects of professional practice*. New York: Routledge, USA.
- Bilgin, Ö. ve Kılıç, M. (2018). Sosyal hizmet uzmanlarının bilirkişilik uygulamalarına dair bir araştırma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 148-180. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tushad/issue/41953/470576>
- Bilirkişilik Daire Başkanlığı (2021a). Bilirkişilik Temel ve Alt Uzmanlık Alanları. erişim https://bilirkisilik.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1772020155527EK_2_guncel.pdf
- Bilirkişilik Daire Başkanlığı (2021b). Bölge Bilirkişi Listeleri. erişim <https://bilirkisilik.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/bolge-bilirkisi-listeleri02072020030208>
- Bilirkişilik Kanunu. (2016, 24 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı: 29898). erişim <https://bilirkisilik.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/272020152018Bilirki%C5%9Filik%20Kanunu.pdf>
- Bilirkişilik Yönetmeliği. (2017, 3 Ağustos). *Resmî Gazete* (Sayı: 30143). erişim <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/08/20170803-2.htm>
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 29. Baskı. Pegem Akademi Yayınları: Ankara.
- Ceza Muhakemesi Kanunu. (2004, 17 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı: 25673). erişim <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf>

- Çocuk Koruma Kanunu. (2005, 3 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 25876). erişim <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf>
- Dolunay Sarıca, A., Coşkun, Y. ve Coşkun, U. H. (2019). Velayet davalarında çocukların duruşma salonunda dinlenmesine ilişkin hâkim, avukat ve uzman görüşleri. *Yaşar Hukuk Dergisi*, 1 (2), 248-270. <https://dergipark.org.tr/en/pub/yhd/issue/52537/807684>
- Erdoğan, E. ve Uyan-Semerci, P. (2020). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri İçin Bir Rehber: Gereklilikler, Sınırlılıklar ve İncelikler*. 1. Baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Gothard, S. (1989). Power in the court: The social worker as an expert witness. *Social Work*, 34(1), 65-67. <https://www.jstor.org/stable/23715622>
- Hâkimler ve Savcılar Kurulu. (2021). *2020 Yılı Faaliyet Raporu*. Strateji Geliştirme Bürosu. erişim <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/85cd220e-566e-4b4f-8350-ced2d6709053.pdf>
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler* (35. Basım İkinci Yazım). Nobel Yayınları: Ankara.
- Kırımsoy, E., Acar, H., Yokuş Sevük, H., Kaynak, H., Aydın, M., Antakyalıoğlu, Ş., Özdemir, U., Mutlu, Y., Baykara Acar, Y. (Ed.) (2013). *Çocuk Adalet Sistemi Sosyal Çalışma Görevlileri İçin Eğitim Kitabı*. Ankara: Çocuklar İçin Adalet Projesi Paydaşları. erişim <https://www.unicef.org/turkiye/>
- Mason, M. A. (1992). Social workers as expert witnesses in child sexual abuse cases. *Social Work*, 37(1), 30-34. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.993.6550&rep=rep1&type=pdf>
- Munson, C.E. (2015). *Forensic social work and expert witness testimony in child welfare. part xiv-forensic social work*, (Ed. Corcoran, K and Roberts, A. R.) *Social Worker's Desk References-3rd Edition (1121-1134)*, Oxford University Press, USA.
- Rogers, M., Whitaker, D., Edmondson, D., Peach, D. (2019). *Sosyal hizmet uygulaması için beceri geliştirmek*. (S. Attepe Özden, & M. Pak, Çev.) Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.
- The National Organization of Forensic Social Work (2021). *What is forensic social work?* erişim <https://www.nofsw.org/what-is-forensic-social-work-1>
- Toraman, B. (2013). Anglo-Amerikan hukukunda mahkeme tarafından tayin edilen bilirkişiler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, 115-129. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0015188&lng=1>
- Uluğtekin, S. (2004). *Çocuk mahkemeleri ve sosyal inceleme raporları*. Türkiye Barolar Birliği: Ankara.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin İyimserlik Eğilimleri ve Yaşam Doyumu İlişkisi

The Relationship between Social Work Students' Optimism Tendencies and Life Satisfaction

Melike PAK¹, Fulya AKGÜL GÖK², Emine ÖZMETE³

¹Atatürk Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: melike_pakk@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4391-3024

²Doç. Dr. Fulya AKGÜL GÖK, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: fullyagok@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3657-8704

³Prof. Dr. Emine ÖZMETE, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: eozmete@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-9264-5660

Başvuru:01.08.2022

Kabul:04.04.2023

Atıf:
Pak, M., Akgül Gök, F. ve Özmete, E. (2023). Sosyal Hizmet Öğrencilerinin İyimserlik Eğilimleri ve Yaşam Doyumu İlişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(2), 489-512. DOI: 10.33417/tsh.1152491

ÖZ

Bu araştırmanın amacı sosyal hizmet öğrencilerinin iyimserlik eğilimleri ve yaşam doyumları arasındaki ilişkiyi incelemek ve iyimserliğin yaşam doyumunu yordama gücünü ortaya koymaktır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerini içeren, iyimserlik düzeylerine ve yaşam doyumuna etki edebilecek sorulardan oluşan bir anket formu oluşturulmuştur. Ayrıca Yaşam Yönelimi Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada örneklem boyutu %95 güven düzeyine göre 400 öğrencidir. Elde edilen veriler IBM SPSS22 programı ile analiz edilmiştir. Analizler sonucunda, iyimserlik eğiliminin üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunu yordadığı görülmektedir. Öğrenciler arasında iyimserlik düzeyi arttıkça yaşam doyumuna da anlamlı olarak yükselmektedir. Araştırmada üniversite öğrencileri arasında iyimserlik düzeyi hafif düzeyde yüksek ve yaşam doyumuna hafif düzeyde düşük olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın bulguları gelecek çalışmalar için uygulayıcılara ve araştırmacılara, ruh sağlığı çalışmalarında yaşam doyumunu geliştirmeye yardımcı olabilecek fikirler sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: İyimserlik, yaşam doyumuna, sosyal hizmet, öğrenci

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the relationship between optimism tendencies and life satisfaction of social work students and to reveal the predictive power of optimism for life satisfaction. The quantitative research method was used in the study. In the study, a questionnaire form was created that includes the students' socio-demographic characteristics and consists of questions that can affect their optimism levels and life satisfaction. In addition, the Life Orientation Scale and the Life Satisfaction Scale were used. The sample size in the study is 400 students according to 95% of their confidence level. Obtained data were analyzed with the IBM SPSS22 program. As a result of the analysis, it is seen that optimism tendency predicts life satisfaction in university students. As the level of optimism increases among students, life satisfaction also increases significantly. In the study, the level of optimism among university students was considered to be slightly high and life satisfaction slightly low. The findings of this study provide ideas for future studies that can help practitioners and researchers to improve life satisfaction in mental health studies.

Keywords: Optimism, life satisfaction, social work, student

GİRİŞ

Üniversiteye geçiş süreci öğrencilerin yaşamlarında hem kişisel/duygusal hem de sosyal/profesyonel alanlara ilişkin bir dizi değişikliği içeren ve öğrencilerin yeni bir yaşam bağlamına uyum sağlama becerilerini geliştirdikleri karmaşık ve hassas bir dönemdir. Üniversite yılları, öğrencilerin yeni bir akademik ortam başta olmak üzere birçok değişiklikle yüzleşmek için öz kaynaklarını kullanmalarını gerektiren zorlu bir süreci temsil etmektedir (Cabras ve Mundo, 2018). Üniversite dönemi aynı zamanda öğrencilerin duygularını, bağımsızlığı ve başarıyı keşfetme çabalarını içeren, bireysel özelliklerini geliştirme konusunda bir geçiş sürecidir (Cavanaugh, 2016).

Üniversite öğrencilerinin gelişimsel süreçlerini inceleyen bazı teoriler öğrencilerin sergiledikleri bazı davranışları ve özellikleri anlamamıza yardımcı olmaktadır. Örneğin, Erikson'un gelişimsel teorisi (1959) ve Chickering'in yedi gelişim vektörü teorisi (1969), bu dönemin psikososyal özelliklerini açıklamaktadır. Üniversite yılları Erikson'un psikososyal gelişim teorisinde kimlik oluşturma ve yakınlık oluşturma gelişimsel görevlerine karşılık gelmektedir. Chickering'in (1969), üniversite yıllarını kapsayan teorisinde bu süreç yedi gelişim boyutuyla açıklanmaktadır. Chickering üniversitelerin insan potansiyelinin gelişimini teşvik ettiğini savunmaktadır. Reisser ile birlikte 1993'te revize ettikleri teoride, bu yıllardaki psikososyal gelişimi yeterlilik geliştirme, duyguları yönetme, özerklikten karşılıklı bağımlılığa doğru ilerleme, olgun kişilerarası ilişkiler geliştirme, kimlik oluşturma, amaç geliştirme ve bütünlüğü geliştirme olmak üzere yedi gelişimsel alanla açıklamaktadırlar (Erikson, 1959; Chickering, 1969; Chickering ve Reisser, 1993; akt. Liversage vd., 2018).

Arnett (2016) ise üniversite yıllarını ergenlik döneminden genç yetişkinliğe kadar olan süreyi kapsayan beliren yetişkinlik kavramıyla ele almış ve üniversiteleri kimlik keşfi için uygun ortamlar olarak ifade etmiştir. Arnett (2016), üniversiteleri toplumun geri kalanından ayrılan bir sosyal ada, gelişmekte olan yetişkinlerin özel yaşamları, iş yaşantıları ve dünya görüşlerindeki olasılıkları keşfedebilecekleri ve yetişkin yaşamının birçok sorumluluğundan uzak geçici bir güvenli sığınak olarak tasvir etmektedir.

Üniversite yaşamının öğrenciler için gelişime açık bir alan oluşturmada yanında aileden ayrılma, bireyselleşme, bağımsız bir yetişkin kimliği oluşturma, iş yaşamına geçiş gibi gelişimsel roller stres oluşturan zorlayıcı durumlardır (Pedrelli vd., 2015). Bu durum psikolojik sağlık açısından üniversite döneminde sorunların yaşanmasına neden olabilmektedir. Örneğin, Kaya ve diğerleri (2015) tarafından yapılan bir çalışmada, üniversite öğrencileri arasında algılanan stres düzeyinin yüksek olduğu saptanmıştır. Bir diğer araştırma genç yetişkin üniversite öğrencilerinin artan düzeyde depresyon, kaygı ve stres yaşadıklarını göstermiştir (Mahmoud vd., 2012). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün 8 ülkeden (Avustralya, Belçika, Almanya, Meksika, Kuzey İrlanda, Güney Afrika, İspanya, Amerika Birleşik Devletleri) toplam 19 üniversiteyi kapsayan Uluslararası Dünya Üniversite Öğrencileri Ruh Sağlığı Projesi sonuçlarına göre, öğrencilerin %35'i yaygın ruh sağlığı bozukluklarından en az birini taşımakta ve %31'i en az 12 aydır devam eden bir ruh sağlığı sorunu

deneyimlemektedir. Bu bulgulara dayanarak kampüslerde ruh sağlığı ve rehberlik hizmetlerine ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmiştir (Auerbach vd., 2018).

Yaşam doyumu üniversite öğrencilerinin akademik, sosyal ve fiziksel sağlık alanlarında işlevselliğinin ayırt edici bir göstergesi ve ayrıca klinik ruh sağlığı sorunlarının yordayıcısı olarak değerlendirilen temel bir kavramdır (Renshaw ve Cohen, 2014). Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, üniversite öğrencileri arasında yüksek yaşam doyumu daha iyi bir sağlık durumu ile ilişkili bulunmuştur (Sosnowski vd., 2017; Tavakoly Sany vd., 2021). Mahmoud ve diğerlerinin (2012) gerçekleştirdiği çalışmaya göre, üniversite öğrencilerinin stres, anksiyete ve depresyon düzeyleri ile yaşam doyumları arasında olumsuz yönde ilişkiler belirlenmiştir (Mahmoud vd., 2012). Türkiye’de yapılan bir çalışmada öğrencilerin yaşam doyumu puanları ile algılanan stres düzeylerinin ilişkili olduğu görülmüştür (Kaya vd., 2015). Bir diğer çalışmada yaşam doyumu yüksek olan öğrencilerin akademik performans açısından önemli bir avantaja sahip oldukları görülmüştür (Antaramian ve Lee, 2017). Üniversite yıllarındaki yaşam doyumunun genel yaşam doyumu üzerinde önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir (Arslan ve Altınbaş Akkaş, 2014).

Yaşam doyumu, kişinin yaşamının kalitesine ilişkin değerlendirmesi olarak tanımlanmakta ve iyi oluşun önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Diener vd., 1995). Bu kavram belirli bir zaman noktasında kişinin hayatı hakkındaki duygu ve tutumlarının genel bir değerlendirmesi olarak da tanımlanmaktadır (Buetell, 2006). İyi oluş kavramı hakkındaki mevcut literatürün çoğu mutluluk, yaşam doyumu ve öznel iyi oluş gibi terimleri birbirinin yerine kullansa da bu kavramlar bazı farklılıkları taşımaktadır. İyi oluş, bireylerin kendileri tarafından tanımlanıyor veya değerlendiriliyorsa buna öznel iyi oluş adı verilir. Öznel iyi oluşun bir duygusal (olumlu/olumsuz duygulanım) ve bilişsel bir bileşeni (yaşam doyumu) vardır. Öznel iyi oluşun bilişsel bileşeni olan yaşam doyumu ise deneklerin kendi yaşamlarından doyum aldıklarına ilişkin algılarını yansıtır (Diener, Lucas ve Oishi, 2005; Zhang vd., 2014). Ayrıca, yaşam doyumu kavramının zaman zaman psikoloji ve genel tıp alanlarında, yaşam kalitesi kavramıyla eş değer bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Yaşam doyumu, insanların yaşam kalitelerini kendi kriterlerine göre değerlendirdiği bilişsel-yargısal bir süreci ifade eden yaşam kalitesinin önemli bir öznel bileşenidir (Yalçın, 2011).

Yaşam doyumuyla ilgili teoriler iki yaklaşımda kümelenmektedir. Aşağıdan yukarıya teoriler: iş, ilişkiler, aile ve arkadaşlar, kişisel gelişim, sağlık gibi yaşamın birçok alanındaki doyumun birleşerek genel yaşam doyumumuzu oluşturduğunu savunur. Öte yandan, yukarıdan aşağıya teoriler, genel yaşam doyumunun birçok farklı alanda yaşam doyumumuzu etkilediğini belirtmektedir (Heady, Veenhoven, ve Wearing, 1991; Arslan ve Altınbaş Akkaş, 2014).

İyimserlik ise yaşam boyu sağlığı koruyabilecek ve yaşam doyumunu arttırabilecek psikososyal bir kaynak olarak ifade edilmektedir (Boehm ve Kubzansky, 2012; Boehm vd., 2015). İyimserlik, sağlık araştırmalarında giderek daha fazla incelenen ve tıbbi ve psikolojik alandaki olumlu sonuçlarla ilişkisi vurgulanan bir kavramdır. Uribe ve diğerleri (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmada gençler

arasında olumlu ruh sağlığı göstergelerinin sürdürülmesinde iyimserliğin rolü vurgulanmaktadır. İyimserlik kavramı Carver, Scheier ve Segerstrom (2010) tarafından "insanların gelecekle için geliştirilmiş olumlu beklentilere sahip olma derecesini yansıtan bir eğilim" olarak tanımlamıştır. Ruh sağlığı literatüründe insanları genel olarak "iyimser" veya "kötümser" olarak sınıflandırmak yaygın olsa da bu terimler aslında bir yelpazenin iki kutbunu temsil eder. İyimserlik kavramının özünde, geleceğe ilişkin olumlu beklentilere sahip olmaya yönelik bir eğilim yatmaktadır (Carver vd., 2010). İyimserlik eğilimi özellikle pozitif psikolojide büyük ilgi görmektedir. Pozitif psikoloji, insanların doğal pozitif gücünü ve kaliteli yaşamı motive etmek için psikolojinin pozitif yönelimini savunur (Jiang vd., 2014).

İyimserlik kavramı iki açıdan kavramsallaştırılmaktadır. Bunların ilki motivasyonel bileşenler içeren iyimserlik eğilimi (Scheier vd., 1994, akt., Blackwell vd., 2013), diğeri ise bilişsel ve duygusal unsurları içeren açıklayıcı (stil) iyimserliktir (Peterson ve Seligman 1984, akt., Blackwell vd., 2013). Açıklayıcı stil iyimserlik geçmişteki olumlu ve olumsuz olayların nedenleri hakkında yüklem kalıplarına dayanarak, gelecekle ilgili beklentilerin oluşturulduğu varsayımına dayanır. Buna göre, olumlu bir yüklem stili, olumlu olayların nedenlerini içsel, istikrarlı ve genel olarak ve olumsuz olayların nedenlerini dışsal, geçici ve duruma özgü olarak ilişkilendirme eğilimindedir (Seligman vd., 1979; Peterson ve Seligman, 1984, akt. Blackwell vd., 2013). Örneğin, Hecht (2013) hayatımızın öğelerini değiştirebileceğimize veya kontrol edebileceğimize dair güvenimizi ifade eden bir potansiyel bilişsel mekanizma olarak içsel kontrol odağını tanımlar. İçsel kontrol odağı, iyimserlikle ilişkilidir, çünkü örneğin, sınav sonuçlarını, iş performansını veya genel olarak çevremizdeki şeyleri kontrol etmede aktif rol alabileceğiniz inancını yansıtır (Hecht, 2013).

Bu çalışmada iyimserlik kavramı iyimserlik eğilimi üzerinden kavramsallaştırılmıştır. Scheier ve diğerleri (1986), iyimserliği bir kişilik özelliği olarak kabul etmiş ve buna iyimserlik eğilimi adını vermiştir. İyimserlik eğilimi, bir bireyin, insanlara ve nesnelere karşı tutumunu yansıtan ve bireyin biliş ve davranışını önemli ölçüde etkileyen gelecekteki olumlu olayların ortaya çıkması için genel beklentisini ifade eder (Scheier vd., 1986; Scheier ve Carver, 1987). İyimserlik eğiliminin çeşitli yaşam alanlarında hedeflere ulaşmak için ne kadar çaba göstereceğimizi etkileyeceği öngörülmektedir. Örneğin, bir kişi bir hedefe ulaşabileceğinden şüphe ederse, çabalarını zamanından önce geri çekebilir veya asla o hedef için çabalamayabilir (Carver vd., 2010). İyimserlik, dış veya iç nedensel faktörlerden bağımsız olarak sürekli bir şekilde olumlu sonuçların ortaya çıkmasını beklemeyi içerir. İyimserlik, olumlu davranışı seçmenin veya sosyal veya kişisel fırsatlardan yararlanmanın bir yolu olarak düşünülebilir (Mosallanejad vd., 2013).

İyimserlik eğilimi üzerine çalışan araştırmacılar, hedeflere ulaşma konusunda iyimser ve kötümserlerin farklı davranış kalıplarına ve beklentilere sahip olduğunu savunmaktadırlar (Scheier ve Carver 1985; Blackwell vd., 2013). Kötümserlerden çok iyimserler, gelecekle için planlar yapar ve kendileri için hedefler belirlerler. Ayrıca, iyimserler sıkıntılı deneyimlerin olumsuz yönlerini önemsemezler. İlişkilerinde daha kolay yakınlık kurabilir ve tatmin duyabilirler (Jiang vd., 2014).

İyimserlerin çok çeşitli sosyal durumlarda daha başarılı oldukları gösterilmiştir. Genel olarak iyimserler, karamsarlardan daha fazla sosyal desteğe sahip olduklarını ve daha geniş ve daha çeşitli ağlara sahip olduklarını algılamaya eğilimlidirler (Andersson, 2012). İyimser kişiler problem odaklı baş etme becerileri benimserlerken, kötümserler problemlerle yüzleşmekten kaçınırlar veya duygu odaklı baş etme yöntemlerini benimseyebilirler. İyimser kişiler sağlıklarını korumak için proaktif adımlar atarak, daha iyi başa çıkma davranışları sergilerler (Singh ve Jha 2013; Jobin vd., 2013).

İyimserlik psikolojik iyi oluş ve iyi bir ruh sağlığının göstergesidir. Yapılan bir çalışmada hem iyimserlik hem de kötümserlik, bağımsız olarak depresyon ve yaşam doyumunu yordamıştır (Plomin vd., 1992). Bir başka çalışmada algılanan stres düzeyi ve iyimserlik arasında olumsuz yönde ilişkiler belirlenmiştir (Mazé ve Verhac, 2013). Çeşitli çalışmalarda iyimserlik eğilimi daha yüksek öznel iyi oluş (Zhang vd., 2014), kronik hastalarda daha düşük depresyon düzeyi (Vollmann vd., 2013) ve daha yüksek travma sonrası iyileşme ve psikolojik dayanıklılık (He vd., 2013) ile ilişkilendirilmiştir.

İyimserlik, farklı ülkelerde üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışmalarda öğrenciler arasında daha düşük kaygı ile ilişkilendirilmiştir (Singh ve Jha, 2013; Yu, Chen, Liu, Yu ve Zhao, 2015). Gençler arasında iyimserlik ile artan dayanıklılık ve azalan depresyon arasında önemli ilişkiler bildirilmiştir (Niu, Fan, Zhou, Tian ve Lian, 2015). Meta-analiz çalışmalarında, Alarcon, Bowling ve Khazon (2013), iyimserliğin gençler arasında kaygı ve depresyon ile olumsuz yönde ilişkili olduğunu belirlemişlerdir. Bir diğer çalışmada, akademik başarısı daha yüksek olan gençlerin, akademik başarısı daha düşük olanlara göre daha yüksek iyimserlik düzeylerine sahip oldukları görülmüştür (Cenk ve Demir, 2015).

Yaşam doyumunu, iyimserlik gibi olumlu özellikler, araştırmacıların ve profesyonellerin ilgisini gittikçe daha fazla çekmektedir. Ancak, bu kavramlar arası ilişkiler yeteri kadar incelenmemiştir (Cabras ve Mondo, 2018; Tavakoly Sany vd., 2021). İyimserlik mutluluk ve yaşam doyumunu dahil olmak üzere psikolojik esenliğin birçok yönü ile ilişkilidir (Alarcon vd., 2013). Bir çalışmada üniversite öğrencileri arasında iyimserliğin baş etme düzeyini ve yaşam doyumunu artırdığı görülmüştür (Cabras ve Mondo, 2018). Bir başka çalışmanın bulguları iyimserlik eğiliminin yaşam doyumunu etkilediğini ve pozitif psikolojinin insanların yaşam doyumunun artırabileceğine dair kanıtlar sunmuştur (Jiang vd., 2014).

İyimserlik üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesini etkileyen bir faktör olarak değerlendirilmiştir (Tavakoly Sany vd., 2021). İyimserlik, genç bireyler arasında daha yüksek yaşam doyumunu ile ilişkilidir, çünkü insanların yaşamları hakkında olumlu düşüncelerine ve daha fazla tatmin olmalarına yardımcı olabilir (Yalçın, 2011; Santilli vd., 2017).

İyimserlik eğilimine sahip olmak, koruyucu bir faktör olarak sosyal hizmet uzmanlarının başa çıkma düzeyini ve dayanıklılığını etkilemektedir. Bu noktada akademisyenler sosyal hizmet öğrencilerinin iyimserlik gibi iyi oluş boyutlarını geliştirmelidirler. Bu boyutlar sosyal hizmet öğrencilerinin lisans eğitimleri boyunca öğretim süreçleri kapsamında kullanılmalıdır (Beddoe vd., 2013).

Literatür çalışmalarından elde edilen bulgular doğrultusunda, yaşamlarında değişimler ve keşifler gibi kimlik oluşturma deneyimleriyle yetişkinliğe geçiş dönemini deneyimleyen üniversite öğrencilerinin ve bu çalışma özelinde sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin iyimserlik eğilimlerini ve yaşam doyumu düzeylerini ve bu kavramları etkileyen faktörleri incelemek, öğrencilerin şimdiki ve sonraki yaşamlarında olumlu gelişmelerini, akademik ve mesleki performanslarını ve psikososyal işlevselliklerini arttıracaktır. Bu ilişkiler göz önünde bulundurularak sosyal hizmet bölümü öğrencileri arasında yaşam doyumunu ve iyimserliği arttıracak müdahalelerin öğrencilerin hem psikolojik iyi oluş halini destekleyerek genel yaşamlarına hem de mesleki yaşamda dayanıklılıklarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu varsayımlar temel alındığında bu araştırmanın amacı sosyal hizmet öğrencilerinin iyimserlik eğilimleri ve yaşam doyumları arasındaki ilişkiyi incelemek ve iyimserliğin yaşam doyumunu yordama gücünü ortaya koymaktır. Bu doğrultuda bu araştırmanın soruları aşağıda sıralanmıştır:

1. Sosyal hizmet bölümü lisans öğrencilerinin iyimserlik ve yaşam doyumu düzeyleri nedir?
2. Sosyal hizmet bölümü lisans öğrencilerinin iyimserlik ve yaşam doyumu düzeylerinde farklılığa neden olabilecek sosyodemografik değişkenler nelerdir?
3. Sosyal hizmet bölümü lisans öğrencilerinin iyimserlik ve yaşam doyumu arasında ne yönde bir ilişki bulunmaktadır?
4. Sosyal hizmet bölümü lisans öğrencilerinin yaşam doyumunu yordayan değişkenler nelerdir?

YÖNTEM

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemleri arasında yer alan betimsel ve ilişkisel tarama modelleri kullanılmıştır. Betimsel tarama araştırmaları değişkenlerle ilgili bir durum tespiti sunarken, ilişkisel tarama bağımlı değişkenin bağımsız değişkenlerle olan ilişkilerini belirlemek için kullanılmaktadır. Tarama yöntemi istatistiksel olarak analiz edilecek çalışma evreninin bazı yönleri hakkında nicel veya sayısal açıklamalar sunmaktadır (Fowler, 2013).

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın evrenini Türkiye’de sosyal hizmet bölümlerinde aktif eğitim gören lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşmak mümkün olmadığından, evreni temsil etmeye üzere kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde ilk adımda ulaşılabilen katılımcılar ile uygulamalar yapılır ve daha sonra bu kişilerin önerebileceği/yönlendirebileceği kişilerle görüşülür. Bu şekilde örneklem hacminin artırılması amaçlanır (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2014). Bu çalışma kapsamında örneklem boyutunu %95 güven seviyesiyle ve %5 hata payına göre 380 ve/veya daha fazla olarak belirlenmiştir (Büyüköztürk vd., 2014). Bu çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul ederek çalışmaya dahil olan toplam örneklem sayısı $n=400$ öğrencidir.

Veri Toplama Araçları

Yaşam Yönelimi Ölçeği: Orijinali formu (Life Orientation Test) Scheier ve Carver (1987) tarafından geliştirilen ölçek, Aydın ve Tezer (1991) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Bu çalışmada test tekrar test güvenilirlik katsayısı .77 olarak belirlenmiştir. Yaşam Yönelimi Testi, 12 maddeden ve kesinlikle katılmıyorum (0) - kesinlikle katılıyorum (4) yanıtlarından oluşan 5'li Likert ölçek yapısındadır. Testin her maddesinde deneklere olumlu (iyimser) veya olumsuz (kötümser) ifadeler sunulmakta ve kendilerine uygun seçeneği işaretlemeleri istenmektedir. Ölçeğin 4 maddesi olumlu yönde puanlanmakta, 4 maddesi olumsuz yönde puanlanmaktadır. Ayrıca, ölçekte hiçbir yönde puanlanmayan 4 nötr madde (filler item) bulunmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 0 en yüksek puan ise 32'dir. Ölçekten alınan yüksek puan iyimserlik veya yaşama yönelik olumlu bir bakış açısını ifade ederken, düşük puan ise kötümserliğe veya yaşama yönelik olumsuz bir bakış açısına sahip olunduğuna işaret etmektedir.

Yaşam Doyumu Ölçeği: Orijinal formu (Life Satisfaction Scale) Diener vd.(1985) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Bekmezci ve Mert (2018) tarafından gerçekleştirilmiş ve güvenilirlik katsayısı .876 olarak belirlenmiştir. Yaşam Doyumu Ölçeği 5 maddeden oluşan 7'li Likert ölçek yapısındadır. Ölçek uygulanan kişinin yaşamının bir bütün olarak değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Ölçekten alınan puanlar 20'nin üzerinde ise kişinin genel olarak hayatından memnun olduğu, 20'nin altında ise genel olarak hayatından memnun olmadığı değerlendirilmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 5 iken, en yüksek puan 35 olarak hesaplanmaktadır. Ölçekten alınan puanların yüksek olması yüksek yaşam doyumunu göstermektedir.

Verilerin Toplanması ve Veri Analizi

Bu araştırmanın COVID-19 pandemi sürecinde gerçekleştirilmesi nedeniyle veriler online anket formu üzerinden toplanmıştır. Veri toplama araçları tek bir anket formu içerisinde birleştirilmiş ve Google Formlar platformuna aktarılmıştır. Online anketin başlangıcında, katılımcılar gönüllü bilgilendirilmiş onam formu imzalayarak çalışmaya dahil olmuşlardır. Online anket formu sosyal medya uygulamaları üzerinden paylaşılarak sosyal hizmet bölümü öğrencilerine ulaştırılmıştır. Araştırmanın verileri Nisan-Haziran 2021 tarihleri arasında toplanmıştır.

Verilerin analizi IBM SPSS 22.0 programı ile gerçekleştirilmiştir. Betimsel analizde frekans ve yüzdelik tabloları kullanılarak katılımcıların sosyo-demografik bilgileri, iyimserlik ve yaşam düzeyi ortalamaları ve yaygınlığı belirlenmiştir. İlişkisel analizde öğrencilerin iyimserlik eğilimini ve yaşam doyumunu düzeyini etkileyebilecek bazı değişkenler Independent Samples t-test ve One Way Anova analizleri ile incelenmiştir. Ayrıca, iyimserlik eğilimi ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Son olarak çoklu doğrusal regresyon analizi ile çalışmanın değişkenlerinin dahil edildiği regresyon modelinde üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunu yordayan değişkenler araştırılmıştır. Çoklu doğrusal regresyon analizinin normallik ve doğrusallık

varsayımları sağlanmıştır. Ayrıca, regresyon analizi öncesinde kategorik değişkenler kukla değişkenlere dönüştürülerek analize sokulmuştur.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada verileri araştırmanın yapıldığı tarihlerle sınırlıdır. Araştırma verileri online anket üzerinden toplandığı için internete erişim fırsatı olmayanları kapsamamaktadır. Katılımcılar arasında erkeklerin sayısı kadınlara göre düşük kalmıştır. Bu durumun cinsiyet açısından farklılıkları etkileyebileceği düşünülmektedir.

BULGULAR

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerini kapsayan katılımcıların büyük bir çoğunluğu kadınlardan oluşmakta olup (%78,7), yaşları 17 ve 38 aralığında değişmektedir. Katılımcıların yaş ortalaması 21,03 iken, kardeş sayısı ortalaması 2,81 olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-demografik Bilgileri (n= 400)

Değişken	Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	314	78,7
Erkek	85	21,3
Yaşanılan yer		
İl	278	69,7
İlçe	71	17,8
Köy	50	12,5
Baba eğitim durumu		
Okuma-yazma yok	2	,5
Okuma-yazma var	9	2,3
İlkokul	98	24,6
Ortaokul	75	18,8
Lise	120	30,2
Üniversite	85	21,4
Yüksek lisans	9	2,3
Anne eğitim durumu		
Okuma-yazma yok	17	4,3
Okuma-yazma var	14	3,5

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-demografik Bilgileri (n= 400) (devamı)

İlkokul	146	36,5
Ortaokul	64	16,0
Lise	115	28,7
Üniversite	42	10,5
Yüksek lisans	2	,5
Gelir memnuniyeti		
Çok memnunum	36	9,0
Memnunum	162	40,5
Kararsızım, idare eder	121	30,3
Memnun değilim	38	9,5
Hiç memnun değilim	43	10,8
Okul dışı faaliyetlere katılım		
Sıklıkla katılıyorum	33	8,3
Katılıyorum	131	32,8
Bazen katılıyorum	194	48,5
Katılmıyorum	32	8,0
Hiç katılmıyorum	10	2,5
Yaş	21,03± 2,834 (Ortalama ±Ss)	17-38 (min.-max.)
Bireysel aylık gelir	1394,29±1710,957 (Ortalama ±Ss)	0-12,000 (min.-max.)
Kardeş sayısı	2,81±1,347 (Ortalama ±Ss)	0-9 (min.-max.)

Sosyal hizmet öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu il merkezinde yaşadıklarını (%69,7) ifade etmişlerdir. Katılımcıların anne-baba eğitim durumları incelendiğinde, annelerin %36,5'i ilkokul mezunu iken, babaların %30,2'si lise mezunudur. Babaların eğitim düzeyinin annelerden yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin %40,5'i gelirlerinden memnun olduklarını belirtirken, %31,3'ü bu konuda kararsızlıklarını dile getirmektedir. Katılımcıların bireysel aylık gelir ortalaması ise 1394,29 TL olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin yarıya yakını (%48,5) okul dışı faaliyetlere bazen katılım sağladıklarını belirtmektedir (Tablo 1).

Tablo 2. Ölçeklere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçekler	Min.- Maks.	Puan ort.	Median	ss
İyimserlik Ölçeği	,00- 32,00	17,3718	17,7990	5,59002
Yaşam Doyumu Ölçeği	5-35,00	19,5136	19,0000	6,31399

Tablo 2 incelendiğinde, sosyal hizmet öğrencilerinin İyimserlik Ölçeği'nden aldıkları puanların ortalaması 17,3718 iken, Yaşam Doyumu Ölçeği'nden aldıkları puanların ortalamasının 19,5136 olduğu görülmektedir. Yaşam doyumu ölçeğinde ortalama puanlar kesme değeri olan 20'nin hemen altında yer almaktadır. Yaşam yönelimi ölçeğinde ise kesme değeri olan 16'nın hemen üstünde yer almaktadır (Tablo 2).

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Yaşam Doyumu ve İyimserlik Düzeylerinin Karşılaştırılması

Ölçekler	Cinsiyet	n	\bar{x}	t	p	%95 güven aralığı	
Yaşam doyumu	Kadın	314	19,7902	1,669	,098	-,26205	3,06038
	Erkek	85	18,3910				
İyimserlik	Kadın	314	17,4228	,321	,748	-1,19927	1,66421
	Erkek	85	17,1903				

Tablo 3'te görüldüğü gibi Independent Samples t testi sonucuna göre, sosyal hizmet öğrencilerinin yaşam doyumu puanları ($t= 1,669$) ve iyimserlik puanları ($t= ,321$) cinsiyete göre anlamlı düzeyde bir farklılık göstermemektedir ($p> .05$) (Tablo 3).

Tablo 4. Katılımcıların Ebeveyn Eğitim Düzeyine Göre Yaşam Doyumu ve İyimserlik Düzeylerinin Karşılaştırılması

Ölçekler	Değişkenler	n	\bar{x}	F	p	Farklılık
Anne eğitim düzeyi						
Yaşam Doyumu	Okuma-yazma yok	17	17,3037	,773	,592	-
	Okuma-yazma var	14	17,7000			
	İlkokul	146	19,9133			
	Ortaokul	64	18,5755			
	Lise	115	19,7828			

Tablo 4. Katılımcıların Ebeveyn Eğitim Düzeyine Göre Yaşam Doymu ve İyimserlik Düzeylerinin Karşılaştırılması (devamı)

Ölçekler	Değişkenler	n	\bar{x}	F	p	Farklılık
	Üniversite	42	20,0444			
	Yüksek lisans	2	22,5000			
İyimserlik	Okuma-yazma yok	17	18,8003	,677	,669	-
	Okuma-yazma var	14	16,5000			
	İlkokul	146	16,8770			
	Ortaokul	64	16,7568			
	Lise	115	17,7589			
	Üniversite	42	18,2658			
	Yüksek lisans	2	19,5000			
Baba eğitim düzeyi						
Yaşam doymu	Okuma-yazma yok	2	19,1612	1,387	,219	-
	Okuma-yazma var	9	20,6667			
	İlkokul	98	18,6328			
	Ortaokul	75	19,3942			
	Lise	120	18,7772			
	Üniversite	85	20,5611			
	Yüksek lisans	9	23,3322			
İyimserlik	Okuma-yazma yok	2	19,3120	3,226	,004**	7>3
	Okuma-yazma var	9	18,9965			7>4
	İlkokul	98	16,4200			7>5
	Ortaokul	75	16,7565			7>6
	Lise	120	17,9390			
	Üniversite	85	16,7625			
	Yüksek lisans	9	23,8835			

Tablo 4'te görüldüğü gibi One Way Anova testi sonuçlarına göre, sosyal hizmet öğrencilerinin iyimserlik puanları $F(,677)$ ve yaşam doyumu puanları $F(,773)$ anne eğitim düzeyine göre anlamlı düzeyde bir farklılık göstermemektedir ($p > .05$). Öğrencilerin yaşam doyumu puanları $F(1,387)$ baba eğitim düzeyine göre anlamlı düzeyde bir farklılık göstermezken ($p > .05$), iyimserlik puanlarının $F(3,226)$ baba eğitim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmektedir ($p < .05$) (Tablo 4).

Sosyal hizmet öğrencilerinin baba eğitim düzeyine göre iyimserlik puanları incelendiğinde babaları yüksek lisans mezunu olanların babaları ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite mezunu olanlara göre iyimserlik eğilimleri anlamlı düzeyde yüksek olarak belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 5. Katılımcıların Ebeveynleri ile İlişki Düzeylerine Göre Yaşam Doymu ve İyimserlik Düzeylerinin Karşılaştırılması

Ölçekler	Değişkenler	<i>n</i>	\bar{x}	F	p	Farklılık
Anne ilişki düzeyi						
Yaşam Doymu	Çok iyi	233	20,5605	5,296	,000***	1>3
	İyi	129	18,7517			1>4
	Ne iyi ne kötü	28	15,0708			
	Kötü	8	15,7171			
	Çok kötü	2	16,8126			
İyimserlik	Çok iyi	233	18,2181	6,135	,000***	1>2
	İyi	129	17,0964			1>3
	Ne iyi ne kötü	28	12,4375			
	Kötü	8	14,7431			
	Çok kötü	2	13,3333			
Baba ilişki düzeyi						
Yaşam Doymu	Çok iyi	161	21,0511	4,370	,002**	1>3
	İyi	160	18,5526			2>3
	Ne iyi ne kötü	57	17,5798			
	Kötü	14	17,9971			
	Çok kötü	5	16,7396			
İyimserlik	Çok iyi	161	18,3357	3,947	,004**	1>5
	İyi	160	17,1314			

Tablo 5. Katılımcıların Ebeveynleri ile İlişki Düzeylerine Göre Yaşam Doymu ve İyimserlik Düzeylerinin Karşılaştırılması (devamı)

Ölçekler	Değişkenler	n	\bar{x}	F	p	Farklılık
	Ne iyi ne kötü	57	16,6004			
	Kötü	14	14,2500			
	Çok kötü	5	13,2500			

***p<0,001; **p<0,01; *p<0,05

Sosyal hizmet öğrencilerinin iyimserlik puanları F (6,135) ve yaşam doymu puanları F (5,296) anneleri ile ilişki düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır (p< .05) (Tablo 5).

Sosyal hizmet öğrencilerinin anne ilişki düzeyine göre yaşam doymu puanları incelendiğinde anneleri ile ilişkilerini çok iyi ifade eden katılımcıların, anneleriyle ilişkilerini ne iyi ne kötü ifade edenlere ve kötü olarak ifade edenlere göre yaşam doymu düzeyleri anlamlı düzeyde yüksek olarak belirlenmiştir (Tablo 5).

Öğrencilerin anne ilişki düzeyine göre iyimserlik puanları incelendiğinde anneleri ile ilişkilerini çok iyi olarak belirten kişilerin anneleriyle ilişkilerini iyi ifade edenler ve ne iyi ne kötü ifade edenlere göre iyimserlik eğilimleri daha yüksektir (Tablo 5).

Sosyal hizmet öğrencilerinin iyimserlik puanları F (3,947) ve yaşam doymu puanları F (4,370) babaları ile ilişki düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır (p< .05) (Tablo 5).

Sosyal hizmet öğrencilerinin baba ilişki düzeyine göre yaşam doymu puanları incelendiğinde babaları ile ilişkilerini çok iyi ve iyi olarak ifade eden katılımcıların, babalarıyla ilişkilerini ne iyi ne kötü ifade edenlere göre yaşam doymu düzeyleri anlamlı düzeyde yüksek olarak belirlenmiştir (Tablo 5).

Öğrencilerin baba ilişki düzeyine göre iyimserlik puanları incelendiğinde babaları ile ilişkilerini çok iyi olarak belirten kişilerin babalarıyla ilişkilerini çok kötü olarak ifade edenlere göre iyimserlik eğilimleri daha yüksektir (Tablo 5).

Tablo 6. Katılımcıların Gelir Memnuniyeti Düzeylerine Göre Yaşam Doymu ve İyimserlik Düzeylerinin Karşılaştırılması

Ölçekler	Gelir memnuniyeti düzeyi	n	\bar{x}	F	p	Farklılık
Yaşam Doymu	Çok memnunum	36	23,1975	11,529	,000***	1>3
	Memnunum	162	20,8929			1>4
	Kararsızım, idare eder	121	18,3995			1>5

Tablo 6. Katılımcıların Gelir Memnuniyeti Düzeylerine Göre Yaşam Doymu ve İyimserlik Düzeylerinin Karşılaştırılması (devamı)

Ölçekler	Gelir memnuniyeti düzeyi	n	\bar{x}	F	p	Farklılık
	Memnun değilim	38	17,1042			
	Hiç memnun değilim	43	14,6355			
İyimserlik	Çok memnunum	36	20,6749	7,348	,000***	1>3
	Memnunum	162	18,1526			1>5
	Kararsızım, idare eder	121	16,4078			2>5
	Memnun değilim	38	16,3798			
	Hiç memnun değilim	43	14,1326			

***p<0,001

Sosyal hizmet öğrencilerinin iyimserlik puanları F (7,348) ve yaşam doymu puanları F (11,529) gelir memnuniyeti düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($p < .05$) (Tablo 6).

Sosyal hizmet öğrencilerinin gelir memnuniyeti düzeyine göre yaşam doymu puanları incelendiğinde, gelirlerinden çok memnun olduğunu ifade eden katılımcıların, kararsız olanlar, memnun olmayanlar ve hiç memnun olmayanlara göre; gelir düzeyinden memnun olanların kararsız olanlar ve hiç memnun olmayanlara göre; kararsız olanların ise gelir düzeyinden hiç memnun olmayanlara göre yaşam doymu düzeyleri anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 6).

Öğrencilerin gelir memnuniyeti düzeyine göre iyimserlik puanları incelendiğinde, gelirlerinden çok memnun olduğunu ifade eden katılımcıların, kararsız olanlar ve hiç memnun olmayanlara göre; memnun olanların hiç memnun olmayanlara göre iyimserlik eğilimi anlamlı düzeyde daha yüksek olarak değerlendirilmiştir (Tablo 6).

Tablo 7. Katılımcıların Yaşam Doymu ile İyimserlik Eğilimleri Arasındaki Korelasyona İlişkin Bulgular

	İyimserlik Eğilimi	Yaşam Doymu
İyimserlik Eğilimi	*	,416**
Yaşam Doymu		*

**p<0,01

Tablo 7'de görüldüğü gibi Pearson Korelasyon Analizi sonucunda üniversite öğrencilerinin iyimserlik eğilimleri ile yaşam doymuları arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p < .01$). Buna göre sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin iyimserlik eğilimleri arttığında yaşam doymuları ve yaşam doymuları arttığında iyimserlik eğilimleri yükselmektedir (Tablo 7).

Tablo 8. Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doyumunu Yordayan Değişkenler Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Bulguları

Değişkenler	B	β	t	p	% 95 güven aralığı	
Sabit	9,792	-	3,380	,001	4,089	15,495
Yaş	-,037	-,015	-,276	,783	-,301	,227
Cinsiyet	1,035	,069	1,272	,204	-,567	2,636
Yaşanılan yer	,603	,044	,823	,411	-,841	2,047
Anne eğitim	-,174	-,002	-,042	,966	-8,271	7,922
Baba eğitim	,846	,021	,384	,701	-3,485	5,176
Kardeş sayısı	-,045	-,009	-,169	,866	-,565	,476
Anne ile ilişki	1,290	,098	1,676	,095	-,225	2,804
Baba ile ilişki	1,579	,123	2,110	,036*	,105	3,052
Aylık gelir	,000	,061	1,126	,261	,000	,001
Gelir memnuniyeti	1,250	,060	1,085	,279	-1,017	3,518
Okul dışı faaliyetler	-1,489	-,070	-1,308	,192	-3,730	,751
İyimserlik	,430	,379	6,685	,000***	,304	,557

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$; $R = 502$, $R^2 = ,252$

Tablo 8'de görüldüğü gibi çalışmanın tüm değişkenlerinin dahil edildiği çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre baba ilişkisinin iyi olması ($\beta = ,123$ $p < 0,5$) ve iyimserlik eğiliminin yüksek olması ($\beta = ,379$, $p < 0,000$) sosyal hizmet öğrencileri arasında yaşam doyumunu anlamlı düzeyde yordamaktadır. R^2 değeri incelendiğinde oluşturulan regresyon modeli yaşam doyumunu varyansının %25'ini açıklamaktadır. Sosyodemografik değişkenler kontrol altına alındığında dahi iyimserlik üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunu arttıran en önemli değişken olarak belirlenmiştir.

TARTIŞMA

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre, üniversite öğrencileri arasında iyimserlik düzeyi hafif düzeyde yüksek ve yaşam doyumunu hafif düzeyde düşük olarak değerlendirilmiştir. Üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen bir çalışmada öğrencilerin yarıdan çoğu (56.7%) düşük iyimserlik göstermiştir. İyimserlik öğrenciler arasında stresin önemli bir yordayıcısı olarak belirlenmiştir (Saleh vd., 2017). Türkiye'de üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen bir diğer çalışmada öğrencilerin yaşam doyumunu oldukça düşük olarak değerlendirilmiştir. Bu sonuçlara göre üniversite yönetimlerinin

öğrencilerin üniversite hayatından memnuniyetlerini artırmak için sosyal hizmetleri artırmaya odaklanmaları önerilmektedir (Arslan ve Altınbaş Akkaş, 2014).

Cinsiyet değişkeni açısından farklılıklar incelendiğinde, literatürdeki çalışmalarda erkek öğrencilerin kız öğrencilere kıyasla gelecekle ilgili daha olumlu eğilime sahip oldukları görülmektedir (Jacobsen et al. 2014; Cabras ve Mondo, 2018). Ülkemizde üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen bir çalışmada, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha iyimser oldukları tespit edilmiştir (Özpehriz, 2020). Yaşam doyumu açısından literatürde erkek öğrenciler kız öğrencilere göre yaşamlarından daha memnundur (Jacobsen et al. 2014; Cabras ve Mondo, 2018). Türkiye’de yapılan bir çalışmada ise kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür (Kaya vd., 2015). Bu çalışmada üniversite öğrencileri arasında iyimserlik eğilimi ve yaşam doyumu değişkenleri cinsiyete göre değişiklik göstermemiştir. Bu çalışmanın bulgularına benzer olarak, bazı çalışmalarda iyimserlik eğilimi ve yaşam doyumu cinsiyete göre farklılık göstermemiştir (Saleh vd., 2017).

Ayrıca, bu çalışmada iyimserlik eğilimleri yüksek olan öğrencilerin baba eğitim düzeylerinin yüksek olması önemli bir bulgudur. Literatürdeki çalışmalarda daha iyimser olan bireyler daha yüksek eğitilmiş olma eğilimindedir. Bu çalışmanın bulgularını destekleyecek şekilde, bir diğer çalışmada, iyimserlik eğitilmiş bir ebeveyne sahip olma ile ilişkili değerlendirilmiştir (Boehm vd., 2015). Ancak, ülkemizden bir çalışmada ortaokul mezunu babaların çocukları, üniversite/lisansüstü babaların çocuklarına göre daha iyimser olarak değerlendirilmiştir (Özpehriz, 2020). Başka çalışmalarda baba eğitim düzeyi yaşam doyumunu etkilemektedir (Tavakoly Sany vd., 2021). Ancak, çalışmamızda anne-baba eğitim düzeyinin yaşam doyumuyla bir ilişkisi belirlenmemiştir.

Bu çalışmada gelir memnuniyeti üniversite öğrencilerinin hem iyimserlik hem de yaşam doyumu düzeylerinde anlamlı değişimlere neden olmaktadır. Bir çalışmada iyimserlik eğilimi daha yüksek gelire sahip olma ile ilişkili bulunmuştur. Bu noktada iyimserlik ve yaşam doyumu, sosyoekonomik avantajlılıkla tutarlı bir şekilde bağlantılıdır ve sosyal eşitsizliklerin sağlık üzerindeki olumsuz etkileri için bir yol oluşturabilir. İyimserlik, eşitsizliklerle ilgili faktörlerle ilişkilendirilebilir, çünkü bu faktörler, iyimser eğilimlerin geliştirilmesi veya sınırlandırılması için bir bağlam sağlar (Boehm vd., 2015). Mutluluk ve yaşam doyumu bireyin hanesindeki ve yerel yönetim düzeyindeki faktörlerle de güçlü bir şekilde ilişkilidir. Ekonomik refahı daha iyi olan hanelerde ve kamu hizmetlerinin daha iyi sunulduğu yerlerde yaşayan bireyler daha mutludurlar ve yaşam doyumları daha yüksektir. Ayrıca, kötü sağlık koşulları ve işsizlik, yaşam doyumu üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir (Sujarwoto vd., 2017). Diğer taraftan bazı çalışmalar yaşam koşullarının ve gelirin öznel iyi oluş üzerindeki etkilerinin, temel kişilik özelliklerine bağlı olarak bireyler arasında önemli ölçüde değişebileceğini göstermektedir (Soto ve Luhmann, 2013). Örneğin, bu çalışmada iyimserlik eğilimi bu özellikler arasında değerlendirilebilecek bir koruyucu faktör olarak yaşam doyumunu artırmaktadır.

Bu çalışmada ebeveynlerle ilişki düzeyinin olumlu olması daha yüksek yaşam doyumu ve iyimserlik eğilimi ile ilişkili bulunmuştur. Özellikle olumlu algılanan baba ilişkisi yaşam doyumunun

yordayıcılarından birisi olarak belirlenmiştir. Ebeveynler, gençlere, sosyalleşme sürecinde iyimserliği güçlendirebilecek sosyal destek sağlarlar. Örneğin, bir çalışmada daha yüksek ebeveyn desteği, daha yüksek iyimserlikle ilişkili bulunmuştur (Piko vd., 2013). Beliren yetişkinlik dönemindeki gençlerin ebeveynlerini halen önemli bir destek kaynağı olarak gördükleri belirtilmektedir. Gençlere yönelik özerklik duygularını destekleyici olarak algılayan gençler olumlu ilişkiler geliştirebilmekte ve psikolojik iyi oluşları artmaktadır (Inguglia vd., 2015). Bu çalışmanın bulgularına paralel olan bir diğer çalışmada babayla kurulan güvenli bağlanma ilişkisinin beliren yetişkinlik döneminde yaşam doyumu ile olumlu yönde ilişkili olduğu görülmüştür (Zagefka vd., 2022). Ebeveyn işlevleri göz önünde bulundurulduğunda özellikle istikrarsızlık ve geçiş dönemlerinde babayla güvenli bağlanmaya dayalı ilişkilerin gençlerin daha bağımsız ve öz güvenli olarak yeni yaşamlarını keşfetmelerine katkı sağlayabileceği belirtilmektedir (Duchesne ve Ratelle, 2014).

Bu çalışmadan elde edilen en önemli bulgu iyimserlik eğiliminin üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunu güçlü bir şekilde yordamasıdır. Öğrenciler arasında iyimserlik düzeyi arttıkça yaşam doyumu da anlamlı olarak yükselmektedir. Literatürde kanıta dayalı yaşam doyumu müdahalelerine ilişkin çalışmalar, geleneksel ruh sağlığı müdahalelerine göre yetersizdir (Renshaw ve Cohen, 2014). Bu çalışmanın bulguları gelecek çalışmalar için uygulayıcılara ve araştırmacılara, ruh sağlığı çalışmalarında yaşam doyumunu geliştirmeye yardımcı olabilecek fikirler sunmaktadır. Gençlerin iyimserlik düzeylerini artıran unsurları incelemek ve değerlendirmek, başetme becerilerini artırarak yaşam doyumunu yükseltebilir. Çünkü İyimserlik eğilimi koruyucu bir faktör olarak yaşam doyumunu artırmaktadır. İyimserlik gibi olumlu bireysel özelliklerin gençlerin ruh sağlığı üzerindeki etkisinin belirlenmesi, erken müdahalelerin geliştirilmesi ve bilimsel kanıtlara dayalı klinik ve halk sağlığı uygulamalarının yapılandırılması için önem taşımaktadır (Uribe vd., 2020). Üniversite ruh sağlığı hizmeti sağlayıcılarının, öğrencilerin zorlanmalarını azaltmada yardımcı olmak için hangi stratejileri kullanabileceği konusunda içeriklerin oluşturulması gerekmektedir (Mahmoud vd., 2012). İyimserlik eğiliminin pekiştirilmesi için güçlere odaklanma, olumsuz düşünceleri yeniden çerçevelendirme, öz farkındalığı geliştirme ve farkındalık temelli müdahaleler, olumlu duyguları geliştirme, bir amaç duygusu oluşturma dayanıklılığı arttırma gibi terapötik müdahaleler kullanılabilir (Laranjeira ve Querido, 2022). Örneğin, öz-şefkat temelli kısa süreli bir grup müdahalesinin üniversite öğrencileri arasında farkındalık, iyimserlik, öz yeterlilik ve yaşam doyumunda önemli ölçüde artışa yol açtığını göstermiştir (Smeets vd., 2014). Üniversite öğrencilerine yönelik umut odaklı müdahaleler, gençlerin olumlu duygulanım deneyimlerini ve yaşam doyumunu düzeylerini arttırabilir. Ayrıca, iyimser düşünme tarzı pekiştirilerek, öğrencilerin üniversite yaşamına dair stres faktörlerini daha olumlu değerlendirmesi sağlanarak dayanıklılıkları arttırılabilir (Rand vd., 2020). Gençler için oluşturulan bir dayanıklılık programının duygu düzenleme ve öz yeterlilik gibi temel bileşenlerinden birisi de gerçekçi iyimserlik olarak belirlenmiştir. İyimserlik odaklı terapötik yaklaşımların amacı öğrencilerin yalnızca olumsuz düşünceleri iyimser düşüncelerle değiştirmelerinden çok problemlerin çoklu ve çeşitli nedenleri hakkında daha esnek düşünmelerine yardımcı olmaktır (Reivich vd., 2013).

Bazı araştırmalar, iyimserlik müdahalelerinin yüz yüze görüşmelerle insanların iyimserliğini önemli ölçüde artırabileceğini savunmaktadır. İyimserlik eğilimi olası en iyi kendi kendine yardım müdahaleleri arasında yer almaktadır (Layous, Nelson, ve Lyubomirsky, 2013; Malouff ve Schutte, 2016). Örneğin, öğrenilmiş iyimserlik, olumsuz iç konuşmalarımızı tanıyarak ve onlara meydan okuyarak tutum ve davranışlarımızı değiştirebileceğimizi savunan yeni bir kavramdır. Bu kavram, bireylerin stresli olayları koşullarını değiştiremeyeceklerine inandıkları bir olgu olarak ifade ettikleri öğrenilmiş çaresizliğin tam tersidir (Maier ve Seligman, 2016). Seligman, Öğrenilmiş İyimserlik'te Albert Ellis'in ABC tekniğini önerir ve değiştirilmesi gereken bilişsel çarpıtmaları vurgular. Öğrenilmiş iyimserlik karamsar alışkanlıkları kırmak ve onları değiştirmekle ilgili pratik tekniklerin ve iyimserlik becerilerinin bir kombinasyonudur. Kendi ABC sürecini yeniden öğrenmek, bu bilişsel çarpıtmaların veya karamsar açıklama tarzlarının daha fazla farkına varmak, onlarla yüzleşmek ve onları daha iyimser ve uyarlanabilir düşüncelerle değiştirmeyi içerir (Saelid ve Nordahl, 2017).

Sosyal hizmet disiplini bağlamında pek çok sosyal hizmet uzmanı, seçtikleri kariyerde profesyonel iyimserliği ve bireysel iyi oluş hallerini korumada zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu noktada meslek elemanlarının alana hazırlanırken dayanıklılıklarını geliştirici becerilerle donatılması gerekmektedir (Beddoe vd., 2013). Bir çalışmada sosyal hizmet öğrencileri dayanıklı insanların özellikleri arasında iyimserliği vurgulamışlar ve bu kavramı durumlardan olumlu bir şekilde öğrenebilmek ve ilerleyebilmek ifadesiyle açıklamışlardır. Bu doğrultuda sosyal hizmet okulları ve birimlerinin, kariyerlerinin her aşamasında sosyal hizmet uzmanlarının dayanıklılığını arttırmaya yönelik iyimser, yansıtıcı, işbirlikçi ve destekleyici bir öğrenme ortamını teşvik etmelidir (Grant ve Kinman, 2013).

SONUÇ

Bu çalışmanın bulguları öğrencilerin üniversite ortamında deneyimledikleri yaşam geçişiyle daha iyi yüzleşmelerine yardımcı olabilir, akademik performansı artırabilir ve böylece yaşam doyumunu yükseltebilir. Bu doğrultuda üniversite öğrencilerinin iyimserlik eğilimi geliştirebilmelerini desteklemek için danışmanlık hizmetlerinin verilmesi önemlidir. Özellikle sosyal hizmet gibi zorlayıcı yardım mesleklerinde bu becerilerin meslek hayatına atılmadan önce kazandırılması ayrı bir yere sahiptir. Toplum genelinde eğitim düzeyinin ve özellikle yükseköğretimin yaygınlaştırılması iyimserlik, yaşam doyumunu gibi psikososyal boyutların desteklenmesine katkı sağlayabilir. Yüksek eğitilmiş ebeveynler bu çalışmada baba eğitim düzeyinde olduğu gibi, kendi iyi oluş becerilerini arttırabilecekleri gibi bu pozitif eğilimleri çocuklarına da aktarabilirler. Dezavantajlı öğrenciler ve ailelerinin tespit edilerek danışmanlık hizmetleri ve uygun kaynaklarla desteklenmesi ve bunun için kampüslerde okul sosyal hizmetlerinin kullanılması gerekmektedir. Bu çalışma göstermiştir ki, pozitif ebeveyn-çocuk ilişkileri üniversite yıllarında gençlerde iyi oluş düzeyini etkilemektedir. Özellikle babaların ebeveynlik becerilerini ve çocuklarıyla ilişkilerini yaşam boyunca destekleyecek programlar yaygınlaştırılmalı ve ihmal edilen bu alan geliştirilmelidir. Üniversite öğrencilerine yönelik rehberlik ve sosyal hizmet birimlerinde ihtiyaç duyulduğunda ebeveynlerle görüşmeler yapılabilir ya da aileler uygun bir ruh sağlığı birimine havale edilebilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırmanın gerçekleştirilmesi için Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 1/10/2020 tarihli ve 15 nolu toplantısında 220 sıra sayılı kararı ile izin alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORAN

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alarcon, G., Bowling, N., & Khazon, S. (2013). Great expectations: A meta-analytic examination of optimism and hope. *Personality & Individual Differences*, 54, 821–827. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.12.004>
- Andersson, M. A. (2012). Dispositional optimism and the emergence of social network diversity. *The Sociological Quarterly*, 53(1), 92-115. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.2011.01227.x>
- Antaramian, S. (2017). The importance of very high life satisfaction for students' academic success. *Cogent Education*, 4(1), 1307622. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2017.1307622>
- Arnett, J. J. (2016). College students as emerging adults: The developmental implications of the college context. *Emerging Adulthood*, 4(3), 219-222. <https://doi.org/10.1177%2F2167696815587422>
- Arslan, S., & Akkas, O. A. (2014). Quality of college life (QCL) of students in Turkey: Students' life satisfaction and identification. *Social Indicators Research*, 115(2), 869-884. <https://doi.org/10.1007/s11205-013-0235-9>
- Auerbach, R. P., Mortier, P., Bruffaerts, R., Alonso, J., Benjet, C., Cuijpers, P., ... & Kessler, R. C. (2018). WHO World Mental Health Surveys International College Student Project: Prevalence and distribution of mental disorders. *Journal of Abnormal Psychology*, 127(7), 623–638. <https://doi.apa.org/doi/10.1037/abn0000362>
- Beddoe, L., Davys, A., & Adamson, C. (2013). Educating resilient practitioners. *Social Work Education*, 32(1), 100-117. <https://doi.org/10.1080/02615479.2011.644532>
- Blackwell, S. E., Rius-Ottenheim, N., Schulte-van Maaren, Y. W., Carlier, I. V., Middelkoop, V. D., Zitman, F. G., ... & Giltay, E. J. (2013). Optimism and mental imagery: a possible cognitive marker to promote well-being?. *Psychiatry Research*, 206(1), 56-61. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2012.09.047>

- Boehm JK, Kubzansky LD (2012) The heart's content: the association between positive psychological well-being and cardiovascular health. *Psychological Bulletin*, 138: 655–691. <https://doi:10.1037/a0027448>
- Boehm, J. K., Chen, Y., Williams, D. R., Ryff, C., & Kubzansky, L. D. (2015). Unequally distributed psychological assets: are there social disparities in optimism, life satisfaction, and positive affect?. *Plos One*, 10(2), e0118066. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0118066>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (17. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cabras, C., & Mondo, M. (2018). Coping strategies, optimism, and life satisfaction among first-year university students in Italy: Gender and age differences. *Higher Education*, 75(4), 643-654. <https://doi.org/10.1007/s10734-017-0161-x>
- Cavanaugh, G. (2016). College student development and emerging adulthood. Honors Theses. 2710. https://scholarworks.wmich.edu/honors_theses/2710
- Carver, C. S., Scheier, M. F., & Segerstrom, S. C. (2010). Optimism. *Clinical Psychology Review*, 30(7), 879-889. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.01.006>
- Cenk, D. S., & Demir, A. (2016). The relationship between parenting style, gender and academic achievement with optimism among Turkish adolescents. *Current Psychology*, 35(4), 720-728. <https://doi.org/10.1007/s12144-015-9375-1>
- Chickering, A. W. (1969). *Education and Identity*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Chickering, A. W. and Reisser, L. (1993). *Education and Identity*. 2nd Ed. San Francisco: Jossey-Bass.
- Duchesne, S., & Ratelle, C.F. (2014). Attachment Security to Mothers and Fathers and the Developmental Trajectories of Depressive Symptoms in Adolescence: Which Parent for Which Trajectory?. *Journal of Youth & Adolescence*, 43, 641–654. <https://doi.org/10.1007/s10964-013-0029-z>
- Fowler Jr, F. J. (2013). *Survey Research Methods*. Sage Publications.
- Grant, L., & Kinman, G. (2013). 'Bouncing back?' Personal representations of resilience of student and experienced social workers. *Practice*, 25(5), 349-366. <https://doi.org/10.1080/09503153.2013.860092>
- He F, Cao R, Feng Z, Guan H, Peng J (2013) The Impacts of Dispositional Optimism and Psychological Resilience on the Subjective Well-Being of Burn Patients: A Structural Equation Modelling Analysis. *Plos One*, 8(12): e82939. <https://doi:10.1371/journal.pone.0082939>

- Hecht D. (2013). The neural basis of optimism and pessimism. *Experimental Neurobiology*, 22(3), 173–199. <https://doi.org/10.5607/en.2013.22.3.173>
- Inguglia, C., Inguglia, S., Liga, F., Lo Coco, A., & Lo Cricchio, M. G. (2015). Autonomy and relatedness in adolescence and emerging adulthood: Relationships with parental support and psychological distress. *Journal of Adult Development*, 22(1), 1-13. <https://doi.org/10.1007/s10804-014-9196-8>
- İslamoğlu, A. H., & Alnıaçık, Ü. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (4. Baskı). *İstanbul: Beta Yayınevi*.
- Jacobsen, B., Lee, J. B., Marquering, W., & Zhang, C. Y. (2014). Gender differences in optimism and asset allocation. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 107, 630-651. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2014.03.007>
- Jiang, W., Li, F., Jiang, H., Yu, L., Liu, W., Li, Q., & Zuo, L. (2014). Core self-evaluations mediate the associations of dispositional optimism and life satisfaction. *PLoS One*, 9(6), e97752. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0097752>
- Jobin, J., Wrosch, C., & Scheier, M. F. (2014). Associations between dispositional optimism and diurnal cortisol in a community sample: when stress is perceived as higher than normal. *Health Psychology*, 33(4), 382-391. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0032736>
- Kaya, C., Tansey, T. N., Melekoğlu, M., & Çakiroğlu, O. (2015). Stress and life satisfaction of Turkish college students. *College Student Journal*, 49(2), 257-261.
- Laranjeira, C., & Querido, A. (2022). Hope and optimism as an opportunity to improve the “positive mental health” demand. *Frontiers in Psychology*, 13, 827320. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.827320>
- Layous, K., Nelson, S. K., & Lyubomirsky, S. (2013). What is the optimal way to deliver a positive activity intervention? The case of writing about one’s best possible selves. *Journal of Happiness Studies*, 14, 635–654. <https://doi.org/10.1007/s10902-012-9346-2>
- Liversage, L., Naudé, L., & Botha, A. (2018). Vectors of identity development during the first year: black first-generation students’ reflections. *Teaching in Higher Education*, 23(1), 63-83. <https://doi.org/10.1080/13562517.2017.1359159>
- Mahmoud, J. S. R., Staten, R. T., Hall, L. A., & Lennie, T. A. (2012). The relationship among young adult college students’ depression, anxiety, stress, demographics, life satisfaction, and coping styles. *Issues in Mental Health Nursing*, 33(3), 149-156. <https://doi.org/10.3109/01612840.2011.632708>
- Maier, S. F., & Seligman, M. E. (2016). Learned helplessness at fifty: Insights from neuroscience. *Psychological Review*, 123(4), 349–367. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/rev0000033>

- Malouff, J. M., & Schutte, N. S. (2016). Can psychological interventions increase optimism? A meta-analysis. *The Journal of Positive Psychology*, 12(6), 594–604. <https://doi.org/10.1080/17439760.2016.1221122>
- Mazé, C., and Verhac, J.-F. (2013). Stress and coping strategies of first-year students: Distinctive roles of transactional and dispositional factors. *Psychologie Française*, 58, 89–105. <https://doi:10.1016/j.psfr.2012.11.001>
- Mosallanejad, L., Peyma, Z. B., & Mahmoodi, Y. (2013). The association between religious attitude and optimism in students of Nursing and Paramedicine Faculty of Jahrom University. *Islam Life Center Health*, 1(4), 27–30. <https://doi:10.5812/ilch.13914>
- Niu, G. F., Fan, C. Y., Zhou, Z. K., Tian, Y., & Lian, S. L. (2015). The effect of adolescents' optimism on depression: The mediating role of resilience. *Chinese Journal of Clinical Psychology*. 23(4), 709–711. <https://psycnet.apa.org/record/2015-51880-032>
- Özpehriz, H. S. (2020). Positive prevention theory: The investigation of parenting styles as a predictor of optimism. *Research on Education and Psychology*, 4(1), 114-132. <https://dergipark.org.tr/en/pub/rep/issue/51863/726637>
- Pedrelli, P., Nyer, M., Yeung, A. et al. College Students: Mental Health Problems and Treatment Considerations. *Acad Psychiatry*, 39, 503–511 (2015). <https://doi.org/10.1007/s40596-014-0205-9>
- Piko, B. F., Luszczynska, A., & Fitzpatrick, K. M. (2013). Social inequalities in adolescent depression: The role of parental social support and optimism. *International Journal of Social Psychiatry*, 59(5), 474-481. <https://doi.org/10.1177%2F0020764012440788>
- Plomin, R., Scheier, M. F., Bergeman, C. S., Pedersen, N. L., Nesselroade, J. R., & McClearn, G. E. (1992). Optimism, pessimism, and mental health: A twin/adoption analysis. *Personality and Individual Differences*, 13(8), 921-930. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(92\)90009-E](https://doi.org/10.1016/0191-8869(92)90009-E)
- Rand, K. L., Shanahan, M. L., Fischer, I. C., & Fortney, S. K. (2020). Hope and optimism as predictors of academic performance and subjective well-being in college students. *Learning and Individual Differences*, 81, 101906. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2020.101906>
- Reivich, K., Gillham, J. E., Chaplin, T. M., & Seligman, M. E. (2013). From helplessness to optimism: The role of resilience in treating and preventing depression in youth. İçinde: *Handbook of Resilience in Children*, 201-214.
- Renshaw, T. L., & Cohen, A. S. (2014). Life satisfaction as a distinguishing indicator of college student functioning: Further validation of the two-continua model of mental health. *Social Indicators Research*, 117(1), 319-334. <https://doi.org/10.1007/s11205-013-0342-7>
- Saelid, G. A., & Nordahl, H.M. (2017). Rational emotive behaviour therapy in high schools to educate in mental health and empower youth health. A randomized controlled study of a brief

- intervention. *Cognitive Behaviour Therapy*, 46(3), 196–210. <https://doi.org/10.1080/16506073.2016.1233453>
- Saleh, D., Camart, N., & Romo, L. (2017). Predictors of stress in college students. *Frontiers in Psychology*, 8, 19. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00019>
- Santilli, S., Marcionetti, J., Rochat, S., Rossier, J., & Nota, L. (2017). Career adaptability, hope, optimism, and life satisfaction in Italian and Swiss adolescents. *Journal of Career Development*, 44(1), 62-76. <https://doi.org/10.1177/0894845316633793>
- Scheier, M. F., Weintraub, J. K., & Carver, C. S. (1986). Coping with stress: divergent strategies of optimists and pessimists. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1257–1264. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1257>
- Scheier, M. E., & Carver, C. S. (1987). Dispositional optimism and physical well-being: The influence of generalized outcome expectancies on health. *Journal of Personality*, 55(2), 169-210. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1987.tb00434.x>
- Scheier, M. F., Carver, C. S., & Bridges, M. W. (1994). Distinguishing optimism from neuroticism (and trait anxiety, self-mastery, and self-esteem): a reevaluation of the Life Orientation Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(6), 1063. <https://psycnet.apa.org/buy/1995-07978-001>
- Singh, I., & Jha, A. (2013). Anxiety, optimism and academic achievement among students of private medical and engineering colleges: A comparative study. *Journal of Educational & Developmental Psychology*, 3, 222–233. <http://dx.doi.org/10.5539/jedp.v3n1p222>
- Smeets, E., Neff, K., Alberts, H., & Peters, M. (2014). Meeting suffering with kindness: Effects of a brief self-compassion intervention for female college students. *Journal of Clinical Psychology*, 70(9), 794-807. <https://doi.org/10.1002/jclp.22076>
- Sosnowski, R., Kulpa, M., Ziğtalewicz, U., Wolski, J. K., Nowakowski, R., Bakula, R., & Demkow, T. (2017). Basic issues concerning health-related quality of life. *Central European Journal of Urology*, 70(2), 206–211. <https://doi.org/10.5173/cej.2017.923>
- Soto, C. J., & Luhmann, M. (2013). Who can buy happiness? Personality traits moderate the effects of stable income differences and income fluctuations on life satisfaction. *Social Psychological and Personality Science*, 4(1), 46-53. <https://doi.org/10.1177%2F1948550612444139>
- Sujarwoto, S., Tampubolon, G. & Pierewan, A.C. Individual and Contextual Factors of Happiness and Life Satisfaction in a Low Middle Income Country. *Applied Research Quality Life*, 13, 927–945 (2018). <https://doi.org/10.1007/s11482-017-9567-y>
- Tavakoly Sany, S. B., Aman, N., Jangi, F., Lael-Monfared, E., Tehrani, H., & Jafari, A. (2021). Quality of life and life satisfaction among university students: Exploring, subjective norms, general

- health, optimism, and attitude as potential mediators. *Journal of American College Health*, 1-8. <https://doi.org/10.1080/07448481.2021.1920597>
- Uribe, F. A. R., Espejo, C. A. N., & da Silva Pedroso, J. (2020). Role of optimism in adolescent mental health: a protocol for a systematic review. *BMJ Open*, 10(7), e036177. <http://dx.doi.org/10.1136/bmjopen-2019-036177>
- Vollmann M, Scharloo M, Langguth B, Kalkouskaya N, Salewski C (2013) Illness representations as mediators of the relationship between dispositional optimism and depression in patients with chronic tinnitus: A cross-sectional study. *Psychology & Health*, 29, 81–93. <https://doi.org/10.1080/08870446.2013.828294>
- Yalçın İ. (2011). Social support and optimism as predictors of life satisfaction of college students. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 33(2):79–87. <https://doi:10.1007/s10447-011-9113-9>
- Yu, X., Chen, J., Liu, J., Yu, X., & Zhao, K. (2015). Dispositional optimism as a mediator of the effect of rumination on anxiety. *Social Behavior & Personality*, 43, 1233–1242. <https://doi.org/10.2224/sbp.2015.43.8.1233>
- Zagefka, H., Andrew, N., Boelen, B., Cummings, O., Denton, R., Harris, S., ... & Williams, R. (2022). Attachments to mother, father, and romantic partner as predictors of life satisfaction. *The Family Journal*, 30(4), 570-578. <https://doi.org/10.1177/10664807211064147>
- Zhang J, Miao D, Sun Y, Xiao R, Ren L, et al (2014) The Impacts of Attributional Styles and Dispositional Optimism on Subject Well-Being: A Structural Equation Modelling Analysis. *Social Indicators Research*, (119), 757–769. <https://doi.org/10.1007/s11205-013-0520-7>

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Travma Bilgisine Dayalı Yaklaşımın Şiddete Maruz Bırakılan Kadınlarla Çalışmalarda Kullanımı

Use of Trauma-informed Approach in Studies on Women Subjected to Violence

Melike YALÇIN

Dr. Öğretim Üyesi, Afyon Kocatepe
Üniversitesi, Sandıklı Uygulamalı
Bilimler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet
Bölümü, myalcin@aku.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2312-276X

Başvuru: 11.03.2022

Kabul: 23.02.2023

Atıf:

Yalçın, M. (2023). Travma bilgisine dayalı yaklaşımın şiddete maruz bırakılan kadınlarla çalışmalarda kullanımı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(2), 513-526. DOI: 10.33417/tsh.1086574

ÖZ

Günümüzde, her dört kadından birinin, yaşamının bir döneminde erkek şiddetine maruz bırakıldığı bilinmektedir. Kadın sığınma evleri, kadın danışma merkezleri, şiddet önleme ve izleme merkezleri gibi kuruluşlarda ise şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik koruyucu ve önleyici destek hizmetleri sunulmaktadır. Şiddete maruz bırakılmak, kadınlar üzerinde travmatik etkiler oluşturmaktadır. Dolayısıyla kadınlara sunulacak hizmetlerin de şiddetin kadın üzerindeki travmatik etkilerini göz önünde bulunduran bir yaklaşım çerçevesinde hassasiyetle sunulması önem taşımaktadır. Uluslararası alanda yayımlanan pek çok çalışmada şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik hizmetlerin, travma bilgisine dayalı yaklaşım çerçevesinde incelendiği görülmüştür. Ülkemizde ise hem ilgili literatürde hem de uygulamada şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik travma bilgisine dayalı yaklaşıma ilişkin herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma ile şiddetin kadın üzerindeki travmatik etkilerine değinilmekte, travma bilgisine dayalı yaklaşım ile kadınlara sunulacak hizmetlerde bu yaklaşımın kullanımı konusu incelenmektedir. Böylece bu alanda hizmet sunan uygulayıcılara travma bilgisine dayalı yaklaşım hakkında bilgi vermek ve literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Travma bilgisine dayalı yaklaşım, şiddet, kadın

ABSTRACT

Today, it is known that one out of every four women has been exposed to male violence at some point in their life. In organizations such as women's shelters, women's counseling centers, violence prevention and monitoring centers, protective and preventive support services are provided for women subjected to violence. Being subject to violence creates traumatic effects on women. Therefore, it is important that the services to be offered to women are presented sensitively within the framework of an approach that takes into account the traumatic effects of violence on women. In many studies published internationally, it has been observed that services for women who have been subjected to violence are examined within the framework of trauma informed approach. In our country, no study has been found on the approach based on trauma informed towards women who have been subjected to violence both in the relevant literature and in practice. In this study, the traumatic effects of violence on women are addressed, and the use of this approach in the services to be provided to women with an approach based on trauma informed is examined. Thus, it is aimed to provide information about the trauma informed approach to the practitioners providing services in this field and to contribute to the literature.

Keywords: Trauma-informed approach, violence, woman

GİRİŞ

İnsan eliyle oluşturulan travmatik yaşantıların, maruz kalanlar üzerindeki etkisi, diğer travmatik yaşantılara göre daha derin olmaktadır. Şiddet ise, insan eliyle oluşturulan travmalardan biri olup, maruz bırakılan bireyin öncelikle diğerlerine karşı güven duygusunun sarsılmasıyla sonuçlanmaktadır.

Kadınların maruz bırakıldığı duygusal, psikolojik, ekonomik, cinsel ve fiziksel şiddet, bunun yanı sıra ısrarlı takip ve siber şiddeti de içeren şiddet türleri, kadının psiko-sosyal iyilik halinin bozulmasına neden olur. Travmatik stresörler başka bir kişiden geldiğinde, daha fazla zarar verici olmaktadır ve kompleks travmayı oluşturur. Şiddete maruz bırakılmak ya da tanık olmak da kompleks travmanın bir çeşididir (Blue Knot, 2016). Herman'a (2015) göre psikolojik travma yoğun korku durumu, çaresizlik, kontrol kaybı duygusu ve yok olma tehdidi ile karakterize bir durumdur ve kadınlar şiddete maruz bırakıldıklarında bu duyguları deneyimlemektedirler. Travmatik olaylar bireyin hafıza, biliş, duygu ve psikolojik uyarımında derin ve uzun süreli değişimlere neden olmaktadır.

Genel olarak travmatik durumlar, bireyin deneyimlediği olaylara ilişkin algısına dayalıdır. Bir birey için travmatik olabilecek bir durum ya da olay, diğeri için aynı olmayabilir. Bununla birlikte travmatik tepkiler, anormal durumlara verilen normal tepkilerdir. Şiddete maruz bırakılan her kadının bu olaya verdiği tepkiler de bu çerçevede benzer olmayabilir. Travmatik tepkiler psikolojik ya da duygusal zayıflığın bir göstergesi olmayıp şiddete maruz bırakılma durumuna özgüdür (Ferencik & Ramirez-Hammond, 2013). Bu noktada şiddete maruz bırakılan kadınlar ile çalışan profesyonellerin bu konu hakkında bilgilendirilmesi önemlidir.

Şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik çalışmalarda genellikle kadının güvenliğinin sağlanması ve krize müdahale önceliklidir. Bununla birlikte, şiddete maruz bırakılmanın travmatik etkilere neden olabileceği ve buna yönelik bilgi ve müdahalelerin önemi çok fazla dikkate alınmamaktadır. Travma bilgisine dayalı yaklaşım ise kısaca şiddete maruz bırakılan kadının gösterdiği bazı davranış ve tepkilerin doğrudan travmatik deneyimle ilişkili olabileceğine dair farkındalık olarak açıklanabilir (Ferencik & Ramirez-Hammond, 2013).

Uluslararası alanda yayımlanan pek çok çalışmada şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik hizmetler, travma bilgisine dayalı yaklaşım çerçevesinde incelenmektedir. Ülkemizde ise hem literatürde hem de uygulamada şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik travma bilgisine dayalı yaklaşıma ilişkin herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada travma bilgisine dayalı yaklaşım konusunda farkındalığın oluşması hem alanda hem de literatürde bu konuya ağırlık verilmesi ve şiddete maruz bırakılan kadınlar özelinde de ele alınması amaçlanmıştır.

Travma bilgisine dayalı bir yaklaşımda travmanın ne olduğunu, travmanın birey üzerindeki etkilerini bilmek ve uygulamada bu bilgilere dayalı bir yaklaşımı kullanmak önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada öncelikle şiddetin kadınlar üzerindeki travmatik etkileri açıklanmış, ardından travma

bilgisine dayalı yaklaşım hakkında bilgi aktarıldıktan sonra, söz konusu yaklaşımın şiddete maruz bırakılan kadınlarla çalışmalardaki kullanımına yer verilmiştir.

Şiddetin Kadın Üzerindeki Travmatik Etkileri

Travma bilgisine dayalı yaklaşımı anlayabilmek için öncelikle travmayı ve şiddetin kadınlar üzerindeki etkilerini anlamak gerekmektedir. Nitekim şiddete maruz bırakılmak tıpkı savaş, afet, kaza, çocuklukta yaşanan istismar gibi diğer travmatik olaylardan biridir ve bireyler üzerindeki etkileri de oldukça fazladır (Dong, 2021).

Travma, en yalın haliyle bir saldırı sonucu meydana gelen fiziksel ya da duygusal zarar olarak tanımlanmaktadır. Saldırının türü ve yoğunluğundan bağımsız olarak ise birey bu duruma çeşitli tepkilerde bulunabilmektedir (Anyikwa, 2016). Bir olayın travmatik bir yaşantı olup olmadığını belirlemedeki ölçüt ise bireyin yaşamına yönelik doğrudan tehdit ya da ölüm tehlikesi içermesidir (Bayram, Duman & Demirtaş, 2018).

Travmatik bir olay sonucunda bedende pek çok fizyolojik değişim yaşanmaktadır. Bireyler, içgüdüsel olarak tehlike sinyallerine yanıt vermektedirler. Söz konusu yanıtlar, algılanan tehlikeye karşı vücudumuzun bizi güvende tutma tepkileri olarak “*savaşma, kaçma ve donma*” şeklinde karakterize olmaktadır. Birey kendini tehdit altında hissettiğinde ilk olarak sempatik sinir sistemi uyarılmaktadır. Bu durum bireyin adrenalin ve diğer stres hormonları salgılamasına neden olarak vücudunu alarm durumuna geçirir. Bireyin zaman algısı değişebilir, vücudun acıkma ya da uyuma gibi zorunlu olmayan süreçleri bir süreliğine durur. Tüm bu değişimler normaldir ve yaşanan travmatik olaya uyum sağlama tepkileridir. Bunlar, tehdit edilen kişiyi travmatik olaya tepki vermesi için harekete geçirmek üzere yaşanmaktadır. Savaşma tepkisinde kişi travmatik olayla ilgili fiziksel ya da sözel davranışta bulunabilir. Kaçma tepkisinde ise travma karşısında bireyin tepkisi uzaklaşma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Vücut, travmatik deneyimi uzaklaştırmak için harekete geçer. Bunun örneği doğada tehlikeli durumlarda kaçan hayvanlarda da görülmektedir. Donma tepkisinde ise vücudun şiddet karşısında fiziksel bir tepki vermeyi bırakmasıyla karakterizedir. Birey hareket edemez şekilde hissedebilir ya da içgüdüsel olarak travma esnasında hareketsiz kalır (Herman, 2015; Van der Kolk, 2020).

Fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik ve kontrol etmeyi içeren ısrarlı takip gibi şiddet davranışlarına maruz bırakılmak şeklindeki travmatik deneyimler, kadının duygusal, fiziksel ve manevi sağlığını ve bütünlüğünü çeşitli yönlerden etkilemekte ve post-travmatik stres bozukluğu, depresyon, intihar ve anksiyeteye yol açmaktadır (Sullivan vd. 2017). Post travmatik stres bozukluğu DSM-V'e [The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder] göre “*olayın sık sık rüyalarda görülmesi, olayı yeniden yaşantılama, olayı çağrıştıran durumlara karşılaşma halinde yoğun sıkıntı duyma ya da fizyolojik tepki verme, olayla bağlantılı etkinlik ve yerlerden kaçınma, insanlardan uzaklaşma, uykuya dalmada ya da sürdürmede güçlük, düşüncelerini belirli bir konu üzerinde yoğunlaştırmada zorluk, aşırı irkilme tepkisi*” ile karakterize bir durum göstermektedir (Andreasen, 2011). Şiddete maruz

bırakılan kadınlardaki depresyon düzeyi ise kalmayanlara oranla daha fazladır. Her ne kadar maruz bırakıldığı şiddetten travmatik boyutlarda etkilenmemiş olsa da çocukluk döneminde istismar deneyimi olanlarda travmatik etkiler daha ağır olabilmektedir. Belirli bir dönemde ya da uzun sürelerle şiddete maruz bırakılmak davranış ve duygular üzerinde olumsuz etkilere neden olmakta, bu ise kadının günlük yaşamdaki işlevselliğinde birtakım bozulmalara yol açmaktadır. Konsantre olmada güçlük, yüksek anksiyete durumu, uykusuzluk gibi sorunlar, karar verme ya da duygusal kontrol sağlamada zorluklar meydana getirebilmektedir (Ferencik & Ramirez-Hammond, 2013). Söz konusu durumlar kadının karar vermesi ve duygusal kontrolünü sağlamasını etkileyen faktörlerdendir. Alta yatan travmatik etkiler ortaya çıkarılmadıkça, şiddete maruz bırakılan kadınların kendilerini iyi hissetmeleri ve iyilik hallerini sürdürmeleri çok da kolay olmamaktadır (Sullivan vd., 2017). Bununla birlikte, kadınların kimlik, kişiler arası ilişkiler, kendinden ve diğerlerinden beklentileri, duygularını düzenleme ve dünyaya bakış açısının değişmesi de travmanın kadın üzerindeki geniş etkilerindedir. Şiddetten kaynaklı travma semptomları ve güvenli bir ortamın yokluğu, şiddete maruz bırakılan kadınlar için tedavi ve iyileşmeyi engelleyici faktörlerdendir. Ortaya çıkarılmamış ve müdahale edilmemiş travmanın, fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları, madde kötüye kullanımı gibi durumlara yol açtığı bilinmektedir (Elliott, Bjelajac, Falot, Markoff & Reed, 2005).

Travmaya verilen tepkiler, bazı kadınlar ya da profesyoneller tarafından "*çılgınlık*" olarak görülebilmektedir. Oysaki bu tepkiler, istismar edici ilişki yaşayan kadınların, olumsuz olan bu deneyime uyum sağlamasına yönelik tahmin edilebilir davranışlardır (Ferencik & Ramirez-Hammond, 2013) Şiddete maruz bırakılan kadınların verdikleri söz konusu duygusal tepkiler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Şiddet Kaynaklı Travmaya Verilen Duygusal Tepkiler

Şok ve inkâr	İzole edilmiş hissetmek
Korku ve/veya anksiyete	Yoğunlaşmış duygular
Keder	Duygu patlamaları
Suç ya da utanç	Şaşkınlık hissetmek
Reddetme veya küçültme	Aktivitelere karşı azalan ilgi
Depresyon ya da üzüntü	Artan uyarılmışlık hali
Kızgınlık ya da alınganlık	Travmayı yeniden deneyimleme tepkileri
Panik	Çekilmişlik isteği
Endişe	Ağlama nöbetleri
Çaresizlik	Abartılı irkilme tepkileri
Umutsuzluk	Güçsüzlük hissi
Duygusal kopma	
Kaybolmuş veya terk edilmiş hissetmek	
Kontrol etme ihtiyacı	
Duygusal hissizlik	
Güvenmede zorluk	
Duygudurum değişimleri	

Kaynak: Ferencik, S. & Ramirez-Hammond, R. (2013). Trauma-Informed care best practices and protocols for ohio's domestic violence programs. Ohio Domestic Violence Network. 'den uyarlanmıştır.

Şiddete maruz bırakılan kadınlarla çalışanların, kadınların savaşıma ya da donma tepkisini "seçmediklerini" fark etmeleri önemlidir. Kadınlar, yaşadıkları söz konusu olay nedeniyle şaşkınlık ya da utanç hissedebilirler. Yaşadıkları olaya karşı gelmedikleri ve "dondukları" için kendilerini

suçlayabilirler. Bu nedenle, kontrolleri dışındaki bu tepkiler hakkında kadına bilgi vermek, kendisi hakkındaki olumsuz düşüncelerini azaltmada etkili olabilir. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir husus, kadın şaşkınlık ya da utanç duyguları içindeyken ona yeni bilgiler öğretilmeye çalışılmamalı, bunun yerine kadının acil ihtiyaçları gündeme alınmalıdır. Travma tetikleyicileri ise geçmişteki travmatik olaya benzer ya da onu hatırlatan durum ya da olaylardır. Söz konusu tetikleyiciler, travmatik durumlara karşı vücudun savaşıma, kaçma, donma tepkilerine neden olur. Tepkiler duygusal ya da fiziksel stres şeklinde ortaya çıkarak, yoğunluğu değişebilmektedir. Bununla birlikte, maruz bırakılan travmaya bağlı olarak çeşitli hafıza sorunları da meydana gelebilmektedir. Kadının bazı olayları hatırlayamaması, kimi zaman doğru söylemediği gibi bir algı oluşturabilir. Bu nedenle gerçeğin ne olduğuna ilişkin keşif yerine, kadının deneyimlerini anlamaya çalışmak daha uygundur. Travma nedeniyle dissosiyasyon (ayrışma) yaşayan pek çok kadın bulunmaktadır. Kadın, maruz bırakıldığı şiddeti, bedeninin dışından izliyor şeklinde bir ifadeye bulunabilir. Kimi zamansa kadınlar, fiziksel şiddete uğramalarına rağmen istismarcısından korkmamaktadır. Bu durum, söz konusu kadınların duygusal olarak kendilerini yaşadıkları olaydan ayırtırdığını göstermektedir. Gerçek olayı hatırlayabilirler, ancak olay sırasında hissedilen korku ve dehşet duyguları, beklendiği şekilde belleğe eşlik etmez. Geceleri uyuyamayan ve tüm günü uyuyarak geçiren bir kadın, sorumsuz ya da değişime dirençli olarak algılanabilir. Oysaki her gece eşinin tecavüzüne uğrayan bu kadın, gece karanlık odada kaldığında travmaya ilişkin geri dönüşler (flashbackler) yaşıyor olabilir. Bu nedenle profesyonellerin bu durumu göz önünde bulundurması gerekmektedir. Travma sonrası meydana gelen diğer bir tepki ise aşırı uyarılma tepkisidir. Bununla birlikte, şiddete maruz bırakılan kadınlarda ani ses ve hareketlere karşı çabuk irkilme ile aşırı tetikte olma tepkileri de oluşabilmektedir. Aşırı uyarılma sayesinde kadınlar, diğer insanların içinde buldukları ruhsal durumları daha kolay fark edebilmekte, bu ise onların kendilerini güvende tutmanın başka bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özünde bu durum kadının güvenliğini sağlayabilmesine yönelik bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Aşırı uyarılmaya örnek olabilecek davranışlardan bazıları panik ataklar, gece kâbusları ya da uyumada zorluk, konsantre olmada güçlük, küçük uyarımalara karşı aşırı duyarlılık, abartılı irkilme refleksi, sürekli beklemede olma hali ve gerginlik hissi şeklinde görülmektedir (Ferencik & Ramirez-Hammond, 2013; Van der Kolk, 2020).

Travma Bilgisine Dayalı Yaklaşım

Travma bilgisine dayalı yaklaşıma ilişkin uygulamalar daha çok madde kullanımı, suç, çocuk koruma, ruh sağlığı gibi alanlarda ortaya çıkmış ve daha çok Amerika, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, İsveç ve İngiltere gibi ülkelerde kullanılmıştır (Hickle, 2020). “Travma Bilgisine Dayalı Uygulama” ise kavram olarak Harris & Fallot (2001) tarafından kullanılmıştır. Söz konusu yazarların görüşleri, insani hizmetler ve sağlık hizmetlerinde bireysel yaşantılardaki travmatik olayların etkilerinin göz ardı edildiği ve sunulan hizmetlerin bu etkiler bağlamında ele alınması gerektiği şeklinde aktarılmaktadır. Genel olarak travma bilgisine dayalı yaklaşım, özel tekniklere dayanmamaktadır. Söz konusu yaklaşım, bireyleri travmatize edici ortam ve durumlardan uzak, güvene dayalı bir çevrenin

oluşturulmasını hedeflemektedir. Aynı zamanda çevre, muhtemel tetikleyiciler ve tehlikelere yönelik önleyici ve rehabilite edici yönüyle de önem taşımaktadır (Richardson, 2014).

Travma bilgisine dayalı yaklaşım temelde bireylerin travmatik deneyimlerine duyarlı olmayı içeren bir bakış sunar. Bununla birlikte, bireyleri yeniden travmatize edici uygulama ve politikalar yerine, onların güvenliğine odaklanan, etkileşim ve etkinliklerini artırıcı uygulamaları içeren bir yönü de bulunmaktadır (Kulkami, 2018; Harris & Fallot, 2001).

Bu yaklaşım, travmanın birey üzerindeki fiziksel, sosyal ve duygusal etkilerinin bilinmesiyle başlamaktadır. Bu nedenle bireyi merkeze alan bir uygulama olduğu belirtilebilir. Bu noktada ise, travma bilgisinin uygulamaya dahil edildiği bir süreçtir. Her bireyin travmatik deneyimleri birbirinden farklıdır. Bu nedenle bireyin ne tür başa çıkma mekanizmaları olduğunu bilmek ve bu mekanizmaları nasıl kullanabileceğinin farkında olmak önemlidir. Bilindiği üzere travma, doğal bir afet olayı ya da travmatik bir olaya şahit olmak gibi tek bir olayın sonucu gerçekleşebileceği gibi, uzun dönemde tekrarlayan bir özellik de göstermiş olabilir. Bireylerin travma sonrası kendileri ve dünyaya ilişkin inançları değişebilmektedir. Çaresizlik, dünyayı tehlikeli bir yer olarak görme, kimsenin yardım edemeyeceği ve kimseye güvenemeyecekleri şeklinde inanç geliştirebilirler. Bu gibi tepkiler ise bireylerin, kendilerine sunulacak hizmetlere verecekleri yanıtları etkilemektedir. Dolayısıyla travmatik olay ya da olaylara maruz bırakılan bireylere sunulacak hizmetlerdeki yaklaşım bu çerçevede ele alınmalıdır. Bu kapsamda bireylere sunulacak hizmetlerde göz önünde bulundurulması gereken noktaların başında bireyin kendini güvende hissedeceği, kendi seçimlerini yapabileceği ve anlaşıldığını hissedeceği bir hizmet ortamının sağlanması gelmektedir (Harris & Fallot, 2001).

Bu yaklaşım, fiziksel ve duygusal güvenlik, yardıma ihtiyacı olan bireylerin yeniden travmatize olmasını engelleyici, iyileşmeyi ve bireylerin katılımını destekleyici hizmetlerin düzenlenmesi, uygulanması ve değerlendirilmesini içermektedir. Bununla birlikte travma bilgisine dayalı yaklaşım sosyal hizmet müdahale süreçlerinde de kullanılmaktadır. Bu kullanımda müracaatçının merkezde olduğu uygulamalara yer verilerek güven, saygı, işbirliği, umut ve paylaşılmış güç ilişkileriyle karakterize bir özellik görülmektedir (Levenson, 2020). Bu yaklaşımda uygulanacak ayrı bir teknik ya da kontrol listesi bulunmamaktadır. Bunun yerine kurumsal düzeyde de göz önünde bulundurulmak üzere devam eden bir farkındalık ve hassasiyet çabası ile kendini göstermektedir (Center for Disease Control and Prevention, 2020).

Literatürde travma bilgisine dayalı yaklaşım hakkında bazı temel ilkelerden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki, travmayı tanıma ve buna yanıt vermeyle ilgilidir. Kurumlarda hizmet verilen müracaatçı grubu içerisinde travmatik deneyimleri bulunan bireylerin olabileceği, bu nedenle program ve politikalarda söz konusu bireylerin ihtiyaçlarının da dikkate alınması gerekliliği bulunmaktadır. Diğer ilke güvenli bir ortam oluşturulmasıyla ilgilidir. Travma deneyimi olanlar, yeniden travmatize olmayacakları bir hizmet ortamına ihtiyaç duyarlar. Böyle bir ortam ise iş birliği, seçim ve güçlendirme ile birlikte oluşturulabilir. Özellikle istismara maruz bırakılanlar kendilerini daha güçsüz bir yerde konumlandırır. Bu nedenle de sunulacak hizmetlerde seçeneklerinin farkında

olmaları ve bilinçli seçimler yapmaları için desteklenmelidirler. Bununla birlikte travma deneyimine sahip bireyler için en uygun hizmetler, onlar için bir şeyler yapmaktan çok, onların kendileri için yapabilecekleri üzerine kuruludur. Pek çok travmatik deneyim, bireyin üzerinde güç ve tahakküm kurmayı içeren deneyimlere dayanmaktadır. Dolayısıyla içinde güç ilişkisi ve hiyerarşi barındıran hizmetler, bireylerin yeniden travmatize olmalarına yol açabilmektedir. Burada bireylere hizmetlerin sunulma şekli ve hangi hizmetlerin sunulduğu konusunda bilgi verilerek, profesyonel ilişkide saygı, güven ve samimiyete dayalı bir yaklaşım ile yeniden travmatize olma riski azaltılabilir (Infield & Boswell, 2020; Harris & Falot, 2001).

Travma Bilgisine Dayalı Yaklaşımın Şiddete Maruz Bırakılan Kadınlara Sunulan Hizmetlerde Kullanımı

Kadına yönelik şiddetle ilgili geleneksel hizmet yaklaşımı çoğunlukla hiyerarşik, geçmişteki istismarcı ilişkinin güç ve kontrol durumunu yansıtıcı şekildedir. Oysaki travma deneyimi yaşayanların başvurduğu tüm hizmetlerin, travma bilgisine dayalı yaklaşım temelindeki uygulamalarla bütünleştirilmesi gerekmektedir (Blue Knot Foundation, 2016).

Travma bilgisine dayalı yaklaşım özünde iki temel hususa dayanmaktadır. Bunlardan ilki destek ya da yardım arayan bireylerin travmaya maruz bırakılmış olabileceğidir. İkincisi ise desteğe ihtiyacı olan bireylere yardım sunan sistemlerin, travmanın bireyler üzerindeki etkisini anlamaları ve farkında olmalarıdır (Sullivan vd. 2017). Wilson, Fauci & Goodman'a (2015)'a göre şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik travma bilgisine dayalı yaklaşım temelde altı temel ilkeye dayanmaktadır. Bunlar; "*duygusal güvenlik, seçim ilkesi, şiddete yönelik bilgilendirme eğitimi, ilişki geliştirme, bütüncül yaklaşım ve güçlendirme temelli yaklaşımı kullanmadır.*" Kadının duygusal anlamdaki güvenliğini sağlamak, travma bilgisine dayalı yaklaşımın ayrılmaz bir bileşenidir (aktaran Ward-Lasher, Messing & Stein-Seroussi, 2017, s.203).

Travma bilgisine dayalı hizmetlerde doğrudan kadınla çalışan profesyonellerden, karşılama ve güvenlik personeline kadar tüm çalışanların travmanın birey üzerindeki etkileri hakkında bilgisi olmalıdır. Böylece, şiddete maruz bırakılan kadının her etkileşimi iyileşme süreciyle tutarlı olup, yeniden travmatize olma olasılığı azalmış olur (Elliott vd. 2005).

Tablo 2. Travmaya Dayalı Yaklaşımlar

<i>Travma</i>	<i>Travma Bilgisine Dayalı Yaklaşım</i>	<i>Travmaya Özel Yaklaşım</i>
Şiddet ya da zarar verici bir deneyime verilen tepkidir.	Travmanın etkilerine ve travmaya maruz kalanın güvenlik, seçim ve kontrolüne odaklanan hizmetleri içerir.	Doğrudan travmanın iyileşmesine yönelik klinik müdahaleleri kapsamaktadır.

Kaynak: Didyck L., (2016). Literature Review: Trauma Informed Practices and VAW (Violence Against Women Shelters).

Travma bilgisine dayalı yaklaşım, maruz bırakıldıkları şiddet nedeniyle kriz durumundaki kadınların duygusal, sosyal ve fiziksel güvenliklerini sağlama kapsamında da ele alınmaktadır (Radmore, 2018).

Şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik travma bilgisine dayalı müdahalelerde bazı ilkeler öne çıkmaktadır. Söz konusu ilkeler;

- 1) Travma ve etkilerinin kadının davranışları üzerindeki etkisini anlamak,
- 2) Kadının fiziksel ve psikolojik güvenlik alanlarını belirlemek,
- 3) Güçlendirme yaklaşımını kullanmak,
- 4) Kadının günlük yaşamında istismarın etkilerini anlamasına yardımcı olmak,
- 5) Kadının yaşamı üzerinde yeniden kontrol kazanması yönünde fırsatlar sağlamaktır (Sullivan vd. 2017).

Travma ile çalışan uzmanlar bireysel danışmanlık, destek grupları, krize müdahale ya da günlük iletişimlerinde travmaya maruz bırakılan kadınların yalnız olmadıkları ve şiddetin sorumlusunun kendileri olmadığı duygusunu hissettirmelidir. Aynı zamanda travmanın yaygın etkilerinden olan konsantre olmada zorluk, uyku sorunları, çabuk irkilme gibi tepkilerini anlamalarını sağlama ve iyileşmeleri yönünde bilgi, beceri ve zaman konusunda onlara yardımcı olmalıdır. Her bireyin maruz bırakıldığı travmaya verdiği yanıt farklıdır. Bu nedenle, şiddete maruz bırakılan kadınlarla çalışan profesyonellerin bu hususu göz önünde bulundurmaları önemlidir. Travma bilgisine dayalı programın uygulandığı bir sığınma evinde kalan kadınlarla gerçekleştirilen bir araştırmada söz konusu programın, hizmet alan kadınların öz yeterliliklerinin artırılması, güçlenmeleri ve depresif semptomlarının azaltılmasında oldukça etkili olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu sonuçlara ulaşmada profesyonellerin cesaretlendirici, empatik ve saygıya dayalı yaklaşımlarının önemli olduğunun altı çizilmekle birlikte, travmanın neden olabileceği etkiler konusunda da kadınlara psiko-eğitim vermenin yararlı olduğu vurgulanmaktadır (Sullivan vd. 2017).

Phillips vd. (2015, s.3-5) yaptıkları meta-analiz çalışmasında, bazı temaların öne çıktığı saptanmıştır. Bunlar;

- Kadının travma deneyimi hakkında paylaştıklarını dikkatli bir şekilde dinlemek, güvenliği, iyileşmesi ve iyilik halini desteklemeye odaklanmak. Tüm programlarda kadının kendi deneyimlerine yönelik uzman olduğu bakış açısı bulunmakla birlikte, kararları ve seçimleri desteklenmektedir.
- Travmanın, maruz bırakılanlar üzerindeki etkilerine yanıt veren bir hizmet ortamı oluşturmak. Birçok programın duygusal olarak güvenli bir ortam sağlama çabalarının merkezinde, yargılayıcı olmayan bir ortam, taciz edici davranışları hiçbir şekilde yansıtmamak, güç ve kontrol dinamiklerini hatırlatıcı, cezalandırıcı, sert kural ve davranışlarda dâhil olmak üzere, kadınların daha fazla travmatize olmasını önlemeye yönelik bir özen bulunmaktadır.

- Travma, iyileşme ve travmayı hatırlatıcılar hakkında bilgi vermek. Travmaya verilen tepkileri normalleştirme amacıyla bilgi sağlanmaktadır. Söz konusu bilgilerin verilmesiyle, daha önce şaşırtıcı ya da zorlu görünen pek çok davranış, daha anlaşılabilir hale gelmektedir.
- Travma bilgisine dayalı yaklaşımın bir parçası olarak, çalışanların ikincil travmatizasyonlarının önlenmesi amacıyla iyilik halini göz önünde bulundurmak. Bu noktada süpervizyon çalışmalarına ağırlık verilmektedir.

Travma bilgisine dayalı yaklaşım temelde kadının fiziksel güvenliğini sağlamanın yanı sıra duygusal güvenliğini de sağlamakla özdeşdir. Bu noktada kadının ekonomik kaynaklara erişimini kolaylaştırmak, fiziksel güvenliğini sağlamak, yasal koruma sağlamanın ötesinde, kadının güçlenmesi, zorluklarla mücadele kapasitesinin artırılması, şiddetin travmatik etkilerinden kurtulması ve yaşamını yeniden planlaması yönünde çalışmaların yürütüldüğü bir yaklaşımdır. Başka bir deyişle içerici, damgalamaktan uzak ve kadının yeniden travmatize olmasını sağlayacak her türlü eylemden kaçınılan bir özellik arz eder (National Center on Domestic Violence, Trauma, and Mental Health, 2019).

Hizmet ortamlarındaki pek çok uygulama, travmaya maruz bırakılanların travmatik tepkilerini yeniden tetikleyebilir ve duygusal olarak güvensizleştirici ve güçsüzleştirici bir deneyim olarak ortaya çıkabilir (Elliott vd. 2005). Örneğin bazı sığınma evlerindeki kısıtlayıcı kurallar (dışarı çıkma yasağı, günlük işlerin yapılması vb.) istismar edici ve kontrolcü ilişkiyi hatırlatabilir ve kadının seçim yapmasını kısıtlayabilir (Ward-Lasher vd. 2017). Oysaki travma bilgisine dayalı yaklaşım, hizmet sunumunu travma bilgisi kapsamında gerçekleştirir. Başka bir deyişle, temel bir travma anlayışına sahip olmakla birlikte, travmanın kadın üzerindeki etkileri, travmayı tetikleyebilecek unsurların neler olduğunun göz önünde bulundurulması ve sunulmasını içerir. Aşırı uyarılma, bunaltı ve travmaya verilen diğer tepkiler, başka ruh sağlığı sorunları olarak görülebilmektedir. Oysaki bu tepkiler, travmatik deneyimlere ilişkin yanıtlardır ve sıklıkla bu anlamda gözden kaçırılmaktadır (Ferencik & Ramirez-Hammond, 2013).

Tablo 3. Travma Bilgisine Dayalı Yaklaşım

Güvenlik – fiziksel ve duygusal
Güven– hizmet sağlayıcılar ve kadın arasında zaman içerisinde oluşur
Güçlendirme ve beceri kazandırma
Kadının seçim ve kontrolünü arttırmak
İşbirliği – gücü paylaşmak
Olumlu ilişki deneyimleri kurmak
Travmanın etkilerini, dinamiklerini ve yaygınlığını kavramak
Kadının baş etme ve kültür gibi farklılıklarını göz önünde bulundurmak

Kaynak: Blue Knot Foundation, (2016). Trauma-informed Practice: How important is this for domestic and family violence services'den uyarlanmıştır.

Travma bilgisine dayalı yaklaşımı kullanan kurumlar, yönetimden, hizmet sunumuna kadar değerlendirilmeli ve travmanın kişinin yaşamını nasıl etkileyebildiği konusunda temel bilgilere sahip olmalıdır. Güvenlik, samimiyet, seçim, iş birliği ve güçlendirme, travma bilgisine dayalı yaklaşımın temel prensipleridir. Fiziksel ve psikolojik anlamdaki güvenlik, bu sürecin temel bir bileşenidir. Çünkü şiddete maruz bırakılan pek çok kadın, bedeninde, ilişkilerinde, hatta en güvenilir yer olması beklenen evinde dahi güvenli hissetmemiştir (Blue Knot, 2016).

Travma bilgisine dayalı yaklaşımda bazı temel alanlarda bütünleştirici hizmetler sunulur. Bunlar, tanışma, değerlendirme, kaynakların koordine edilmesi ve savunuculuk, krize müdahale, ruh sağlığı ve madde kullanımı, ebeveynliğe yönelik destek ve sağlık desteğidir. Şiddet nedeniyle travmaya maruz bırakılan kadınlarla çalışırken güvenilir bir ilişki geliştirmek önemlidir. Kadından bir şey yapması istendiğinde, kendisine yardım edilmesi için önerilen şeyi yapmak gerektiğini düşünebilir. Bu, genellikle, otoriter istismarcı ilişkide kadının yineleyen şekildeki deneyimlerini içselleştirmesi sonucu meydana gelmektedir (Elliott vd. 2005).

Bununla birlikte, kadınlara yönelik güvenli barınma ihtiyacı sağlayan sığınma evlerinin de hizmet sunum şeklini travma bilgisine dayalı yaklaşım doğrultusunda düzenlemesi önemlidir. Travma bilgisine dayalı yaklaşımın uygulandığı programlara sahip sığınma evlerinde, güvenli, samimi, kültüre duyarlı, mümkün olduğunca ev ortamını yansıtacak bir ortam bulunmaktadır. Kadınlar için egzersiz yapabilecekleri alanlar, açık hava oyun alanları, vakit geçirebilecekleri hobi bahçeleri düzenlenmektedir. Bununla birlikte sığınma evi personeli, ilk kez yerleşen kadınlarla öncelikle güvene dayalı bir ilişki oluşturmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca kadınları, gönüllü destekleyici faaliyetlere katılmaları için davet etmektedirler. Kadınların meydan okuyucu davranışlarının travmaya verilen normal tepkiler ya da baş etme stratejisi olduğu konusunda bilgilendirilmektedirler. Öte yandan programlar, kadınların bireysel ihtiyaçları ve amaçlarına odaklanmıştır. Sığınma evlerinde iş eğitimi ve istihdama destek, ekonomik ve maddi yardım, güvenlik planı, sağlık taramaları ve eğitimi, bütçe ve finans eğitimi gibi konularda bütüncül ve kültüre duyarlı hizmetler sunulmaktadır. Ayrıca, pek çok programdaki personel, kadının zorlayıcı duygularla baş edebilmesine yönelik uygulanabilir, farkındalık temelli beceriler geliştirmektedir. Kültüre duyarlı pratiklerde ise kadınların kendi geleneklerine uygun yemek yapabilecekleri alanlar oluşturulmasına, en çok kullanılan dillere göre işaretler ve materyaller oluşturulmasına dikkat edilmektedir. Sığınma evindeki kurallar sıklıkla gözden geçirilmektedir. Kurallar güç ve kontrol dinamiklerini yansıtacak üsluptan uzak, seçim ve kararı kişiye bırakan, güvenliği sağlama amacıyla, izleme amacından uzak bir tarzda belirlenmelidir (Phillips vd. 2015). Goodman, Sullivan & Wilson (2016) travma bilgisine dayalı programlarda "*duygusal anlamda güvenli bir ortam, kadının seçim ve kontrolünü kolaylaştırma, iş birliği, başa çıkmayı kolaylaştırma ve güçlendirme*" gibi bazı temel ilkelerin bulunduğunu belirtmektedirler.

Travma bilgisine dayalı yaklaşım ilkeleri çerçevesinde hizmet veren bir örgüt aşağıda yer alan göstergeleri kullanabilir (Warshaw, Tinnon & Cave, 2018).

1- Fiziksel ve duyuşsal çevreye ilişkin düzenlemeler yapılmalıdır. Aşırı gürültülü bir ortam, karışıklık, gizlilik gibi konulara dikkat edilmesi gerekir. Dış mekanlara erişim, aydınlatma ve görünür çıkışların sayısı göz önünde bulundurularak her birey için hareket ve fiziksel güvenlik ön plana alınır.

2- Personelin, travma ve etkileri konusunda beceriye ve eğitime sahip olması önemlidir. Hizmet alan bireylerle iş birliğine dayalı ilişki kurulmasına özen gösterilir.

3- Saygı, seçim ve şeffaflık temelinde duygusal güvenliği sağlayıcı ortamlar oluşturulur.

4- Katı kuruluş kuralları, gizlilik ihlali, diğerlerinin travmatik öykülerini dinlemek zorunda kalmak gibi durumların oluşmasının önüne geçilmelidir.

5- Kurallar daha az sayıda, esnek, cezalandırıcı olmayan daha çok rehberliğe dayalı bir biçimde yapılandırılmalıdır. Hizmet alanların kurallara ilişkin geribildirimleri doğrultusunda kurallar yeniden şekillendirilebilir. Kuralların kişiyi merkeze alan, yazılı, herkes için uygun nitelikte olmasına özen gösterilir.

6- Kurumda kadınlar ve çocukların kendilerini rahat hissedebilecekleri uygun fiziksel mekân düzenlemeleri yapılmasına dikkat edilir. Bu tür düzenlemeler sessiz, dinlendirici ayrı bir fiziksel ortam, müzik ya da sanatla ilgilenilebilecek düzenlemeler şeklinde olabilir.

7- Personel krize müdahale ve önleme konusunda travma bilgisine dayalı yaklaşımlar konusunda eğitim almalı ve herhangi bir duygusal strese ilişkin durumda müdahale edebilmelidir.

8- Kurumda aile içi şiddet, cinsel saldırı, takip gibi konularda bilgiler içeren yazılı materyaller bulunabilir.

Ülkemizdeki kadın sığınma evi yapılanmasına bakıldığında ise çalışma ilkelerinin toplumsal cinsiyete duyarlı, kadın odaklı yaklaşım esasında, kadın adına kararın alınmadığı ve kadınların güçlendirilmelerinin esas olduğu, sığınma evinde düzenlenen faaliyetlere katılımın gönüllük esasına dayalı ve zorlamanın bulunmadığı, hizmet verenlerin kadın adına herhangi bir sınırlamada bulunmadığı şeklinde düzenlendiği görülmektedir (Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik). Bununla birlikte yukarıda yer alan esaslar çerçevesinde travma bilgisine dayalı yaklaşım esasında ki bir kuruluş düzenlemesinin daha nitelikli hizmet sunumu sağlayacağı değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Travma bilgisine dayalı yaklaşım özünde, bireyi yeniden travmatize edici her tür çevre, ortam, söylem, tutum ve davranıştan uzak bir yaklaşım içerisinde olmayı içermektedir. Fiziksel ve duygusal güvenlik, kendi kararını verme, psikoeğitim, samimiyete dayalı güven ilişkisi içerisinde olmak gibi ilkeler temelinde şekillenen söz konusu yaklaşım, şiddete maruz bırakılan kadınların yeniden travmatize olmalarını engellemek ve nitelikli hizmetlere erişimlerini sağlamak açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda şiddete maruz bırakılan kadınlara sunulan hizmetlerin, uygulanan

politika ve programların, kadınların yaşadıkları durum ve sorunun dinamikleri temelinde ele alınarak sunulması, söz konusu hizmetlerin nitelik ve işlevini arttıran önemli unsurlardandır. Şiddet durumunda kadını korumak üzere barınma ve güvenlik ihtiyacını sağlamak, yasal prosedürleri işletmek, sağlık işlemlerini başlatmak önemlidir. Ancak, kadınların ihtiyacına yönelik sunulan tüm hizmetlerde travmatik bir durum olan şiddetin kadın üzerindeki etkileri, kadının bu duruma verdiği tepkiler, hâlihazırda travmayı arttıran tetikleyiciler gibi konularda profesyonellerin bilgilendirilmesi, uygun fiziksel ve duygusal ortamların oluşturulması, başka bir deyişle travma bilgisine dayalı yaklaşımın kullanılmasının daha işlevsel olacağı değerlendirilmektedir. Güvenlik, güçlendirme, iş birliği ve bilgilendirmeye dayalı ilkelere sahip olan travma bilgisine dayalı yaklaşım, herhangi bir müdahale yöntemi olmayıp, şiddetin kadın üzerindeki travmatik etkilerinin bilinmesi ve hizmetlerin buna yönelik planlanması ile düzenlenmesini içeren bir yaklaşımdır.

Ülkemizde şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik sunulan hizmetlerde özellikle kadına doğrudan hizmet sağlayan sığınma evi, kadın danışma merkezi, şiddet önleme ve izleme merkezi gibi kuruluşlarda travma bilgisine dayalı yaklaşım kapsamında düzenlemelerin yapılması, programların uygulanması, idareden sorumlu, profesyonel ve hizmet sağlayıcıların bilgilendirilmesi, uygun fiziksel ve duygusal ortamların hazırlanması önem arz etmektedir. Bu nedenle de kadın ile kurulacak mesleki ilişkide, sunulan hizmetlerde güç ve hiyerarşiye dayalı bir etkileşimden kaçınmak, iş birliğine ve güçlendirmeye dayalı bir yaklaşım benimsemek çok önemlidir. Temelde bir güç ve tahakküm ilişkisinden doğan şiddete maruz bırakılan kadınların en uzak olması gereken ortam, bunu hatırlatacak ve yeniden travmatize edecek bir ortamdır. Dolayısıyla şiddet ile çalışan aktörlerin bu bilinci taşıması ve çalışmalarında buna yer vermesi oldukça önemlidir. Uluslararası uygulamalarda travma bilgisine dayalı yaklaşım doğrultusunda programların geliştirildiği ve hizmetlerin içerisine dahil edildiği bilinmektedir. Ancak ülkemizde şiddete maruz bırakılan kadınlara sunulan hizmetlerde travma bilgisine dayalı yaklaşımı esas alan uygulamaların geliştirilmesine ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. Bu çalışma ile temel ilkeleri ve kapsamı aktarılan travma bilgisine dayalı yaklaşım doğrultusunda uygulamaların düzenlenebileceği düşünülmektedir.

Bununla birlikte, akademik alanda da şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik travma temelli çalışmalara ağırlık verilmesi konunun görünür olması açısından yarar sağlayabilir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Andreasen, N. (2011). What is post-traumatic stress disorder? *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 13(3), 240-243.
- Anyikwa, V.A. (2016). Trauma-informed approach to survivors of intimate partner violence. *Journal of Evidence-Informed Social Work*, 13(5), 484–491.

- Bayram, S., Duman, R.N. & Demirtaş, B. (2018). Üç insan, bir olay, üç farklı travmatik deneyim süreci. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1(1), 165-182.
- Blue Knot Foundation (2016). Trauma-informed Practice: How important is this for domestic and family violence services? <https://www.blueknot.org.au/Home/Front-Page-News/ID/46/Trauma-informed-Practice-in-Domestic-and-Family-Violence-Services>.
- Center for Disease Control and Prevention, (2020). Infographic: 6 Guiding Principles to a Trauma-informed Approach. https://www.cdc.gov/cpr/infographics/6_principles_trauma_info.htm.
- Didyck, L. (2016). Literature Review: Trauma Informed Practices and VAW Shelters. <http://opendoorsproject.ca/bringing-trauma-informed-practices-to-womens-vaw-shelters/>
- Dong, X. (2021). Traumatic events and health: An ecological and life course perspective. *Innovation in Aging*. 5(1), 425.
- Elliott, D.E., Bjelajac, P., Fallot, R.D., Markoff, L.S. & Reed, B.G., (2005). Trauma-informed or trauma-denied: Principles and implementation of trauma-informed services for women. *Journal of Community Psychology*, 33(4), 461–477.
- Ferencik, S. & Ramirez-Hammond, R. (2013). Trauma-Informed care best practices and protocols for ohio's domestic violence programs. Ohio Domestic Violence Network. <https://vawnet.org/material/trauma-informed-care-best-practices-and-protocols-ohios-domestic-violence-programs>.
- Goodman, L., Sullivan, C. & Wilson, J. (2016). Development and validation of the trauma-informed practice scales. *Journal of Community Psychology*. 44(6), 747-764.
- Harris, M. & Fallot, R. (2001). *Using trauma theory to design service systems. New directions in mental health services*, Jossey-Bass, 89, Spring.
- Herman, J. (2015). *Travma ve iyileşme şiddetin sonuçları ev içi istismardan siyasi teröre*, Literatür Yayınları, 3. Baskı.
- Hickle, K. (2020). Introducing a trauma-informed capability approach in youth services. *Children and Society*. 34(6), 537-551.
- Infield, M. & Boswell, K. (2020). *Trauma-informed approaches. What they are and how to introduce them*. New Philanthropy Capital (NPC). <https://www.thinknpc.org/resource-hub/trauma-informed-approaches/>.
- Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik. (2013, 5 Ocak). Resmî Gazete (Sayı: 28519). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130105-5.htm>.

- Kulkami, S. (2018). Intersectional trauma-informed intimate partner violence (IPV) services: Narrowing the gap between IPV service delivery and survivor needs. *Journal of Family Violence*. 34(4), 55-64.
- Levenson, J. (2020). Translating trauma-informed principles into social work practice. *Social Work*. 65(3), 288-298.
- National Center on Domestic Violence, Trauma, and Mental Health, (2019). Creating Trauma-Informed Services: Tipsheet Series A Trauma-Informed Approach to Domestic Violence Advocacy. http://nationalcenterdvtraumamh.org/wpcontent/uploads/2012/01/Tipsheet_TI-DV-Advocacy_NCDVTMH_Aug2011.pdf.
- Phillips, H., Lyon, E., Fabri, M. & Warshaw, C. (2015). Promising Practices and Model Programs: Trauma-Informed Approaches to Working with Survivors of Domestic and Sexual Violence and other Trauma. National Center on Domestic Violence, Trauma and Mental Health. <http://www.nationalcenterdvtraumamh.org/publications-products/promising-practices-and-model-programs/>.
- Radmore, L. (2018). Women Against Abuse Case Management Manual. The Oak Foundation. https://www.womenagainstabuse.org/assets/media/Case_Management_Manual_Final_with_Live_Links.4-13-18.pdf.
- Richardson, S. (2014). Awareness of trauma-informed care. https://www.socialworktoday.com/archive/exc_012014.shtml.
- Sullivan, C., Goodman, L., Virden, T. & Strom Ramirez, R. (2017). Evaluation of the effects of receiving trauma-informed practices on domestic violence shelter residents. *American Journal of Orthopsychiatry*. 88(5), 563–570.
- Van der Kolk, B. (2020). *Beden kayıt tutar travmanın iyileşmesinde beyin, zihin ve beden*, Nobel Yaşam Yayınları, İstanbul, 9. Basım.
- Ward-Lasher, A., Messing, J. & Stein-Seroussi, J., (2017), Implementation of trauma-informed care in a housing first program for survivors of intimate partner violence: A case study. *Advances in Social Work*, 18(1), 202-216.
- Warshaw, C., Tinnon, E. & Cave, C. (2018). *Tools for Transformation: Becoming Accessible, Culturally Responsive, and Trauma-Informed Organizations An Organizational Reflection Toolkit*. National Center on Domestic Violence <https://traumainformednc.org/resources/tools-for-transformation-becoming-accessible-culturally-responsive-and-trauma-informed-organizations-an-organizational-reflection-toolkit-2/>.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Dergide, sosyal hizmet ve sosyal hizmet ile ilişkili alanlarda bilimsel çalışmalar Türkçe, İngilizce ya da Almanca yayınlanır.
- Dergide TÜBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.

Yazım Kuralları

- Dergiye gönderilecek çalışmalar, APA 6 (American Psychological Association Manual) standartlarına uygun olmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, kaynakça dahil en fazla 9000 kelimedenden oluşmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, Microsoft Word formatında olmalı ve kenarlardan yeterli boşluk (soldan ve sağdan 2 cm, üstten ve alttan 1,5 cm) bırakılarak A4 boyutunda Arial 11 punto ile yazılmalıdır. Metin blok (sağa sola dayalı), satır başı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan hazırlanmalıdır.
- Yazara ait bilgiler; unvan, kurum, e-posta ve ORCID ID bilgilerini içermeli ve süreci takip etmek için iletişim kurulacak yazarın telefon ve iletişim adresi de eklenmelidir.

Lütfen daha detaylı bilgi için derginin web sayfasını www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh ziyaret ediniz.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

General Rules

- Journal of Society & Social Work publishes scientific studies in the field of social work in Turkish, English or German.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.

Manuscript Submission

- Manuscripts submitted to the journal must comply with APA 6 (American Psychological Association Manual) standards.
- Manuscripts should be no more than 9000 words, including references.
- Manuscripts should be written A4 size, Arial 11 size in Microsoft Word. The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should contain author's title, institution, e-mail and ORCID ID and corresponding author's telephone and address should also be added.

Please visit web site of the journal for further information on www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh